

24.

1971

F
M

ILOZOFIA
ARXISTĂ

*Manual
popular*

EDITURA POLITICĂ

Biblioteca Universității „Lucian Blaga” din Sibiu

Biblioteca Centrala

L132171160

Biblioteca Centrala Universitara - Sibiu

Biblioteca Universității „Lucian Blaga” din Sibiu

1/A25

V. G. AFANASIEV

FILOZOFIA MARXISTĂ

MANUAL, POPULAR

Afanasyev
24 II 1962.

UNIVERSITATEA "LUCIAN BLAGA"
- SIBIU -
INVENTARIAT 1998

EDITURA POLITICĂ

București-1961

29 JAN 1965

INVENTAR
2020

Bibl. Institut de Teorie și Metodologie

Biblioteca Universității "Lucian Blaga" din Sibiu

370 78

Premiat la concursul pentru întocmirea unui manual popular de bazele filozofiei marxiste, organizat în 1960 de Academia de științe sociale de pe lângă C.C. al P.C.U.S., Institutul de filozofie al Academiei de Științe a U.R.S.S. și Editura pentru literatură social-economică.

Prezenta traducere a fost întocmită după originalul în limba rusă apărut în Editura pentru literatură social-economică, Moscova, 1960.

CATRE CITITOR

În această carte sînt expuse, într-o formă accesibilă, bazele filozofiei marxiste. Cartea este scrisă pentru cititorul care studiază pentru prima oară această știință în cercuri, seminarii sau individual.

Ce ne oferă studiul filozofiei marxiste ?

Filozofia ¹ marxistă este *un sistem armonios de concepții despre lume în întregul ei, despre legile dezvoltării și căile cunoașterii ei*. De aceea, studiind filozofia, ne formăm o imagine unitară despre lume și dezvoltarea ei, despre locul omului în lume și posibilitatea sa de a cunoaște realitatea, aflăm de ce se schimbă viața socială și cum poate fi ea mai bine organizată etc.

Ce însemnătate practică are cunoașterea acestor probleme teoretice, generale și ce folos aduce ea omului în viața și munca sa de fiecare zi ?

Însemnătatea practică a filozofiei marxiste este imensă. Fiind o parte constitutivă a marxism-leninismului, dezvăluind legile cele mai generale ale dezvoltării naturii, societății și gândirii, arătînd necesitatea și inevitabilitatea revoluției socialiste, indicînd căile constru-

---

¹ Cuvîntul „filozofia” este de origine greacă (de la „fileo” — iubitor și „sofia” — înțelepciune).

Îrii socialismului și comunismului, ea dă un ajutor neprețuit oamenilor muncii în lupta lor pentru un viitor mai bun al omenirii. Pentru oamenii sovietici, care construiesc comunismul, filozofia marxistă este o busolă sigură, un îndrumător de nădejde pe calea comunismului.

A construi comunismul, arată N. S. Hrușciiov, înseamnă a rezolva două sarcini de excepțională importanță : a crea baza tehnică-materială a comunismului și a-l educa pe omul nou al societății comuniste.

Crearea bazei tehnice-materiale a comunismului înseamnă realizarea unui nivel al producției care să asigure belșugul de bunuri materiale și să permită repartitia lor după nevoi tuturor membrilor societății. Dar bunurile materiale nu-i sînt date omului de-a gata, ele se obțin printr-o muncă încordată, iar aceasta are la bază cunoașterea temeinică și aplicarea cu pricepere a legilor dezvoltării lumii. Întrucît filozofia marxistă indică științelor căile de cunoaștere a acestor legi și dezvăluie ea însăși pe cele mai generale dintre ele, ea ajută la perfecționarea producției, la crearea premiselor materiale ale comunismului.

Filozofia marxistă are un rol deosebit și în educarea omului nou. Lupta pentru victoria comunismului presupune dezvoltarea multilaterală, armonioasă a fiecărui membru al societății. Pentru aceasta nu este suficient ca el să-și cunoască specialitatea în care activează. Este important ca el să-și însușească întreaga sumă a cunoștințelor dobîndite de omenire și, mai ales, să învețe să le aplice în practica construcției comuniste.

Omul societății comuniste este un om cu profunde convingeri ideologice, cu înalte principii morale, cu cunoștințe vaste, un om care iubește munca, are mâini îndemnatice și o inimă fierbinte. Filozofia marxistă este tocmai unul dintre mijloacele importante de a educa la

oameni aceste înalte calități. Legată organic de viață, valorificând experiența spirituală și practică a multor generații, filozofia marxistă îi învață pe constructorii societății comuniste să iubească munca și știința, îi educă în spiritul unei înalte principialități, al devotamentului față de popor și de partid.

Filozofia marxistă îi ajută pe constructorii comunismului să-și lămurească sensul vieții, să devină profund conștienți de justetea cauzei revoluționare, de inevitabilitatea victoriei socialismului și comunismului în întreaga lume, să înțeleagă locul lor în marea construcție comunistă. Ea le dă posibilitatea să înțeleagă mai profund politica partidului, să o traducă conștient în viață, îi înarmează în lupta împotriva ideologiei reacționare a imperialismului, împotriva rămășițelor vechiului, împotriva tuturor manifestărilor de idealism și misticism.

Filozofia marxistă îl educă pe om în spiritul unei concepții juste și atotcuprinzătoare asupra lumii, îi formează priceperea de a vedea ceea ce este valoros chiar în lucrurile cele mai mărunte. Ea dezvoltă gândirea, o face mai suplă, mai ascuțită, mai pătrunzătoare, ostilă stăgnării și rutinei. Filozofia marxistă formează la om simțul prețios al noului.

Omului de știință, ea îi arată calea justă în cercetarea științifică. Scriitorului și omului de artă, ea le dă orientarea justă în munca de creație, îi ajută să oglindească profund și viu în imagini artistice măreția vieții noastre, faptele de eroism ale omului nou.

Cunoașterea filozofiei marxiste este deosebit de necesară tineretului. Ea îl ajută să se maturizeze din punct de vedere politic, să-și educe principialitatea, fermitatea și curajul în lupta cu greutățile.

Cunoașterea filozofiei marxiste se dovedește a fi folositoare tuturor oamenilor muncii, atât în muncă cât și

în viața lor de fiecare zi. Să luăm ca exemplu simțul noului pe care-l educă filozofia marxistă. Cît de necesar este el fiecărui constructor al comunismului ! Noul se naște în viața noastră pretutindeni — în uzine și fabrici, în colhozuri și sovhozuri, în școli și instituții. Iată de ce și muncitorul, și colhoznicul, și intelectualul trebuie să posede acest simț prețios, să vadă noul și în lucrurile mari și în cele mici, să știe să lupte pentru victoria lui.

Și cît de necesară este o minie ascuțită, inventivă în secolul progresului tehnic și științific fără precedent, secolul supunerii atomului, secolul electricității, al automatelor și al cuceririi cosmosului !

Într-un cuvînt, cine construiește comunismul și va trăi în comunism, cine iubeste adevărul și năzuiește spre el, cine vrea să pătrundă tainele universului și ale existenței omenești, acela trebuie să-și însușească învățătura invincibilă a marxism-leninismului, filozofia lui militantă, pătrunsă de încredere în viață.

INTRODUCERE

CAPITOLUL I

FILOZOFIA CA ȘTIINȚĂ

Filozofia marxistă, ca și orice altă știință, își are obiectul ei de cercetare. Dar, înainte de a vorbi despre acest obiect, să analizăm problemele pe care le ridică nu numai filozofia marxistă, ci și orice altă filozofie. Vom începe cu *problema fundamentală a filozofiei*.

1. Problema fundamentală a filozofiei. Opoziția dintre materialism și idealism

Filozofia este cea mai veche dintre științe. Istoria cunoaște o mulțime de sisteme filozofice, apărute în epoci și țări diferite, create de reprezentanții celor mai diferite clase și grupuri sociale. Cum ne putem orienta în această diversitate de sisteme filozofice, cum putem stabili valoarea lor științifică, locul fiecăruia dintre ele în istoria gândirii filozofice? Pentru aceasta trebuie să vedem, în primul rând, cum rezolvă fiecare dintre sistemele filozofice, fiecare filozof, problema fundamentală a filozofiei.

Dacă privim cu atenție lumea care ne înconjură, putem observa că toate obiectele și fenomenele ei sînt

sau materiale, sau ideale, spirituale. Numim fenomene materiale tot ceea ce există în mod obiectiv, adică în afara conștiinței omului și independent de ea (obiectele și procesele de pe Pământ, nenumăratele corpuri ale universului etc.). Ceea ce există în conștiința omului formează domeniul activității lui psihice (ideile și sentimentele, emoțiile etc.) și face parte din sfera idealului, spiritualului.

Se naște întrebarea : care este legătura dintre ceea ce este material și ceea ce este spiritual ; spiritualul, idealul, este generat de material, sau dimpotrivă ? *Problema caracterului acestei legături, a raportului dintre gândire și existență, dintre spiritual și material este tocmai problema fundamentală a filozofiei.*

Problema raportului dintre gândire și existență este problema fundamentală a filozofiei pentru că în funcție de rezolvarea ei se dă răspunsul la toate celelalte probleme filozofice : unitatea lumii, caracterul legilor dezvoltării ei, esența și căile cunoașterii lumii etc. Întrucît în afară de material și spiritual în lume nu mai există nimic, este cu neputință să se creeze un sistem filozofic, să se reprezinte tabloul lumii în ansamblu fără a se rezolva în prealabil problema fundamentală a filozofiei.

Problema fundamentală a filozofiei are două laturi. Prima latură răspunde la întrebarea : *care este factorul prim* : materia sau conștiința ? Materia a generat conștiința, sau invers ? A doua latură dă răspuns la întrebarea *dacă lumea poate fi cunoscută*, dacă este în stare rațiunea omului să pătrundă tainele naturii, să dezvăluie legile dezvoltării ei.

Aprofundînd conținutul problemei fundamentale a filozofiei, nu este greu de înțeles că sînt posibile numai două rezolvări ale ei, diametral opuse : a recunoaște

drept factor prim fie materia, fie conștiința. Iată pentru ce în filozofie s-au constituit din cele mai vechi timpuri două linii principale: materialismul și idealismul.

Filozofii care consideră că *materia este factorul prim*, iar conștiința factorul secund, generată de materie, fac parte din tabăra *materialismului* (de la cuvântul latinesc „materia”). Din punctul lor de vedere, materia este veșnică, necreată de nimeni, în lume nu există nici un fel de forțe supranaturale, transcendente. În ceea ce privește conștiința, ea este produsul dezvoltării istorice a materiei, însușirea unui corp material extrem de complex, și anume însușirea creierului omenesc.

Filozofii care consideră drept *factor prim „spiritul”, conștiința* fac parte din tabăra *idealismului*. Din punctul lor de vedere, conștiința a existat înaintea materiei și a generat-o, a provocat apariția ei, ea este baza primordială a tot ce există. În problema ce *fel de conștiință „creează”* lumea, părerile idealiştilor s-au împărțit. *Idealistii subiectivi* consideră că lumea este „creată” de conștiința omului individual — a subiectului. *Idealistii obiectivi* afirmă că lumea este „creată” de o conștiință obiectivă (existentă în afara omului). Deși în diferite sisteme filozofice aceasta apare fie sub forma „ideii absolute”, fie sub forma „voinței universale” și sub alte forme asemănătoare, în ele îl putem ușor ghici pe dumnezeu.

Părerile filozofilor s-au împărțit și în ceea ce privește rezolvarea celei de-a doua laturi a problemei fundamentale a filozofiei.

Lumea poate fi cunoscută, afirmă materialistii. Cunoștințele omului despre lume sînt autentice, rațiunea lui este în stare să pătrundă natura lucrurilor, să cunoască esența lor.

Mulți idealişti neagă posibilitatea cunoaşterii lumii. Ei au căpătat numele de *agnostici*¹. Alții, deși consideră lumea cognoscibilă, în fapt denaturează esența cunoaşterii. Ei afirmă că omul nu cunoaște lumea obiectivă, natura, ci propriile sale idei și stări sufletești (idealiștii subiectivi) sau „ideea absolută”, „spiritul universal” (idealiștii obiectivi).

Cui slujesc
materialismul
și idealismul

Materialismul este o concepție
înaintată, științifică despre lume.

Dând imaginea justă a lumii, reprezentînd-o așa cum este ea în realitate, filozofia materialistă este un aliat credincios al științei și al activității practice a oamenilor, pe baza cărora ea însăși a apărut și se dezvoltă. Materialismul este un dușman neîmpăcat al religiei: în lume, unde nu există nimic în afara materiei în mișcare, nu rămîne loc pentru Dumnezeu. Nu este întîmplător că reprezentanții bisericii au persecutat întotdeauna filozofia materialistă și pe adepții ei.

De regulă, materialismul a fost și rămîne concepția despre lume a claselor și păturilor sociale înaintate, care sînt interesate în progresul omenirii, se preocupă de dezvoltarea economică și culturală a societății. În orînduirea sclavagistă, materialismul era folosit de păturile democratice în lupta împotriva vîrfurilor reacționare ale proprietarilor de sclavi, împotriva aristocrației sclavagiste. În perioada de ascensiune a capitalismului, el a servit burgheziei ca armă ideologică în lupta împotriva feudalilor și bisericii. În epoca noastră, materialismul este un instrument puternic de luptă al părții înaintate a omenirii împotriva forțelor reacțiunii imperialiste.

¹ De la cuvintele grecești „a” — fără, lipsit de, și „gnosis” — cunoaștere.

Idealismul este în contradicție cu știința și este strâns legat de religie. Ca și religia, el denaturează lumea, decretînd-o ireală, iluzorie. V. I. Lenin numea idealismul drumul spre clericalism, clericalism mascat, rafinat. Și aceasta este lesne de înțeles: mitul religios despre crearea lumii de către Dumnezeu este prezentat de idealism în fraze filozofice pretențioase, obscure. Pericolul deosebit al idealismului constă în faptul că el se dă drept știință, încearcă să se sprijine pe rațiunea omului, fără a se limita la credința oarbă, cum face religia.

De regulă, idealismul slujește forțelor reacționare ale societății în lupta lor împotriva forțelor sociale progresiste. Aceasta îl apropie, de asemenea, de religie. Pentru exploatare, idealismul și religia au fost întotdeauna instrumente de înrobire spirituală a oamenilor muncii, mijloace de justificare și de consolidare a dominației lor. În epoca noastră, orînduirea capitalistă pe cale de dispariție găsește de asemenea apărare și sprijin fidel în idealism și religie.

Propovăduind smerenia, supunerea, promițînd oamenilor raiul pe lumea cealaltă, religia îi abate pe oamenii muncii de la rezolvarea importantelor probleme sociale, de la lupta împotriva exploatare, pentru democrație și socialism.

Cu aceasta se ocupă, de fapt, și idealismul. Negînd că lumea există în mod obiectiv, considerînd-o drept o creație a conștiinței, el „explică” toate contradicțiile sociale, viciile capitalismului prin rătăcirile și imperfecțiunea morală a oamenilor. Astfel, ca și religia, idealismul îi înșală pe oamenii muncii, îi abate de la lupta împotriva forțelor reacțiunii imperialiste.

Idealismul și religia sînt, după cum am văzut, apropiate, înrudite prin natura lor. Ele nu pot fi însă identificate. Printre idealisti au fost oameni care au adus o

Mulți idealiști neagă posibilitatea cunoașterii lumii. Ei au căpătat numele de *agnostic*¹. Alții, deși consideră lumea cognoscibilă, în fapt denaturează esența cunoașterii. Ei afirmă că omul nu cunoaște lumea obiectivă, natura, ci propriile sale idei și stări sufletești (idealiștii subiectivi) sau „ideea absolută”, „spiritul universal” (idealiștii obiectivi).

Cui slujesc
materialismul
și idealismul

Materialismul este o concepție înaintată, științifică despre lume. Dând imaginea justă a lumii, reprezentând-o așa cum este ea în realitate, filozofia materialistă este un aliat credincios al științei și al activității practice a oamenilor, pe baza cărora ea însăși a apărut și se dezvoltă. Materialismul este un dușman neîmpăcat al religiei: în lume, unde nu există nimic în afara materiei în mișcare, nu rămîne loc pentru dumnezeu. Nu este întimplător că reprezentanții bisericii au persecutat întotdeauna filozofia materialistă și pe adepții ei.

De regulă, materialismul a fost și rămîne concepția despre lume a claselor și păturilor sociale înaintate, care sînt interesate în progresul omenirii, se preocupă de dezvoltarea economică și culturală a societății. În orînduirea sclavagistă, materialismul era folosit de păturile democratice în lupta împotriva virfurilor reacționare ale proprietarilor de sclavi, împotriva aristocrației sclavagiste. În perioada de ascensiune a capitalismului, el a servit burgheziei ca armă ideologică în lupta împotriva feudalilor și bisericii. În epoca noastră, materialismul este un instrument puternic de luptă al părții înaintate a omenirii împotriva forțelor reacțiunii imperialiste.

¹ De la cuvintele grecești „a” — fără, lipsit de, și „gnosis” — cunoaștere.

Idealismul este în contradicție cu știința și este strâns legat de religie. Ca și religia, el denaturează lumea, decretînd-o ireală, iluzorie. V. I. Lenin numea idealismul drumul spre clericalism, clericalism mascat, rafinat. Și aceasta este lesne de înțeles: mitul religios despre crearea lumii de către Dumnezeu este prezentat de idealism în fraze filozofice pretențioase, obscure. Pericolul deosebit al idealismului constă în faptul că el se dă drept știință, încearcă să se sprijine pe rațiunea omului, fără a se limita la credința oarbă, cum face religia.

De regulă, idealismul slujește forțelor reacționare ale societății în lupta lor împotriva forțelor sociale progresiste. Aceasta îl apropie, de asemenea, de religie. Pentru exploatare, idealismul și religia au fost întotdeauna instrumente de înrobire spirituală a oamenilor muncii, mijloace de justificare și de consolidare a dominației lor. În epoca noastră, orînduirea capitalistă pe cale de dispariție găsește de asemenea apărare și sprijin fidel în idealism și religie.

Propovăduind smerenia, supunerea, promițînd oamenilor raiul pe lumea cealaltă, religia îi abate pe oamenii muncii de la rezolvarea importantelor probleme sociale, de la lupta împotriva exploatare, pentru democrație și socialism.

Cu aceasta se ocupă, de fapt, și idealismul. Negînd că lumea există în mod obiectiv, considerînd-o drept o creație a conștiinței, el „explică” toate contradicțiile sociale, viciile capitalismului prin rătăcirile și imperfecțiunea morală a oamenilor. Astfel, ca și religia, idealismul îi înșală pe oamenii muncii, îi abate de la lupta împotriva forțelor reacțiunii imperialiste.

Idealismul și religia sînt, după cum am văzut, apropiate, înrudite prin natura lor. Ele nu pot fi însă identificate. Printre idealisti au fost oameni care au adus o

anumită contribuție la cunoașterea diferitelor laturi ale realității (despre aceasta se va vorbi în capitolul următor). Dar și aceștia au dat în ansamblu un tablou denaturat al lumii și, în ultimă analiză, au alunecat spre religie, spre clericalism.

Realizările științei și practicii au arătat de mult șubrezenia idealismului. Cu toate acestea, în țările capitaliste, concepțiile idealiste au și astăzi o largă răspîndire. Prin ce se explică aceasta? În primul rînd, prin interesele de clasă ale exploatatorilor.

Idealismul le este necesar claselor exploatatoare ca mijloc de luptă împotriva materialismului, ca armă de înrobire spirituală a oamenilor muncii. De aceea, clasele exploatatoare îl susțin în fel și chip, îl răspîndesc.

În societatea socialistă nu există exploatatori și, de aceea, nu există oameni interesați în răspîndirea idealismului. Ca atare, idealismul nu găsește, în aceste condiții, răspîndire. În socialism este predominantă concepția materialistă, științifică, despre lume.

Așadar, am stabilit că, după felul în care rezolvă problema fundamentală a filozofiei, filozofii se împart în materialişti și idealişti. Dar, zugrăvind tabloul lumii, fiecare dintre ei folosește neapărat și o anumită *metodă* de cunoaștere. Ce este deci metoda?

2. Noțiunea de metodă. Dialectica și metafizica

În procesul cunoașterii și în activitatea practică, oamenii își propun anumite scopuri, urmăresc sarcini precise. Dar a urmări un scop, a formula o sarcină nu înseamnă încă a înfăptui cele gîndite. Este foarte important să găsim căile juste care duc la realizarea scopului, procedeele eficiente de rezolvare a sarcinilor. Căile care

duc la atingerea scopului, totalitatea principiilor și procedeele de cercetare teoretică și de acțiune practică formează tocmai *metoda*.

Fără folosirea unei anumite metode nu se pot rezolva nici un fel de sarcini științifice și practice. Dacă vrem, de pildă, să stabilim compoziția chimică a unei substanțe, pentru aceasta trebuie să ne însușim, în primul rînd, metoda analizei chimice, adică să știm să acționăm asupra acestei substanțe cu reactivii chimici necesari, să o descompunem în părțile componente, să aflăm însușirile lor chimice etc.

O anumită metodă este de asemenea necesară și în cercetarea fenomenelor fizice, biologice, ca și a altor fenomene. Iată pentru ce oamenii acordă atît de multă atenție elaborării metodelor de muncă teoretică și practică, însușirii acestor metode.

Metoda nu este o sumă mecanică a diferitelor procedee de cercetare, alese după bunul plac al oamenilor, fără nici o legătură cu fenomenele cercetate. Într-o măsură considerabilă, metoda însăși este condiționată de natura acestor fenomene, de legile ce le sînt proprii. De aceea, fiecare domeniu al științei sau practicii își elaborează metode deosebite, proprii. Metodele fizicii, de pildă, se deosebesc de metodele chimiei, iar acestea din urmă — de metodele biologiei etc.

Filozofia științifică, generalizînd realizările diferitelor științe și ale practicii omenerii, și-a elaborat o metodă proprie de cunoaștere, *dialectica*. Această metodă se dozebește de metodele științelor concrete prin aceea că ea dă cheia înțelegerii nu doar a unor domenii restrînse ale realității, ci a lumii în ansamblu: a naturii, societății și gîndirii.

Cuvîntul „dialectica” este de origine greacă. În antichitate se numea dialectică priceperea de a purta dis-

cuția, de a ajunge la adevăr prin scoaterea la iveală și biruirea contradicțiilor din afirmațiile adversarului. Mai tirziu, ea a început să fie concepută ca metodă de cunoaștere a realității. Dialectica consideră lumea în permanentă mișcare și dezvoltare, adică o vede așa cum este ea, și, de aceea, este singura metodă științifică. Bazându-se pe realizările științei și practicii social-istorice, dialectica susține că lumea este procesul infinit al mișcării, înnoirii, dispariției vechiului și apariției noului. „Pentru filozofia dialectică — scria Engels — nu există nimic definitiv, absolut, sacru... în fața ei nu există nimic altceva decât procesul neîntrerupt de apariție și dispariție, de ridicare continuă de la inferior la superior”¹. În ceea ce privește izvorul mișcării, al dezvoltării, dialectica îl vede în contradicțiile interne, proprii obiectelor și fenomenelor înseși.

Explicînd procesul dezvoltării, lupta noului împotriva vechiului, inevitabilitatea victoriei noului, dialectica slujește forțelor sociale înaintate în lupta lor împotriva induieiilor sociale învechite, împotriva forțelor de clasă reacționare. În zilele noastre, în mâinile clasei muncitoare și partidelor ei marxiste, dialectica reprezintă o armă puternică de cunoaștere și transformare revoluționară a lumii.

O metodă fundamental opusă dialecticii este *metafizica*. În secolele XVII-XVIII, metafizica nega în genere dezvoltarea, apariția noului, concepînd mișcarea ca o simplă deplasare în spațiu. În prezent, în epoca celor mai mari descoperiri științifice și transformări sociale, a devenit cu neputință negarea pe față a dezvoltării și, de aceea, metafizica din zilele noastre a pornit pe calea denaturării esenței dezvoltării. Ea concepe dezvoltarea

¹ K. Marx și F. Engels, Opere alese în două volume, vol. II, E.S.P.L.P. 1935, ediția a II-a, pag. 393.

numai ca o creștere sau micșorare cantitativă, ca o simplă repetare a ceea ce există, fără apariția noului, neagă contradicțiile interne ca izvor al dezvoltării.

Negînd caracterul progresiv al dezvoltării, al luptei noului împotriva vechiului și inevitabilitatea victoriei noului, metafizica din zilele noastre slujește interesele forțelor reacționare și este folosită de ele în lupta împotriva a tot ce este progresist, înaintat. Pe metafizică se sprijină, de pildă, revizionistii, care renunță la lupta de clasă, la revoluția socială și la dictatura proletariatului, propovăduiesc pacea între exploataatori și exploațați, ideea „integrării” pașnice a capitalismului în socialism.

Viața de fiecare zi, știința, practica confirmă justetea dialecticii. Forța ei vitală este dovedită deosebit de convingător de dezvoltarea societății în epoca contemporană. Victoria deplină și definitivă a socialismului în U.R.S.S., formarea puternicului sistem mondial al socialismului, creșterea neîncetată a forțelor democrației, păcii și socialismului sînt o dovadă convingătoare a triumfului principiilor dialecticii marxiste.

După ce ne-am făcut o idee generală despre materialism și dialectică, putem trece acum la definiția obiectului filozofiei marxiste, materialismul dialectic și materialismul istoric.

3. Obiectul filozofiei marxiste

A defini obiectul filozofiei marxiste înseamnă a stabili sfera de probleme pe care le studiază, a arăta prin ce se deosebește ea de celelalte științe.

În cursul veacurilor obiectul filozofiei ca știință s-a schimbat neîncetat. La început, ea cuprindea toate cunoștințele dobîndite de om în acea vreme : despre lume

În general, despre diferite obiecte și fenomene — Pământ, om, animal, minerale etc. Apoi, pe măsura dezvoltării producției și a acumulării cunoștințelor științifice, s-au desprins de filozofie una după alta științele concrete, particulare — mecanica, fizica, chimia, geologia, istoria etc. În prezent există zeci de științe care studiază cele mai variate domenii ale realității.

Ce studiază însă filozofia marxistă ?

Aspectul principal în obiectul filozofiei marxiste este rezolvarea problemei fundamentale a filozofiei, problema raportului dintre conștiință și existență. După cum se știe, la această problemă răspunde, într-un fel sau altul, orice sistem filozofic, dar numai filozofia marxistă îi dă o rezolvare deplin științifică.

Filozofia marxistă este *materialismul dialectic* și *materialismul istoric*. Ea este *materialistă* deoarece în rezolvarea problemei fundamentale a filozofiei pornește de la ideea că materia, existența este factorul prim, iar spiritul, conștiința este factorul secund. Ea recunoaște materialitatea lumii și cognoscibilitatea ei, privește lumea așa cum este ea în realitate.

Filozofia marxistă este *dialectică* deoarece dialectica revoluționară constituie *metoda* ei, modul ei de cunoaștere și de transformare a realității. Ea consideră lumea materială în permanentă mișcare, dezvoltare, înnoire.

Rezolvînd just problema fundamentală a filozofiei, materialismul dialectic dezvoltă *cele mai generale legi* ale dezvoltării lumii materiale, care sînt, de asemenea, obiectul său de cercetare.

Se știe că legile dezvoltării lumii materiale sînt studiate și de științele particulare. Dar fiecare dintre ele studiază un anumit domeniu al realității : fizica studiază căldura, electricitatea, magnetismul și alte fenomene fi-

zice ; chimia — procesele transformării chimice a substanței ; biologia — care studiază plantele și animalele, procesele specifice ale lumii vii. Legile acestor științe caracterizează numai dezvoltarea domeniului *respectiv* al realității și nu pot explica alte domenii. Să luăm, de exemplu, legile mecanicii. Ele dezvoltă numai esența mișcării mecanice — simpla deplasare a corpurilor în spațiu. Ele nu pot explica însă procesele chimice, biologice și de altă natură. Deși legile mecanicii acționează în toate procesele mai sus arătate, ele nu au aici o valoare de sine stătătoare, ci sînt subordonate altor legi care dezvoltă esența acestor procese (în procesele chimice — legilor chimiei, în cele biologice — legilor biologiei etc.).

Spre deosebire de științele particulare, materialismul dialectic studiază *legile generale*, cărora le sînt subordonate toate domeniile realității. Astfel, toate obiectele din natura lipsită de viață, organismele vii, fenomenele vieții sociale și ale conștiinței se dezvoltă pe baza legii unității și luptei contrariilor, a legii trecerii schimbărilor cantitative în schimbări calitative etc. Aceste legi, precum și altele, ale dialecticii materialiste vor fi analizate amănunțit în cele ce urmează.

Obiect al materialismului dialectic sînt și legile procesului *cunoașterii*, care constituie reflectarea legilor lumii obiective. Înarmîndu-l pe om cu cunoașterea legilor naturii, societății și gîndirii, materialismul dialectic și materialismul istoric indică oamenilor nu numai căile cunoașterii, ci și ale *transformării revoluționare* a lumii.

Materialismul dialectic este, așadar, știința care, pe baza rezolvării juste a problemei fundamentale a filozofiei, dezvoltă legile cele mai generale ale dezvoltării lumii materiale, căile cunoașterii și transformării ei revoluționare.

Filozofii au încercat și înaintea lui Marx să descopere legile cele mai generale ale dezvoltării, să creeze un tablou unitar și armonios al lumii și mulți dintre ei au reușit să obțină succese însemnate în această operă. Dar ei n-au fost în stare să dea un tablou cu adevărat științific al lumii. Pe unii i-au împiedicat să facă aceasta concepțiile lor idealiste, pe alții — caracterul mărginit al metodei metafizice. În afară de aceasta (și acesta este principalul), ei erau departe de practica luptei revoluționare, de interesele oamenilor simpli.

Participarea activă a lui Marx și Engels la lupta revoluționară a clasei muncitoare, slujirea plină de abnegație a poporului, cunoașterea profundă a realizărilor de seamă ale științei și filozofiei de pînă la ei le-au dat posibilitatea să descopere aceste legi generale, să dezvăluie esența materialist-dialectică a realității.

Este important de subliniat că Marx și Engels au dezvăluit caracterul materialist-dialectic al dezvoltării și în domeniul vieții sociale. Prin aceasta ei au creat *materialismul istoric*, singura teorie cu adevărat științifică a dezvoltării sociale, metoda de cunoaștere și de transformare revoluționară a societății. *Materialismul istoric, știința celor mai generale legi ale dezvoltării societății*, este o parte inseparabilă a filozofiei marxiste.

Filozofia marxistă
și celelalte
științe

Legile materialismului dialectic au — după cum știm — un caracter universal, general. Ele acționează pretutindeni, fie că este vorba de natura lipsită de viață, de organismele vii, de om și de gîndirea lui. Această universalitate a legilor filozofiei marxiste are o însemnătate excepțional de mare : ele pot fi astfel folosite cu succes pentru cunoașterea celor mai diferite fenomene ale lumii. De aici, imensa însemnătate a materialismului

dialectic pentru dezvoltarea celorlalte științe. Apărut pe baza realizărilor practicii și a succeselor științelor particulare, concrete, fiind generalizarea realizărilor lor, materialismul dialectic contribuie la dezvoltarea lor, le oferă o metodă științifică de cercetare.

Unii reprezentanți ai filozofiei burgheze contemporane (pozitiviștii) neagă influența rodnică a filozofiei, a concepției științifice despre lume pentru dezvoltarea științei, denaturează esența corelației dintre știință și filozofie. Manifestându-se sub semnul cunoașterii științifice „pozitive” (al științei aplicate), ei rup filozofia de știință, caută să demonstreze că, în genere, știința nu are nevoie de nici un fel de filozofie, că „știința își este sieși filozofie”.

Istoria filozofiei și a științei infirmă concepțiile pozitiviste. Ea ne arată în mod convingător că știința și filozofia sînt indisolubil legate. Marele gînditor rus A. I. Herțen compara filozofia cu trunchiul puternic al unui copac, iar știința cu numeroasele ei subdiviziuni — cu ramurile copacului. După cum nu există copac fără tulpină și ramuri, tot așa nu sînt de conceput știința și filozofia una fără cealaltă. „Luați-i ramurile — spunea el — și va rămîne o buturugă moartă, luați-i tulpina și ramurile se vor risipi”.

Pe măsura dezvoltării științelor naturii, legătura, interdependența lor cu filozofia devine din ce în ce mai strînsă. Această legătură este deosebit de profundă în zilele noastre, cînd știința rezolvă probleme atît de complexe ca problema naturii particulelor „elementare” ale materiei, problema originii vieții, a dezvoltării corpurilor cosmice și multe, multe alte probleme. În veacul celor mai mari realizări științifice nu este cu putință să te lipsești de generalizări filozofice profunde, căci progre-

sui uriaș al științelor naturii, prefacerile revoluționare profunde prin care trec acestea cer o strinsă colaborare între filozofie și știință. În aceste condiții, savantul cercetător al naturii trebuie să fie, după cum scria V. I. Lenin, materialist-dialectician.

De aceea nu este întâmplător că un număr tot mai mare de cercetători ai naturii din țările capitaliste devin adepți conștienți ai filozofiei marxiste. Ea îi învață să se orienteze just în lumea obiectivă, să vadă în permanență caracterul material al lumii, să țină seama de dialectica naturii în cercetările lor științifice concrete.

4. Arma teoretică a proletariatului

Filozofia marxistă explică cu adevărat științific natura și societatea și, de aceea, este un instrument puternic pentru transformarea lor revoluționară.

Numai proletariatul și partidul lui sint interesați în cunoașterea justă și în transformarea revoluționară a lumii și, de aceea, materialismul dialectic a apărut și se dezvoltă ca concepție despre lume a proletariatului, îi slujește ca armă ideologică în lupta împotriva capitalismului, pentru socialism și comunism. Filozofia marxistă este *revoluționară* prin însăși esența ei. Nerecunoscînd existența unor rînduieli sociale imuabile, a principiilor „veșnice” ale proprietății private, ea fundamentează în mod teoretic inevitabilitatea pieririi capitalismului și a victoriei orînduirii noi, socialiste, indică mijloacele și căile construirii socialismului și comunismului.

În epoca noastră, epoca unor transformări revoluționare profunde, epoca trecerii de la capitalism la comunism, însușirea filozofiei marxiste este deosebit de necesară. Ea ajută partidelor marxist-leniniste să se orienteze

în condițiile foarte complexe ale epocii contemporane, să facă analiza științifică a situației existente și, în concordanță cu aceasta, să determine sarcinile cele mai importante, să caute căile cele mai eficiente de rezolvare a acestor sarcini. „Dacă la examinarea problemelor partidul politic marxist nu pornește de la dialectică și materialism — se spune în Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești din țările socialiste —, aceasta duce la apariția unilateralității și subiectivismului, la închistarea gândirii, la ruperea de practică și la pierderea capacității de a face o analiză corespunzătoare faptelor și fenomenelor, la greșeli revizioniste și dogmatice și la greșeli în politică. Folosirea materialismului dialectic în munca practică, educarea cadrelor și a maselor largi în spiritul marxism-leninismului reprezintă una din sarcinile actuale ale partidelor comuniste și muncitorești”¹.

Filozofia marxistă este o puternică armă teoretică de cunoaștere și de transformare a lumii, dar ea își poate îndeplini acest rol numai în condițiile *aplicării ei create, pe baza luării în considerație cu strictețe a situației concret-istorice în care se manifestă legile și principiile ei*. A ne însuși filozofia marxistă nu înseamnă a învăța pur și simplu pe de rost tezele și concluziile ei, ci a înțelege esența ei, a învăța s-o aplicăm în practică, în rezolvarea sarcinilor concrete ale construcției comuniste.

Activitatea P.C.U.S. este un model de stăpînire și aplicare cu măiestrie a filozofiei revoluționare marxist-leniniste. Ținînd seama în mod riguros de condițiile istorice, de raportul forțelor de clasă, stabilindu-și cu pri-

---

¹ „Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești din țările socialiste, care a avut loc la Moscova între 14 și 16 noiembrie 1957”, E.S.P.L.P. 1957, pag. 21.

cepere strategia și tactica în funcție de schimbările obiective și imbinând în mod armonios principiile marxism-leninismului cu practica revoluționară concretă. Partidul Comunist al Uniunii Sovietice a asigurat victoria de însemnătate istorică mondială a socialismului în U.R.S.S. și conduce în prezent cu succes poporul sovietic în noua perioadă de dezvoltare, perioada construcției desfășurate a comunismului.

CAPITOLUL AL III-LEA

LUPTA DINTRE MATERIALISM ȘI IDEALISM IN FILOZOFIA PREMARXISTĂ

Filozofia marxistă n-a apărut în afara drumului principal al dezvoltării gândirii filozofice universale. Ea a moștenit cele mai bune realizări ale filozofiei de dinaintea ei, le-a prelucrat în mod critic pe baza practicii revoluționare și a celor mai noi descoperiri științifice și, prin aceasta, a ridicat gândirea filozofică pe o treaptă calitativ nouă. Istoria filozofiei arată cum, în lupta dintre materialism și idealism, dintre dialectică și metafizică, s-a născut și s-a dezvoltat concepția științifică, materialist-dialectică despre lume.

1. Lupta dintre materialism și idealism în societatea sclavagistă

Materialismul și idealismul ca sisteme filozofice mai mult sau mai puțin încheiate, care reprezentau primele încercări de a înțelege lumea ca un tot, au apărut cu multe sute de ani înainte de era noastră, în societățile sclavagiste din Orientul antic: China, India, Egiptul, Babilonul. Filozofia din acea vreme a ajuns la cea mai mare înflorire în Grecia și Roma antică. Apariția mate-

rialismului a fost condițională de progresul realizat în dezvoltarea producției, de primele succese ale științei. De la primii pași, materialismul a intrat într-o luptă neîmpăcată cu dușmanul său, idealismul. Lupta materialismului împotriva idealismului a fost reflectarea luptei dintre forțele progresiste ale societății sclavagiste și cele ale reacțiunii.

Materialiștii antici erau convinși de existența obiectivă a lumii materiale, se străduiau să găsească un principiu inițial, materia primordială din care ar fi apărut întreaga diversitate a obiectelor lumii. Deszori ei identificau această materie primordială cu fenomene concrete ale naturii, cu apa, aerul, focul etc.

Cea mai mare realizare a materialismului antic a fost teoria atomistă a filozofului grec *Democrit* (aproximativ 460—370 î.e.n.). Democrit a emis o ipoteză genială despre structura materiei. El considera că lumea este formată din atomi și vid. În concepția lui, atomii erau particule invizibile, care se deosebesc ca formă, mărime, ordine și poziție. Combinându-se unii cu alții, ei formează întreaga diversitate de obiecte, fără însă ca prin aceasta ei să se schimbe cîtuși de puțin. Atomii sînt, după Democrit, neschimbători și veșnici, indivizibili și impenetrabili.

Prin convingerile lui politice, Democrit a fost reprezentantul păturii democratice a clasei stăpînilor de sclavi. El era adeptul dezvoltării meșteșugurilor, negoțului și științei.

Adversarul de idei al lui Democrit a fost idealistul obiectiv *Platon* (427—347 î.e.n.). El a declarat că lumea pe care o vedem (lumea concretă, materială) este ne-reală, închipuită și a opus acesteia lumea ideilor, pe care o considera stabilă, lumea „adevăratei existențe”. Această lume fantastică, născocită, a ideilor precede,

după Platon, lumea pe care o vedem, ultima reprezentând doar umbra celei dintii, oglindirea ei neclară. Platon a luptat deschis împotriva materialiştilor și ateilor. Declarându-i răufăcători primejdioși, el cerea pentru aceștia pedeapsa cu moartea.

Platon a fost reprezentantul aristocrației grecești, al virfurilor reacționare ale societății sclavagiste. Concepțiile lui social-politice erau extrem de reacționare. El considera ca „stat ideal” republica aristocratică sclavagistă, cîrmuită de filozofi și apărată de războinici. Pe sclavi el îi privea cu dispreț total.

În lupta adepților lui Democrit împotriva discipolilor lui Platon, sau, după cum se exprima V. I. Lenin, în lupta dintre „linia lui Democrit” și „linia lui Platon”, și-a găsit expresia lupta dintre materialism și idealism în filozofia din Grecia antică.

Filozofii antici au fost, în majoritatea lor, dialecticieni spontani. Ideile dialectice au fost dezvoltate în mod deosebit de gînditorul grec *Heraclit* (aproximativ 540—480 î.e.n.). El a fost fondatorul celei dintii forme de gîndire dialectică, dialectica materialistă naivă. Totul curge, totul se schimbă, afirma Heraclit. Nu te poți scălda de două ori în apele aceluiași rîu. Ca substanță primordială a lumii, ca principiu activ, veșnic viu, el considera focul — elementul cel mai mobil, cel mai schimbător. Lumea, afirma Heraclit, „...este unică; ea n-a fost făcută de vreun zeu sau vreun om, ci a fost, este și va fi un foc veșnic viu, care se întetește după măsură și se stinge după măsură”.

V. I. Lenin apreciază această afirmație ca „o expunere foarte bună a principiilor materialismului dialectic”. În ea și-au găsit prima expresie, e adevărat foarte naivă, principalele idei ale materialismului dialectic: unitatea materială a lumii, caracterul ei obiectiv, inde-

pendența ei față de conștiință, unitatea materiei și mișcării, mișcarea necesară, legică a materiei.

Filozofii antici au emis ipoteze geniale despre existența în obiecte a unor laturi contrare, despre lupta contrariilor ca izvor lăuntric al dezvoltării obiectelor. „Toate se nasc din luptă”, spunea, de pildă, Heraclit. În om, arăta el, există și ceea ce e viu și ceea ce e mort, și ceea ce e propriu stării de veghe și ceea ce e propriu somnului, și ceea ce e tânăr și ceea ce e bătrîn. Lucrurile, după părerea lui, pot fi reci și calde, uscate și umede deoarece ele se transformă neconținut unele în altele. „Ceea ce-i rece se încălzește, ceea ce-i cald se răcește, ceea ce-i umed se usucă, ceea ce-i uscat se umezește”.

Un filozof de seamă al Greciei antice a fost *Aristotel* (384—322 î.e.n.). Ridicînd obiecții serioase împotriva idealismului lui Platon, el a afirmat existența obiectivă a lumii materiale, arătînd că natura nu depinde de nici un fel de idei. Remarcînd că toate obiectele naturii se află în continuă mișcare, Aristotel a clasificat pentru prima oară formele mișcării, reducîndu-le la trei principale: apariția, nimicirea și schimbarea. El considera că lumea poate fi cunoscută, menționînd că izvorul cunoștințelor îl constituie însăși natura, realitatea materială. El a împărțit toate științele în trei mari grupe: teoretice, practice și creatoare, trecînd filozofia în categoria științelor teoretice și considerînd că sarcina ei este de a studia cauzele prime și principiile a tot ce există. Aristotel este considerat pe bună dreptate întemeietorul *logicii*, știința legilor și formelor gîndirii corecte și adevărate.

Considerînd materia ca substrat a tot ce există, Aristotel o privea ca pe un principiu pasiv și îi opunea „forma”, principiu activ, viu. În afară de aceasta, el

recunoștea și o „formă a tuturor formelor”, primul motor, adică cauza finală a lumii, în care nu e greu să-l ghicim pe dumnezeu. În aceasta s-a manifestat alunecarea lui Aristotel spre idealism.

Clasicii marxism-leninismului l-au prețuit mult pe Aristotel. Marx, de pildă, îl numea Alexandru Macedon al filozofiei grecești. Dar ei l-au criticat, totodată, pentru inconsecvență, pentru concesiile serioase făcute idealismului.

Filozofii antichității au dezvoltat idei materialiste și dialectice și după Aristotel. Materialiști de seamă ai acestei perioade au fost filozoful grec *Epicur* (341—270 î.e.n.) și filozoful roman *Lucretius Carus* (99—55 î.e.n.), care au dezvoltat învățătura atomistă a lui Democrit.

Din cele spuse rezultă că filozofii antichității au semănat primele semințe ale concepției materialiste despre lume: ei au fost creatorii formei inițiale a filozofiei materialiste, *materialismul spontan*, care cuprindea abordarea dialectică naivă a fenomenelor realității. De regulă, concepțiile lor filozofice erau numai niște ipoteze geniale, rodul contemplării nemijlocite a lumii, și nu și-au găsit o fundamentare științifică suficientă. În acele vremuri îndepărtate, știința făcea de-abia primii pași.

Ridicînd o serie întregă de probleme importante (esența materială a lumii, mișcarea în natură și altele), filozofii antichității au dat un puternic imbold dezvoltării gândirii filozofice. De rezolvarea acestor probleme s-au ocupat după aceea multe generații de filozofi.

2. Materialismul metafizic din secolele XVII—XVIII

Criza adîncă a orînduirii sclavagiste s-a terminat în cele din urmă cu pieirea acestei orînduiri. Locul sclavagismului a fost luat de societatea feudală, întemeiată

pe munca țăranilor iobagi. În această epocă, biserica ocupa o poziție dominantă și exercita o înfrurire uriașă asupra puterii politice, asupra științei și învățămîntului. Filozofia a ajuns slujnica teologiei. Materialismul anticilor a fost dat uitării și veacuri de-a rîndul s-a menținut dominația concepției idealist-religioase despre lume.

Totuși, în ciuda dominației bisericii, gîndirea filozofică și științifică s-a dezvoltat, deși încet, și în această epocă, mai ales în China, India, țările arabe și Asia centrală.

În secolele XV—XVI, într-o serie de țări din Europa de apus a apărut noul mod de producție capitalist, iar o dată cu el și o clasă nouă, burghezia. O dată cu dezvoltarea burgheziei, cu întărirea situației ei în societate, capătă o răspîndire tot mai mare materialismul, pe care burghezia îl folosește cu pricepere ca armă ideologică în lupta împotriva feudalismului și bisericii.

O lovitură puternică a dat idealismului și religiei marele învățat polonez *N. Copernic* (1473—1543). În opoziție cu sistemul geocentric religios al lui Ptolemeu, care afirma că Pămîntul creat de dumnezeu este centrul universului, iar Soarele se mișcă în jurul Pămîntului, Copernic a enunțat așa-numitul sistem heliocentric al lumii, potrivit căruia centrul universului este Soarele, iar Pămîntul este numai o planetă a sistemului solar. Mai tirziu, prin lucrările învățaților italieni — Bruno, Galilei și alții — s-a adus o precizare esențială teoriei lui Copernic : Soarele este numai centrul sistemului solar, care, la rîndul său, se mișcă în spațiul universului.

În secolele XVI-XVIII, peste Europa de apus a trecut valul revoluțiilor burgheze. La sfîrșitul secolului al XVI-lea, capitalismul s-a statornicit în Țările de Jos, la mijlocul secolului al XVII-lea — în Anglia, iar la sfîr-

șitul secolului al XVIII-lea a avut loc revoluția burgheză din Franța. Instaurarea capitalismului a fost însoțită de o dezvoltare impetuoasă a forțelor de producție, ceea ce a pus la ordinea zilei dobândirea unor cunoștințe științifice mai numeroase și mai profunde.

Pentru organizarea producției industriale și a construcțiilor era necesară cunoașterea proprietăților materiilor prime și a diverselor materiale; pentru o agricultură mai productivă erau necesare cunoștințe științifice despre plante și animale; pentru dezvoltarea comerțului și navigației trebuia să se stabilească fără greș poziția corăbiilor etc. Astfel, nevoile producției capitaliste au determinat procesul de acumulare a cunoștințelor științifice, ceea ce a dus la dezvoltarea unor științe particulare cum sînt mecanica, astronomia, fizica, chimia.

Pe vremea aceea a căpătat o dezvoltare deosebit de largă mecanica, lucru determinat, în primul rînd, de sarcinile tehnice și de producție, cum ar fi necesitatea construirii de mașini și mecanisme, a reglementării torentelor din munți etc. În afară de aceasta, prin ea însăși, mișcarea mecanică este cea mai simplă și mai accesibilă cercetării și, de aceea, a fost studiată de cercetătorii naturii înaintea altor forme ale mișcării.

Științele naturii din acea vreme considerau că sarcina lor principală este cercetarea pe cale experimentală a diferitelor lucruri și fenomene. În acest scop se folosea pe larg *metoda analitică* (de la cuvîntul grecesc „analysis” — descompunere, dezmembrare). Oamenii de știință descompuneau mintal natura în diferitele ei părți, le clasificau, cercetau fiecare parte separat, îi studiau proprietățile, legile de mișcare.

Metoda analitică a avut un rol uriaș în dezvoltarea științelor naturii, dar pasiunea unilaterală pentru ea a

avut și urmări negative. Făcînd experiențe cu lucruri izolate, clasificîndu-le, descompunînd complexul în părți mai simple, cercetătorii naturii le desprindeau în mod inevitabil din înlănțuirea generală și făceau abstracție de procesele interne care aveau loc în acestea. Astfel, mersul însuși al dezvoltării științelor naturii a dus la afirmarea în știință a *metodei metalizice de înțelegere a lumii*. Din științele naturii această metodă pătrunde și în filozofie.

Metoda metafizică era mărginită, unilaterală, dar dominația ei în secolele XVII—XVIII a fost istoricește condiționată. După cum arăta Engels, înainte de a se putea trece la cercetarea proceselor trebuiau cercetate lucrurile. La început trebuia să se știe ce este obiectul *respectiv*, pentru a trece după aceea la studierea schimbărilor care au loc în el.

Abordarea metafizică a naturii, dezvoltarea cu precădere, dintre toate științele, a mecanicii au condiționat caracterul deosebit — *metafizic și mecanicist* — al materialismului din secolele XVII—XVIII.

Primul reprezentant al materialismului epocii moderne a fost filozoful englez *F. Bacon* (1561—1626). El s-a ridicat cu tărie împotriva idealismului și religiei și considera că sarcina filozofiei, a științei în genere, este de a cunoaște natura și de a-l ajuta pe om să stăpînească puternicele ei forțe. Recunoscînd materialitatea lumii, Bacon considera că materia este nelimitată în diversitatea ei calitativă. La el, materia strălucește în toate culorile curcubeului și, după cum spunea Marx, îi zîmbește omului prin strălucirea ei poetic-senzorială.

Bacon a interpretat din punct de vedere filozofic modul de studiere a naturii pe care-l foloseau pe larg cercetătorii naturii din vremea lui. Pentru a ști, spunea Bacon, trebuie să experimentezi, să observi, să analizezi

faptele, iar apoi, de la fapte și lucruri singulare, să te ridici la generalizări, la concluzii. Mișcarea gândirii de la fapte particulare la generalizări se numește *inducție* (de la cuvântul latin „inductio” — orientare spre, ducere spre). Bacon este întemeietorul metodei experimentale, al modului inductiv de cunoaștere, și în aceasta constă contribuția lui la dezvoltarea gândirii filozofice. Dar Bacon a absolutizat inducția, ignorând procedeul opus ei, *deducția*, care, pe baza tezelor generale, dă posibilitatea de a trage concluzii despre faptele particulare.

Continuatorii tradițiilor materialiste ale lui Bacon în filozofia engleză au fost *Th. Hobbes* (1588—1679) și *J. Locke* (1632—1704). Hobbes a elaborat un întreg sistem al materialismului metafizic. Toate corpurile din natură, inclusiv organismele vii, sînt asemuite de el cu mecanismele. Inima, scria el, este un resort, nervii sînt niște fire, iar articulațiile sînt roți care comunică mișcarea întregului corp. Statul apare în filozofia lui Hobbes ca o mașină monstruoasă. Hobbes îl exclude pe Dumnezeu din sistemul lui, declarînd că problema existenței lui Dumnezeu nu face parte din obiectul științei, ci din cel al credinței.

Locke a fundamentat în filozofie așa-numitul *senzualism* (de la cuvîntul latinesc „sensus” — senzație), o orientare în teoria cunoașterii după care toate cunoștințele omului provin din datele simțurilor, din senzații. Acesta este meritul deosebit al lui Locke în istoria filozofiei.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în Anglia a învins revoluția burgheză, dar burghezia victorioasă ajunge la compromis cu aristocrația feudală, ale cărei poziții erau încă puternice în societatea engleză. De aceea nu este întîmplător că, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, materialismul în Anglia cedează

locul filozofiei idealist-subiective a lui *G. Berkeley* (1684—1753) și *D. Hume* (1711—1776).

Berkeley a fost un dușman neîmpăcat al materialismului. El a declarat că lumea înconjurătoare este un produs al conștiinței omului. El considera toate lucrurile drept combinații ale senzațiilor. Obiectele, lucrurile există numai pentru că omul le percepe, are senzații despre ele : vede, aude, pipăie. A exista înseamnă a fi perceput — iată principiul fundamental al filozofiei lui.

Berkeley nutrea o ură înverșunată împotriva noțiunii de materie. Pe baza învățaturii despre materie, scria el, au fost înălțate „toate construcțiile ateiste și de negare a religiei”, materia a fost în toate timpurile „marele prieten al ateilor”. De aceea, el cerea nu numai să fie izgonită noțiunea de materie, ci să fie persecutați și adepții materialismului. Scopul episcopului-filozof Berkeley era să răstoarne materialismul și să fundamenteze concepția religioasă despre lume.

Concepțiile idealiste ale lui Berkeley erau împărtășite și de Hume, care nu recunoștea nici el lumea obiectivă și considera că singura realitate sînt senzațiile omului.

Primul reprezentant al filozofiei epocii moderne în Franța a fost vestitul filozof și matematician *R. Descartes* (1596—1650). În filozofia lui Descartes trebuie să deosebim teoria naturii (fizica) de teoria supranaturalului (metafizica). În fizică, el demonstra materialitatea naturii, caracterul ei infinit și veșnic. Potrivit concepțiilor lui, natura se mișcă, dar această mișcare are loc după legile mecanicii. Descartes își extinde mecanicismul și asupra domeniului fiziologiei.

În rezolvarea problemei fundamentale a filozofiei, Descartes a fost *dualist* (de la cuvîntul latinesc „dualis”

— cu două înțelesuri), deoarece considera că la baza lumii stau două principii independente unul de altul, materia și conștiința.

Descartes este fondatorul *raționalismului* (de la latinescul „*rationalis*” — rațional), o orientare în teoria cunoașterii care consideră rațiunea singurul izvor al adevăratei cunoștințe. Raționalismul rupe rațiunea de cunoașterea senzorială, și în aceasta stă mărginirea lui. Dar în secolul al XVII-lea raționalismul era progresist: el afirma triumful rațiunii asupra credinței, exprima încrederea în aptitudinile nelimitate de cunoaștere ale omului, ceea ce în condițiile dominației religiei și idealismului era foarte important. Raționalismul lui Descartes este o realizare însemnată a filozofiei din acea vreme.

În Olanda, unde capitalismul s-a afirmat înaintea altor țări europene, în secolul al XVII-lea a apărut filozofia materialistă a lui *B. Spinoza* (1632—1677). Spinoza a susținut ideia unității materiale a lumii. Depășind dualismul lui Descartes, el afirma că la baza tuturor obiectelor lumii stă o substanță unică, natura, veșnică în timp și nemărginită în spațiu. Conștiința nu există în afara acestei substanțe, ci, asemănător întinderii (corporalității), reprezintă o proprietate a ei. Natura, afirma Spinoza, se dezvoltă după propriile ei legi, ea este propria sa cauză și nu are nevoie de nici un fel de forțe supranaturale.

Spinoza a fost un ateist de seamă al secolului al XVII-lea. El nu a criticat pur și simplu religia, ci a căutat să demonstreze științific șubrezenia ei, să-i dezvăluie cauzele și rolul reacționar. Afirmarea lui că natura este propria sa cauză îl înlătură pe Dumnezeu din natură și constituie, de fapt, o fundamentare filozofică a *ateismului*.

Deși, în ansamblu, materialismul lui Spinoza era mecanicist, el conține și profunde idei dialectice. El arăta, de pildă, unitatea dintre finit și infinit, dintre unu și multiplu.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea, Materialismul francez în Franța a învins revoluția burgheză. Aceasta a fost cea mai radicală revoluție dintre toate revoluțiile burgheze europene. Ea a nimicit feudalismul și a statornicit în țară dominația nelimitată a rinduielilor capitaliste. Revoluția a fost precedată de lupta ideologică a burgheziei revoluționare împotriva feudalismului și concepției lui idealist-religioase despre lume. În aceste condiții de luptă politică și ideologică inverșunată s-a cristalizat materialismul francez al secolului al XVIII-lea, ai cărui reprezentanți de seamă au fost : *J. La Mettrie* (1709—1751), *D. Diderot* (1713—1784), *C. Helvetius* (1715—1771), *P. Holbach* (1723—1789).

Materialiștii francezi au fost dușmani neîmpăcați ai reacțiunii feudale, religiei și idealismului. Ei opuneau societății feudale învechite imperiul „rațiunii veșnice și naturale”, societatea burgheză, pe care ei o considerau ca ideal de organizare socială.

O contribuție de seamă a materialiștilor francezi la istoria filozofiei este sistemul naturii, elaborat de ei, la baza căruia stă principiul unității materiei și mișcării. „Universul — scria, de pildă, Holbach —, această nemărginită reunire a tot ce există, nu ne oferă pretutindeni decît materie și mișcare”. Din punctul de vedere al materialiștilor francezi, materia este tot ceea ce acționează asupra organelor de simț ale omului, iar mișcarea reprezintă automișcarea materiei, a cărei cauză nu stă în dumnezeu, ci în ea însăși. Mișcarea materiei se înfăptuiește după legi naturale, pe care omul nu este

în stare să le anuleze sau să le schimbe. Aceste legi erau concepute de materialiştii francezi în mod metafizic, ca fiind simple și neschimbătoare.

Materialiştii francezi au ridicat pe o treaptă mai înaltă și teoria cunoașterii. Ei considerau cunoașterea drept reflectarea în mintea omului a obiectelor și fenomenelor existente în mod obiectiv. Acționând asupra organelor de simț ale omului, obiectele produc senzații din care se nasc cunoștințe.

Fiind dușmani neîmpăcați ai religiei și bisericii, materialiştii francezi s-au ridicat împotriva dogmelor bisericesti despre crearea lumii de către Dumnezeu, despre nemurirea sufletului etc. Ei considerau religia un instrument de înrobire spirituală a poporului, sprijin al tiraniei și ignoranței. Ei vedeau izvoarele religiei în ignoranța oamenilor, în teama lor în fața forțelor necunoscute ale naturii, iar învățătura, știința le considerau mijlocul de a birui religia. Critica făcută religiei de materialiştii francezi a fost în mod deosebit prețuită de V. I. Lenin.

În concepțiile materialiştilor francezi găsim și elemente ale dialecticii. Diderot, de pildă, a enunțat ideea dezvoltării organismelor, a legăturii plantelor și animalelor cu condițiile de existență. Dar, în ansamblu, concepțiile lor n-au depășit cadrul materialismului metafizic, mecanicist.

Materialismul din
secolul al XVIII-lea
în Rusia

Concepția științifică despre lume s-a dezvoltat în secolul al XVIII-lea și în Rusia. Cei mai mari reprezentanți ai filozofiei materialiste ruse din această perioadă au fost M. V. Lomonosov (1711—1765) și A. N. Radîșcev (1749—1802).

Lomonosov a fost un remarcabil om de știință enciclopedist. El și-a fundamentat concepțiile filozofice pe descoperiri remarcabile în domeniul fizicii, chimiei,

geologiei și altor științe. Astfel, el a confirmat ideea unității materiale a lumii prin legea conservării substanței, descoperită de el, iar ideea profundă a mișcării materiei a ilustrat-o prin datele pe care le-a obținut cu privire la modificările structurii geologice a scoarței terestre. Lomonosov a fost dușman al agnosticizmului și adept al cunoașterii experimentale. El considera că știința trebuie să slujească poporului. Marele om de știință a fost un dușman al orînduirii iobăgiste din Rusia; el își iubea fierbinte poporul și credea cu fermitate în viitorul lui luminos.

După Lomonosov, tradiția materialistă a fost continuată și dezvoltată în Rusia de către Radîșcev. El a fost un dușman neîmpăcat al autocrației, iobăgiei și bise-ricii, susținînd necesitatea desființării lor.

Astfel, dezvoltarea filozofiei în secolele XVII—XVIII a dat o nouă formă materializmului și anume *materializmul metafizic*. Fiind concepția despre lume a unei clase înaintate pentru vremea aceea — burghezia — el a dat o puternică lovitură ideologiei reacționare a feudalizmului — idealizmul și religia. El era strîns legat de realizările științelor naturii din perioada respectivă care i-au servit la fundamentarea tezelor sale. Materializmul metafizic din secolele XVII-XVIII reprezintă un însemnat pas înainte în dezvoltarea concepției științifice despre lume.

Intemeietorii marxism-leninizmului, relevînd însemnătatea pozitivă a materializmului din secolele XVII—XVIII, au arătat și inconsecvența și mărginirea lui, care constau, în primul rînd, în caracterul său *mecanicist*, adică în tendința de a explica pe baza legilor mecanicii procesele chimice, organice și alte procese ale naturii; în al doilea rînd, în caracterul lui *metafizic*, adică în negarea dezvoltării în natură; în al treilea rînd, în

explicarea idealistă a fenomenelor vieții sociale. Materialiștii secolelor XVII—XVIII nu vedeau cauzele materiale ale dezvoltării societății și considerau istoria drept o înfăptuire treptată a ideilor.

3. Lupta dintre materialism și idealism în filozofia germană din secolele XVIII—XIX

Germania din secolul al XVIII-lea și din prima jumătate a secolului al XIX-lea era o țară în care domneau relațiile feudale. Fărâmițarea politică și economică a Germaniei a determinat înapoierea ei economică și politică. Cu toate acestea, și aici se maturiza încet, dar sigur capitalismul, se dezvolta burghezia. Spre deosebire de burghezia franceză radicală, burghezia germană era lașă, șovăielnică. Din cauza slăbiciunii economice și politice, ea nu era în stare să cucerească puterea politică și se mulțumea cu reforme ciuntite, încercînd să înnoiască, să perfecționeze într-o oarecare măsură în propriul ei interes rînduiriile existente. Conștiința propriei sale slăbiciuni, teama în fața revoluției au făcut-o să tindă spre compromis cu feudalismul și monarhia.

Caracterul contradictoriu, cu două fețe, al burgheziei germane și-a găsit oglindirea și în filozofia germană din secolele XVIII—XIX. Acest caracter contradictoriu se manifestă deosebit de vizibil în lucrările celor mai de seamă filozofi germani din acea vreme — Kant, Hegel și Feuerbach.

Filozofia lui Kant   Un filozof german de seamă din secolul al XVIII-lea a fost *I. Kant* (1724—1804). În tinerețe, el s-a ocupat cu succes de științele naturii. Vestita ipoteză cosmogonică Kant-Laplace, potrivit căreia Pămîntul și celelalte planete ale sistemului solar au apărut pe cale naturală din nebu-

loasa primară, a dat o lovitură serioasă mitului religios despre crearea lumii de către Dumnezeu. E adevărat, în ipoteza sa, Kant face o serioasă concesie religiei: recunoaște existența lui Dumnezeu. Însă, după părerea lui Kant, Dumnezeu își încheie misiunea punând în acțiune forțele naturii.

Mai târziu, Kant și-a elaborat sistemul filozofic, care se distinge prin caracterul său contradictoriu și dualist. După cum a arătat V. I. Lenin, acest sistem a îmbinat curente filozofice străine unele de altele, contrare, a reprezentat o încercare de a împăca materialismul și idealismul, de a ajunge la un compromis între ele. Pe de o parte, Kant se manifesta ca materialist: în afara noastră, spunea el, există lucruri care, acționând asupra organelor noastre de simț, produc senzații. Pe de altă parte, Kant demonstra că aceste lucruri (el le numea „lucruri în sine”) nu pot fi cunoscute, sînt inaccesibile rațiunii omenești. Aici, el se manifesta ca idealist, ca agnostic. După Kant, conștiința nu cunoaște, ci construiește obiectul cunoașterii.

Kant a creat un sistem de categorii logice — noțiunile cele mai generale ale gândirii, cum sînt cauza și efectul, necesitatea și întîmplarea, posibilitatea și realitatea —, dar ei considera că aceste noțiuni nu sînt reflecția realității, ci numai categorii ale intelectului nostru. Prin intermediul acestor noțiuni, presupunea Kant, omul imprimă naturii o anumită ordine, un caracter de lege. Criticînd această latură a filozofiei lui Kant, V. I. Lenin arăta că formula kantiană: „omul dă legi naturii, și nu natura omului” este o formulă idealist subiectivă, fideistă și clericalistă.

Latura viabilă a filozofiei lui Kant o formează ideile sale dialectice. Kant a enunțat idei valoroase despre contradicții, dar, după părerea lui, contradicțiile nu sînt

propriii lumii materiale, ci numai rațiunii omenesti. În plus, contradicțiile sînt de nerezolvat. Rațiunea nu poate rezolva, de pildă, problema dacă lumea este finită sau infinită. Aceste contradicții de nerezolvat ale rațiunii sînt, după cum presupune Kant, o dovadă a incapacității ei de a cunoaște lumea obiectivă. Kant nu a reușit să înțeleagă dialectica obiectivă a realității însăși. Din punctul lui de vedere, rațiunea nu ar putea rezolva nici problema dacă există Dumnezeu, dacă sufletul este nemuritor. Aceste probleme sînt de competența credinței. Astfel, Kant ajunge la limitarea științei și la menținerea religiei, a credinței. El însuși nu ascunde acest lucru : „A trebuit să îngrădesc domeniul cunoștinței pentru a face loc credinței”.

Cu tot caracterul contradictoriu și limitat, filozofia lui Kant a fost o cucerire serioasă a gândirii în istoria filozofiei. Ipoteza lui cosmogonică, încercările de a cerceta capacitatea de cunoaștere a rațiunii omenesti, sistemul categoriilor logice și mai ales ideile lui dialectice au exercitat o influență pozitivă asupra dezvoltării ulterioare a gândirii filozofice. Dar idealismul și agnosticismul filozofiei lui Kant sînt și astăzi folosite de filozofii burghezi reacționari pentru lupta împotriva concepției științifice despre lume.

Dialectica idealistă a lui Hegel   Cel mai de seamă reprezentant al filozofiei clasice germane din secolul al XIX-lea a fost *G. Hegel* (1770—1831). El l-a criticat pe Kant pentru idealismul subiectiv și pentru agnosticism, dar această critică a fost făcută de pe pozițiile idealismului obiectiv. Hegel afirma că lumea este rezultatul activității, creației unei conștiințe obiectiv existente, exterioară omului, creația „ideii absolute”, a „spiritului universal”. „Tot ce este real — în măsura în

care este ceva adevărat — este idee și conține adevăr prin intermediul și în virtutea ideii”, scria Hegel.

Potrivit afirmației lui Hegel, ideea se dezvoltă la început prin ea însăși, apoi, într-o anumită etapă a dezvoltării, ea „se întruchipează” în natură, dând viață întregii diversități de obiecte și fenomene. Mai tirziu, ideea generează societatea omenească, a cărei istorie reprezintă procesul cunoașterii ideii absolute însăși. Acest proces, după părerea lui Hegel, se încheie în propriul său sistem filozofic, pe care el îl considera încununarea dezvoltării filozofice.

Hegel a formulat legile fundamentale ale dialecticii, după care se dezvoltă ideile, gândirea. El a arătat că dezvoltarea acestora nu are loc în cerc închis, ci progresiv, de la formele inferioare la cele superioare, că în procesul dezvoltării are loc trecerea schimbărilor cantitative în schimbări calitative, că izvorul dezvoltării îl constituie contradicțiile interne. Hegel a caracterizat noțiunile fundamentale ale dialecticii (categoriile), a arătat legătura lor reciprocă.

Dialectica lui Hegel, deși a fost o mare cucerire a gândirii filozofice, a avut și scăderi serioase. Principalul ei neajuns consta în aceea că avea caracter idealist. Din punctul lui de vedere, nu obiectele și fenomenele lumii materiale sînt supuse dezvoltării pe baza legilor dialecticii, ci numai ideea care a îmbrăcat chipul lor.

Hegel înțelegea în mod îngust și procesul dezvoltării. După părerea lui, natura nu se dezvoltă în timp, ci doar se desfășoară în spațiu. El vedea dezvoltarea societății numai în trecut. El considera ca limită a progresului social monarhia burgheziei prusace, contemporane lui. Hegel credea, de asemenea, că contradicțiile în societate nu se rezolvă prin luptă, ci se împacă. El vedea în statul prusac din vremea lui expresia armoniei depline

a intereselor de clasă. Astfel, din filozofia sa, Hegel a tras concluzii extrem de conservatoare. El a justificat războaiele, a enunțat idei șovine, ce au fost preluate mai târziu de ideologii reacționari ai imperialismului.

Intemeietorii marxismului au dezvăluit contradicția profundă dintre sistemul idealist al lui Hegel, adică dintre teoria lui despre natură și societate ca forme de existență a „ideii absolute”, pe de o parte, și metoda lui dialectică, pe de altă parte. Marx și Engels l-au criticat aspru pe Hegel pentru idealism, pentru concepții politice înapoiate și au prețuit în mod deosebit dialectica hegeliană. Dialectica lui a fost acel „sîmbure rațional” pe care Marx și Engels l-au luat din filozofia lui Hegel și, curățindu-l de pleava idealismului, l-au folosit în crearea materialismului dialectic și materialismului istoric.

Materialismul
lui Feuerbach   Ultimul reprezentant de seamă al
filozofiei clasice germane a fost
L. Feuerbach (1804—1872). El a luptat neobosit împotriva idealismului care domnea în filozofia germană la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Feuerbach a restabilit în drepturi materialismul, și în aceasta constă marele lui merit.

Respingînd idealismul și religia, Feuerbach a arătat că filozofia nu trebuie să se închidă în cadrele gîndirii pure, ci trebuie să studieze natura, omul. Natura există în afara omului, ea este „...entitatea primă, primordială, nederivată”. Omul este însă o parte a naturii, produs al dezvoltării ei îndelungate. După părerea lui Feuerbach, conștiința nu precede natura, ci numai o reflectă. Materia, natura este cognoscibilă, ea este accesibilă omului, este percepută prin toate simțurile lui.

Filozofia lui Feuerbach se caracterizează printr-un mecanicism mai atenuat în raport cu materialismul din secolele XVII—XVIII. El a văzut în natură nu numai

procesele mecanice, ci și alte procese. Încercînd, de pildă, să explice originea vieții, el considera că rolul hotărîtor în apariția vieții aparține transformărilor chimice.

Feuerbach a ridicat pe o treaptă mai înaltă și teoria materialistă a cunoașterii, în care a continuat consecvent tradițiile senzualismului. El considera că omul dobîndește primele reprezentări despre natură prin intermediul organelor de simț. Apoi, aceste reprezentări sînt generalizate de rațiune, care formează noțiuni, dă denumiri obiectelor.

Feuerbach era ateist. Nelimitîndu-se la indicațiile materialiştilor francezi că religia este rodul ignoranței și al fricii, el a încercat să caute rădăcinile religiei în însăși viața omenească, văzîndu-le în forța imaginației propriie omului. Dar el nu a reușit să dezvăluie rădăcinile de clasă ale religiei. Respingînd religia, Feuerbach cerea ca în locul religiei să se pună știința, iar în locul bibliei — rațiunea.

Deși Feuerbach a căutat să înțeleagă natura în mișcarea ei, în dezvoltarea ei, în ansamblu, filozofia lui nu a depășit cadrul materialismului metafizic. El a înlăturat dialectica idealistă a lui Hegel, n-a recunoscut existența contradicțiilor în lumea obiectivă, crezînd că ele sînt posibile numai în gîndire. Ca și alți filozofi dinainte de Marx, Feuerbach a înțeles în mod idealist dezvoltarea societății. El considera că principala forță motrice a istoriei sînt relațiile morale dintre oameni, neînțelegînd că acestea, la rîndul lor, sînt generate de relațiile de producție, de relațiile economice.

Filozofia lui Feuerbach a avut o mare însemnătate în elaborarea concepției cu adevărat științifice despre lume. Ideile materialiste pe care le cuprinde ea au constituit acel „sîmbure principal” pe care l-au folosit Marx și

Engels în crearea materialismului dialectic și materialismului istoric.

Așadar, filozofia clasică germană din secolele XVIII—XIX a constituit încă un mare pas înainte în crearea concepției științifice despre lume. În lucrările lui Feuerbach a fost dezvoltat mai departe materialismul. Hegel a elaborat un sistem încheiat al *dialecticii idealiste* ca totalitate a categoriilor logice. Marele merit al lui Hegel constă în aceea că dincolo de dialectica ideilor el a *întrezărit* dialectica lucrurilor, adică caracterul dezvoltării obiectelor și fenomenelor lumii materiale.

Prin Hegel și Feuerbach, filozofia clasică germană a fost un izvor teoretic nemijlocit al filozofiei marxiste.

4. Realizările filozofiei materialiste ruse din secolul al XIX-lea

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în Rusia s-a desfășurat un proces intens de descompunere a economiei feudale și de dezvoltare, în sinul ei, a orînduirii noi, capitaliste. Acest proces se desfășura în condițiile unei înverșunate lupte de clasă a țărănimii împotriva moșierilor. Exponenții intereselor maselor de milioane de țărani asupriți și ai tuturor oamenilor muncii care luptau pentru libertate au fost democrații revoluționari ruși V. G. Belinski (1811—1848), A. I. Herțen (1812—1870), N. G. Cernișevski (1828—1889), N. A. Dobroliubov (1836—1861) și alții.

Elaborînd concepțiile lor filozofice materialiste, democrații revoluționari căutau să le folosească în lupta împotriva concepției idealist-religioase reacționare despre lume și să fundamenteze teoretic mișcarea revoluționară de eliberare a poporului rus. Ei au fost dușmani ne-

împăcați ai absolutismului și iobăgiei, au crezut cu tărie în activitatea creatoare a maselor populare și erau adepții reorganizării societății prin revoluție.

Legătura strânsă cu viața, cu lupta revoluționară a poporului, cunoașterea realizărilor din științele naturii din timpul lor au dat posibilitate filozofilor materialști ruși să depășească, într-o serie de probleme importante, caracterul limitat al filozofiei premarxiste din Apus și să facă un pas serios înainte în dezvoltarea gândirii filozofice științifice. Ei au interpretat materialist dialectica lui Hegel și au pus-o în slujba fundamentării teoretice a luptei de eliberare a maselor. Herțen, de pildă, considera dialectica „algebra revoluției”. Cernișevski și Herțen au enunțat o serie de ipoteze geniale despre rolul uriaș al factorilor materiali în dezvoltarea societății. Toate acestea au făcut ca clasicii marxism-leninismului să prețuiască mult filozofia democrațiilor revoluționari ruși. Astfel, V. I. Lenin, caracterizînd concepțiile filozofice ale lui Herțen, arăta că acesta s-a apropiat mult de materialismul dialectic și s-a oprit în fața materialismului istoric. Cei mai buni reprezentanți ai democrației revoluționare au fost precursori direcți ai marxismului în Rusia.

Clasicii filozofiei materialiste ruse s-au apropiat de înțelegerea justă a caracterului de clasă al filozofiei. Orice filozof, scria Cernișevski, a fost întotdeauna reprezentantul unui partid politic care lupta pentru dominație în societate.

În înțelegerea obiectului filozofiei, Cernișevski s-a apropiat de tratarea lui materialist-dialectică. Din punctul lui de vedere, filozofia se ocupă de rezolvarea celor mai generale probleme ale științei, și în primul rînd de problema „raportului dintre spirit și materie”. Aici, Cernișevski sublinia că există numai două rezolvări ale

acestei probleme — materialistă și idealistă —, între care nu poate exista nici un compromis.

Democrații revoluționari ruși au rezolvat în mod consecvent materialist problema fundamentală a filozofiei. Ei nu se îndoiau că obiectele și fenomenele lumii externe există în mod obiectiv, independent de conștiința omului, că toate reprezintă diverse combinații ale materiei. În toate obiectele lumii există ceva comun, general. „...Acest ceva comun din obiectele materiale — scria Cernișevski — se numește materie”. Conștiința era concepută de clasicii filozofiei ruse ca ceva secund, derivat din materie. „Conștiința — spunea Herțen — nu este de loc ceva străin de natură, ci treapta superioară a dezvoltării ei...”

Democrații revoluționari ruși au fost partizani înflăcărați ai științei, au afirmat capacitatea nelimitată a rațiunii omenești de a cunoaște lumea. Ei erau convinși că omul poate și trebuie să cunoască adevărul. Ei concepeau cunoașterea drept reflectarea în conștiința omului a realității care-l înconjură. „Omul — scria Dobroliubov — nu dezvoltă din sine noțiunile, ci le primește din lumea exterioară”. Justețea, veridicitatea cunoștințelor dobândite se verifică, după cum spunea Cernișevski, „prin practica vieții reale”. Evidențierea necesității de a verifica în viață rezultatele cunoașterii are o mare însemnătate. Cernișevski a emis și ideea caracterului concret al adevărului, a dependenței lui de condițiile concret-istorice.

Materialismul democrațiilor revoluționari ruși a fost pătruns de ideile creatoare ale dialecticii. Toate lucrările lor sînt străbătute ca de un fir roșu de ideea dezvoltării universale a realității. Natura, scria Herțen, este „un proces..., curgere, revărsare, mișcare...” Gînditorii ruși nu înțelegeau mișcarea ca o simplă repetare a drumului

parcurs, ci ca o dezvoltare progresivă, ca trecere de la simplu la complex, de la inferior la superior. „A trăi înseamnă a te dezvolta, a merge înainte”, spunea Belinski. Democrații revoluționari vedeau izvorul dezvoltării în lupta contrariilor aflate în inșiși obiectele și fenomenele lumii. Această luptă duce la negarea dialectică, la înlocuirea vechiului prin nou. Noul, scria Belinski, trebuie să iasă din negarea vechiului. Gînditorii ruși au încercat să aplice învățătura despre contradicții la analiza vieții sociale și s-o folosească în practica luptei de clasă. Spre deosebire de Hegel, care admitea împăcarea contradicțiilor de clasă, ei subliniau că contradicțiile nu se împacă, ci sînt biruite într-o inversunată luptă de clasă.

Dar, cu toate succesele însemnate în elaborarea materialismului și dialecticii, democrații revoluționari ruși nu au reușit să desăvîrșească îmbinarea lor într-o concepție unică despre lume, nu au reușit să le extindă în mod consecvent asupra fenomenelor vieții sociale și să transforme dialectica materialistă în știința despre cele mai generale legi ale dezvoltării naturii, societății și gîndirii.

În concepțiile asupra societății, gînditorii ruși din secolul al XIX-lea au rămas idealisti. Ei nu au reușit să dezvăluie importanța determinantă a producției materiale în viața societății, deși îi atribuiau o mare însemnătate.

Criticînd rînduiriile absolutiste și capitaliste, democrații revoluționari ruși au ajuns la idei socialiste, dar socialismul lor era utopic. Nevăzînd caracterul progresist al capitalismului în comparație cu feudalismul, ei considerau că Rusia va ajunge la socialism prin obștea țărănească. Este suficient, spuneau ei, ca această obște să fie eliberată de cătușele autocrației și iobăgiei, ca pămîntul să fie dat țăranilor și obștea ar deveni celula societății socialiste.

În realitate, obștea țărănească prin ea însăși nu putea deveni și n-a devenit o celulă a socialismului. Singura clasă consecvent revoluționară, chemată să înfăptuiască transformări socialiste este proletariatul. Întrucît Rusia a pășit pe calea dezvoltării capitaliste mai tîrziu decît alte țări ale Europei, proletariatul rus era în a doua jumătate a secolului al XIX-lea puțin numeros și nu reprezenta încă o forță revoluționară puternică.

Deoarece n-au înțeles rolul revoluționar al proletariatului, gînditorii ruși au căzut în utopism. E adevărat că, socialismul lor utopic se deosebește mult de cel din Apusul Europei. El se îmbina cu democratismul revoluționar, cu convingerea că la socialism se poate ajunge numai pe calea luptei revoluționare, pe calea răscoalei armate a poporului. Viitoarea societate socialistă, scria Belinski, se va afirma „nu prin fraze dulcege și entuziaste“, ci „prin sabia cu două tăișuri a cuvîntului și faptei“.

Așadar, concepția despre lume a democrațiilor revoluționari ruși a fost un pas înainte în dezvoltarea materialismului. Acesta a fost un materialism legat de modul dialectic de abordare a realității, pus în slujba luptei de eliberare a țărănimii asuprite și sprijinit pe științele naturii din acea vreme. Deși dialectica materialiştilor ruși nu s-a cristalizat într-un sistem logic armonios, marea ei superioritate a constatat în aceea că a slujit practicii sociale, cauzei revoluției. Filozofia materialistă rusă din secolul al XIX-lea reprezintă o mare contribuție la dezvoltarea concepției științifice despre lume.

CAPITOLUL AL III-LEA

APARIȚIA ȘI DEZVOLTAREA FILOZOFIEI MARXISTE

1. Condițiile și premisele apariției filozofiei marxiste

Filozofia marxistă a fost creată de marii conducători ai clasei muncitoare *Karl Marx* (1818—1883) și *Friedrich Engels* (1820—1895). Este oare ea numai rodul minții geniale a creatorilor ei sau este o creație a epocii, stindardul vremii ? Care au fost cauzele apariției ei ?

Apariția filozofiei marxiste este rezultatul necesar al dezvoltării istorice. Ea a fost determinată de anumite condiții social-economice și a avut premise științifice și filozofice determinate.

Să analizăm mai întâi condițiile social-economice, deoarece acestea au avut rolul hotărîtor în apariția marxismului.

Condițiile
social-economice
ale apariției
marxismului

Către mijlocul secolului al XIX-lea, capitalismul a luat locul feudalismului într-un șir întreg de țări. Instaurarea capitalismului a determinat avîntul producției, dezvoltarea furtunoasă a tehnicii, științei și culturii.

Capitalismul a dat naștere și clasei menite să nimicească orînduirea capitalistă și să înfăptuiască transformările socialiste. Această clasă este proletariatul. Exploatat de burghezie, lipsit de drepturi omenești elementare, proletariatul duce o luptă înverșunată împotriva asupri-

torilor săi. În țările capitaliste din Europa contradicțiile de clasă se ascut, ceea ce își găsește expresia într-o serie de acțiuni directe ale proletariatului împotriva burgheziei: răscoala muncitorilor francezi din Lyon, a țesătorilor silezieni din Germania, mișcarea cartistă din Anglia, care a căpătat o mare amploare. Muncitorii cer îmbunătățirea condițiilor de muncă, ridicarea salariilor, micșorarea zilei de muncă etc. Dar acțiunile lor aveau pe vremea aceea un caracter neorganizat, spontan. Muncitorii nu-și reprezentau încă limpede scopurile finale pentru care trebuie să lupte, nu cunoșteau căile și mijloacele adevărate, eficiente, de luptă împotriva dușmanilor lor de clasă. Toate acestea frînau mișcarea proletară și nu-i puteau asigura succesul. A apărut astfel necesitatea acută a creării unei teorii științifice în stare să dea proletariatului posibilitatea de a cunoaște legile dezvoltării societății, de a înțelege rolul lui de gropar al burgheziei și de creator al orînduirii noi, socialiste.

Așadar, însăși apariția și dezvoltarea mișcării proletare a pus în fața științei sarcina de uriașă însemnătate de a crea teoria revoluționară, de a făuri pentru proletariat arma ideologică în lupta lui împotriva capitalismului, pentru socialism. Și știința, prin genialii ei reprezentanți Marx și Engels, a îndeplinit această cerință arzătoare a istoriei: a fost creat marxismul, a cărui parte constitutivă și bază teoretică este filozofia marxistă, materialismul dialectic și materialismul istoric.

Premisele științifice și
izvoarele ideologice
ale filozofiei marxiste

În afară de condițiile social-economice, apariția filozofiei marxiste a fost pregătită de întregul curs al dezvoltării gândirii științifice și filozofice.

Științele naturii se dezvoltă extrem de rapid în secolul al XIX-lea. Ele au încetat de a mai fi științe care acumulează fapte, care studiază doar lucruri izolate și

au început să devină științe teoretice care își propun să explice faptele, să stabilească legătura dintre ele. În locul metafizicii, în științele naturii începe să triumfe ideea dialectică a unității și dezvoltării istorice a lumii.

Prima spărtură în concepția metafizică despre natură a fost făcută de filozoful german Kant, care a arătat prin ipoteza lui cosmogonică că Pământul și sistemul solar nu sînt veșnice, ci sînt rezultatul unei îndelungate dezvoltări a materiei. Mai tirziu apare geologia, care dezvoltă istoria dezvoltării scoarței terestre; se dezvoltă rapid fizica, chimia, biologia și alte științe.

În formarea și fundamentarea concepției materialist-dialectice asupra naturii au avut o însemnătate deosebită cele *trei mari descoperiri din științele naturii*: legea conservării și transformării energiei, teoria structurii celulare a organismelor vii și teoria evoluționistă a lui Darwin.

Legea conservării și transformării energiei, a cărei descoperire este rezultatul eforturilor marelui savant rus *Lomonosov*, ale omului de știință german *Meyer* și fizicianului englez *Joule*, este o mărturie convingătoare a unității materiale a lumii, a eternității și indestructibilității materiei și mișcării. Totodată, această lege ne arată că materia și mișcarea sînt variate din punct de vedere calitativ, și au însușirea de a se transforma dintr-o formă într-alta.

Teoria structurii celulare a țesutului viu, creată de oamenii de știință germani *Schleiden* și *Schwann*, a arătat că baza oricărui organism mai mult sau mai puțin complex este un principiu material — celula. Arătînd că celula are proprietatea de a se schimba, ei au deschis calea înțelegerii juste a dezvoltării organismelor.

Marele naturalist englez *Ch. Darwin*, prin crearea teoriei evoluției, a pus capăt, așa cum remarcă V. I. Lenin,

concepției metafizice, fixiste despre speciile de plante și animale după care acestea nu sînt prin nimic legate între ele, sînt create de dumnezeu și neschimbătoare. Darwin a demonstrat că organismele complexe, superioare, s-au format din cele simple, inferioare, și nu din voința lui dumnezeu, ci în virtutea acțiunii legilor selecției naturale, proprii naturii vii. El a arătat, de asemenea, că și omul este produsul naturii, rezultatul unei evoluții îndelungate a materiei vii. În acest fel a fost confirmată ideea fundamentală a dialecticii — ideea dezvoltării, a trecerii de la inferior la superior, de la simplu la complex.

Pe lângă realizările științelor naturii, în formarea concepției marxiste despre lume au avut o mare însemnătate și succesele gîndirii filozofice din acea vreme. Creînd materialismul dialectic și materialismul istoric, Marx și Engels au studiat profund istoria filozofiei și au folosit tot ce a dobîndit mai bun gîndirea filozofică de-a lungul istoriei sale de veacuri. Izvorul teoretic nemijlocit al filozofiei marxiste a fost, după cum s-a arătat mai sus, filozofia clasică germană din secolul al XIX-lea, și în primul rînd filozofia lui Hegel și Feuerbach.

În dezvoltarea lor filozofică și politică, Marx și Engels au străbătut o cale complexă. Ei nu s-au situat dintr-o dată pe pozițiile materialismului dialectic. În tinerețe, ei au fost atrași de filozofia idealistă a lui Hegel, care era foarte răspîndită în Germania în acea vreme. Ca și Hegel, ei înțelegeau pe vremea aceea dezvoltarea istoriei ca dezvoltare a conștiinței de sine a omului. Prin concepțiile lor politice însă ei au fost de la început democrați revoluționari, adică apărători ai intereselor tuturor oamenilor muncii, adversari ai absolutismului și exploatării. Criticînd aspru statul moșieresc prusac, ei au ajuns la concluzia că numai un stat al poporului poate exprima interesele majorității muncitoare.

Formarea concepției despre lume a lui Marx și Engels a fost mult influențată de materialismul lui Feuerbach, care i-a ajutat să se elibereze de idealism și să devină materialişti consecvenți. Dar pe ei nu-i satisfăcea caracterul contemplativ al filozofiei lui Feuerbach, ruptura ei de viață, de lupta de eliberare a poporului. Marx și Engels erau ferm convinși că sarcinile filozofice și sociale cele mai importante nu trebuie rezolvate în liniștea cabinetelor de studiu, ci în practică, în lupta revoluționară, politică.

Participarea la lupta social-politică a oamenilor muncii, studiul profund al științelor naturii, al filozofiei, al istoriei i-au convins pe Marx și Engels de inconsistența idealismului și au determinat trecerea lor hotărîtă pe pozițiile clasei muncitoare. Din punct de vedere filozofic, această trecere a însemnat crearea unei filozofii calitativ noi — materialismul dialectic și materialismul istoric.

Creînd concepția despre lume a clasei muncitoare, Marx și Engels au pornit de la dialectica lui Hegel și materialismul lui Feuerbach pe care le-au prelucrat în mod critic, pe baza generalizării experienței luptei revoluționare a proletariatului și a celor mai noi realizări ale științelor naturii.

Creînd materialismul dialectic și materialismul istoric, Marx și Engels au înlăptuit o uriașă revoluție, o cotitură istorică în filozofie.

2. În ce constă esența revoluției înlăptuite de marxism în filozofie

A lămuri esența revoluției înlăptuite de marxism în filozofie înseamnă a stabili ce au adus nou în filozofie Marx și Engels, a arăta deosebiri *calitative* dintre filo-

zofia marxistă și toate celelalte sisteme filozofice care au premers-o.

În ce constă noutatea principială a filozofiei marxiste?

În primul rînd, în aceea că, o dată cu apariția marxismului *s-a schimbat în mod radical natura de clasă a filozofiei, rolul ei în viața socială.*

Pină la Marx, filozofii, cu rare excepții, erau în slujba exploataților și, de aceea, nu-și propuneau drept scop să transforme lumea în interesul omului muncitor.

Cu filozofia marxistă lucrurile stau altfel. Ea nu slujește unui pumn de exploatați, ci exprimă interesele celei mai înaintate clase, proletariatul, interesele milioanele de oameni, adevărații făuritori ai istoriei. Întemeietorii ei, Marx și Engels n-au fost numai făuritorii noii filozofii, ci și *conducătorii mișcării revoluționare în creștere a proletariatului.* Ei au fost aceia care au arătat că singura cale de eliberare a oamenilor muncii trece prin revoluția socialistă și dictatura proletariatului. Marx și Engels au pus gîndirea lor genială, marea energie creatoare și strălucitele lor capacități organizatorice, în slujba nobilei cauze a eliberării oamenilor muncii de exploatare, în slujba cauzei socialismului.

Situîndu-se pe pozițiile clasei asuprite, pe pozițiile proletariatului, Marx și Engels au făurit materialismul dialectic și materialismul istoric, care a devenit arma lui spirituală în lupta împotriva capitalismului, a devenit un mijloc puternic de transformare revoluționară a realității. Odată cu apariția marxismului rolul filozofiei în dezvoltarea socială a crescut nemăsurat de mult. Punînd stăpînire pe mase, ea s-a transformat într-o mare forță materială. „Filozofii n-au făcut decît să *interpreteze* lumea în moduri diferite ; este vorba însă de a o *schimba*”,

așa caracterizează Marx această importantă particularitate a materialismului dialectic și materialismului istoric. Forța filozofiei marxiste stă în legătura ei organică cu practica, în slujirea cauzei luptei clasei muncitoare împotriva capitalismului, pentru socialism și comunism.

Cea mai importantă expresie a cotiturii revoluționare înfăptuite de marxism în filozofie este *realizarea unității organice dintre materialism și dialectică*.

Istoria filozofiei arată că atât dialectica cât și materialismul au apărut cu mult timp înainte de apariția marxismului, dar că neajunsul vechii filozofii a constat în aceea că materialismul și dialectica erau cel mai adesea rupte unul de altul. Hegel a fost dialectician, dar nu și materialist; Feuerbach a fost materialist, dar nu și dialectician. Numai Marx și Engels au reușit să lichideze ruptura dintre dialectică și materialism și să realizeze unirea lor organică într-o singură concepție despre lume, materialist-dialectică. În aceasta constă una dintre cele mai importante particularități ale filozofiei marxiste, care o deosebesc în mod calitativ de sistemele filozofice anterioare.

Apariția marxismului a însemnat *o mare revoluție și în concepțiile despre societate*.

Până la Marx, filozofii înțelegeau dezvoltarea socială în mod idealist: ei vedeau forțele motrice ale acestei dezvoltări numai în ideile oamenilor, în conștiința lor. Marx și Engels au opus concepțiilor idealiste interpretarea materialistă a istoriei. Ei au pus pentru prima oară și au rezolvat în mod just problema fundamentală a filozofiei, problema raportului dintre gândire și existență, cu privire la societate. Ei au demonstrat fără putință de tăgadă că nu conștiința oamenilor determină existența lor, ci, dimpotrivă, existența socială, și în primul rînd

producția bunurilor materiale, determină conștiința socială, că dezvoltarea societății nu depinde de ideile, dorințele și intențiile oamenilor, ci de cauze de ordin material. În consecință, după această descoperire, istoria societății nu mai apare ca o îngrămădire haotică de fenomene, ci ca un proces firesc de înlocuire a unor moduri de producție inferioare prin altele superioare; s-a dovedit că această înlocuire nu are loc în mod întâmplător, ci după legi obiective, independente de voința și conștiința omului.

Partinitatea
filozofiei marxiste

Filozofii burghezi afirmă în permanență că filozofia lor este „fără partid”, că ea ar exprima interesele tuturor oamenilor, indiferent de apartenența lor de clasă. Cum se explică însă că aceiași filozofi, în timpul conflictelor sociale, sînt întotdeauna de partea capitaliștilor, apără proprietatea privată, justifică exploatarea, războaiele de jaf și cotropire? Asigurările filozofilor burghezi că ei nu se situează pe poziții de clasă nu au nici o valoare, iar masca nepartinității le este necesară tocmai pentru a camufla caracterul partinic, de clasă, al filozofiei lor, faptul că ei slujesc cu zel interesele sacului cu bani.

Spre deosebire de ideologia burgheziei, întemeietorii marxismului au proclamat deschis principiul partinității filozofiei. Acest principiu caracterizează legătura insolubilă dintre filozofie și politică, dintre filozofie și interesele unor anumite clase sociale și partide. Filozofia este creația unei epoci concrete, a unei anumite clase și, de aceea, ea exprimă întotdeauna cerințele acelei epoci, apără interesele acelei clase. Partinitatea filozofiei înseamnă tocmai slujirea unor anumite forțe sociale.

Filozofia marxistă a apărut ca armă spirituală a clasei muncitoare în lupta ei împotriva burgheziei. În slujirea

plină de abnegație a clasei muncitoare și a partidului ei, în intransigența față de burghezia reacționară constă, în primul rând, partinitatea ei proletară. Principiul partinității filozofiei cere, după cum scria Lenin, ca filozofii marxști „...să-și desfășoare linia lor proprie și să lupte împotriva întregii linii a forțelor și a claselor adverse”¹.

A fi partinic în filozofie înseamnă a te situa pe o anumită poziție în lupta dintre materialism și idealism, luptă care se duce în istoria gândirii filozofice de peste două mii de ani. În prezent, această luptă nu numai că nu a încetat, ci s-a intensificat și mai mult și își găsește expresie în lupta îndârjită dintre materialismul dialectic și filozofia idealistă a burgheziei reacționare. Partinitatea filozofiei marxist-leniniste cere ca în această luptă să stăm ferm pe poziții consecvent materialiste, să apărăm și să dezvoltăm multilateral materialismul dialectic și materialismul istoric, să luptăm neobosit împotriva ideologiei dușmane marxismului, împotriva tuturor manifestărilor de ideanșm și de clericalism. Această cerință a devenit deosebit de actuală în zilele noastre, când în lume are loc lupta neîmpăcată dintre două ideologii: cea socialistă și cea burgheză, când în lupta împotriva filozofiei marxiste burghezia folosește cele mai rafinate forme de idealism și de clericalism. În prezent este mai necesară ca oricând principialitatea și vigilența, cea mai riguroasă partinitate a filozofiei.

Revizioniștii contemporani, pășind pe urmele ideologilor burghezi, denaturează esența principiului marxist-leninist al partinității filozofiei, afirmă că partinitatea și caracterul științific, obiectivitatea ar fi incompatibile. Cu acest prilej, ei prezintă ideologia burgheziei

---

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 14, Editura politică, 1959, pag. 336.

ca fiind nepartinică, „deasupra claselor” și, deci, singura științifică. Ei cer să se renunțe la lupta împotriva acestei ideologii, întrucît ea ar conține cunoștințe general-umane folositoare și necesare tuturor claselor societății.

În realitate, burghezia falsifică continuu legile dezvoltării societății pentru a eterniza capitalismul condamnat de istorie la pieire. Proletariatul este însă acela care transformă lumea, și pentru aceasta are nevoie de cunoașterea legilor obiective. El este pentru știință, căci numai concepția științifică despre lume poate sluji drept călăuză sigură în acțiune.

Scopul proletariatului este victoria comunismului. Totodată, mersul spre comunism formează conținutul obiectiv al dezvoltării societății contemporane. Prin urmare, mersul obiectiv al istoriei și interesele de clasă ale proletariatului coincid în întregime. Iată pentru ce *îmbinarea apărării consecvente a intereselor proletariatului cu obiectivitatea științifică este una din cele mai importante particularități ale partinității filozofiei marxist-leniniste.*

3. Caracterul creator al filozofiei marxist-leniniste

Filozofia marxistă nu este o colecție de principii neschimbătoare, încremenite, crezute pe cuvînt, ci o știință *creatoare, care se dezvoltă*. Ea nu stă pe loc, ci merge înainte, în pas cu viața în continuă schimbare, se îmbogățește zi de zi cu cele mai noi realizări ale practicii social-istorice și ale științelor naturii.

Filozofia marxistă a apărut în condițiile capitalismului ascendent, cînd dezvoltarea socială se desfășura relativ încet și liniștit. La sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, condițiile istorice s-au schimbat.

Capitalismul a intrat în ultimul său stadiu, imperialismul. Contradicțiile economice și politice ale capitalismului au ajuns în imperialism la o ascutime fără precedent. Epoca dezvoltării relativ pașnice a fost înlocuită printr-o perioadă de furtuni sociale și transformări revoluționare.

Această epocă de transformări sociale a coincis în timp cu revoluția din științele naturii. Descoperirea electronului, a fenomenului radioactivității și alte realizări dintre cele mai de seamă ale științei au dus la răsturnarea vechilor reprezentări metafizice cu privire la materie și la proprietățile ei.

Era absolut firesc ca noile împrejurări să ceară dezvoltarea creatoare a filozofiei marxiste. Trebuia generalizată noua experiență a luptei revoluționare a proletariatului, trebuiau sintetizate noile realizări ale științelor naturii. Acest lucru era cu atât mai important cu cât în noile condiții și-au întetit activitatea forțele ostile marxismului, îndreptându-și atacurile în mod deosebit asupra concepției despre lume a clasei muncitoare, asupra materialismului dialectic și materialismului istoric.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, centrul mișcării muncitorești internaționale a început să se deplaseze în Rusia, unde se maturizau premisele revoluției socialiste. Rusia a devenit patria leninismului. *Leninismul este marxismul noii epoci istorice — epoca imperialismului și a revoluției proletare, a trecerii de la capitalism la socialism și a construirii societății comuniste.* De aceea nu este întâmplător că dezvoltarea creatoare continuă a filozofiei marxiste este indisolubil legată de numele marelui conducător al proletariatului rus și internațional *Vladimir Ilici Lenin* (1870—1924). Activitatea lui Lenin în domeniul filozofiei este atât de importantă, vastă și multilaterală, încît reprezintă o întreagă epocă în istoria gândirii filozofice.

Etapa leninistă
în dezvoltarea
filozofiei

Din punct de vedere cronologic,
etapa leninistă de dezvoltare a filo-
zofiei cuprinde perioada de la sfirși-
tul secolului al XIX-lea pînă în zilele noastre.

Meritul istoric al lui V. I. Lenin constă în faptul că el a apărat și a dezvoltat materialismul dialectic și materialismul istoric în noile condiții istorice. Activitatea teoretică a lui Lenin a fost nemijlocit legată de lupta revoluționară a proletariatului, de practica construcției socialiste în U.R.S.S. Lenin a îmbogățit filozofia marxistă și, totodată, a condus înfăptuirea principiilor ei în practică. El a creat partidul comunist, partid de tip nou, revoluționar. Sub conducerea acestui partid, muncitorii și țărani din Rusia au zdrobit capitalismul și au creat primul stat socialist din lume. Lenin a elaborat planul construirii comunismului și pînă în ultimele sale zile a stat în fruntea partidului și poporului, care dădeau viață acestui plan.

Noua etapă istorică a pus în fața clasei muncitoare și a partidului ei marxist sarcina transformării revoluționare a societății, a desființării capitalismului și construirii socialismului. Iată pentru ce V. I. Lenin a acordat o atenție deosebit de mare analizei legilor dezvoltării sociale și, în primul rînd, lămuririi esenței imperialismului. Ținînd seama de schimbarea condițiilor istorice, Lenin a dezvoltat teoria marxistă a revoluției socialiste. El a arătat că în noile condiții teza lui Marx că revoluția socialistă poate învinge numai concomitent în principalele țări capitaliste s-a învechit. Bazîndu-se pe legile imperialismului, descoperite de el, Lenin a fundamentat posibilitatea reală a victoriei socialismului la început în cîteva țări sau chiar într-o singură țară. Teoria leninistă a revoluției socialiste a exercitat o uriașă influență asupra dezvoltării sociale ulterioare. Lenin a dezvoltat

teoria marxistă a claselor și a luptei de clasă, a dictaturii proletariatului și a formelor ei, a rolului maselor populare în istorie, a rolului conducător al partidului clasei muncitoare, a rolului ideilor înaintate etc.

V. I. Lenin a adus o mare contribuție la elaborarea problemelor dialecticii. În lupta împotriva metafizicienilor de tot soiul, el a apărat și a dezvoltat învățătura marxistă despre legile și categoriile dialecticii materialiste. El a acordat o atenție deosebită legii unității și luptei contrariilor — nucleul dialecticii.

V. I. Lenin a dezvoltat teoria materialist-dialectică a cunoașterii. El a analizat profund și sub toate aspectele esența crizei din științele naturii, care s-a produs la hotărul dintre secolul al XIX-lea și secolul al XX-lea în legătură cu cele mai noi descoperiri științifice, a arătat că această criză poate fi învinsă numai pe baza principiilor dialecticii materialiste.

V. I. Lenin a luptat în mod consecvent împotriva ideologiei burgheze, împotriva revizionismului și dogmatismului. Dezvăluind trăsăturile esențiale ale revizionismului și dogmatismului, indicând tendințele dezvoltării lor, el i-a înarmat pe marxisti în lupta împotriva revizionistilor și dogmaticilor contemporani.

După V. I. Lenin, filozofia marxistă a fost și este dezvoltată de tovarășii lui de luptă și de idei și de discipolii lui, militanți de seamă ai Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și ai partidelor comuniste și muncitorești frățești.

O contribuție însemnată la filozofia marxist-leninistă o constituie hotăririle congreselor, conferințelor și plenarynărilor C.C. al P.C.U.S. și ale celorlalte partide marxist-leniniste. Dezvoltând filozofia marxist-leninistă aceste documente sînt o mărturie a aplicării cu măiestrie a tezelor și concluziilor ei la analiza situației istorice, în prac-

tica luptei revoluționare a construirii socialismului și comunismului.

Deosebit de importantă este contribuția adusă de Congresele al XX-lea și al XXI-lea ale P.C.U.S. la dezvoltarea creatoare a teoriei marxist-leniniste. În hotărârile și materialele congreselor, în cuvântările lui N. S. Hrușciiov sînt elaborate profund și multilateral problemele cele mai actuale ale contemporaneității, ca : posibilitatea coexistenței pașnice a statelor cu orînduiri sociale diferite și a preîntîmpinării războaielor, formele de trecere a diferitelor țări de la capitalism la socialism. Congresul al XXI-lea al P.C.U.S. a elaborat, de asemenea, tezele foarte importante cu privire la cele două faze ale societății comuniste, la legile transformării socialismului în comunism etc. Toate aceste probleme sînt rezolvate pe o bază marxist-leninistă principială, pe baza analizei științifice a epocii contemporane, a generalizării experienței mișcării muncitorești internaționale, a construirii socialismului și comunismului.

Filozofia marxist-leninistă se dezvoltă în luptă înverșunată cu ideologia burgheză reacționară, în luptă cu idealismul și clericalismul. Istoria de veacuri a filozofiei nu a anulat împărțirea filozofilor în cele două tabere opuse — materialişti și idealişti. Lupta dintre aceste două tabere este și astăzi reflectarea luptei dintre forțele de clasă progresiste și reacționare.

Fiind concepția despre lume a proletariatului și a tuturor oamenilor muncii, filozofia marxist-leninistă este o armă de temut în lupta împotriva reacțiunii imperia-
liste, pentru socialism și progres. Ei i se opune filozofia idealistă a burgheziei imperialiste reacționare, care și-a trăit traiul. Rolul reacționar pe care-l joacă această filozofie este de a apăra putreda orînduire burgheză, de a ține milioanele de oameni ai muncii în mreaja idealis-

mului, de a combate marxism-leninismul și de a nu admite influența ideilor materialismului și comunismului științific asupra păturilor largi ale poporului.

În filozofia burgheză contemporană găsim multe curente și școli, dar deosebiri dintre acestea sînt neesențiale. În ceea ce au principal — esența lor idealistă și slujirea reacțiunii imperialiste — ele sînt toate la fel. Unele dintre aceste curente propagă fățiș idealismul, misticismul, ura față de știință. Altele procedează cu mai mult rafinament, încearcă să folosească în acest scop ultimele realizări ale științei, să se adapteze la cerințele vieții sociale. Un al treilea grup încearcă fățiș să renască scolastica medievală și să fundamenteze dogmele religiei.

Dar, oricît s-ar strădui ideologii burgheziei contemporane, ei nu vor reuși să infirme teoria marxist-leninistă. Istoria demonstrează tot mai convingător triumful marxism-leninismului, al filozofiei lui materialist-dialectice.

Filozofia marxistă este de pe acum concepția dominantă despre lume în țările socialismului, în care trăiesc peste un miliard de oameni. Materialismul dialectic cucerește treptat mințile și inimile oamenilor din țările capitaliste. Un număr tot mai mare de oameni cinstiți din întreaga lume se conving de netemeinicia idealismului, de incompatibilitatea lui cu progresul vieții sociale și cu dezvoltarea științei și trec pe pozițiile materialismului dialectic. În această privință este deosebit de semnificativă evoluția cunoscutului filozof japonez Ianaghida Kendziuro, care, după ani îndelungați de îndoieli și căutări, a trecut — sub influența vieții — de la idealismul pe care l-a împărtășit zeci de ani la materialismul dialectic.

Materialismul dialectic cucerește un loc tot mai traicnic în științele contemporane ale naturii. Un mare număr

de oameni de știință din țările capitaliste s-au situat pe pozițiile materialismului dialectic. Printre ei îl putem cita pe marele savant francez F. Joliot-Curie (decedat nu demult), pe savantul englez J. Bernal. Mulți alți cercetători ai naturii se eliberează treptat de iluziile idealiste.

Epoca noastră este epoca triumfului materialismului, epoca crizei profunde și declinului idealismului, și, deși idealismul mai luptă încă cu desperare împotriva filozofiei materialiste, rezultatul acestei lupte este neîndoielnic: viitorul aparține concepției științifice, marxist-leniniste, despre lume.

PARTEA I
MATERIALISMUL DIALECTIC

5*

CAPITOLUL AL IV-LEA

MATERIA ȘI FORMELE EI DE EXISTENȚĂ

Din capitolele precedente știm că principalul în obiectul materialismului dialectic este rezolvarea problemei fundamentale a filozofiei — problema raportului dintre materie și conștiință. Acum să analizăm mai în-deaproape *ce este materia și care sînt formele ei de existență.*

1. Ce este materia

Omul este înconjurat de o mulțime infinită de corpuri diferite. Unele dintre ele sînt corpuri ale naturii anorganice — de la particulele extrem de mici ale atomului pînă la imensele corpuri cosmice, altele sînt organisme vii — de la cele mai simple pînă la cele mai complexe. Unele dintre ele se află alături de noi : trăim printre ele, simțim în permanență prezența lor, în timp ce altele sînt despărțite de noi prin distanțe extrem de mari. Pe unele dintre ele le vedem cu ochiul liber, altele nu pot fi observate decît cu ajutorul unor aparate și instalații extrem de complicate. Aceste corpuri au cele mai felurite însușiri, calități, particularități.

Uimit de diversitatea lumii, omul și-a pus demult întrebarea dacă corpurile ce-l înconjură nu au cumva toate un fundament comun, însușiri asemănătoare.

Treptat, experiența de viață a omului, dezvoltarea științei și practicii l-au convins că, oricât s-ar deosebi între ele obiectele și fenomenele, oricât de variate ar fi proprietățile lor, toate aceste obiecte și fenomene sînt materiale, adică există în afara conștiinței și independent de ea. Astfel, științele naturii au dovedit în mod neîndoielnic că Pămîntul a existat cu multe milioane de ani înainte de apariția omului și, în general, a ființelor vii. Aceasta înseamnă că materia, natura sînt obiective, independente de om, de conștiința lui, că însăși conștiința nu este decît un produs al evoluției îndelungate a lumii materiale.

Noțiunea sau categoria filozofică de materie exprimă tocmai proprietatea comună a obiectelor și a fenomenelor de a fi o realitate obiectivă, de a exista în afara conștiinței noastre.

Definiția cu adevărat științifică, multilaterală a materiei a fost dată de V. I. Lenin în cartea „Materialism și empiriocriticism”. „Materia — scria el — e categoria filozofică care desemnează realitatea obiectivă, dată omului prin senzațiile lui, copiată, fotografiată, oglindită de senzațiile noastre și existentă independent de ele”¹.

Importanța definiției materiei dată de Lenin este excepțională. Generalizînd experiența seculară a omenirii, ea îi înarmează pe oameni cu înțelegerea justă a lumii înconjurătoare, îi învață că atît în activitatea practică cît și în procesul cunoașterii ei trebuie să pornească de la realitate, de la condițiile materiale obiective, și nu

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 14, Editura politică, 1959, pag. 120.

de la propriile lor idei subiective. Afirmînd posibilitatea de cunoaştere a lumii, ea deschide în faţa minţii omenesii perspective nemărginite, stimulează gîndirea, îl ajută pe om să pătrundă în tainele profunde ale lumii.

Definiţia materiei dată de Lenin exprimă opoziţia radicală a materialismului dialectic faţă de idealism, agnosticism şi religie. Ea are o semnificaţie ateistă profundă, zdruncinînd din temelie născocirea religioasă despre Dumnezeu ca creator al lumii.

Tocmai de aceea, idealiştili şi teologii au fost întotdeauna adversari înverşunaţi ai recunoaşterii materiei ca o realitate obiectivă. Cu „desfiinţarea” noţiunii de materie s-au ocupat idealiştili cîin trecut, de la Platon pînă la Berkeley. Machiştili¹ au întreprins o adevărată cruciadă împotriva acestei noţiuni. Pe urmele lor calcă astăzi numeroşi reprezentanţi ai filozofiei burgheze idealiste şi ai revizionismului. Scopul nenumăratelor atacuri împotriva noţiunii de materie este de a submina noţiunea fundamentală a materialismului, de a o izgoni din filozofie şi din ştiinţă şi, în felul acesta, să deschidă drum liber credinţei, idealismului şi agnosticismului.

Aceste atacuri sînt însă cu totul lipsite de temei. Dezvoltarea ştiinţei, întreaga activitate practică a omenirii arată în mod convingător că materia ca realitate obiectivă există cu adevărat, că ea este infinită şi eternă, că formele ei sînt variate. În lumea materială, nici un lucru, fie el oricît de mic, nu poate să apară din nimic şi nici să dispară fără urmă. Pieirea unui lucru dă naştere altuia, iar acesta unui al treilea, şi așa mai departe, la infinit. Lucrurile se schimbă, se transformă unul în

---

¹ Machiştili sînt reprezentanţii unui curent idealist din filozofie de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea care-şi trag numele de la filozoful austriac E. Mach. Critica profundă şi multilaterală a machismului a fost făcută de V. I. Lenin în cartea „Materialism şi empiriocriticism”, apărută în 1909.

altul, însă în acest proces materia ca atare nu dispare și nici nu apare ca ceva nou.

Noțiunea de materie
și tabloul
naturalist-științific
al lumii

Noțiunea filozofică de materie trebuie deosebită de *tabloul naturalist-științific al lumii*, de acele concepții *despre structura, starea și proprietățile formelor concrete ale materiei* care sînt elaborate

în procesul dezvoltării științelor naturii. Aceste concepții se schimbă neconținut, se dezvoltă și uneori suferă prefaceri radicale, ceea ce însă nu zdruncină justetea interpretării filozofice a materiei, ca realitate obiectivă existentă în afara conștiinței noastre.

Încercînd să „infirmă” materialismul, idealistii confundă intenționat noțiunea filozofică a materiei cu concepțiile și reprezentările științelor naturii cu privire la *structura* corpurilor materiale concrete. Modificarea acestor reprezentări, renunțarea la unele vechi și înlocuirea lor cu altele noi, mai precise și mai perfecte, este înfățișată de idealisti drept „dispariție” a materiei, drept „faliment” al materialismului.

De pildă, timp de multe secole, materialistii metafizicieni au identificat materia cu atomul, pe care îl considerau ca impenetrabil și indivizibil. Iată însă că la sfîrșitul secolului al XIX-lea a fost descoperit electronul, o minusculă parte componentă a atomului; în felul acesta, atomul, care timp de secole fusese considerat drept cărămidă, elementul constitutiv ultim, indivizibil al edificiului lumii, a apărut ca un fenomen extrem de complex. Proprietățile electronului s-au dovedit a fi cu totul diferite de proprietățile atomului. Acest fapt i-a derutat pe filozofii care gîndeau în spirit metafizic, iar filozofilor idealisti, care speculau dificultățile apărute, le-a dat prilej să vorbească despre „dematerializarea” atomului, despre „dispariția” materiei.

În lucrarea „Materialism și empiriocriticism”, V. I. Lenin a demonstrat întreaga netemeinicie a acestor afirmații. El a arătat că în urma noilor descoperiri ale științelor naturii dispăre nu materia, ci doar limita pînă la care *am cunoscut* pînă atunci materia. Ieri, limita cunoștințelor noastre era atomul, astăzi — electronul, iar mâine va dispăre și această limită. Cunoașterea noastră pătrunde în profunzimea materiei, descoperind mereu alte proprietăți ale acesteia, pune în evidență noi formații materiale, mai profunde și mai fine. O asemenea formă a materiei este tocmai electronul, descoperit la timpul său. Lenin a formulat ideea genială despre caracterul inepuizabil al electronului, despre infinitatea materiei în profunzime, despre caracterul nelimitat al cunoașterii. „Electronul este tot atît de *inepuizabil* ca și atomul, natura este infinită...”¹, a afirmat Lenin, generalizînd cele mai noi descoperiri ale științei.

Ideile lui Lenin despre caracterul inepuizabil al electronului, despre infinitatea materiei în profunzime și-au găsit o strălucită confirmare în realizările fizicii contemporane.

Fizica contemporană arată că există două forme fundamentale de materie : *substanța și cîmpul*.

Tot ce are masă mecanică sau, cum spun fizicienii, masă de repaos este substanță. Cele mai mici particule de substanță sînt așa-numitele particule elementare. Ele sînt denumite „elementare”, adică cele mai simple, deoarece deocamdată încă nu au fost descompuse în particule materiale mai mici. Nu încapе îndoială însă că și ele, la fel cu atomul, au o structură complexă.

Cînd V. I. Lenin a elaborat lucrarea „Materialism și empiriocriticism” se cunoștea o singură particulă „ele-

---

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 14, Editura politică, 1959, pag. 256.

mentară" — electronul. Ulterior au fost descoperiți protonul și neutronul, diferite tipuri de mezoni și alte particule. Au fost descoperite și așa-numitele antiparticule (pozitronul, antiprotonul etc.), care se deosebesc de particulele corespunzătoare (de electron, proton) prin faptul că poartă o sarcină electrică de semn contrar. În prezent se cunosc peste 30 de particule „elementare” ; acestea sînt extrem de variate și mobile, capabile să se transforme unele în altele. Fizica a descoperit nu numai multiplicitatea particulelor care alcătuiesc atomul, dar, totodată, stabilind diversitatea proprietăților acestor particule, a arătat de asemenea că ele sînt inepuizabile. Ia fel ca atomul. Electronul, de pildă, nu mai poate fi imaginat astăzi sub forma unei bile invariabile. El posedă proprietatea discontinuității (caracter limitat în spațiu) și a continuității (caracter nelimitat în spațiu), sau proprietăți de particulă și de undă ; de asemenea, el posedă o anumită masă, sarcină electrică, moment magnetic etc. Celelalte particule „elementare” au proprietăți tot atît de numeroase.

Cîmpul este o formație materială care leagă corpurile între ele, care transmite acțiunile de la un corp la altul. Încă în secolul al XIX-lea erau cunoscute cîmpul electromagnetic (o varietate a acestuia este lumina) și cîmpul de gravitație. Mai tîrziu a fost descoperit cîmpul nuclear, care leagă între ele particulele nucleului atomic.

Din particule „elementare” se formează sisteme materiale mai complexe — nuclee, atomi ; din atomi — molecule ; din molecule — toate corpurile vizibile, sau, cum se spune, macroscopice.

Între substanță și cîmp nu există o prăpastie de netrecut. Ele sînt legate reciproc și, în anumite condiții, substanța se transformă în cîmp, și invers. De pildă, două particule de substanță (electronul și pozitronul) în anu-

mite condiții se pot transforma în fotoni — particule ale cimpului electromagnetic. Obținerea acestui fenomen în condiții experimentale a constituit o mare realizare a fizicii, care dovedește o dată în plus unitatea materială a lumii, variabilitatea și mobilitatea ei.

Toate realizările fizicii moderne și ale științei în ansamblu confirmă în mod strălucit principiile materialismului dialectic referitoare la caracterul obiectiv al materiei, la unitatea și diversitatea lumii, la infinitatea materiei în profunzime, la caracterul nelimitat al cunoașterii umane. Dar în fiecare știință, în pofida imenselor ei realizări, există și anumite dificultăți, probleme nerezolvate. Tocmai acest fapt este speculat de ideologii burgheziei și de unii fizicieni idealști, în scopul „infirmării” materialismului. De pildă, speculând faptul că particulele „elementare” nu pot fi observate direct, ei declară că aceste particule nu sînt corpuri materiale, ci doar structuri logice (mentale). Acest punct de vedere este susținut, de pildă, de cunoscutul filozof englez B. Russel.

În realitate însă, particulele care alcătuiesc atomul sînt tot atît de materiale și tot atît de obiective ca și atomul însuși, ca și moleculele formate din atomi, ca și diferitele corpuri formate din molecule. Toate acestea nu sînt decît elemente ale naturii unice, ale lumii materiale. Dacă atomul și particulele care intră în constituția lui nu ar exista în realitate, atunci nu ar funcționa centralele atomoelectrice, dintre care prima a fost construită de oamenii sovietici, iar apele oceanului nu ar fi fost străbătute de primul spărgător de gheață atomic, pe prora căruia se află scris numele marelui Lenin.

Așadar, cunoștințele noastre despre structura și despre proprietățile formațiilor materiale concrete, indiferent dacă este vorba de electroni, atomi, molecule sau

diferite alte corpuri, sînt relative. Ele s-au schimbat în trecut și vor continua să se schimbe și în viitor. Cu toate acestea însă, materia rămîne o realitate obiectivă. Recunoașterea categorică, fără rezerve, a existenței materiei ca ceva existent în afara conștiinței și senzațiilor omului este tocmai trăsătura care deosebește materialismul dialectic de toate varietățile idealismului, de agnosticism.

Am lămurit în felul acesta că lumea este materială prin natura ei, că tot ceea ce există nu reprezintă decît diverse forme și varietăți ale materiei. Materia însă nu este ceva inert, incremenit. Ea se află într-o neconținută mișcare în spațiu și în timp. *Mișcarea, spațiul și timpul sînt principalele forme de existență a materiei.* Pentru înțelegerea mai profundă a esenței materiale a lumii trebuie să studiem aceste forme. Vom începe cu mișcarea.

2. Mișcarea — forma de existență a materiei

Materia există numai în mișcare; prin mișcare ea se manifestă, își dezvoltă existența. De lucrul acesta ne convingem ținînd seama de faptele cotidiene, de dezvoltarea științei, a practicii.

Să luăm, de pildă, atomul. Ca formație materială determinată, el există în măsura în care particulele sale „elementare” se mișcă neconținut. Fără mișcarea acestor particule, atomul nu ar putea exista, după cum nu ar putea exista fără mișcare nici vreun alt corp. Este de ajuns să înceteze schimbul de substanțe dintre organism și mediu (care, de asemenea, reprezintă o formă de mișcare), pentru ca organismul viu să moară imediat.

Datorită mișcării, corpurile materiale își dezvoltă existența, acționează asupra organelor noastre de simț.

Soarele, de pildă, radiază neconținut în spațiul cosmic un număr uriaș de particule în mișcare. Ajungând pe Pământ, aceste particule acționează asupra organelor noastre de simț și ne încunoștințează despre existența Soarelui. Dacă nu ar exista mișcarea acestor particule, nici n-am bănuia existența lui, deoarece el se află la o distanță de circa 150.000.000 km de Pământ!

Celelalte corpuri materiale există și se manifestă, de asemenea, numai în mișcare. Se mișcă nu numai particulele „elementare” din atom, ci și atomii din molecule și moleculele din corpuri. Se mișcă întreaga mulțime infinită de corpuri terestre și cosmice. Se transformă organismele vii, viața socială. Este imposibil să găsim măcar o particulă a lumii materiale care să nu se afle în mișcare, în transformare.

Mișcarea reprezintă, așadar, modul, forma de existență a materiei, proprietatea ei inseparabilă. „Mișcarea este modul de existență a materiei. Niciodată și nicăieri n-a existat materie fără mișcare, și nici nu poate să existe”¹, a arătat Engels.

Mișcarea
este absolută,
repausul este relativ

Mișcarea materiei este *absolută și eternă*, ea nu poate fi nici creată, nici nimicită, întrucât nici materia însăși nu poate fi creată sau nimicită. Un argument oferit de științele naturii în favoarea tezei că mișcarea nu poate fi nici creată nici distrusă este legea conservării și transformării energiei. Potrivit acestei legi, mișcarea, ca și materia, nu dispăre și nici nu apare ca ceva nou, ci doar se transformă, trece dintr-o formă într-alta.

Dar dacă mișcarea este eternă, absolută, mai putem oare vorbi despre repaus?

¹ F. Engels : „Anti-Dühring”, E.S.P.L.P. 1955, ediția a III-a, pag. 70.

Desigur, putem și trebuie să vorbim. În torentul universal al schimbărilor materiale există și momente de echilibru, de repaus. Ele privesc însă nu materia în general, ci numai diferite obiecte și procese luate izolat. Caracterul absolut al mișcării presupune în mod obligatoriu și existența repausului, acesta fiind o condiție necesară a dezvoltării lumii. În procesul mișcării are loc apariția obiectului, iar repausul consolidează, fixează rezultatul mișcării, așa încît obiectul respectiv se conservă pentru un anumit timp, rămîne el însuși și nu devine altul.

Spre deosebire de caracterul absolut al mișcării, repausul este *relativ*. El nu trebuie conceput ca o stare moartă, încremenită. Un corp se poate afla în repaus numai în raport cu un alt corp oarecare, dar el participă în mod inevitabil la mișcarea universală a materiei. De pildă, casa în care locuim se află în repaus în raport cu suprafața Pămîntului, dar ea se mișcă împreună cu Pămîntul în jurul axei sale, se deplasează împreună cu acesta în jurul Soarelui etc. În afară de aceasta, în fiecare corp aflat în repaus se desfășoară întotdeauna procese fizice, chimice etc.

Așadar, mișcarea materiei este eternă, absolută, în timp ce repausul are un caracter vremelnic, relativ, neîntotdeauna fiind decît un moment al mișcării.

Să vedem acum sub ce forme se prezintă mișcarea.

Formele de mișcare a materiei	Caracterul universal al mișcării materiei a fost recunoscut și de materialistii premarxiști, însă ei îl concepeau în mod limitat, metafizic. Ei nu puneau în legătură mișcarea cu schimbarea, cu dezvoltarea corpurilor, și de multe ori o concepeau numai ca o deplasare mecanică în spațiu.
----------------------------------	---

Materialismul dialectic nu reduce diversitatea formelor de mișcare exclusiv la forma mecanică sau la o altă

formă oarecare, ci leagă mișcarea de transformarea, de dezvoltarea corpurilor, de apariția noului și pieirea vechiului. Materialismul dialectic concepe mișcarea în mod foarte larg, ca orice schimbare, ca *schimbare în general*, cuprinzând *toate* procesele ce se desfășoară în univers, de la cele mai simple deplasări mecanice pînă la un proces atît de complex ca gîndirea umană.

Există numeroase forme și varietăți de mișcare. Materialismul dialectic, bazîndu-se pe realizările științelor naturii, clasifică formele de mișcare, desprinzînd din diversitatea lor o serie de forme *fundamentale, principale*. Prima clasificare științifică a formelor de mișcare a materiei a fost dată de F. Engels. El distingea ca forme principale următoarele : forma mecanică, fizică, chimică, biologică și socială, legînd pe fiecare dintre ele de anumite moduri specifice de manifestare a materiei (forma mecanică — de corpurile cerești și terestre, forma fizică — de molecule etc.).

Clasificarea formelor fundamentale de mișcare, stabilită de Engels, își păstrează valoarea științifică și în prezent. Dar, datorită noilor realizări ale științei, concepțiile noastre despre aceste forme s-au îmbogățit considerabil.

Astfel, în secolul al XIX-lea, *mișcarea mecanică* era concepută mai ales ca o deplasare a corpurilor macroscopice în spațiu. Astăzi însă este stabilit că deplasările spațiale sînt proprii tuturor formațiilor materiale, de la particulele „elementare” pînă la organismul viu. Nu putem lega mișcarea mecanică numai de o singură formă a materiei — de corpurile macroscopice, adică vizibile. Această mișcare este proprie oricărei forme a materiei, oricărei alte forme de mișcare, cu toate că în formele nemecanice, de mișcare ea are un caracter subordonat, secundar.

Au fost aprofundate și s-au îmbogățit considerabil ideile despre *forma fizică* de mișcare a materiei. Această îmbogățire a fost determinată în primul rînd de faptul că știința fizicii a pătruns mult în profunzimile atomului. În consecință au fost descoperite și sînt studiate diferite tipuri de mișcare fizică, necunoscute mai înainte, cum ar fi mișcarea intraatomică și cea intranucleară. Engels lega forma fizică de mișcare a materiei mai ales de procesele moleculare. În lumina datelor actuale însă, această formă de mișcare cuprinde o masă uriașă de fenomene: termice, electrice, magnetice, intraatomice și intranucleare, numeroasele procese din corpurile solide, lichide și gazoase legate de mișcarea particulelor „elementare” etc.

Forma chimică de mișcare a materiei constă în combinarea sau disocierea atomilor, ceea ce are drept rezultat formarea sau descompunerea moleculelor din care sînt alcătuiți toți compușii chimici. Procesele chimice sînt însoțite de mișcarea electronilor, care formează pătura exterioară a atomilor. Transformările chimice au o largă răspîndire atît în natura anorganică cît și în cea organică.

Una dintre formele cele mai complexe de mișcare a materiei este *mișcarea biologică*. Ea cuprinde întreaga diversitate a proceselor ce se desfășoară în organismele vii. Aceste procese sînt legate de proteine (numite și corpuri albuminoide), purtătoare ale vieții, care se caracterizează printr-un permanent schimb de substanțe cu mediul înconjurător. Ca rezultat al acestui schimb de substanțe (metabolism) se realizează neconținut autoînnoirea compoziției chimice a proteinelor, ceea ce și constituie principala caracteristică a ființelor vii.

O formă și mai înaltă de mișcare a materiei este *viala socială*, istoria societății omenesti. Această formă de mișcare prezintă deosebiri esențiale, calitative, față de toate formele precedente. Ea a apărut o dată cu nașterea

societății umane. Principala ei particularitate este procesul producției materiale, care determină toate celelalte aspecte ale vieții sociale.

Formele de mișcare a materiei sînt *legate reciproc și inseparabile*. Baza unității lor și a legăturii lor reciproce este *unitatea materială a lumii*. O anumită formă de mișcare, în condiții corespunzătoare, poate trece într-o altă formă. Astfel, mișcarea mecanică produce căldură, sunet, lumină, electricitate și alte varietăți ale mișcării fizice. Interacțiunea proceselor fizice duce la transformări chimice, iar procesele chimice, în anumite condiții, generează viața organică.

Unei forme superioare de mișcare a materiei îi sînt inerente în mod necesar și formele inferioare de mișcare. De pildă, mișcarea biologică presupune anumite procese mecanice, fizice și chimice. Este însă inadmisibilă reducerea formelor superioare de mișcare la cele inferioare. O formă superioară de mișcare are legi proprii, specifice, care o deosebesc de formele inferioare și care determină particularitățile ei calitative. Astfel, legile metabolismului deosebesc viața organică de natura anorganică. Cît privește procesele mecanice, fizice și chimice, inerente organismelor, trebuie precizat că aici ele nu au o importanță de sine stătătoare, fiind subordonate procesului esențial din organism, și anume metabolismului.

Așadar, recunoașterea caracterului absolut, universal al mișcării, luîndu-se în considerație, totodată, în mod obligatoriu specificul calitativ al fiecăreia dintre aceste forme, proprietatea acestor forme de a trece unele în altele și ireductibilitatea formelor superioare de mișcare la cele inferioare, constituie elementul esențial în interpretarea materialist-dialectică a mișcării.

Despre cei care rup   Mai sus am arătat că nu poate exista
materia de mișcare   o stare inertă, imobilă a materiei,
că materia și mișcarea sînt inseparabile. Cu toate ace-
stea, mîi există și astăzi oameni care încearcă să-și ima-
gineze materia fără mișcare, să rupă materia de mișcare.

Printre aceștia se numără, de pildă, adepții așa-numi-
tei teorii despre moartea termică a universului, care,
denaturînd datele științei, vorbesc despre viitorul „sfir-
șit” al lumii, despre „pieirea” a tot ce există. Ei pornesc
de la faptul îndeobște cunoscut că orice corp încălzit,
fiind plasat într-un mediu cu o temperatură mai mică, se
răcește, cedînd mediului căldura sa. Extinzînd acest prin-
cipiu fizic asupra întregului univers, ei ajung la con-
cluzia că aștrii incandescenti vor ceda cu timpul întreaga
lor căldură spațiului cosmic rece. Or, dacă este așa, în
cele din urmă, universul va ajunge în starea „echilibru-
lui termic”, a „morții termice”. După părerea lor, uni-
versul va fi atunci o monstruoasă aglomerare de corpuri
înghețate; toate formele de mișcare a materiei se vor
transforma în cea termică, care va fi incapabilă de alte
transformări. Materia își va pierde capacitatea de mișcare.

Deși această teorie a fost criticată și respinsă încă de
Engels¹, idealiștii și teologii o apără și astăzi, căutînd
s-o folosească pentru „a demonstra” mitul religios des-
pre „sfîrșitul” lumii.

„Teoria morții termice a universului” este absolut ne-
întemeiată din punct de vedere științific. Ea ignorează
legea conservării și transformării energiei, care afirmă
imposibilitatea nimicirii mișcării nu numai sub aspect
cantitativ, ci și din punct de vedere calitativ. Mișcarea
nu poate exista într-o singură formă: aceasta ar contra-
zice legea mai sus-amintită. Cu atît mai mult, materia

---

¹ Vezi F. Engels: „Dialectica naturii”, Editura politică, 1959,
pag. 20—23.

nu poate exista într-o stare imobilă, adică într-o stare în care mișcarea să înceteze a se transforma, să înceteze a trece dintr-o formă într-alta. Trecherile reciproce între diferite forme de mișcare sînt tot atît de firești și necesare ca și conservarea cantitativă a mișcării în cursul acestor treceri.

Datele recente ale astronomiei arată că în univers nu încetează nici o clipă circuitul infinit al materiei. În unele regiuni ale spațiului cosmic, materia și energia se dispersează, iar în alte regiuni ele se concentrează din nou, dînd naștere unor noi corpuri cerești. Savantul sovietic acad. V. A. Ambarțumian a stabilit că și în prezent se formează noi stele, și încă nu cîte una, ci în grupuri (asociații) întregi. Or, acest fapt atestă imposibilitatea existenței unei stări imobile a materiei.

Dar dacă așa stau lucrurile, poate că există o mișcare independentă de un purtător material oarecare ?

Reprezentanții așa-numitului *energetism* (un curent apărut în filozofie și științele naturii la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea) gîndesc tocmai în felul acesta. Ei reduc materia la mișcare, la energie, or, asta nu este nimic altceva decît renunțarea la recunoașterea existenței materiei, adică idealism de cea mai pură esență.

Idealismul este promovat cu deosebită insistență de apărătorii contemporani ai „energetismului”. Falsificînd noile realizări ale științei, ei vorbesc fără ocol despre „anihilarea” (nimicirea) materiei, despre transformarea ei în „energie pură”. În acest scop, ei interpretează într-un mod idealist, de pildă, transformarea unei perechi de particule „elementare” ale substanței (un electron și un pozitron) în fotoni — particule ale cîmpului electromagnetic (particule de lumină). Considerînd lumina ca o energie „pură”, ca energie fără materie, iar substanța ca

singura formă a materiei, reprezentanții „energetismului” au ajuns la concluzia cu totul eronată că în cazul de față materia dispare, transformându-se în energie. Noi știm însă că fotonul este o particulă a câmpului, care nu este decît o formă de materie. Prin urmare, în cazul transformării electronului și pozitronului în fotoni, nu are loc transformarea materiei în energie, ci transformarea unei forme de materie, a substanței, într-o altă formă, și anume în câmp.

Inconsistența totală a „energetismului” este demonstrată de realizările fizicii moderne, în primul rînd de legea legăturii reciproce dintre masă și energie, descoperită la începutul secolului nostru. Potrivit acestei legi, masa corpului este întotdeauna legată de o cantitate corespunzătoare de energie. Această relație este greu de stabilit la viteze relativ mici, însă atunci cînd corpul se mișcă cu o viteză apropiată de cea a luminii (o asemenea viteză posedă, de pildă, particulele „elementare” în cursul transformărilor nucleare), creșterea masei poate fi observată. Variația masei în funcție de viteza mișcării a fost confirmată experimental. Însă masa este măsura materiei, iar energia este măsura mișcării. Așadar, legea menționată scoate în evidență legătura nemijlocită dintre materie și mișcare, adică unitatea lor.

Din cele spuse rezultă că nu există și nici nu poate exista materie fără mișcare, sau mișcare „pură”, ruptă de materie. Materia și mișcarea se află în unitate.

3. Spațiul și timpul

Noțiunea filozofică
a spațiului
și timpului

Privind cu atenție obiectele lumii înconjurătoare, constatăm nu numai că ele se află în mișcare, ci și faptul că ele au o anumită întindere, anumite dimensiuni. Unele obiecte sînt mai mari, altele mai mici, însă toate au lun-

gime, lăţime şi înălţime, ocupă un anumit loc şi au un anumit volum. Dar obiectele din natură au nu numai întindere, ci şi o anumită aşezare unele în raport cu altele. Unele dintre ele se află mai departe sau mai aproape de altele, mai sus sau mai jos, mai la dreapta sau mai la stînga.

Proprietatea generală a corpurilor materiale de a avea întindere, de a ocupa un anumit loc şi de a fi aşezate într-un anumit mod printre alte obiecte ale lumii este oglindită în noţiunea filozofică de *spaţiu*.

Obiectele nu numai că există în spaţiu, dar se şi succed unul după altul, într-o anumită ordine. Locul unora este ocupat de altele, iar acestea din urmă sînt, la rîndul lor, înlocuite de altele ş.a.m.d. Orice obiect are o durată, are un început şi un sfîrşit. În dezvoltarea fiecăruia dintre ele se deosebesc anumite etape, anumite stadii. Unele obiecte de-abia apar, altele există de un anumit timp, altele sînt în curs de dispariţie.

Proprietatea generală a proceselor materiale de a se desfăşura unul după altul într-o anumită succesiune, de a avea o durată şi de a se dezvolta în etape, în stadii, este oglindită în noţiunea filozofică de *timp*.

Spaţiul şi timpul reprezintă *forme generale de existenţă a materiei*. „În lume nu există nimic în afară de materia în mişcare, iar materia în mişcare nu se poate mişca decît în spaţiu şi în timp”¹, arată V. I. Lenin.

O proprietate extrem de importantă a spaţiului şi a timpului este *caracterul lor obiectiv*, independenţa lor faţă de conştiinţa umană, şi acest lucru este foarte firesc: fiind forme fundamentale ale materiei existente obiectiv, ele nu pot să nu fie obiective.

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 14, Editura politică, 1959, pag. 166.

Idealismul neagă caracterul obiectiv al spațiului și timpului. Idealiștii subiectivi consideră spațiul și timpul drept un produs al conștiinței umane. Din punctul de vedere al idealiștilor obiectivi, spațiul și timpul sint generate de ideea absolută, de spiritul universal.

Netemeinicia concepțiilor idealiste despre spațiu și timp a fost arătată în mod convingător de V. I. Lenin în lucrarea „Materialism și empiriocriticism”. Dacă — scria el — ar fi să-i credem pe idealiști că spațiul și timpul nu sînt decît produse ale minții omenești, atunci cum rămîne cu faptul incontestabil, demonstrat de știință că Pămîntul a existat în timp și în spațiu cu mult înainte de apariția omului? Se știe foarte bine că Pămîntul există de miliarde de ani, iar omul abia de cîteva zeci de mii de ani! Este clar că nu poate fi vorba despre „crearea” spațiului și timpului de către om, și nici de rațiunea universală sau ideea absolută, născocită de idealiști.

Afirmînd caracterul obiectiv al spațiului și timpului, materialismul dialectic dezvoltă și alte proprietăți generale ale acestora, pornind de la faptul că aceste proprietăți sînt determinate de natura materiei însăși. Astfel, eternitatea și infinitatea materiei condiționează *eternitatea* timpului și *infinitatea* spațiului. Aceasta înseamnă că ele n-au avut început și niciodată nu vor avea sfîrșit. Știința modernă pătrunde în îndepărtatele spații cosmice, cuprinde imense intervale de timp. Astronomii, de pildă, studiază cu ajutorul unor puternice radiotelescoape corpurile materiale care se află la o depărtare de miliarde de ani lumină de pămînt. Dacă luăm în considerație că lumina se propagă cu o viteză de 300.000 km pe secundă, o distanță de un miliard de

ani lumină se va exprima printr-un număr de kilometri de ordinul a 9,5 urmat de 21 de zerouri ! Oricît de mari ar fi însă aceste distanțe, ele sînt infime în comparație cu proporțiile lumii infinite. La fel de infime, în raport cu eternitatea universului, sînt și enormele intervale de timp apreciate la miliarde de ani, pe care le îmbrățișează geologia modernă.

O trăsătură specifică a spațiului ca formă de existență a materiei este *tridimensionalitatea* lui. Aceasta înseamnă că orice corp material are trei dimensiuni : lungime, lățime și înălțime. În mod corespunzător, și mișcarea corpului dat se poate realiza în trei direcții perpendiculare între ele.

Spre deosebire de spațiu, timpul are o singură dimensiune. Din această cauză, toate corpurile se dezvoltă în timp numai într-o singură direcție, de la trecut spre viitor. Timpul este *ireversibil*, el se scurge numai înainte. Este imposibil să întoarcem cursul timpului înapoi, să readucem în prezent trecutul. Cu acest fapt firesc nu vor să se împace în ruptul capului politicienii reacționari din Occident, care încearcă să întoarcă înapoi roata istoriei și să readucă timpul, pentru totdeauna apus, al dominației exclusive a capitalismului în lume. Procesul istoric este însă ireversibil, și lumea secolului al XX-lea nu mai este cea din secolul al XIX-lea. Astăzi sînt alte vremuri ; s-a afirmat un alt raport de forțe pe arena mondială. În epoca contemporană există puternicul lagăr socialist, care stă de strajă dreptății și păcii și care nu permite imperialiștilor să calce în picioare drepturile suverane ale popoarelor.

Acestea sînt proprietățile cele mai generale ale spațiului și timpului.

**Conceptiile
stiintelor naturii
despre spatiu
si timp**

Noțiunile filozofice de spațiu și timp ca forme generale de existență a materiei, noțiuni pe care le-am examinat mai sus, trebuie deose-

bite de concepțiile științelor naturii despre proprietățile spațial-temporale ale obiectelor materiale concrete.

În procesul dezvoltării științei, aceste concepții se perfecționează, devin mai precise; se descoperă noi proprietăți ale spațiului și timpului, se stabilește mai precis dependența acestor proprietăți de natura materială a corpurilor.

Astfel, mecanica clasică, recunoscând caracterul obiectiv al spațiului și timpului, le rupea de materie, le considera absolut omogene și invariabile. Fondatorul mecanicii clasice, celebrul fizician englez *I. Newton* (1642—1727), de pildă, își imagina spațiul ca un recipient enorm, în care lucrurile sînt așezate într-o anumită ordine, „pe rafturi”, fără însă ca acestea să aibă vreo legătură cu spațiul.

Newton considera că proprietățile spațiale ale tuturor corpurilor din univers sînt identice și sînt epuizate complet prin geometria lui Euclid, geometria pe care am învățat-o cu toții în școala medie. Geometria euclidiană era considerată de Newton ca singura posibilă, ca o geometrie absolută.

Tot atît de metafizice erau și opiniile lui Newton asupra timpului.

Marele matematician rus *N. I. Lobacevski* (1792—1856) a elaborat o nouă geometrie, numită neeuclidiană, care a infirmat ideile metafizice asupra spațiului și a lărgit concepțiile noastre despre proprietățile spațiale ale corpurilor. Lobacevski a stabilit că proprietățile spațiului nu sînt identice în diferite regiuni ale universului, demonstrînd dependența acestor proprietăți de procesele

materiale. Fiind convins că în natură există corpuri ale căror proprietăți spațiale nu se încadrează în limitele geometriei euclidiene, el a găsit în cele din urmă acele proprietăți noi, arătând, printre altele, că pe unele suprafețe suma unghiurilor unui triunghi nu formează 180° , ca în geometria euclidiană, ci mai puțin.

Teoria modernă a științelor naturii referitoare la spațiu și timp este *teoria relativității*, creată de eminentul fizician A. Einstein (1879—1955). Această teorie scoate în evidență legătura organică a spațiului și timpului atât între ele cât și cu materia în mișcare.

Așa-numita *teorie restrînsă a relativității* stabilește dependența proprietăților spațial-temporale ale corpurilor față de viteza mișcării lor. În condițiile unor viteze relativ mici este imposibil să sesizăm această dependență, deoarece modificarea proprietăților spațial-temporale în proporții practic observabile are loc numai la viteze apropiate de cea a luminii.

Teoria relativității a arătat că la viteze apropiate de cea a luminii lungimea corpului aflat în mișcare scade în comparație cu cea a corpului în repaus, o dată cu creșterea vitezei. Totodată, nici timpul nu rămîne invariabil: curgerea timpului se încetinește o dată cu creșterea vitezei. S-a demonstrat experimental că mezonul (o particulă „elementară” care ia naștere în procesul de dezintegrare a nucleului atomic) are o durată de existență foarte scurtă, însă atunci cînd viteza de mișcare crește, durata „vieții” mezonului se mărește.

Teoria generală a relativității a arătat că proprietățile spațiului și timpului depind și de prezența maselor de materie. În apropierea corpurilor care au o masă enormă și forțe de gravitație mari, spațiul se modifică, sau, cum se spune în fizică, se curbează. În mod corespunzător se modifică și timpul, scurgîndu-se mai încet.

Potrivit teoriei relativității, spațiul și timpul nu se modifică în mod independent, ci într-o indisolubilă legătură reciprocă. Această legătură este atât de strînsă, încît ele formează un tot indisolubil, astfel încît timpul devine un fel de a patra dimensiune, care completează cele trei dimensiuni ale spațiului. Teoria relativității a stabilit și expresia matematică riguroasă a legăturii organice dintre spațiu și timp.

Teoria relativității este una dintre cele mai dificile și complexe teorii moderne din domeniul științelor naturii. Trebuie însă neapărat să înțelegem clar ideea ei fundamentală, care dezvăluie unitatea materiei cu formele ei generale de existență — mișcarea, spațiul și timpul. La prima vedere, concluziile acestei teorii par a contrazice concepțiile noastre obișnuite despre proprietățile spațiului și timpului. Ele sînt însă adevărate, fiind confirmate de experiențele științifice, iar caracterul lor neobișnuit arată că în cunoaștere nu ne putem limita doar la idei uzuale, ci trebuie să mergem mai departe, în profunzime, să dezvăluim întreaga complexitate și diversitate a lumii materiale.

După cum vedem, reprezentările și concepțiile științelor naturii despre proprietățile spațiului și timpului se modifică. Dar modificarea acestora nu zdruncină cîtuși de puțin teza materialismului dialectic despre *existența lor obiectivă*. Dimpotrivă, cu fiecare realizare nouă a științei, *caracterul obiectiv al spațiului și timpului, legătura lor obiectivă cu materia și mișcarea capătă noi și noi confirmări*.

CAPITOLUL AL V-LEA MATERIA ȘI CONȘTIINȚA

Din capitolul precedent am aflat ce este materia și care sînt formele ei de existență. Am aflat, de asemenea, că materia există în afara conștiinței umane și independent de ea. Ce reprezintă însă conștiința, în ce legătură se află ea cu materia și cum ia naștere? Să analizăm aceste probleme.

1. Conștiința — proprietate a materiei superior organizate

Înainte de a încerca să definim ce este conștiința, amintim că *activitatea conștientă, spirituală* a omului cuprinde ideile și sentimentele sale, voința și caracterul, senzațiile, reprezentările, concepțiile etc.

Care este natura tuturor acestor fenomene, unde se află sursa lor?

Științele naturii și filozofia au parcurs un drum lung și greu înainte de a fi reușit să dea un răspuns corect la aceste întrebări. Știința modernă a arătat că conștiința reprezintă un rezultat al evoluției îndelungate a materiei. Materia, natura au existat întotdeauna, în timp ce omul este rezultatul unei dezvoltări relativ recente a lumii materiale. Pentru ca materia lipsită de viață să

ducă la apariția omului capabil să gîndească au fost necesare multe milioane de ani. Conștiința este un produs al naturii, o proprietate a materiei, dar nu a întregii materii, ci numai a celei *superior organizate* — a creierului uman.

Luînd naștere ca rezultat al dezvoltării materiei, conștiința este indisolubil legată de ea. Ea este inseparabilă de materia care gîndește, de creier, a cărui proprietate este. Marii fiziologi ruși *I. M. Secenov* (1829—1905) și *I. P. Pavlov* (1849—1936) au stabilit că la baza întregii activități psihice se află anumite procese materiale, și anume procesele *fiziologice*, care se desfășoară în creierul uman, în special în scoarța cerebrală. Tulburarea funcției normale a creierului, vătămarea lui printr-o boală, traumatism sau altă cauză duce la tulburarea nemijlocită a gîndirii omului, la tulburări psihice.

Bazîndu-se pe numeroase date experimentale, *I. P. Pavlov* a ajuns la concluzia că „...activitatea psihică este rezultatul activității fiziologice a unei anumite mase cerebrale...”.

Învățătura lui *I. P. Pavlov* despre activitatea nervoasă superioară constituie o strălucită confirmare a tezei fundamentale a materialismului dialectic cu privire la dependența conștiinței de materie. Ea a arătat în mod convingător că creierul și procesele fiziologice care au loc în scoarța cerebrală reprezintă substratul (fundamentul) conștiinței umane, constituie condiția materială fără de care este imposibilă activitatea gîndirii.

Dar este oare suficient numai creierul uman pentru activitatea conștiinței? Oare poate creierul să gîndească de la sine, independent de influența lumii exterioare?

Nu, creierul este incapabil să gîndească de la sine. *I. P. Pavlov* spunea că creierul nu este un pian din care

putem scoate orice melodii și, în general, tot ce dorim. Activitatea nervoasă superioară a omului, conștiința *este indisolubil legată de mediul material care îl înconjură pe om și nu poate funcționa fără influența acestui mediu. Senzațiile vizuale, auditive, olfactive și altele apar în creier numai sub acțiunea lucrurilor existente obiectiv, sub acțiunea culorilor, mirosului, sunetelor și a altor proprietăți ale acestora. Obiectele respective și proprietățile lor acționează asupra organelor de simț, apoi excitațiile apărute sînt transmise prin conductorii nervoși la scoarța cerebrală, unde apar senzații corespunzătoare. Pe baza senzațiilor se formează percepții, reprezentări, precum și noțiuni și alte forme ale gândirii. Toate acestea nu sînt decît *imagini*; nu sînt decît o reflectare mai mult sau mai puțin exactă a obiectelor și fenomenelor existente obiectiv. În absența lor, aceste imagini nu pot apărea în conștiința omului. Rezultă că particularitatea specifică a conștiinței ca proprietate a creierului constă în însușirea acestuia de a *reflecta* lumea materială.*

Așadar, răspunzînd la întrebarea, pusă la începutul capitolului, cu privire la natura conștiinței, putem spune: *conștiința omului reprezintă o însușire specială a materiei superior organizate — a creierului, însușirea de a reflecta realitatea materială.*

Netemeinicia
materialismului vulgar
și a idealismului
în interpretarea
conștiinței

Întrucît conștiința este inseparabilă de materia superior organizată, fiind un produs al acesteia, oare nu este ea o varietate a materiei, nu este cumva identică cu aceasta ?

Tocmai aceasta este convingerea materialiştilor vulgari¹. Speculînd legătura dintre conștiință și materie, ei

¹ Materialismul vulgar este un curent filozofic apărut în Germania la jumătatea secolului al XIX-lea.

le consideră identice. De pildă, materialistul vulgar Vogt spunea că creierul secretă gândirea, că gândirea se află cam în același raport față de creier ca fierea față de ficat.

Materialismul dialectic, în deplină concordanță cu realizările științelor naturii, respinge interpretarea materialist-vulgară a conștiinței. Deși conștiința este legată de procese materiale fiziologice, ea nu poate fi redusă la aceste procese. Gândirea este inseparabilă de materie, de creier, dar ea *nu poate fi identificată cu materia*. V. I. Lenin a arătat că a considera gândirea drept ceva material înseamnă a face un pas greșit, în sensul confundării materialismului cu idealismul.

Gândirea, ideea nu este un lucru, ea nu poate fi văzută, fotografiată. Gândirea este *imagea* obiectelor și fenomenelor lumii, dar nu o imagine materială, ci una ideală. Ea nu este o simplă fotografie a realității, nu este o copie moartă a acesteia, ci reprezintă realitatea transpusă într-un mod corespunzător în capul omului. Marx scria că gândirea, „lumea ideilor nu este nimic altceva decât lumea materială transpusă și tradusă în capul omului”¹. Realitatea, acționând asupra omului, este trecută întotdeauna prin prisma legilor speciale ale gândirii, cum ar fi *inducția și deducția, analiza și sinteza, generalizarea* etc. Omul se deosebește de animal tocmai prin faptul că este capabil să gândească, adică să reflecte activ realitatea, să acționeze asupra ei, să-și pună diferite scopuri și să urmărească realizarea lor.

Respingînd interpretarea materialist-vulgară a conștiinței, materialismul dialectic consideră profund greșită și afirmația că gândirea, conștiința, ar fi inerente întregii materii. Cunoscutul materialist olandez Spinoza

---

¹ K. Marx : „Capitalul”, vol. I, Editura politică, 1960, ediția a IV-a, pag. 54.

considera, de pildă, că conștiința este un atribut la fel de inseparabil al întregii naturi ca și întinderea, corporalitatea.

Caracterul eronat al acestui punct de vedere constă în aceea că el ignorează deosebiriile calitative dintre materia nevie și cea organică, mai ales cea care gîndește. V. I. Lenin a arătat că senzația într-o formă net exprimată este proprie numai formelor superioare, organice ale materiei, în timp ce întreaga materie nu posedă decît proprietatea *reflecției*, adică proprietatea de a răspunde într-un mod corespunzător la influențele externe. Această proprietate este, într-o anumită măsură, înrudită cu senzația, dar nu este identică cu ea, și de aceea conștiința nu poate fi considerată ca o proprietate a întregii materii.

În prezent, încercările de a atribui însușirea de a gîndi unor obiecte din natura nevie s-au accentuat în urma succeselor unei noi științe, *cibernetica*. Pe baza principiilor acestei științe, care studiază diverse sisteme de comandă și procese de comandă, au fost create mașini uimitoare. Unele dintre ele sînt în stare să dirijeze un avion, un tren sau un proces de producție complex, altele să traducă un text dintr-o limbă în alta, altele să efectueze operații matematice extrem de dificile etc. Aceste mașini sînt capabile să primească din afară diferite semnale („informații”), să le „memoreze”, să le prelucreze și să execute acțiunile cele mai indicate. Acest fapt le-a dat prilej anumitor oameni de știință să atribuie mașinilor automate facultatea de a simți și chiar de a gîndi.

În realitate însă, nici un fel de mașină automată, oricît de perfectă ar fi ea, nu are proprietatea de a simți, fără a mai vorbi de gîndire. Senzația, gîndirea sînt proprii numai omului, care reprezintă un produs al

evoluției îndelungate a lumii materiale. Mașina însă este creată de om, de mintea lui iscusită și de mâinile lui dibace. Omul se orientează în cea mai complexă ambianță, cunoaște realitatea, acționează asupra ei și o transformă. El dispune de posibilități creatoare nepuizabile, creează valori culturale imense. Mașina însă este lipsită de toate acestea: ea execută orbește ceea ce i-a prescris omul, iar fără acesta, fără mintea și voința lui, ea se transformă într-o grămadă inutilă de fierărie.

Vedem, așadar, că nu pot fi identificate conștiința și materia.

Dacă așa stau lucrurile, poate conștiința există în mod de sine stătător, independent de materie?

Speculînd caracterul ideal al conștiinței, idealistii se situează tocmai pe acest punct de vedere. Ei raționează în felul următor: dacă conștiința este ideală, dacă ea nu este un lucru — și deci n-o putem găsi în creierul uman —, înseamnă că ea nu este legată de materie, de creier, ci există independent. Conștiința, chipurile, este nu numai independentă de materie, ci o și „creează”. Idealistii nu vor să vadă în spatele ideii prototipul ei — lucrurile și obiectele lumii obiective.

Încercările de a rupe gîndirea de creier sînt și ele absolut neîntemeiate. Lenin a calificat, în mod foarte reușit, drept „descreierată” filozofia care încearcă să afirme existența gîndirii fără creier. Conștiința, scria Lenin, nu există independent de corp, ea este, așa cum ne dovedesc științele naturii, o funcție a creierului, o reflectare a lumii exterioare.

Totodată, Lenin s-a pronunțat și împotriva opoziției absolute dintre conștiință și materie. El considera că această opoziție este absolută numai în cadrul problemei fundamentale a filozofiei, adică numai în cadrul pro-

blemei referitoare la ce este factorul prim : materia sau conștiința. În afara cadrului problemei fundamentale a filozofiei, opoziția dintre materie și conștiință este relativă. Acest caracter relativ se manifestă, în primul rînd, în aceea că conștiința reprezintă o proprietate a materiei superior organizate, apare și se dezvoltă sub acțiunea factorilor materiali, iar în al doilea rînd în faptul că, o dată apărută pe baza dezvoltării materiei, conștiința capătă o oarecare independență, influențînd activ dezvoltarea lumii materiale.

Să examinăm aceste probleme mai amănunțit.

2. Conștiința — produs al materiei. Originea și dezvoltarea conștiinței

După cum am mai menționat, întreaga materie posedă proprietatea *reflectării*, adică *proprietatea de a reacționa într-un mod corespunzător la influențele externe*. Reflectarea este întotdeauna legată de interacțiunea a două (sau mai multe) corpuri : cel care acționează și cel care suferă acțiunea. De aceea, *caracterul reflectării* depinde atît de influențele externe cît și de starea internă a corpului care răspunde la influența respectivă.

Dacă privim sub acest aspect un corp lipsit de viață, un organism viu și o ființă omenească, vom constata că ele reflectă lumea într-un mod diferit.

Corpului lipsit de viață îi este proprie reflectarea simplă, *pasivă*. Un astfel de corp nu deosebește factorii mediului, nu distinge printre ei pe cei favorabili și nu este în stare să se apere împotriva factorilor nefavorabili.

Altfel răspunde la agenții externi un corp viu. El se *adaptează* la mediu, reacționează în mod diferit la

diverse excitații exterioare, folosind factorii favorabili și evitând pe cei inutili sau dăunători. Numai datorită unei bune adaptări la mediu, organismul trăiește și se dezvoltă.

Forma superioară, calitativ nouă de reflectare o găsim la om, care are însușirea de a reflecta *conștient* realitatea. El nu se adaptează pur și simplu la mediu, ci acționează asupra acestuia, îl transformă pe baza cunoștințelor căpătate.

Prin urmare, a stabili *originea conștiinței* înseamnă a urmări cum — prin trecerea de la materia nevie la cea vie, iar de aici la materia care gîndește, la creierul uman — reflectarea nevie, pasivă s-a transformat în reflectarea activă, electivă*, proprie organismelor vii, iar aceasta din urmă, dezvoltîndu-se, a generat facultatea de a gîndi.

De la materia nevie la cea vie și de la aceasta la materia care gîndește

Științele naturii dispun de un număr suficient de fapte care demonstrează că *natura vie a provenit din cea nevie, anorganică.*

Între ele nu există o limită de netrecut. Analiza chimică a arătat că corpurile nevii și organismele vii sînt constituite din aceleași elemente chimice. În organisme găsim în mari cantități hidrogen, oxigen, azot și mai ales carbon, care constituie baza compoziției chimice a organismelor vii și a produșilor activității lor vitale.

Știința presupune că în complexul de gaze și pulberi al materiei primare, din care s-a format Pămîntul nostru în trecutul îndepărtat, erau prezente cele mai simple combinații ale carbonului cu hidrogenul — *hidrocarburele*, precum și alte substanțe, din care ulterior s-au format compuși organici mai complecși. Intrînd în com-

* *Electiv* — capabil de alegere.

binații chimice unii cu alții, compușii organici au devenit din ce în ce mai complecși, pînă cînd s-au format *aminoacizii*, care reprezintă elementele fundamentale ale moleculei de *proteină*. O dată cu diferențierea și complicarea substanțelor organice a devenit mai variată și mai complexă și capacitatea lor de reflectare.

Au trecut sute de milioane de ani pînă cînd moleculele acestei proteine chimice primare, formate din aminoacizi, s-au transformat în proteină vie, căpătînd astfel proprietatea de a realiza schimbul de substanțe, care constituie însușirea esențială a formelor vii. La început, aceste proteine și alți compuși organici complecși, amestecîndu-se cu săruri anorganice, au format amestecuri în formă de picături numite *coacervate*, capabile să facă schimb cu mediul acvatic înconjurător, absorbînd alte substanțe organice. Apoi din coacervatele mai stabile s-a format *proteina polimoleculară*, extrem de complexă, capabilă să viețuiască. Ajungînd într-un mediu favorabil și intrînd în schimb de substanțe cu acesta, ea a devenit *organism*.

Schimbul de substanțe (metabolismul) este un proces contradictoriu de *asimilație* (încorporarea substanțelor nutritive din mediul extern și transformarea lor în celule vii și în țesuturi ale organismului) și *dezasimilație* (descompunere, distrugere a acestui țesut viu). Acest proces este propriu numai proteinei vii, organismului. Schimbul de substanțe cu mediul înconjurător, neconținuta autoînnoire deosebește cel mai simplu organism viu de cel mai complex corp neviu. Numai prin nutriție, adică asimilînd substanțele nutritive și eliminînd produșii descompunerii lor, organismul poate să trăiască și să se dezvolte. „Viața este modul de existență a corpurilor albuminoide al cărui moment esențial este *schimbul continuu de substanțe cu natura exterioară*”

înconjurătoare, cu încetarea căruia încetează și viața...”¹

Apariția primelor organisme simple reprezintă un pas enorm în dezvoltarea proprietății generale de reflectare, inerentă materiei, în procesul de devenire a conștiinței. Reflectarea realității, proprie naturii neviei, s-a transformat într-o reflectare calitativ nouă, *biologică*.

Forma cea mai simplă de reflectare biologică este *excitabilitatea*, care este proprie tuturor organismelor și servește ca mijloc de orientare, de adaptare a acestora la mediul ambiant.

Plantele, de pildă, sînt extrem de sensibile la lumina solară. Ele se întind literalmente spre ea, deoarece pentru ele lumina este izvorul vieții. Ameba, un organism unicelular extrem de simplu, reacționează la excitanții alimentari, însă îndată după captarea hranei devine indiferentă la acești excitanți. Aceasta înseamnă că ameba, ca și orice alt organism dotat cu proprietatea excitabilității, reflectă lumea exterioară nu în mod indiferent, ci *electiv*. Acest organism tinde spre excitanții utili, necesari și evită pe cei dăunători sau inutili. Electivitatea lui însă este redusă. El încă nu are organe, țesuturi, celule specializate pentru anumite forme de excitație. El răspunde la excitanții externi cu toată făptura sa.

În cursul evoluției ulterioare, datorită creșterii complexității organismelor înseși și condițiilor externe ale existenței lor, pe baza excitabilității a apărut o formă de reflectare nouă, mai înaltă, *senzația*. După cum a arătat V. I. Lenin, în senzație, energia excitantului extern se transformă într-un fapt de conștiință. Ca și excitabilitatea, senzația este rezultatul acțiunii mediului extern

---

¹ F. Engels : „Dialectica naturii”, Editura politică, 1959, pag. 285.

asupra organismului. Însă în cazul de față s-a lărgit considerabil gama de excitanți externi la care organismul răspunde într-un fel sau altul. Acum el reacționează la culori, mirosuri și sunete, percepe gustul, simte frigul, căldura, umiditatea și răspunde la alți agenți mecanici, fizici etc. În organism au apărut și organe capabile să perceapă numai o anumită categorie de agenți externi (culoare, sunet, miros etc.). Ulterior, o dată cu dezvoltarea organismelor, senzațiile lor devin tot mai bogate și mai multilaterale. Crește adaptabilitatea organismului la mediul înconjurător, apare un organ special al legăturii organismului cu mediul, și anume sistemul nervos central.

Știința biologică a elaborat teoria *reflexelor*, care demonstrează că însușirea de a reflecta lumca înconjurătoare, de a se adapta la mediu este inegal dezvoltată la animalele inferioare și la cele superioare. Reflexele sînt reacții ale organismului la agenții externi. Reflexele se împart în necondiționate și condiționate. *Reflexele necondiționate* sînt proprii tuturor organismelor, alții celor inferioare cît și celor superioare. Ele sînt înăscute, ereditare. Un exemplu de reflex necondiționat : la atingerea unui obiect fierbinte, omul retrage mîna. Îmbinarea complexă a reflexelor necondiționate formează instinctele (sexual, alimentar etc.), care joacă un mare rol în viața și dezvoltarea organismului.

Animalele superioare însă au și *reflexe condiționate*. Aceste reflexe au un caracter temporar și se formează în anumite condiții. Dacă, de pildă, în decursul unui timp oarecare hrănirea unui ciine este însoțită de sunetul unei sonerii, la un moment dat ciinele va reacționa la sonerie la fel ca la hrănire : secretînd salivă. În creierul ciinelui s-a format o legătură temporară : soneria a devenit semnalul hranei. După acest principiu se formează

toate celelalte reflexe condiționate. Datorită lor, organismul se adaptează foarte precis la mediu și reacționează cu multă sensibilitate la influențele acestuia. Acele reflexe condiționate care capătă o importanță deosebită pentru organism se fixează, devin necondiționate, iar pe baza acestora din urmă apar noi legături temporare, din care o parte se fixează iarăși. Astfel, în cursul evoluției organismelor vii se realizează dezvoltarea progresivă neconținută a psihicului, datorită căreia materia dotată cu proprietatea de a avea senzații capătă proprietatea de a *gîndi*.

Rolul hotărîtor
al muncii în
aparitia conștiinței

Proprietatea de a avea senzații este caracteristică atât omului cît și animalelor superioare. Această proprietate, potrivit teoriei lui I. P. Pavlov, are un fundament fiziologic comun atât omului cît și animalelor, și anume *primul sistem de semnalizare*, un mecanism prin intermediul căruia organismul răspunde la acțiunea nemijlocită a obiectelor și fenomenelor concrete. Aceasta acționează asupra organelor de simț ale omului și provoacă în sistemul său nervos anumite senzații.

Dar senzațiile omului, spre deosebire de senzațiile animalului, sînt totdeauna luate de rațiune. Omul are facultatea *gîndirii abstracte*, adică a reflectării generalizate a realității în noțiuni exprimate prin *cuvinte*. Cuvîntul desemnează în genere un anumit obiect de care este indisolubil legat. Din această cauză, omul reacționează la cuvinte la fel ca la acțiunea nemijlocită a obiectelor înseși. Întrucît primele semnale despre obiectele lumii exterioare le dobîndim nemijlocit prin senzații și percepții, cuvintele care desemnează aceste obiecte și reprezentările noastre despre ele capătă rolul unor semnale de ordinul al doilea. Acestea, după cum a arătat Pavlov, sînt „semnale ale semnalelor”. Mecanismul fizio-

logic cu ajutorul căruia omul reacționează la cuvinte, la vorbire, a fost denumit de Pavlov *cel de-al doilea sistem de semnalizare*. Acest sistem există numai la om.

Primul și cel de-al doilea sistem de semnalizare se află într-o legătură organică, ceea ce îi permite omului cunoașterea multilaterală și profundă a realității.

Așadar, am stabilit că conștiința umană este calitativ deosebită de psihicul animalelor.

Prin ce este condiționată această deosebire ?

Această deosebire este condiționată de faptul că psihicul animalelor este produsul unei dezvoltări exclusiv biologice, în timp ce *conștiința umană este rezultatul dezvoltării istorice, sociale*.

Chiar și senzațiile omului diferă radical de senzațiile animalului. Ochiul unui vultur, de pildă, vede mult mai departe decât ochiul unui om, însă ochiul omului distinge mult mai multe detalii ale lucrurilor decât ochiul vulturului.

Formarea la om a celor cinci organe de simț, a arătat Marx, reprezintă produsul întregii istorii universale. Pe baza practicii social-istorice s-a dezvoltat urechea muzicală a omului, ochiul său capabil să perceapă frumusețea naturii, gustul fin și celelalte simțuri.

Factorul hotărâtor în apariția omului, în devenirea și dezvoltarea conștiinței sale este munca, activitatea materială de producție. „Munca, după cum a arătat Engels, l-a creat pe om ca atare”. Datorită muncii, strămoșul nostru îndepărtat, sălbaticul a căpătat înfățișarea omească. Munca i-a dat omului hrană, îmbrăcăminte și adăpost și nu numai că l-a apărat de forțele naturii, ci i-a și permis să le supună. În procesul muncii, omul s-a transformat pe el însuși într-un mod de nerecunoscut, modificând, totodată, și înfățișarea planetei noastre.

Munca este marea cucerire a omului, condiția necesară a vieții și dezvoltării sale.

Premise ale muncii existau și la maimuțe antropoide, care foloseau bețe, pietre și alte obiecte naturale pentru dobândirea hranei. Ele însă o făceau inconștient și întâmplător. Nici maimuțele și nici alte animale nu sînt capabile să confecționeze nici cea mai simplă unealtă de muncă. Omul însă produce și folosește unelte de producție, ceea ce constituie specificul calitativ al muncii sale. Dar pentru ca omul să învețe toate acestea au fost necesare sute de mii de ani, în decursul cărora se desfășura procesul extrem de complex al devenirii omului și, totodată, al formării și dezvoltării conștiinței sale.

O mare importanță în crearea condițiilor pentru activitatea de muncă și pentru apariția primelor licăriri ale conștiinței a avut trecerea maimuțelor antropoide la mersul vertical; datorită acestei împrejurări, extremitățile lor anterioare au fost eliberate de funcția mersului și au putut fi folosite pentru activitatea de muncă. A început, strămoșul nostru îndepărtat folosea diferite „unelte” de producție (bețe, pietre) gata existente în natură, iar apoi a început treptat să le producă el însuși, prelucrînd obiectele corespunzătoare din natură. Primele unelte de acest fel erau extrem de rudimentare (o piatră cioplită grosolan, un băț ascuțit la vîrf etc.). Rudimentară era și conștiința omului în acea perioadă. El nu distingea încă esența obiectelor, nu vedea trăsăturile lor generale, nu știa prin ce anume ar putea să-i fie acestea de folos.

În cursul dezvoltării și perfecționării ulterioare a muncii s-a dezvoltat și s-a perfecționat conștiința. În procesul dobîndirii mijloacelor de trai, venind în contact cu diferite obiecte din natură, omul a ajuns să cunoască

proprietățile lor, să le compare între ele, să desprindă ceea ce este general și se repetă.

O importanță deosebit de mare în dezvoltarea conștiinței au avut-o producerea și perfecționarea uneltelor de muncă. Uneltele transmise din generație în generație purtau în ele experiența de producție, cunoștințele dobândite de om. Generațiile următoare, cunoscând procedeele de confecționare și folosire a uneltelor preluate, căpătau posibilitatea perfecționării și dezvoltării lor pe o nouă treaptă.

Conștiința omului primitiv era indisolubil legată de munca sa, se integra în activitatea lui de muncă. Și acest lucru este foarte firesc : omul a cunoscut, în primul rând, ceea ce era nemijlocit legat de munca sa, de satisfacerea cerințelor sale. Nu este întâmplător faptul că reprezentarea activității de muncă a omului se întâlnește atât de des în operele de artă primitive.

Astfel, în unitatea muncii și a gândirii, pe baza activității de muncă, a activității de producție, s-a dezvoltat și s-a perfecționat conștiința umană.

Limba și gândirea O mare importanță în formarea conștiinței umane a avut-o *limba*, vorbirea articulată. Limba, apărută împreună cu conștiința pe baza muncii, a devenit o forță însemnată care l-a ajutat pe om să se desprindă din regnul animal, să-și dezvolte gândirea și să organizeze producția materială. Munca a fost întotdeauna socială. Chiar de la primii pași ai existenței lor, oamenii au fost nevoiți să lupte în comun împotriva puternicelor forțe ale naturii, să cucerească împreună de la natură mijloacele de trai necesare. De aceea, în procesul muncii ei au simțit necesitatea să *comunică* între ei, să-și spună ceva unii altora. Sub influența acestei cerințe imperioase, laringele nedezvoltat al maimuței s-a transformat într-un organ

capabil să pronunțe sunete articulate. Astfel apare vorbirea articulată, limba.

Marx a spus că limba este *realitatea nemijlocită a gândirii*. Și, într-adevăr, așa este, deoarece gândirea nu poate exista decât în învelișul material al cuvintelor. Indiferent dacă omul gîndește în sinea lui, dacă își exprimă ideile cu voce tare sau le expune într-o formă scrisă, gîndirea ia întotdeauna forma cuvîntului. Limba joacă un rol însemnat nu numai în formarea gîndurilor, ci și în transmiterea și perceperea lor. În cuvinte și în combinații de cuvinte, omul fixează rezultatele reflecției conștiente a obiectelor realității, ceea ce permite schimbul de idei nu numai între oameni din aceeași generație, ci și transmiterea ideilor de la o generație la alta. Dacă n-ar exista limba, scrierea, s-ar pierde definitiv prețioasa experiență a multor generații de oameni și fiecare nouă generație ar fi fost nevoită să reia de la început procesul extrem de dificil de studiere a lumii.

Limba este legată de realitate, dar nu în mod nemijlocit, ci prin intermediul gîndirii. Din această cauză, uneori este destul de greu să stabilim legătura directă a unui cuvînt cu vreun obiect material concret. În diferite limbi și chiar în aceeași limbă, de multe ori se întîmplă ca același cuvînt să desemneze obiecte diferite sau același obiect să fie desemnat prin cuvinte diferite. Toate acestea creează iluzia unei independențe a limbii față de realitate.

Tocmai acest fapt este speculat de reprezentanții *idealismului semantic* — unul dintre curentele filozofiei burgheze contemporane. Reprezentanții acestui curent separă limba de gîndire, iar gîndirea o rup de realitate. Ei consideră că cuvintele sînt născocite de om în mod arbitrar, că acestea nu desemnează nimic real, ci reprezintă doar simple combinații de sunete. Pornind de aici,

unii dintre ei încearcă să demonstreze că orînduirea capitalistă contemporană, exploatarea, agresiunea nu sînt decît vorbe goale, simple sunete. Este de ajuns, chipurile, să le înlocuiești cu alte cuvinte, pentru ca dintr-o dată să fie lichidate toate cauzele conflictelor sociale, să dispară toate plăgile capitalismului contemporan.

În realitate însă, cuvintele nu sînt create arbitrar de oameni ci se statornicesc ca denumiri ale unor obiecte și fenomene în procesul cunoașterii și al activității practice. Prin înlocuirea cuvintelor, aceste procese obiective nu se modifică și nu dispar. Apologeții capitalismului, de pildă, au inventat zeci de cuvinte „plăcute la auz” pentru a desemna orînduirea capitalistă, odioasă popoarelor: „capitalism popular”, „economia muncii”, „umânism economic” etc., dar prin aceasta nu a dispărut capitalismul, cu exploatarea, șomajul și conflictele de clasă care îl caracterizează. Capitalismul va dispărea numai în urma luptei proletariatului împotriva burgheziei, în urma victoriei revoluției socialiste.

Așadar, conștiința este produsul unei evoluții îndelungate a materiei. Dar, o dată apărută pe baza materiei, ea influențează activ dezvoltarea acesteia.

Idealiștii încearcă să discrediteze materialismul afirmînd că, întrucît materialistii consideră materia drept fundament a tot ce există și demonstrează caracterul obiectiv al lucrurilor și fenomenelor, independența lor față de conștiință, aceștia ar subaprecia rolul conștiinței, considerînd-o doar o reflectare pasivă, moartă a existenței.

În realitate, materialismul dialectic este departe de a subaprecia rolul conștiinței în dezvoltarea materiei, a existenței. Fiind un produs al materiei, reflectînd-o, conștiința nu rămîne pasivă, ci exercită o *influență activă* asupra lumii. În acest sens, V. I. Lenin spunea că „con-

știința omului nu numai că reflectă lumea obiectivă, dar o și creează" ¹.

Desigur, aici nu este vorba despre o acțiune directă, nemijlocită a conștiinței asupra existenței, și cu atât mai puțin despre o lume creată, făurită de conștiința umană : gândirea, prin sine însăși, nu este în stare să miște din loc nici cel mai mic fir de iarbă. Aici este vorba de faptul că, reflectând corect lumea, conștiința poate servi ca o *călăuză* în activitatea umană creatoare, transformatoare.

Mai departe vom vorbi mai amănunțit despre activitatea conștiinței și, mai ales, despre rolul conștiinței în viața socială.

---

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 38, Editura politică, 1959, pag. 206.

CAPITOLUL AL VI-LEA
DIALECTICA MARXISTĂ —
INVĂȚĂTURA DESPRE DEZVOLTARE
ȘI DESPRE CONEXIUNEA UNIVERSALĂ

În filozofia marxistă, materialismul și dialectica sînt indisolubil legate. În capitolele precedente am lămurit în ce constă esența materialismului filozofic marxist. Acum ne revine sarcina de a arăta mai amănunțit ce este *dialectica marxistă* și care este importanța ei practică.

I. Dialectica — învățătura despre dezvoltare

Dialectica marxistă, după cum s-a spus mai sus, privește lumea într-o neconținută mișcare, schimbare, dezvoltare. De faptul că toate obiectele și fenomenele lumii nu rămîn neschimbate ne convinge experiența zilnică, dezvoltarea științei și a practicii social-istorice.

În lume, totul se *dezvoltă*. Numeroasele corpuri din univers, sistemul solar, Pămîntul împreună cu tot ce se află pe el reprezintă rezultatul unei dezvoltări îndelungate a materiei. În procesul de evoluție a lumii materiale, după cum știm, a apărut și omul — cea mai perfectă dintre făpturile naturii.

Se dezvoltă și societatea umană. Aceasta o dovedește cu tărie secolul nostru — secolul unui uriaș progres

istoric, al unor transformări sociale nemaivăzute. Se năruie putreda orînduire capitalistă, iar locul ei îl ia în mod inevitabil societatea nouă, comunistă. Lumea socialismului s-a și statornicit definitiv pe o mare parte a planetei noastre. Din an în an, această lume crește, se întărește, prinde puteri, demônstrîndu-și marea sa superioritate, posibilitățile sale nelimitate. Se destramă sistemul colonial al imperialismului. În luptă îndirjită cu colonialismul, popoarele își dobîndesc, unul după altul, independența.

Sub ochii noștri se realizează o mare revoluție în știință și tehnică. Omul a pătruns în profunzimile atomului și a subjugat forțele lui uriașe. În fața atotputerniciei minții omenеști se retrag nemărginitele întinderi cosmice.

Reflectînd dezvoltarea lumii materiale, se transformă și conștiința oamenilor, ideile, teoriile, concepțiile lor.

Neconținuta dezvoltare, trecerea obiectelor și fenomenelor de la o stare la alta, înlocuirea lor mereu de către altele, reprezintă, așadar, o particularitate extrem de importantă a lumii materiale. De aceea, pentru cunoașterea obiectelor și fenomenelor este necesar, în primul rînd, să studiem neconținuta lor transformare, dezvoltare. Pentru a cunoaște cu adevărat un obiect, arăta V. I. Lenin, trebuie să-l privim în dezvoltare, în „automișcare”, în transformare.

Studierea tabloului general al dezvoltării lumii constituie unul dintre obiectivele importante ale dialecticii materialiste. Dialectica, scria Engels, este „știința legilor generale ale mișcării și dezvoltării naturii, a societății omenеști și a gîndirii”¹.

Cum concepe însă dialectica marxistă însuși procesul dezvoltării ?

---

¹ F. Engels : „Anti-Duhring”, E.S.P.L.P. 1955, ediția a III-a, pag. 159.

Dialectica marxistă consideră dezvoltarea ca un proces revoluționar, în salturi, ca o mișcare de la inferior la superior, de la simplu la complex, această mișcare realizându-se nu în cerc închis, ci în spirală, fiecare segment al ei fiind mai profund, mai bogat, mai multilateral decât cel precedent. Dialectica vede izvorul dezvoltării în contradicțiile interne inerente obiectelor și fenomenelor. Numai dialectica marxistă dă o interpretare corectă, cu adevărat științifică procesului de dezvoltare.

Tabloul general al dezvoltării lumii, al cunoașterii și transformării acesteia este redat de legile fundamentale ale dialecticii materialiste. *Legea unității și luptei contrariilor* dezvăluie izvorul, forțele motrice ale dezvoltării. *Legea trecerii schimbărilor cantitative în schimbări calitative* exprimă transformarea revoluționară, în salturi a lumii, neconținută trecere a schimbărilor lente, cantitative ale obiectelor în schimbări radicale, calitative. *Legea negării negației* reflectă caracterul progresiv, mersul în spirală al dezvoltării.

Toate aceste legi vor fi examinate, la rîndul lor, într-un capitol al manualului nostru.

Invincibilitatea
noului

Dezvoltarea lumii materiale prezintă un proces nesfîrșit de pieire a vechiului și de apariție a *noului*. Istoria scoarței pămîntești, de pildă, este istoria formării unor structuri geologice mereu noi. În regnul animal și vegetal, formele organice vechi cedează locul unor forme noi, mai perfecte. După cum în organismele vii celulele se înnoiesc în permanență, cele îmbătrînite mor și altele noi se nasc, tot astfel și în societate pier formele învechite ale orînduirii sociale și se nasc forme noi, mai înaintate.

Așadar, ceea ce este nou, înaintat vine neconținut să ia locul a ceea ce este vechi ; noul este invincibil.

Invincibilitatea noului este o trăsătură extrem de importantă a dezvoltării naturii, societății și gândirii.

Dialectica marxistă însă consideră că nou cu adevărat nu este orice fenomen de curînd apărut, nu tot ceea ce caută să se dea drept nou. Fasciștii germani, de pildă, prezentau drept o „nouă ordine” sîngerosul regim instaurat de ei în Europa în timpul celui de-al doilea război mondial, iar crimele lor le acopereau cu drapelul mincinos al „național-socialismului”. Însă acest „nou” era reacționar, neviabil, el nu a rezistat timpului și s-a prăbușit sub puternicele lovituri ale popoarelor iubitoare de libertate.

Nou este ceea ce este progresist, viabil, ceea ce crește neconținut și se dezvoltă. La început, noul este de obicei relativ slab, iar uneori abia vizibil, în timp ce vechiul predomină și pare de neînvins. Cu toate acestea, vechiul se distruge, merge spre pieire, iar noul crește neconținut, se dezvoltă și, în luptă înversunată cu vechiul, învinge. La sfîrșitul secolului al XIX-lea, în Rusia au apărut primii germeni ai mișcării muncitorești. Forțele ei, în comparație cu forțele autocrației și burgheziei, păreau slabe. Cu timpul însă, proletariatul rus, fiind clasa cea mai înaintată a societății, a crescut, s-a dezvoltat, s-a călit în luptele de clasă și, sub conducerea partidului marxist-leninist, a obținut victoria asupra țarismului și burgheziei.

Oare de ce este invincibil noul ?

Noul este invincibil, în primul rînd, pentru că el *decurge din însuși mersul dezvoltării realității* și corespunde cel mai bine condițiilor obiective. Se știe, de pildă, că în trecutul îndepărtat pe Pămînt predominau plantele ale căror semințe nu aveau înveliș protector (așa-numitele plante gimnosperme). Apoi au apărut plante noi, mai bine adaptate la mediul înconjurător.

Semințele lor erau bine apărate de capriciile naturii, și de aceea ele au dobândit mari avantaje față de alte specii de plante. În consecință, ele au înlocuit speciile vechi, s-au răspândit rapid pe suprafața Pământului și au schimbat întreaga înfățișare a învelișului său vegetal.

Invincibilitatea noului se manifestă deosebit de pregnant în dezvoltarea socială. Noul în societate învinge deoarece *corespunde cerințelor vieții economice*, producției materiale. Orînduirea socialistă învinge capitalismul pentru că asigură dezvoltarea liberă a forțelor de producție, înlăturînd o serioasă piedică din calea lor — proprietatea privată capitalistă.

Noul *corespunde intereselor claselor înaintate, progresiste* ale societății, de aceea ele luptă activ pentru victoria lui. Participarea activă a poporului la lupta pentru orînduirea socială nouă a asigurat victoria de importanță istorică mondială a socialismului în Uniunea Sovietică și constituie o importantă condiție a succeseilor ei în construcția comunistă.

Noul în dezvoltarea socială este invincibil și prin faptul că *baza lui socială crește și se extinde neconținut*. Noul o dată apărut grupează în jurul său forțele cele mai progresiste ale societății. Un puternic centru de atracție a forțelor progresiste este Uniunea Sovietică, care se bucură de sprijinul și respectul oamenilor înaintați din întreaga lume. Prietenia și colaborarea dintre țările socialiste, sprijinul din partea clasei muncitoare și a forțelor progresiste din întreaga lume constituie un factor important al invincibilității măreței cauze a comunismului.

Invincibilitatea noului nu înseamnă însă că victoria lui vine automat, de la sine. Nu, această victorie trebuie pregătită, pentru ea trebuie dusă o luptă perseverentă. Un rol decisiv în victoria noului asupra vechiului

în viața socială revine *activității conștiente* a poporului, a claselor înaintate, a partidelor progresiste.

Congresul al XXI-lea al P.C.U.S., care a avut o mare importanță istorică, a arătat invincibilitatea mersului societății sovietice spre comunism. În același timp, congresul a subliniat cu o deosebită tărie că victoria comunismului va fi rezultatul participării active a întregului popor sovietic la construcția comunistă. Congresul a fundamentat multilateral rolul crescând al partidului comunist și al Statului sovietic în construirea comunismului.

2. Dialectica — învățătura despre conexiunea universală

Lumea materială se află nu numai în dezvoltare, dar constituie, totodată, un tot *coerent, unitar*. Obiectele și fenomenele nu se dezvoltă independent, izolat, ci în legătură și unitate indisolubilă cu alte obiecte și fenomene. Fiecare dintre ele acționează asupra altor obiecte și fenomene și suferă el însuși influența lor.

Știința dispune de numeroase date care confirmă legătura reciprocă și intercondiționarea obiectelor și fenomenelor. De pildă, unele particule „elementare”, intrînd în interacțiune, formează atomi. Dar nici atomii nu sînt izolați : în legătura lor reciprocă, ei formează molecule, iar acestea, la rîndul lor, formează corpuri macroscopice. Interacțiunea corpurilor macroscopice își găsește expresia în legea gravitației universale. Potrivit acestei legi, Pămîntul se găsește în raporturi de interdependență cu Soarele și cu alte planete ale sistemului solar, iar acesta din urmă se află în raporturi similare cu alte formațiuni cosmice mai mari.

Organismele vii sînt legate printr-un lanț complex de interacțiuni : diferitele plante sau animale formează specii, iar acestea se reunesc în genuri, clase etc. Orga-

nismele sînt legate nu numai între ele, ci și cu mediul înconjurător, din care capătă substanțele nutritive și energia necesară.

Marele savant rus, *K. A. Timireazev* (1843—1920) a dezvoltat mecanismul legăturii dintre plante și energia dătătoare de viață a Soarelui. El a arătat că, sub influența energiei solare, în granulele de clorofilă din frunzele plantelor verzi are loc procesul de descompunere a bioxidului de carbon. Carbonul este asimilat de plantă, iar oxigenul, atît de necesar pentru respirația omului și animalelor, se degajă în atmosferă. Substanțele organice formate acumulează în ele energia solară sub formă de energie chimică, pe care apoi omul o folosește, întrebunțînd plantelor ca hrană sau combustibil. „Frunzele verzi, sau, mai bine zis, granula verde microscopică de clorofilă — scria Timireazev —, reprezintă un focar, un punct din spațiul cosmic în care se concentrează energia solară și de unde își trag originea toate manifestările vieții pe Pămînt. Plauța este un mijlocitor între cer și Pămînt. Ea este un adevărat Prometeu, care a răpit focul din cer. Raza soarelui, răpită de plantă, arde și în licărirea opaițului, și în scînteia electrică orbitoare. Raza soarelui pune în mișcare și volantul gigantic al mașinilor cu aburi, și penelul pictorului, și pana poetului”.

Omul este legat de natură prin intermediul producției materiale. Forma acestei legături este munca — condiție indispensabilă a existenței omenirii. Datorită muncii, omul cucerește de la natură bunurile materiale care îi sînt necesare. În procesul muncii se constituie relațiile economice, de producție, dintre oameni, iar pe baza acestora apar și alte legături : politice, juridice, etice etc.

Prin urmare, *legătura universală și interconționarea* obiectelor și fenomenelor constituie o trăsătură esen-

țială a lumii materiale. De aceea, pentru a cunoaște cu adevărat un obiect, arăta V. I. Lenin, trebuie să studiem toate laturile și legăturile sale. *Studierea lumii ca întreg coerent, unitar, analiza conexiunii universale dintre lucruri* constituie un alt obiectiv important al dialecticii materialiste.

Ce legături anume studiază dialectica marxistă ?

Întrucît obiectele și fenomenele lumii materiale sînt variate, înseamnă că variate sînt și legăturile lor reciproce, interacțiunile lor. Dialectica marxistă nu studiază toate legăturile, ci numai *cele mai generale*, cele care au loc în toate domeniile lumii materiale și spirituale. Astfel de legături sînt cele directe și indirecte, interne și externe, esențiale și neesențiale.

Dacă două sau mai multe obiecte sînt legate între ele în mod nemijlocit, înseamnă că între ele există o legătură *directă*. Organismul, de pildă, este legat direct, nemijlocit de mediul său ambiant, din care capătă substanțe nutritive.

Dacă însă obiectele sînt legate prin diferite verigi intermediare, atunci legătura dintre ele are un caracter *indirect* (mijlocit). De pildă, în procesul activității de muncă, omul este legat de natură nu în mod nemijlocit, ci prin intermediul anumitor unelte de muncă.

Legăturile *interne* sînt legăturile dintre laturile, elementele, proprietățile unui fenomen dat. Legăturile acestuia din urmă cu alte fenomene înconjurătoare au un caracter *extern*. De pildă, legăturile dintre organisme din cadrul unei specii sînt legături interne, iar legăturile dintre specia dată și alte specii care trăiesc în aceeași regiune sînt externe.

Din punct de vedere al importanței lor, legăturile nu sînt identice : unele dintre ele joacă un rol important în dezvoltarea procesului dat, altele sînt mai puțin

importante, în sfârșit, altele nu au aproape nici o însemnătate pentru desfășurarea procesului dat. Legăturile care sînt deosebit de importante pentru fenomenul dat, care determină înfățișarea lui, natura lui intimă, se numesc *esențiale*. Toate celelalte legături, adică *cele* care nu sînt determinante pentru fenomenul dat, fac parte din categoria legăturilor *neesențiale*. Legătura plantelor cu Soarele, de pildă, după cum am văzut mai sus, are un caracter esențial, deoarece fără energie solară plantele nu pot trăi și nu se pot dezvolta. Influența altor aștri asupra plantelor este neesențială.

Cunoașterea legăturilor esențiale are o însemnătate enormă. Dezvăluind aceste legături, oamenii descoperă *legile* lumii obiective. Or, cunoașterea legilor constituie condiția obligatorie a activității practice a oamenilor. Obiectivul științei constă tocmai în cunoașterea legilor și în înarmarea activității practice cu cuceririle științei.

Să ne oprim mai detaliat asupra definiției legii.

În lumea obiectivă acționează numeroase legi. Există legi ale naturii anorganice și ale naturii organice, legi ale societății și legi ale gândirii. Dar legile oricărui domeniu al realității au unele trăsături comune. Tocmai pe acestea le cuprinde *noțiunea filozofică de lege*. Care sînt aceste trăsături ?

În primul rînd, legea reprezintă *relația, legătura* dintre obiecte sau dintre laturile acestor obiecte. Dar nu orice legătură dintre obiecte constituie o lege, ci doar legătura *stabilă, care se repetă* și este proprie nu unui obiect sau unui grup mic de obiecte, ci unui număr imens de obiecte și fenomene. De exemplu, legea legăturii reciproce dintre masă și energie, la care ne-am referit mai sus, caracterizează dependența reciprocă dintre masa și energia unui număr infinit de corpuri

fizice. Legea periodicității elementelor a lui *D. I. Mendeleev* (1834—1907) arată că proprietățile tuturor elementelor chimice depind de mărimea sarcinii pozitive a nucleului. Așadar, legea nu este o legătură singulară, ci o legătură *generală* între fenomene. „Forma generalității în natură este legea”, scria Engels.

O altă trăsătură importantă a legii constă în aceea că ea reprezintă nu orice legături care se repetă, ci numai acelea dintre ele care au un caracter *necesar și esențial*. Aceeași lege a dependenței reciproce dintre masă și energie caracterizează relația dintre două proprietăți *esențiale*, inseparabile ale corpurilor fizice — masa și energia. Legea biologică a legăturii reciproce dintre organism și mediu pune în evidență relația importantă, necesară dintre organism și condițiile sale de existență.

Așadar, *legea este legătura esențială și necesară, generală și repetabilă dintre fenomenele lumii materiale.*

Privitor la natura legilor are loc din vechime o luptă îndârjită între materialism și idealism. Idealistii consideră legile fie creația omului, fie creația „ideii absolute”, a „spiritului universal”. În ultimă instanță, punctul de vedere idealist duce la recunoașterea esenței divine a legilor. „Fiecare lege a naturii — afirmă, de pildă, filozoful burghez american contemporan Brightman — este o lege a lui Dumnezeu, fiecare forță a naturii este opera lui Dumnezeu”.

Contrar idealismului, materialismul dialectic pornește de la recunoașterea *caracterului obiectiv* al legilor. Aceasta înseamnă că omul nu poate crea sau modifica legile după bunul său plac, că el poate doar să le cunoască, să le reflecte. Lumea este mișcarea logică a materiei, scria Lenin, și conștiința noastră, fiind

produsul superior al naturii, este capabilă numai să *reflecte* această legitate.

Caracterul obiectiv al legilor se manifestă, de asemenea, în faptul că ele acționează independent de voința și de dorințele omului; orice încercare de a acționa contrar legilor este categoric sortită eșecului. Nu putem, de pildă, să ne sustragem acțiunii legii gravitației universale și să plecăm în cosmos fără a învinge forța de atracție a Pământului. Nu putem ignora nici legile dezvoltării sociale. Acest lucru îl demonstrează, de pildă, falimentul încercărilor desperate ale imperia-liștilor de a stăvili procesul inevitabil al destrămării sistemului colonial.

Pronunțându-se împotriva interpretării idealiste a legilor, materialismul dialectic respinge și *fatalismul*, adică ploconirea oarbă în fața legilor, neîncrederea în puterea rațiunii omenești, în capacitatea oamenilor de a cunoaște și a folosi legile. Omul nu poate să anuleze sau să creeze legi după bunul său plac, dar este capabil să le cunoască și să le folosească în activitatea sa practică. Bazându-se pe cunoașterea legilor naturii, omul nu numai că a limitat acțiunea distrugătoare a apei, a vântului și a altor forțe naturale, ci le-a și silit să lucreze în folosul lui: să ude ogoare, să pună în mișcare rotoarele turbinelor în centralele electrice etc. Bazându-se pe legile dezvoltării sociale, oamenii transformă viața socială.

Cele mai favorabile condiții pentru cunoașterea și aplicarea legilor sînt create de orînduirea socialistă, unde acțiunea legilor dezvoltării sociale coincide cu interesele întregului popor, unde pe baza proprietății socialiste se realizează folosirea planificată a resurselor naturale și perfecționarea neîntrepută a relațiilor sociale.

3. Importanța dialecticii marxiste

Dialectica marxistă este învățătura profundă și multilaterală despre dezvoltare și despre conexiunea universală din lume. Schițând tabloul general al proceselor materiale, dialectica este *metoda științifică de cunoaștere a lumii*, care permite omului să înțeleagă cele mai variate fenomene ale realității. Fiind o metodă de cunoaștere, dialectica este în același timp și un instrument al *transformării revoluționare a lumii*. Ea are o enormă importanță pentru activitatea practică a clasei muncitoare și a partidului său marxist-leninist.

Dialectica materialistă, în esența ei, este *critică și revoluționară*. Ea nu admite nimic invariabil, etern, dat o dată pentru totdeauna. În fața ei nu poate rezista nimic în afara progresului infinit, în afara mișcării înainte, eternă și de neabătut.

Ea este intransigentă față de metafizică și reacțiune, față de orice încercări de a apăra orînduirea socială învechită, de a eterniza proprietatea privată și exploatarea, războaiele de jaf și cotorpire și asuprirea națională. Ea a ajutat la dezvăluirea caracterului istoricește trecător al capitalismului, a arătat inevitabilitatea pieirii lui și a înlocuirii lui cu o orînduire nouă, socialistă. Tocmai de aceea dialectica inspiră groază și provoacă furie în rîndurile burgheziei și ale ideologilor acesteia.

Fiind critică și revoluționară, dialectica marxistă corespunde în totul spiritului revoluționar al clasei muncitoare și al partidului său marxist-leninist, corespunde în totul caracterului împetuos, dinamic al epocii contemporane. Ea fundamentează și consfințește lupta curajoasă, consecventă a clasei muncitoare și a partidului

său împotriva imperialismului, pentru pace, socialism și progres.

Dialectica marxistă respinge tot ceea ce e înapoiat, perimat, nu tolerează șabloane în practică, nu admite stagnare și dogmatism în gândirea teoretică. Ea ne cere să privim înainte, să ne sprijinim pe forțele sociale înaintate. În același mod procedează și Partidul Comunist al Uniunii Sovietice. Înarmându-ne în lupta pentru comunism, ea ne ajută să înlăturăm cu curaj și hotărîre tot ceea ce frînează mersul nostru victorios înainte, să descoperim tot ceea ce este înaintat, nou, și se naște zi de zi în realitatea noastră socialistă. Sprijinindu-se pe forțele înaintate, cultivînd în rîndul oamenilor sovietici simțul prețios al noului, partidul conduce cu succes poporul sovietic pe calea spre comunism.

CAPITOLUL AL VII-LEA

LEGILE FUNDAMENTALE ALE DIALECTICII MATERIALISTE

Dialectica marxistă, după cum am văzut mai sus, este învățătura despre dezvoltare. Or, aspectul esențial al dezvoltării este problema *izvoarelor, a forțelor motrice* ale acesteia. Întrucît soluția acestei probleme ne-o dă legea unității și luptei contrariilor, cu ea vom și începe expunerea legilor fundamentale ale dialecticii materialiste.

LEGA UNITĂȚII ȘI LUPTEI CONTRARIILOR

Legea unității și luptei contrariilor a fost denumită de V. I. Lenin *esența, miezul* dialecticii. Această lege pune în evidență izvoarele, adevăratele cauze ale mișcării și dezvoltării eterne a lumii materiale. Cunoașterea acestei legi are o mare importanță pentru înțelegerea dialecticii dezvoltării în natură, în societate și în gîndire, pentru știință și pentru activitatea revoluționară practică.

Istoria științei cunoaște numeroase cazuri cînd dialectica, și în primul rînd legea unității și luptei contrariilor, i-a ajutat pe oamenii de știință să rezolve

probleme științifice complicate, să învingă dificultăți serioase. De pildă, cu ajutorul acestei legi a fost rezolvată problema extrem de dificilă privitoare la natura luminii. Încă din secolul al XVII-lea, în fizică se aflau în luptă două teorii opuse asupra luminii. Una dintre ele afirma că lumina are o natură pur corpusculară și că ea reprezintă un flux de particule (corpusele), emise de corpul luminos. Potrivit celeilalte teorii, lumina are o natură pur ondulatorie: corpul luminos nu emite particule, ci unde. Experiențele confirmau ambele teorii, dar acestea erau unilaterale, fiind incapabile să dezvăluie natura dublă a luminii. De-abia în secolul al XX-lea, fizicienii care se sprijineau pe metoda dialectică au demonstrat că lumina are o natură contradictorie, corpuscular-ondulatorie. Astfel, dialectica a ajutat științei să găsească soluționarea corectă a unei probleme care constituia obiectul unei dispute seculare între oamenii de știință.

Legea referitoare la unitatea și lupta contrariilor are o mare importanță și pentru înțelegerea vieții sociale. Scoțind la lumină contradicțiile capitalismului, întemeietorii marxismului au ajuns la concluzia că el are un caracter istoricește trecător, că înlocuirea lui cu socialismul este necesară și inevitabilă. Analiza contradicțiilor imperialismului l-a ajutat pe V. I. Lenin să creeze o nouă teorie a revoluției socialiste, demonstrând că victoria socialismului este posibilă inițial în câteva țări sau chiar într-o singură țară.

Faptele arătate, ca și multe altele, demonstrează că analiza contradicțiilor realității obiective, elucidarea naturii lor constituie o cerință extrem de importantă a oricărei cercetări științifice și a oricărei acțiuni practice.

1. Unitatea și lupta contrariilor

Unitatea
contrariilor

Înainte de a vorbi propriu-zis despre legea unității și luptei contrariilor, să vedem ce înțelege dialectica marxistă prin noțiunile de elemente „contrarii” și de „unitate” a contrariilor.

Fiecare dintre noi a avut deseori de-a face cu un magnet obișnuit și știe foarte bine că principala lui însușire distinctivă este prezența unor laturi care se exclud reciproc, dar care sînt indisolubil legate, și anume polul *nord* și polul *sud*. Oricît am încerca să separăm polul nord al magnetului de polul sud, nu vom reuși niciodată s-o facem. Tăiat în două, în patru, în opt etc., magnetul va continua totuși să aibă doi poli.

Contrariile sînt tocmai acele laturi, proprietăți, forțe ale obiectului care se exclud reciproc, dar, totodată, se și presupun reciproc. Legătura reciprocă, relația dintre aceste laturi constituie *unitatea contrariilor*.

Laturi contrarii are orice obiect și orice fenomen. Orice obiect sau fenomen reprezintă legătura organică, unitatea indisolubilă a contrariilor. Particulele „elementare”, de pildă, reprezintă unitatea contradictorie a proprietăților ondulatorii și corpusculare. Contradictorii sînt nu numai particulele „elementare”, ci și atomul format din ele. În centrul lui se află un nucleu încărcat pozitiv, înconjurat de unul sau cîțiva electroni încărcăți negativ. Procesul chimic este o unitate contradictorie a asocierii (combinării) și disocierii (separării) atomilor.

Contradictorii sînt și organisme vii. Mai sus am vorbit despre două procese contrarii: asimilația și dezasimilația, care constituie schimbul de substanțe. metabolismul, caracteristic ființelor vii. Afară de

aceasta, organismele au și alte însușiri contradictorii, cum ar fi ereditatea și adaptabilitatea. Ereditatea este tendința organismului de a păstra însușirile moștenite, în timp ce adaptabilitatea este proprietatea de a elabora noi însușiri, corespunzătoare unor condiții de mediu modificate.

Activitatea psihică a omului se caracterizează prin procese contrarii ca excitație și inhibiție, concentrare și iradiere (răspîndire), a excitațiilor pe scoarța cerebrală.

În societățile împărțite în clase antagoniste există clase opuse — sclavii și stăpînii de sclavi în societatea sclavagistă, țărani iobagi și stăpînitorii feudali în feudalism, proletariatul și burghezia în capitalism.

Laturile contrarii se vădesc și în procesul cunoașterii. Omul, după cum știm, folosește procedee de cercetare contrarii și reciproc legate : inducție și deducție, analiză și sinteză și altele.

Așadar, natura contradictorie a obiectelor și fenomenelor lumii are un caracter *general, universal*. În lume nu există vreun obiect sau fenomen care să nu se dedubleze în laturi contrarii.

Contrariile nu numai se exclud, dar se și *presupun* reciproc în mod obligatoriu. Ele coexistă într-un obiect sau fenomen unitar și sînt de neconceput unul fără celălalt. Am menționat mai sus unitatea indisolubilă a polilor opuși ai magnetului. Tot atît de indisolubile sînt asimilația și dezasimilația în organismul viu, analiza și sinteza în procesul cunoașterii. Societatea capitalistă nu poate exista fără clase opuse — proletariat și burghezie. Bineînțeles, în urma revoluției socialiste, proletariatul lichidează burghezia ca clasă, însă din acest moment capitalismul încetează să mai fie capitalism, fiind înlocuit de socialism. Atîta timp însă cît dăinuie

capitalismul, muncitorul nu poate trăi altfel decât angajându-se la capitalist, iar capitalistul exploatează întotdeauna pe muncitor.

„Și o latură a contradicției — scria Engels — nu poate fi concepută fără cealaltă latură a ei, tot așa cum nu poți avea în mină un măr întreg după ce ai mâncat jumătate din el”¹.

Lupta contrariilor — Așadar, am stabilit că obiectele și izvorul dezvoltării fenomenele constituie o unitate a contrariilor. Care este *caracterul* acestei unități? Oare în această unitate contrariile coexistă pașnic sau intră în contradicție, în luptă între ele?

Dezvoltarea celor mai variate obiecte și fenomene ale realității arată că laturile contrarii nu pot coexista pașnic în cadrul obiectului unitar: faptul că ele se află în contradicție, că ele se exclud reciproc determină în mod necesar *lupta* dintre ele. Noul și vechiul, ceea ce se naște și ceea ce piere nu pot să nu intre în contradicție. *Contradicția, lupta contrariilor constituie tocmai principalul izvor în dezvoltarea materiei și conștiinței.* „Dezvoltarea — scria Lenin — este o «luptă» între contrarii”². Cu acest prilej, el a subliniat deosebit de insistent că această luptă este absolută, după cum absolută este și dezvoltarea, mișcarea.

Afirmația că factorul determinant al dezvoltării este lupta contrariilor nu micșorează cîtuși de puțin însemnătatea unității lor. Unitatea contrariilor constituie *condiția necesară* a luptei, deoarece, înainte de a intra în luptă, laturile opuse trebuie să existe în cadrul aceluiași obiect sau fenomen unitar.

¹ F. Engels: „Originea familiei, a proprietății private și a statului”, Editura politică, 1961, ediția a V-a, pag. 68.

² V. I. Lenin, Opere, vol. 38, Editura politică, 1959, pag. 364.

V. I. Lenin a remarcat că între contrarii poate exista și o stare de echilibru vremelnic, care trebuie înțeleasă în sensul că într-o anumită etapă a dezvoltării procesului nici una dintre laturile contrarii nu are o precumpănire evidentă. O asemenea situație a avut loc, de pildă, în Rusia în octombrie 1905, când, așa cum a arătat V. I. Lenin, țarismul nu *mai* era în stare să învingă, iar revoluția *încă* nu avea suficiente forțe pentru victorie. Un anumit echilibru de forțe între burghezie și moșieri, pe de o parte, și muncitori și țărani, pe de altă parte, a avut loc în Rusia și în perioada februarie-iunie 1917. În ambele cazuri însă, echilibrul dintre forțele opuse era vremelnic. În 1905 au învins forțele reacționare, iar în 1917 victoria a fost repurtată de proletariatul revoluționar și de aliații săi.

Echilibrul contrariilor este relativ și în toate celelalte procese. Altfel nici nu poate fi: dacă el ar fi permanent, etern, în lume nu ar avea loc nici un fel de dezvoltare. Numai lupta constituie izvorul, forța motrice a dezvoltării.

Numeroși reprezentanți ai filozofiei burgheze contemporane, denaturînd esența revoluționară a nucleului dialecticii marxiste, absolutizează echilibrul contrariilor, neagă lupta dintre ele. Ei consideră că aspectul esențial nu este lupta contrariilor, ci împăcarea, echilibrul lor. În felul acesta, ideologii burgheziei, executînd comanda socială a stăpînilor lor, se străduiesc să eternizeze societatea capitalistă, să împace interesele burgheziei cu ale proletariatului, și în felul acesta să abată masele populare de la lupta pentru socialism, de la năzuința de a rezolva pe cale revoluționară profundele contradicții ale capitalismului.

În realitate este imposibil să împaci contradicțiile de clasă. Lucrul acesta ni-l dovedește convingător în-

treaga istorie a omenirii, practica luptei revoluționare a clasei muncitoare.

Întreaga experiență a dezvoltării științei și a practicii social-istorice a oamenilor atestă fără putință de tăgadă că izvorul dezvoltării este lupta contrariilor. În același timp trebuie să ținem seama că această luptă se manifestă în mod diferit în diverse domenii ale realității materiale.

În natura anorganică are o largă răspindire lupta (interacțiunea) unor forțe contrarii ca atracția și respingerea. interacțiunea forțelor de atracție și respingere de natură gravitațională, electrică, nucleară etc. joacă un rol enorm în apariția și existența nucleelor atomice, atomilor și moleculelor. Lupta acestor forțe, după cum rezultă din teoriile cosmogonice moderne, a constituit cel mai important izvor al apariției sistemului solar.

Astronomia modernă a arătat, de asemenea, că interacțiunea dintre forțele de atracție și respingere constituie una dintre cauzele importante ale unor procese care se desfășoară actualmente în spațiul cosmic. În diferite regiuni ale universului nu există un echilibru absolut între aceste forțe, una dintre ele predominând neapărat. Acolo unde predomină respingerea, materia și energia se împrăștie, stelele se sting. Acolo însă unde prevalează atracția are loc concentrarea materiei și datorită acestui fapt apar, se aprind stele noi. În felul acesta, în cursul luptei, interacțiunii dintre aceste forțe contrarii se realizează mișcarea eternă a materiei în cosmos.

Mai sus am menționat că organismele vii se caracterizează prin procesele contrarii ale asimilației și dezasimilației. Lupta, interacțiunea dintre aceste procese constituie izvorul specific al dezvoltării naturii vii. Aceste procese contrarii nu se pot afla într-un echilibru abso-

lut; unul dintre ele precumpănește neapărat. În organismul tânăr, asimilația predomină asupra dezasimilației, ceea ce determină creșterea, dezvoltarea lui. Atunci însă cind dezasimilația precumpănește asupra asimilației, organismul îmbătrânește, merge spre distrugere. Dar în orice organism, fie tânăr sau bătrîn, aceste procese se află în interacțiune. Interacțiunea, contradicția dintre ele este însăși viața. O dată cu încetarea acestei contradicții, viața încetează, survine moartea.

Progresul dezvoltării sociale se realizează și el pe baza unității și luptei contrariilor. Printre contradicțiile dezvoltării sociale, un rol deosebit de mare îl joacă contradicțiile din cadrul producției materiale, și în primul rînd contradicția dintre forțele de producție și relațiile de producție. Aceasta din urmă, în societățile împărțite în clase antagoniste, își găsește expresia în lupta dintre clase ostile, luptă care duce la revoluția socială, la înlocuirea vechii orînduiri sociale cu una nouă.

Așadar, obiectele și fenomenele se dedublează în laturi contrarii, reprezintă o unitate a contrariilor. Contrariile nu coexistă pur și simplu, ci se află în contradicție permanentă, se luptă între ele. Lupta contrariilor constituie conținutul intern, izvorul dezvoltării realității.

Aceasta este esența legii dialectice privitoare la unitatea și lupta contrariilor.

2. Diversitatea contrariilor

În lume există numeroase contradicții dintre cele mai variate. Ne lovim în permanență de ele în viața de toate zilele. Cu ele au de-a face diferite științe. Dialectica marxistă, spre deosebire de aceste științe, studiază

contradicțiile cele mai generale. Dintre acestea vom examina unele grupe mari și importante de contradicții, și anume contradicțiile interne și externe, cele antagoniste și neantagoniste, cele principale și secundare.

Contradicții interne și externe   Dialectica marxistă cere, în primul rând, să deosebim contradicțiile interne de cele externe.

Contradicțiile interne reprezintă interacțiunea, lupta laturilor contrarii ale obiectului *dat*. *Contradicțiile externe* reprezintă relațiile contradictorii ale obiectului *dat* cu *mediul său înconjurător*, cu obiectele acestui mediu.

Adversarii dialecticii marxiste, printre care se numără și adepții așa-numitei „teorii a echilibrului”, denaturează rolul diferitelor grupe de contradicții în procesul dezvoltării. Ei tăgăduiesc importanța hotărâtoare a contradicțiilor interne, considerând că singurul izvor al dezvoltării sînt contradicțiile externe. Din punctul lor de vedere, de pildă, izvorul dezvoltării societății împărțite în clase nu este lupta claselor opuse, ci contradicția dintre societate și natură. Ei nu vor să înțeleagă că înseși relațiile omului cu natura, gradul lui de dominație asupra naturii depind de relațiile de clasă din cadrul societății, de caracterul orînduirii sociale.

Obiectelor și fenomenelor realității materiale le sînt proprii atît contradicții interne cît și contradicții externe. Dar elementul principal, hotărîtor pentru dezvoltare sînt contradicțiile interne, contradicțiile din sinul obiectului însuși. Tocmai aceste contradicții constituie izvorul dezvoltării. Așadar, dialectica marxistă concepe mișcarea ca o *automișcare* a materiei, ca o *mișcare internă*, ale cărei cauze, impulsuri sînt cuprinse în *înseși* obiectele și fenomenele aflate în dezvoltare.

Interacțiunea, lupta dintre proprietățile ondulatorii și cele corpusculare ale materiei, dintre forțele de atracție și de respingere, dintre asimilație și dezasimilație și dintre alte contrarii pe care le-am caracterizat mai sus ca surse ale dezvoltării diferitelor domenii ale realității nu sînt introduse din afară în obiecte și fenomene, ci le sînt lăuntric inerente.

Contradicțiile interne reprezintă sursa dezvoltării, deoarece tocmai ele determină înfățișarea, natura obiectului însuși. Fără contradicțiile sale interne, obiectul nu ar fi ceea ce este de fapt. Atomul, de pildă, nu ar putea exista fără interacțiunea, fără „lupta” dintre nucleul încărcat pozitiv și electronii încărcăți negativ. Organismul nu ar putea exista fără asimilație și dezasimilație etc.

Toate influențele externe asupra obiectului acționează întotdeauna prin intermediul contradicțiilor sale interne, ceea ce constituie o manifestare a rolului determinant în dezvoltare al acestora. Modificarea mediului extern nu dă decît un impuls dezvoltării organismelor. Dar direcția în care se va desfășura dezvoltarea, rezultatele la care va duce ea depind, în ultimă analiză, de tipul metabolismului propriu organismului respectiv, adică de interacțiunea specifică (pentru organismul dat) dintre asimilație și dezasimilație.

La fel și izvorul dezvoltării societății este cuprins în ea însăși, în contradicțiile interne care îi sînt proprii. Cum și în ce direcție se dezvoltă o țară sau alta, ce orînduire socială se stabilește în ea, toate acestea depind de modul în care se rezolvă contradicțiile ei interne, de clasă. „Cînd și cum se va schimba orînduirea socială într-o țară oarecare — a spus N. S. Hrușciiov — aceasta este o problemă pe care o va rezolva poporul țării respective”.

Este adevărat că în viață există numeroase cazuri cînd orînduirea socială a unei țări a fost impusă de forțe reacționare externe. Dar regimurile impuse poporului din afară nu sînt trainice și se năruie la prima încercare mai serioasă. Poporul le răstoarnă, după cum ne-o dovedește în mod elocvent falimentul clicii lui Cian Kai-și în China, al lui Nuri Said în Irak, al lui Batista în Cuba și o serie de alte exemple asemănătoare.

Subliniind rolul hotărîtor al contradicțiilor interne, dialectica materialistă nu neagă nici însemnătatea contradicțiilor externe în procesul de dezvoltare. Rolul contradicțiilor externe este variat. Cel mai adesea ele constituie condiția indispensabilă a dezvoltării. Așa este, de pildă, contradicția dintre societate și natură a căreia omul îi smulge bunurile materiale.

Contradicțiile externe pot să favorizeze sau să frîneze dezvoltarea, să-i dea diferite nuanțe, forme, dar ele nu sînt în stare să determine calea principală a procesului, dezvoltarea în totalitate. De pildă, pentru victoria socialismului în Uniunea Sovietică a avut o importanță hotărîtoare rezolvarea justă a contradicțiilor interne, în primul rînd a antagonismului dintre burghezia răsturnată de la putere, dar încă nelichidată definitiv, și proletariat. Dar mișcarea spre socialism s-a realizat și în prezența contradicției externe dintre Statul sovietic și țările capitaliste, care încercau în fel și chip să restaureze rînduiriile capitaliste. Boicotul politic și blocada economică, intervenția din primii ani ai Puterii sovietice, repetatele provocări armate, în sfîrșit, invazia cotropitorilor germani-fasciști, — toate aceste uneltiri ale imperialismului s-au dovedit a fi incapabile să oprească mersul victorios înainte al Uniunii Sovietice.

Întrucît contradicțiile interne determină dezvoltarea, în activitatea practică trebuie să știm, în primul rînd,

să scoatem la iveală și să rezolvăm tocmai aceste contradicții. Pe de altă parte, nu trebuie neglijate nici contradicțiile externe, întrucât au și ele un rol mare în dezvoltare. Succesul poate fi asigurat numai atunci când înținem seama riguros de legătura reciprocă, de interacțiunea dintre contradicțiile interne și cele externe.

Contradicțiile
antagoniste
și cele neantagoniste

Vorbind despre contradicții antagoniste și neantagoniste, trebuie să avem în vedere, în primul rând, domeniul fenomenelor sociale. Este adevărat că un anumit gen de antagonisme există și la organismele vii, de pildă între diferite tipuri de bacterii, între animalele de pradă și celelalte animale, între unele organisme vegetale, însă este inadmisibil să le confundăm cu antagonismele sociale.

Contradicțiile antagoniste sînt contradicții între clasele ale căror interese sînt de neîmpăcat. Acestea sînt cele mai ascuțite și cele mai evidente contradicții, determinate de opoziția radicală dintre condițiile de viață ale claselor, dintre scopurile și sarcinile lor. O trăsătură extrem de importantă a acestor contradicții constă în aceea că rezolvarea lor este imposibilă în limitele aceleiași orînduiri sociale, pentru care ele sînt tipice. Adîncindu-se și devenind mai ascuțite, contradicțiile antagoniste duc la ciocniri, conflicte violente. Calea rezolvării lor este revoluția socială.

Deosebit de ascuțită și adîncă este contradicția dintre burghezie și proletariat în societatea capitalistă. Antagonismul dintre burghezie și proletariat este condiționat de poziția lor obiectivă în societate. Burghezia posedă toate mijloacele de producție și își însușește cea mai mare parte din bunurile materiale produse de societate. Ea deține dominația politică și profită de toate binefacerile culturii. Proletariatul nu are mijloace de

producție și de aceea este nevoit să lucreze în folosul burgheziei. Producind toate bunurile materiale, el nu capătă decît o parte infimă din ele. De fapt el este lipsit de drepturi politice și nu are posibilitatea să folosească realizările științei și culturii.

Interesele burgheziei și ale proletariatului sînt radical opuse : burghezia caută să-și eternizeze dominația, iar proletariatul — să se elibereze de exploatare. În consecință, între proletariat și burghezie se desfășoară o îndîrjită luptă de clasă care duce în mod inevitabil la revoluția socialistă. Lupta de clasă și revoluția socialistă constituie, așadar, o formă aparte de rezolvare a contradicțiilor antagoniste din sinul capitalismului.

Ideologii burgheziei și revizionişti neagă existența antagonismelor de clasă în societatea capitalistă contemporană. Ei declară statul burghez drept „stat al prosperității generale” și afirmă că în societatea capitalistă contemporană nu mai există clase ostile și luptă de clasă. Aceste născociri le sînt necesare pentru a adormi vigilența clasei muncitoare, pentru a slăbi pozițiile ei în lupta cu burghezia.

În realitate însă, contradicțiile antagoniste ale capitalismului în zilele noastre nu numai că nu au dispărut, ci devin mereu mai ascuțite. Ele există și vor exista atîta timp cît există capitalismul și nu vor dispărea decît o dată cu victoria socialismului.

Contradicțiile neantagoniste sînt contradicții între acele clase și grupe sociale ale căror interese principale, fundamentale coincid. Aceste contradicții nu se rezolvă prin revoluție socială, ci sînt învinse treptat. Astfel sînt, de pildă, contradicțiile dintre clasa muncitoare și țărănime. În condițiile capitalismului, satul este exploatat de oraș, și de aceea țaranul extinde într-o oarecare măsură și asupra muncitorilor atitudinea sa

ostilă față de oraș. Țăranul are proprietate (pământ, cal, inventar etc.) și are interesul s-o păstreze. Muncitorul însă nu are proprietate. Interesele muncitorilor și ale țăranilor se ciocnesc și pe piață, unde țăranul caută să vîndă cît mai scump produsele muncii sale. Toate acestea laolaltă determină anumite contradicții între clasa muncitoare și țărănime în orînduirea capitalistă.

Dar, venind în contradicție în unele aspecte secundare, interesele muncitorilor și ale țăranilor *coincid întru totul în ceea ce este esențial, principal*. Ambele clase sînt exploatate. De aceea, ele caută să lichideze exploatarea, și în această problemă fundamentală interesele lor sînt identice. Această comunitate a intereselor fundamentale creează baza obiectivă pentru alianța clasei muncitoare cu țărănimea în lupta împotriva orînduirii capitaliste.

Ținînd seama de comunitatea intereselor vitale ale muncitorilor și țăranilor, partidul comunist i-a unit într-o puternică forță socială, care a răsturnat capitalismul. Ulterior, în cursul luptei pentru construirea socialismului, contradicțiile neantagonice dintre clasa muncitoare și țărănime, moștenite de la capitalism, au fost lichidate, iar unitatea lor în lupta comună pentru socialism și comunism devine tot mai puternică, de nezdruncinat.

Un caracter neantagonist au și contradicțiile societății socialiste; despre acest lucru vom vorbi mai departe în mod amănunțit.

Contradicții principale și secundare   Obiectele și fenomenele, de la cele mai simple pînă la cele mai complexe, cuprind nu una singură, ci cîteva contradicții concomitent. Pentru a ne orienta în această mulțime de contradicții, trebuie să găsim între ele contradicția principală, fundamentală. *Contradicția*

principală joacă un rol hotărîtor, principal în procesul dezvoltării și influențează toate celelalte contradicții.

Contradicția principală, hotărîtoare a procesului chimic este contradicția dintre combinarea și separarea atomilor, contradicția principală a procesului biologic constă în caracterul contradictoriu al metabolismului etc.

Este deosebit de important să găsim contradicția principală în viața socială, care se caracterizează printr-o excepțională complexitate și multilateralitate. Scoaterea la iveală a contradicției principale ajută partidului clasei muncitoare să elaboreze o politică justă, să organizeze în mod eficace munca practică.

Acestea sînt, prezentate în linii mari, principalele grupe de contradicții. Între contradicțiile interne și cele externe, între cele antagoniste și cele neantagoniste, între cele principale și cele secundare nu există granițe absolute. În realitate, ele se împletesc, trec una în alta, joacă un rol diferit în procesul dezvoltării. De aceea, fiecare contradicție trebuie abordată concret, luîndu-se în considerare condițiile în care ea se manifestă și rolul pe care îl joacă.

Întreaga activitate a Partidului Comunist al Uniunii Sovietice se caracterizează printr-o excepțională pricepere de a aborda contradicțiile dezvoltării sociale în mod concret, ținînd seama de condițiile istorice, de a distinge contradicțiile principale și de a îndrepta forțele și mijloacele principale spre rezolvarea lor. În primii ani ai Puterii sovietice s-a manifestat intens contradicția dintre puterea politică cea mai înaintată și economia înapoiată, rămasă moștenire de la Rusia țaristă. În anii luptei pentru industrializarea țării, această

contradicție a fost rezolvată. O dată cu succesele industrializării devenea tot mai ascuțită contradicția dintre industria socialistă și agricultura înapoiată, bazată pe mica gospodărie țărănească. Și această contradicție a fost rezolvată cu succes prin eforturile poporului și partidului pe calea colectivizării gospodăriilor țărănești mici și mijlocii. Rezolvarea contradicțiilor arătate a avut o însemnătate hotăritoare pentru construirea socialismului în U.R.S.S.

3. Contradicțiile societății socialiste și căile rezolvării lor

În condițiile socialismului victorios s-a stabilit unitatea de nezdruincinat dintre clasa muncitoare, țărănime și intelectualitate, s-a cimentat marea prietenie a popoarelor sovietice. O dată cu înaintarea spre comunism are loc procesul întăririi acestei unități, creșterea prosperității națiunilor. Acest lucru însă nu înseamnă că în socialism nu există contradicții. Societatea socialistă se dezvoltă neconținut, iar acolo unde există dezvoltare există întotdeauna vechi și nou, ceea ce se naște și ceea ce piere, deci există și lupta între ele. „Antagonismul și contradicția — scria V. I. Lenin — nu sînt de loc același lucru. Antagonismul dispare, în timp ce contradicția rămîne în socialism”¹.

V. I. Lenin a arătat nu numai existența contradicțiilor în socialism, ci a dezvăluit și o particularitate a lor extrem de importantă, și anume *caracterul* lor *neantagonist*. Acest lucru se explică prin absența în societatea socialistă a claselor ostile și a exploatării, prin existența proprietății obștești, care îi unește pe oameni,

¹ „Culegeri din Lenin”, vol. XI, 1931, pag. 357.

crează între ei o trainică solidaritate. Contradicțiile societății socialiste, spune N. S. Hrușciiov, reprezintă contradicții și greutatea de creștere, legate de avântul rapid al economiei socialiste, de creșterea cerințelor materiale și culturale ale poporului. Acestea sînt contradicțiile dintre nou și vechi, dintre ceea ce este înaintat și ceea ce este înapoiat.

Contradicțiile societății socialiste sînt învinse prin efortul comun al tuturor oamenilor muncii, sub conducerea partidului comunist și a guvernului sovietic. Dezvăluirea și lichidarea lor la timp este asigurată de politica justă, științific fundamentată a partidului, de unitatea indestructibilă dintre partid și popor, de faptul că poporul sprijină din plin măsurile partidului și guvernului. De aceea contradicțiile în socialism nu ajung pînă la conflict, nu se rezolvă pe calea revoluțiilor sociale. Spre deosebire de capitalism, unde rezolvarea contradicțiilor duce la pierirea acestuia, învingerea contradicțiilor în socialism determină întărirea orînduirii socialiste, asigură dezvoltarea cu succes a țării noastre pe calea spre comunism.

În condițiile socialismului există anumite contradicții, inerente producției sociale, și în primul rînd contradicția dintre forțele de producție și relațiile de producție. Vom vorbi mai pe larg despre această problemă în capitolul al XII-lea, consacrat anume modului de producție socialist.

O altă contradicție neantagonică importantă a socialismului este cea dintre necesitățile mereu crescînde ale populației și nivelul de dezvoltare a producției atins în fiecare etapă dată. În U.R.S.S. producția se dezvoltă neobișnuit de rapid, dar cerințele cresc și mai repede. Aceasta se explică prin natura societății socialiste, care,

manifestind o permanentă grijă față de toți membrii săi, asigură populației o putere de cumpărare tot mai ridicată. Depășind nivelul producției cerințele constituie un important stimulent al dezvoltării și perfecționării acesteia. Pe de altă parte, dezvoltarea producției asigură satisfacerea tot mai deplină a cerințelor oamenilor muncii.

O dată cu crearea bazei tehnice-materiale a comunismului, contradicția dintre necesitățile oamenilor muncii și nivelul de producție atins se rezolvă treptat, se lichidează. În cursul dezvoltării societății socialiste apar și se rezolvă contradicțiile neantagonice dintre economia națională care se dezvoltă și crește încontinuu și unele forme învechite de conducere a economiei. În 1957, partidul și guvernul au adoptat o importantă hotărâre cu privire la reorganizarea conducerii industriei și construcțiilor: sistemul ministerelor și direcțiilor generale a fost înlocuit cu consiliile economice din regiunile economice-administrative. În acest fel s-a rezolvat contradicția dintre nivelul atins de industrie și construcții, dintre noile sarcini grandioase care stăteau în fața lor, pe de o parte, și forma de organizare învechită a conducerii acestor ramuri ale producției, pe de altă parte. Această restructurare a dat un puternic imbold dezvoltării economiei naționale a U.R.S.S.

Majoritatea covârșitoare a oamenilor sovietici participă activ la construirea comunismului. Există însă între ei unele persoane care se cramponează de ceea ce este vechi: adepți ai metodelor de producție învechite, ai normelor tehnice învechite, ai tehnicii înapoiate etc. Există și purtători ai rămășițelor capitalismului. Interesele și faptele acestor oameni vin în contradicție cu

interesele majorității covârșitoare a membrilor societății, stinjenind măreța noastră operă. Prin eforturile poporului și ale partidului comunist, acești oameni sînt reeducați, iar celor mai înrăiți dintre ei li se aplică diferite sancțiuni.

Trebuie menționat că contradicțiile dintre majoritatea covârșitoare a membrilor societății noastre și exponenții izolați ai rămășițelor trecutului nu decurg din natura orînduirii socialiste, ci sînt condiționate de influența capitalismului și de moștenirea rămasă de la acesta, de lipsurile în munca ideologică, educativă etc. Aceste contradicții sînt vremelnice; o dată cu victoria comunismului ele vor fi complet rezolvate.

Cum sînt scoase la iveală și rezolvate contradicțiile în socialism?

Principala metodă de dezvăluire a contradicțiilor societății socialiste este *critica și autocritica*. Dar, scoțînd la iveală diferite contradicții, critica și autocritica nu le pot rezolva singure. Pentru a învinge aceste contradicții sînt necesare eforturi în muncă din partea întregului popor, activitatea organizatorică și educativă desfășurată de către partid și stat. Dezvoltarea și perfecționarea continuă a producției, participarea activă a oamenilor la construcția comunistă, munca atentă, multilaterală a partidului pentru educarea omului sovietic, — acestea sînt principalele metode de rezolvare a contradicțiilor din sinul societății socialiste.

În afară de contradicții interne, statul socialist și întregul lagăr al socialismului se află în contradicție antagonică cu sistemul mondial capitalist. Partidul comunist și guvernul sovietic depun mari eforturi pentru a rezolva această contradicție pe cale pașnică, pe baza întrecerii economice pașnice. Un nou război mondial ar aduce sacrificii umane și distrugerii enorme. De aceea,

lupta pentru preîntîmpinarea unui nou război, lupta pentru pace în întreaga lume constituie o importantă condiție pentru construirea cu succes a comunismului.

LEGEA TREGERII SCHIMBARILOR CANTITATIVE ÎN SCHIMBARI CALITATIVE

Legea trecerii schimbărilor cantitative în schimbări calitative arată *cum, în ce mod se realizează procesul dezvoltării, care este mecanismul* acestui proces.

Pentru a înțelege esența acestei legi trebuie lămurit în primul rînd ce sînt calitatea și cantitatea.

1. Noțiunile de calitate și cantitate

În jurul nostru se află numeroase obiecte și fenomene dintre cele mai variate, toate fiind într-o continuă mișcare și schimbare. Totuși, noi nu confundăm între ele aceste obiecte, ci le deosebim, le definim. Ele nu se confundă într-o masă cenușie, fără trăsături distincte, ci fiecare dintre ele se deosebește de altele prin anumite particularități și însușiri care îi sînt proprii numai lui.

Să luăm ca exemplu un metal, bunăoară aurul. Acesta are o culoare galbenă caracteristică, este ductil și maleabil, are o anumită densitate și căldură specifică, o anumită temperatură de topire și de fierbere. Aurul nu se dizolvă nici în baze, nici într-o serie de acizi; din punct de vedere chimic, el este puțin activ, iar la aer nu se oxidează. Toate acestea laolaltă deosebesc aurul de alte metale.

Tot ceea ce face ca un obiect să fie tocmai obiectul dat, și nu un altul, tot ceea ce îl deosebete de infinitatea altor obiecte constituie *calitatea*.

Toate obiectele și fenomenele posedă o calitate. Acest lucru ne și permite să le determinăm, să le deosebim. Prin ce diferă, de pildă, corpul viu de unul lipsit de viață? Prin proprietatea de a realiza schimbul de substanțe cu mediul ambiant, de a răspunde adecvat la influențele externe, de a se înmulți. Aceste trăsături și altele câteva constituie calitatea lui.

Deosebiri calitative există și între diferite fenomene sociale. De pildă, capitalismul se deosebește de feudalism prin dominația producției de mărfuri, prin existența proprietății capitaliste, a muncii salariate și prin alte trăsături.

Calitatea se manifestă prin însușiri, proprietăți. *Însușirea* caracterizează lucrul dintr-o anumită latură, în timp ce calitatea ne dă o idee despre obiect în totalitatea sa. Culoarea galbenă, maleabilitatea, ductilitatea și alte caractere ale aurului luate separat sînt însușiri ale lui, iar aceleași însușiri în totalitate constituie calitatea lui.

În afară de o anumită calitate, fiecare obiect posedă și *cantitate*. Spre deosebire de calitate, cantitatea caracterizează obiectul în ceea ce privește *gradul* de dezvoltare sau *intensitatea* însușirilor sale, precum și din punctul de vedere al mărimii sale, volumului etc. De regulă, cantitatea se exprimă printr-un *număr*. Dimensiunile, greutatea, volumul obiectelor, intensitatea culorilor, a sunetelor pe care le emit etc. au o expresie numerică.

Caracteristica cantitativă este proprie și fenomenelor sociale. Fiecare orînduire social-economică se caracterizează printr-un anumit nivel, grad de dezvoltare a producției.

Cantitatea și calitatea constituie o *unitate*, deoarece sînt laturi ale aceluiași obiect. Între ele există însă și deosebiri considerabile. Schimbarea calității duce la mo-

dificarea obiectului, la transformarea lui într-un alt obiect, în timp ce schimbarea cantității, în anumite limite, nu duce la o transformare vizibilă a obiectului. Dacă lichidăm proprietatea capitalistă, adică principala trăsătură calitativă a capitalismului, și o înlocuim prin proprietatea socialistă, atunci în locul capitalismului vom dobîndi o orînduire calitativ deosebită, socialismul. Dacă însă proprietatea capitalistă este comasată, centralizată, concentrată în mîinile unui mic grup de monopolişti sau în mîinile statului burghez, capitalismul va rămîne tot capitalism.

Unitatea dintre cantitate și calitate se numește *măsură*. Măsura este limita, cadrul în care obiectul rămîne el însuși. „Încălcarea” măsurii, adică a unei anumite imbinări dintre latura cantitativă și cea calitativă, duce la modificarea obiectului, la transformarea lui într-un alt obiect. De pildă, măsura pentru mercur în stare lichidă este temperatura cuprinsă între $- 39^{\circ}$ și $+ 357^{\circ}$. La temperatura de $- 39^{\circ}$, mercurul se solidifică iar la $+ 357^{\circ}$ începe să fiarbă, trecînd în stare de vapori.

În procesul cunoașterii și în activitatea practică este extrem de important să luăm în considerație unitatea dintre latura cantitativă și cea calitativă a fenomenului. Indicii cantitativi și calitativi trebuie luați riguros în considerare în domeniul planificării, în organizarea procesului de producție, a întrecerii socialiste. Partidul comunist, mobilizînd poporul sovietic la rezolvarea celor mai importante probleme ale construcției comuniste, la crearea bazei tehnice-materiale a comunismului în țara noastră, se îngrijește ca toate ramurile economiei naționale să obțină nu numai indici cantitativi înalți, ci, totodată, să-și îmbunătățească continuu calitatea muncii lor, ridicînd calitatea producției, scăzînd prețul ei de cost și sporind acumulările.

2. Trecerea schimbărilor cantitative în schimbări calitative ca lege a dezvoltării

După cum am spus, modificarea cantității în anumite limite nu duce la schimbarea stării calitative a obiectului. Este de ajuns însă să se depășească aceste limite, „să se încalce” măsura, pentru ca modificările cantitative, care mai înainte păreau lipsite de importanță, să ducă inevitabil la transformări radicale, calitative. Cantitatea trece în calitate. În procesul dezvoltării, scrie K. Marx, „... simple schimbări *cantitative* se transformă, la un anumit punct, în deosebiri *calitative*”¹.

Trecerea schimbărilor cantitative în cele calitative este o *lege generală* a lumii materiale.

Pentru a scoate la iveală caracterul general al acestei legi, vom arăta cum acționează ea în diferite domenii ale realității.

Fizica modernă a stabilit că unele particule „elementare” se pot transforma în altele, calitativ diferite. Procesul transformării lor este întotdeauna legat de anumite acumulări cantitative: el are loc numai atunci când particulele posedă un nivel de energie suficient de înalt.

O manifestare foarte frecventă a legii trecerii schimbărilor cantitative în cele calitative o constituie numeroasele treceri ale substanței de la o stare de agregare la alta (din solidă în lichidă, din lichidă în gazoasă etc.). De pildă, dacă încălzim apa peste 100°, ea trece într-o stare calitativ nouă — vaporii. Vaporii au însușiri deosebite de ale apei. De pildă, ei nu au proprietatea de a dizolva sărurile, zahărul, în timp ce în apă aceste substanțe se dizolvă.

¹ K. Marx: „Capitalul”, vol. I, Editura politică, 1960, ediția a IV-a, pag. 329—330.

Legea trecerii schimbărilor cantitative în schimbări calitative se manifestă deosebit de pregnant în procesele chimice. Legea periodicității elementelor chimice, formulată de D. I. Mendeleev, stabilește dependența calității elementelor chimice de cantitatea sarcinii pozitive a nucleului lor atomic. Până la o anumită limită, variația cantitativă a sarcinii nucleului nu provoacă modificări calitative ale elementului chimic, dar într-un anumit punct aceste schimbări cantitative duc la formarea unui nou element. De pildă, în procesul dezintegrării radioactive, o dată cu diminuarea greutății atomice și a sarcinii nucleului, uraniul se transformă în cele din urmă într-un element calitativ diferit, și anume în plumb. În general, chimia este știința transformărilor calitative ale substanțelor în urma unor variații cantitative. De pildă, molecula de oxigen conține doi atomi, dar este suficient să adăugăm acestei molecule încă un atom de oxigen pentru ca ea să se transforme într-o substanță chimică calitativ nouă — ozonul.

În lumea organică de asemenea constatăm trecerea schimbărilor cantitative în cele calitative, cu toate că aici e mult mai greu să sesizăm determinarea schimbărilor calității prin acumulări cantitative. Savantul sovietic acad. T. D. Lisenko a stabilit că plantele parcurg în dezvoltarea lor două stadii calitativ diferite — stadiul de iarovizare și stadiul de lumină, trecerea de la un stadiu la celălalt fiind determinată de variația cantității de căldură, umiditate și lumină în cadrul condițiilor externe.

Procesul de trecere a schimbărilor cantitative în cele calitative reprezintă un fenomen general și în dezvoltarea socială. Astfel, trecerea de la capitalism la socialism, care se realizează prin intermediul revoluției socialiste, are premise cantitative bine definite: creșterea

forțelor de producție în capitalism, accentuarea caracterului social al producției, sporirea numerică a proletariatului revoluționar etc.

În realitatea obiectivă are loc nu numai trecerea schimbărilor cantitative în cele calitative, ci și procesul invers, creșterea cantității sub influența schimbărilor calitative. De pildă, schimbarea radicală, calitativă a orânduirii sociale — înlocuirea capitalismului prin socialism — a adus după sine și o considerabilă modificare a indicilor cantitativi: creșterea volumului producției industriale și agricole, intensificarea ritmului de dezvoltare economică și culturală, creșterea venitului național, a salariului oamenilor muncii etc.

Așadar, schimbările cantitative și cele calitative sînt legate între ele și se condiționează reciproc.

Unitatea evoluției și revoluției (saltului) în procesul dezvoltării. Critica interpretării metafizice a dezvoltării

Datorită anumitor particularități caracteristice schimbărilor cantitative și celor calitative, primele au căpătat denumirea de schimbări evolutive, iar celelalte — schimbări re-

voluționare. Dezvoltarea reprezintă unitatea a două stadii diferite, dar indisolubil legate, și anume a evoluției și revoluției.

Evoluția este stadiul acumulărilor *cantitative* lente, imperceptibile. Ea nu atinge calitatea obiectului, ci doar introduce în el anumite schimbări cantitative, adică constituie un proces de creștere sau scădere a elementelor existente.

Revoluția sau *saltul* este stadiul schimbărilor radicale, *calitative* ale obiectului, momentul sau perioada de trecere a vechii calități într-una nouă. Spre deosebire de schimbările cantitative imperceptibile, lente (evoluție), saltul reprezintă modificări mai mult sau mai puțin vădite și relativ rapide. Aceste modificări se desfășoară

relativ rapid chiar atunci cînd transformările calitative capătă forma unei treceri treptate.

Formarea unor particule „elementare” din altele, schimbarea stării de agregare a substanței, apariția unui element chimic nou, a unei specii vegetale sau animale inexistente înainte, a unei noi orînduiri sociale, — toate acestea sînt salturi în dezvoltarea lumii materiale. Fiecare dintre aceste salturi este rezultatul anumitor acumulări cantitative, anumitor modificări evolutive.

Evoluția și revoluția sînt indisolubil legate și se condiționează reciproc. Evoluția creează premisele pentru transformările revoluționare și prin însuși acest fapt este un element necesar al dezvoltării. Revoluția, saltul desăvîrșește modificările evolutive și înlesnește desfășurarea lor ulterioară. Revoluțiile, salturile sînt *obiective*. Ele nu se realizează atunci cînd o doresc oamenii, ci atunci cînd au apărut condițiile obiective corespunzătoare.

Dintre cele două stadii ale dezvoltării, *principal*, *hotărîtor* este revoluția, saltul. Însemnătatea enormă a revoluției constă în aceea că ea nimicește vechiul și deschide drum noului.

Deosebit de mare este însemnătatea salturilor revoluționare în dezvoltarea societății. Revoluțiile sociale lichidează orînduirea socială veche și instaurează una nouă, înlăturînd în felul acesta piedicile din calea progresului social.

Întrucît dezvoltarea constituie întotdeauna unitatea schimbărilor cantitative (evolutive) și a celor calitative (revoluționare), în practică și în procesul cunoașterii este necesar să luăm în considerație ambele stadii ale dezvoltării. Ignorarea oricărui dintre ele duce la interpretarea denaturată a procesului dezvoltării, la metafizică.

Pentru metafizicienii este tipică negarea schimbărilor calitative, reducerea dezvoltării la evoluție, la acumu-

lări cantitative imperceptibile. În științele naturii și în filozofie, acest punct de vedere a căpătat denumirea de *evoluționism vulgar*. În biologie, evoluționismul vulgar și-a găsit expresia în așa-numitul *preformism*, ai cărui adepți consideră că embrionul este un organism la fel de dezvoltat ca cel adult, dar de dimensiuni microscopice. După părerea lor, dezvoltarea organismului este o simplă creștere, mărire a dimensiunilor acestui embrion.

Ideologii burghezi încearcă să explice și dezvoltarea socială de pe pozițiile evoluționismului vulgar. Ei o interpretează ca un proces pur evolutiv, fără salturi, fără transformări revoluționare. În felul acesta, ei neagă necesitatea revoluției socialiste, căutând să eternizeze orânduirea capitalistă.

Evoluționismul vulgar reprezintă baza revizionismului. Asemenea ideologilor burgheziei, revizionistii neagă necesitatea prefacerilor calitative în societate. Teoriei marxist-leniniste a revoluției socialiste, revizionistii îi opun ideea transformării treptate, a „integrării” capitalismului în socialism. În acest fel, ei abat clasa muncitoare de la lupta revoluționară, singura care este în stare să ducă la transformări socialiste.

La fel de greșită este și ignorarea evoluției, reducerea dezvoltării exclusiv la salturi, cum a făcut, de pildă, savantul francez Cuvier (secolul al XIX-lea). După părerea lui Cuvier, pe Pământ ar fi avut loc din timp în timp anumite catastrofe, în urma cărora vechile specii de plante și animale ar fi fost de fiecare dată complet înlocuite cu altele noi. Totodată, Cuvier nega orice legătură între speciile nou apărute și cele dispărute.

Negarea schimbărilor evolutive servește drept fundamentare teoretică curentului mic-burghez al *anarhismului*, ostil învățaturii marxiste. Anarhiștii privesc cu dispreț munca îndelungată, mișcătoare, de strângere a

forțelor, de organizare a maselor și de pregătire treptată a acestora pentru acțiuni revoluționare. Aventurismul, complotismul — aceasta este tactica anarhiștilor, care a dăunat foarte mult mișcării muncitorești.

V. I. Lenin a scos la iveală totala nețemeinicie și caracterul dăunător atât a ideilor revizioniste cit și a celor anarhiste asupra procesului dezvoltării. El a dovedit că în realitate evoluția și revoluția reprezintă laturile inseparabile, stadiile procesului unic al dezvoltării și sînt de neconceput una fără cealaltă.

Demascînd atitudinea ostilă față de marxism a revizionistilor și anarhiștilor, V. I. Lenin a arătat că „...în natură viața și dezvoltarea includ atât evoluția lentă cit și salturile rapide, întreruperile evoluției”¹.

Dialectica marxistă cere să se țină seama în mod judicios de formele evolutive și de cele revoluționare ale dezvoltării. Deosebit de important este să luăm în considerare unitatea evoluției și revoluției atunci cînd este vorba de dezvoltarea socială. Deoarece revoluția are o însemnătate hotărîtoare în dezvoltarea societății, trecerea de la capitalism la socialism poate fi realizată nu prin modificări lente, evolutive, nu prin reforme, ci numai prin transformarea calitativă a orînduirii capitaliste ca rezultat al revoluției socialiste. Pentru a nu greși în politică, scria I. V. Stalin, trebuie să fii revoluționar, și nu reformist.

Partidul comunist al Uniunii Sovietice este un partid consecvent revoluționar. Acest lucru ni-l dovedește întreaga lui istorie eroică. De la primii pași ai existenței sale, el s-a orientat cu fermitate spre transformarea revoluționară a societății și a tradus-o în viață în mod consecvent. El a asigurat nimicirea capitalismului și victoria orînduirii calitativ noi, socialiste.

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 16, E.S.P.L.P. 1957, pag. 347.

Revoluția însă este imposibilă fără evoluție, și de aceea partidul a pregătit minuțios transformările revoluționare, a strâns forțe, a creat premisele necesare pentru transformarea revoluționară hotărîtoare. Un exemplu strălucit în acest sens este pregătirea și realizarea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. În condițiile extrem de grele ale țarismului, partidul nostru i-a organizat pe muncitori, i-a călit din punct de vedere ideologic, a strâns forțe, a dobîndit influență în păturile largi ale oamenilor muncii. Și, atunci cînd premisele necesare pentru acțiunea revoluționară au fost create, partidul a condus cu curaj clasa muncitoare și pe aliații ei pe calea prefacerii revoluționare a societății.

Așadar, toate obiectele și fenomenele au o determinare cantitativă și una calitativă, au cantitate și calitate. Cantitatea și calitatea sînt legate reciproc, iar în procesul dezvoltării schimbările cantitative imperceptibile, treptate trec în schimbări radicale, calitative. Această trecere se săvîrșește sub formă de salt.

Aceasta este esența legii dialectice cu privire la trecerea schimbărilor cantitative în cele calitative.

Saltul, după cum am văzut, reprezintă forma universală, obligatorie a trecerii modificărilor cantitative în cele calitative. Cum însă în lume există cele mai variate obiecte și fenomene, la fel de variate sînt și salturile. Să ne oprim mai amănunțit asupra problemei privitoare la diversitatea salturilor.

3. Diversitatea formelor de trecere de la calitatea veche la cea nouă

Principala trăsătură a oricărui salt este cotitura radicală în mersul dezvoltării, formarea unei noi calități. Dar la diferite obiecte această cotitură, această trecere

de la calitatea veche la cea nouă, se realizează diferit, în forme diferite. Forma saltului arată *cum, în ce mod* se săvârșește trecerea de la vechi la nou, adică rapid, pe de-a-ntregul, dintr-o dată sau treptat, parte cu parte. Unele salturi se desfășoară sub *formă de explozie*, adică brusc și rapid ; în asemenea cazuri, calitatea veche trece în cea nouă dintr-o dată, pe de-a-ntregul, complet.

Alte salturi se realizează mai puțin rapid și mai puțin brusc. În acest caz, calitatea veche nu trece în cea nouă dintr-o dată, integral, ci parte cu parte : elementele vechiului dispar *treptat* și în locul lor vin treptat elementele noii calități. Acest salt, cu schimbare *calitativă* treptată, nu trebuie confundat cu evoluția, cu acumuierea *cantitativă* treptată. Cu tot caracterul său treptat, el reprezintă o modificare mult mai rapidă și mai evidentă decât cea mai intensă evoluție. În afară de aceasta, schimbările cantitative treptate nu ating esența, natura obiectului, în timp ce orice salt, inclusiv cel treptat, este întotdeauna o cotitură hotărâtoare în procesul dezvoltării, transformă un obiect într-altul, calitativ nou.

De ce anume depinde forma saltului ?

În primul rând, de *caracterul* fenomenului în dezvoltare. Fiecare fenomen trece în altul nou într-un mod propriu, aparte. De pildă, transformarea unor particule „elementare” în altele se realizează sub formă de explozie. E suficient ca un electron și un pozitron să se ciocnească la un nivel de energie îndeajuns de înalt pentru ca imediat să se producă o izbucnire (explozie) care denotă transformarea particulelor inițiale în altele (în fotoni). La fel de rapid, la fel de brusc se produce transformarea unor elemente chimice în altele atunci când sarcina nucleului atomic crește sau descrește.

În natura organică, salturile au mai totdeauna un caracter treptat. Apariția speciilor noi este dependentă de mediul înconjurător. Or, mediul în care trăiesc organismele se schimbă încet, treptat. Tocmai prin aceasta se și explică în mare măsură faptul că noile specii de plante și animale nu apar brusc, ci se formează în procesul unei dezvoltări îndelungate, în cursul căreia organismele capătă treptat și transmit prin ereditate proprietăți noi, corespunzătoare condițiilor modificate ale mediului, pierzând unele proprietăți vechi, necorespunzătoare acestor condiții.

După cum știm, omul a apărut în urma unei îndelungate dezvoltări. Dar, cu tot caracterul treptat al transformării maimuței antropoide în om, această transformare a constituit un salt extrem de important, un punct de cotitură în evoluția lumii vii. Ea marchează începutul existenței și dezvoltării societății umane.

Forma saltului depinde, de asemenea, și de *condițiile* în care se desfășoară dezvoltarea fenomenului. De pildă, în cazul dezintegrării radioactive are loc un proces de transformare a nucleelor unor elemente chimice în nucleele altora, mai ușoare, acest proces fiind însoțit de transformarea energiei atomice în energie termică. Această trecere, în funcție de condițiile respective, poate lua forma unei explozii (în bomba atomică) sau forma unei transformări treptate a energiei atomice în căldură (în reactoarele centralelor atomoelectrice).

În dezvoltarea socială, trecerea de la calitatea veche la cea nouă se poate săvârși alit sub formă de transformări rapide, impetuoase, cit și treptat.

Un salt rapid, impetuos a fost Marea Revoluție Socialistă din Octombrie; ea reprezintă o enormă cotitură

calitativă în istorie, care a pus bazele unei noi ere în dezvoltarea omenirii — era socialismului și comunismului. În urma acestei revoluții, proletariatul din Rusia a lichidat printr-o singură lovitură, pe calea insurecției armate, dominația burgheziei, instaurînd propria sa putere.

Un exemplu care ilustrează cealaltă formă de salt este revoluția culturală din țara noastră. Și acesta este un salt, o trecere revoluționară de la cultura veche, burgheză, la cultura nouă, socialistă, dar acest salt nu s-a realizat dintr-o dată, ci pas cu pas, o dată cu succesele construcției socialiste.

Luarea în considerare a particularităților salturilor are o enormă importanță în viață, în activitatea practică. Fără a lămuri aceste particularități este imposibil să găsim căile juste de trecere de la vechi la nou.

În prezent a căpătat o deosebită importanță problema formelor de trecere de la capitalism la socialism în diferite țări. În orice țară, trecerea la socialism nu se poate realiza decît prin revoluție socialistă. Trecerea la socialism este imposibilă fără un enorm salt calitativ, fără revoluție. Dar calea concretă de desfășurare a revoluției în fiecare țară aparține de nivelul dezvoltării sale, de forța și gradul de organizare a clasei muncitoare și a aliaților ei, de tradițiile poporului, de forța burgheziei și gradul ei de împotrăvire, precum și de alți factori interni și externi.

Experiența construirii socialismului în Uniunea Sovietică și în alte state socialiste arată că dezvoltarea revoluției socialiste în diferite țări nu se poate săvîrși în forme identice, iar în viitor aceste forme vor fi din ce în ce mai variate.

4. Caracterul schimbărilor calitative în cursul trecerii de la socialism la comunism

Societatea comunistă parcurge în dezvoltarea sa două faze : socialismul și comunismul.

Socialismul și comunismul sînt trepte ale *unei singure* formațiuni sociale. Ele au o bază economică comună : proprietatea socială asupra mijloacelor de producție și relațiile de prietenie și ajutor reciproc între oameni, care decurg de aici, precum și aceeași ideologie, ideologia comunistă. Și în socialism și în comunism acționează legea dezvoltării planice, proporționale a economiei naționale. Scopul producției sociale, satisfacerea maximă a necesităților oamenilor muncii, precum și mijlocul de realizare a acestui scop, și anume continua dezvoltare și perfecționare a producției pe baza tehnicii superioare, sînt de asemenea aceleași în socialism și comunism.

Totodată, între socialism și comunism există și deosebiri calitative. Comunismul este stadiul superior al formațiunii comuniste. În comunism, producția mecanizată și automatizată va atinge un nivel de dezvoltare deosebit de înalt. Nivelul producției va fi atît de înalt, încît va permite să se treacă de la principiul socialist al repartiției : „De la fiecare după capacități, fiecăruia după muncă”, la un principiu calitativ nou, comunist : „De la fiecare după capacități, fiecăruia după nevoi”. Se va schimba considerabil și caracterul muncii. În locul muncii socialiste, în care joacă un mare rol cointeresarea materială a muncitorului, va veni munca comunistă, în care stimulii hotărîtori vor fi cei de ordin moral.

Asupra acestor particularități esențiale ale comunismului a atras atenția N. S. Hrușciov. În comunism, spune el, „...forțele de producție se vor dezvolta în asemenea

măsură, încît vor exista din belşug toate bunurile de consum necesare şi... toţi oamenii vor munci cu toată capacitatea lor, de bunăvoie şi independent de cantitatea de bunuri materiale primite, conştiinţi că acest lucru este necesar societăţii”.

O dată cu victoria comunismului se vor produce schimbări calitative serioase nu numai în domeniul economiei, ci şi în domeniul conducerii obşteşti, în modul de viaţă şi în conştiinţa oamenilor. Vor dispărea deosebiri esenţiale dintre oraş şi sat, dintre oamenii muncii fizice şi intelectuale; toţi cetăţenii ţării se vor transforma în membri harnici ai societăţii comuniste. În comunism va dispărea statul; organizarea de stat socialistă se va dezvolta pînă la autoadministrarea obştească comunistă; vor fi complet lichidate rămăşiţele capitalismului din conştiinţa oamenilor; se va schimba traiul lor, modul lor de viaţă.

Deşi comunismul se deosebeşte de socialism, el se naşte din socialismul consolidat, se dezvoltă pe baza marilor lui realizări în domeniul culturii materiale şi spirituale. Chiar şi astăzi societatea sovietică prezintă numeroase trăsături palpabile şi vizibile ale comunismului. Tot mai mult se dezvoltă formele comuniste de muncă şi de organizare a producţiei, formele sociale de satisfacere a cerinţelor materiale şi spirituale ale oamenilor muncii. Aceste trăsături se vor dezvolta şi se vor perfecţiona şi mai mult în viitor.

Procesul trecerii la comunism se realizează pe baza preluării şi perfecţionării realizărilor economice şi culturale ale socialismului. Iată de ce acest proces se realizează nu prin revoluţie socială, nu sub formă de salt brusc, ci treptat, continuu. „Ar fi nejust şi greşit — spune N. S. Hruşciiov — să se creadă că comunismul va apărea

pe neașteptate... Trecerea de la socialism la comunism se împlătește continuu”.

Să luăm ca exemplu domeniul repartiției între membrii societății. Chiar în prezent, o parte considerabilă și mereu crescândă a bunurilor materiale și culturale se repartizează gratuit, indiferent de cantitatea și calitatea muncii. Ne referim la cheltuielile statului pentru învățământ, ocrotirea sănătății, deservirea culturală, manifestări sportive etc. În viitor, o dată cu creșterea bazei tehnice-materiale a comunismului, această formă de repartiție se va dezvolta neconținut și va înlocui treptat, pas cu pas, principiul socialist de repartiție după munca depusă.

De asemenea treptat, stimulii morali ai muncii, care de pe acum s-au integrat puternic în activitatea de muncă a oamenilor sovietici, vor înlocui stimulii materiali. Transmiterea către organizațiile obștești a funcțiilor conducerii de stat, transformarea conștiinței și a modului de trai al constructorilor comunismului se împlătesc de asemenea treptat.

Trecerea continuă, neîntreruptă la comunism este un proces legitim, condiționat de însăși natura orânduirii socialiste. În socialism nu există forțe de clasă care să acționeze împotriva mersului societății spre comunism. Activitatea conștientă și planificată a partidului și statului asigură scoaterea la iveală și rezolvarea la timp a contradicțiilor care apar în cursul acestei mișcări. În acest fel se exclud exploziile, cotiturile bruște și dezvoltarea capătă un caracter treptat, continuu.

Trecerea treptată la comunism nu înseamnă cătuși de puțin un ritm lent al dezvoltării. Dimpotrivă, trecerea la comunism reprezintă un proces de dezvoltare economică și culturală excepțional de rapidă. Ulterior, acest proces se va desfășura și mai rapid, datorită nivelului înalt de

dezvoltare a forțelor de producție și participării tot mai active a maselor de milioane de oameni ai muncii la construcția comunistă.

LEGEA NEGARII NEGAȚIEI

Legea negării negației pune în evidență *direcția generală, tendința* dezvoltării în lumea materială.

Pentru a înțelege esența și însemnătatea acestei legi trebuie să lămurim, în primul rînd, ce este *negația dialectică* și care este rolul ei în dezvoltare.

I. Negația dialectică și rolul ei în dezvoltare

În orice domeniu al realității materiale se desfășoară încontinuu procesul de dispariție a vechiului, a elementelor care și-au trăit traiul, și de apariție a noului, a elementelor înaintate. Dezvoltarea este tocmai înlocuirea vechiului de către nou, a elementelor care dispar de către cele care se nasc. Învingerea vechiului de către noul care apare în procesul dezvoltării poartă denumirea de *negare*.

Termenul „negare” a fost introdus în filozofie de Hegel, însă acesta i-a atribuit un sens idealist. După părerea lui, prin negare se dezvoltă numai ideea, gîndirea.

Marx și Engels, păstrînd termenul „negare”, i-au dat un conținut materialist. Ei au arătat că negarea constituie un moment necesar al dezvoltării realității materiale. „În nici un domeniu nu se poate realiza o evoluție care să nu-și nege formele anterioare de existență”¹. Dezvoltarea scoarței pămîntești, de pildă, a trecut printr-o serie de epoci geologice, iar fiecare epocă nouă,

¹ K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 4, Editura politică, 1958, pag. 339.

apărută pe baza celei precedente, a fost o anumită negare a celei vechi. În lumea organică, fiecare specie nouă vegetală sau animală, apărînd pe baza uneia vechi, reprezintă, totodată, și negarea acesteia din urmă. Istoria societății de asemenea este un lanț de negări ale unor orînduiri sociale vechi de către altele noi : a societății primitive de către cea sclavagistă, a societății sclavagiste de către cea feudală, a feudalismului de către capitalism, a capitalismului de către socialism. Negarea este inerentă și dezvoltării cunoașterii științifice. Fiecare teorie științifică nouă, mai perfecționată o înfruntă pe cea veche, mai puțin perfectă.

Negarea nu este ceva introdus din afară în obiectul sau fenomenul dat. Ea este rezultatul propriei dezvoltări interne a acestuia. Obiectele și fenomenele, după cum știm, sînt contradictorii, și, dezvoltîndu-se pe baza contradicțiilor interne, creează ele însele condiții pentru propria lor desființare, pentru trecerea la o calitate nouă, superioară. Negarea este tocmai învingerea vechiului pe baza contradicțiilor interne, fiind un rezultat al auto-dezvoltării, al automișcării obiectelor și fenomenelor. Astfel, socialismul înlocuiește, neagă capitalismul ca urmare a rezolvării contradicțiilor interne inerente orînduirii capitaliste. Devenind mai profunde și mai ascuțite, aceste contradicții își găsesc rezolvarea prin revoluția socialistă.

Interpretarea
dialectică
și cea metafizică
a negației

Dialectica și metafizica concep în mod diferit problema negației. Metafizica, denaturînd procesul dezvoltării realității materiale, concepe negarea ca o *înlăturare totală*, ca o *nimicire absolută a vechiului*. V. I. Lenin a caracterizat această interpretare a negației drept „goală”, „fără rost”, deoarece ea exclude orice posibilitate a dezvoltării ulterioare.

Tocmai în acest fel înțelegeau negarea reprezentanții curentului mic-burghez al „proletcultismului”, care în primii ani ai Puterii sovietice lansau chemarea să se înlăture cu desăvîrșire cultura creată în timpul orînduirii burgheze și să se creeze o cultură nouă, proletară, pe un loc absolut gol, pustiu. O astfel de interpretare a negației nu numai că nu contribuie la dezvoltare, ci aduce prejudicii ireparabile cauzei progresului. De aceea, criticîndu-i pe „proletculțiști”, partidul și V. I. Lenin personal au arătat necesitatea însușirii moștenirii culturale a trecutului, considerînd că numai prin preluarea ei critică poate fi creată cu adevărat o cultură proletară, socialistă.

Dialectica marxistă dezvoltă adevărata natură a negației dialectice. Pentru dialectica marxistă, arăta V. I. Lenin, este caracteristică nu negația „goală”, „sterilă”, ci negația „ca moment al legăturii, ca moment al dezvoltării care menține pozitivul...”

Concepția dialectică a negației pornește de la ideea că noul nu lichidează cu desăvîrșire vechiul, ci păstrează cele mai bune elemente ale acestuia. Și nu numai că le păstrează, ci le și prelucrează, le ridică pe o treaptă mai înaltă. Astfel, organisme superioare, negîndu-le pe cele inferioare, din care au provenit, păstrează structura celulară caracteristică acestora, caracterul electiv al reflectării și alte însușiri. Orînduirea socială nouă, negînd-o pe cea veche, păstrează forțele ei de producție, realizările științei, tehnicii și culturii. Legătura noului cu vechiul se realizează și în cunoaștere, în știință.

Așadar, pentru interpretarea marxistă a negației este caracteristică recunoașterea *continuității*, a legăturii noului cu vechiul în procesul dezvoltării. Trebuie să avem în vedere însă că noul niciodată nu preia vechiul în întregime, în forma lui anterioară. *Noul ia de la*

vechi numai unele elemente, laturi, pe care nu și le atașează în mod mecanic, ci le asimilează, le transformă corespunzător propriei sale naturi. Dialectica marxistă cere o atitudine critică față de experiența trecută a omenirii, subliniază necesitatea folosirii creatoare a acestei experiențe, a luării atente în considerație a condițiilor și sarcinilor noi ridicate de practica revoluționară. Filozofia marxistă, de pildă, nu a preluat pur și simplu realizările gândirii filozofice din trecut, ci le-a prelucrat critic, le-a îmbogățit cu noile realizări ale științei și practicii, ridicând știința filozofică pe o treaptă calitativ nouă, superioară.

Păstrătorul cel mai atent al tuturor marilor realizări ale trecutului este clasa muncitoare și partidul ei marxist-leninist. Proletariatul, venind la putere, nu numai că folosește în mod judicios toate realizările epocilor istorice precedente, ci, în cursul construirii noii societăți, obține succese nemaiîntâlnite în toate domeniile economiei, științei și culturii.

2. Caracterul progresiv al dezvoltării

Dezvoltarea ca progres   Așadar, am stabilit că prin negare se rezolvă o anumită contradicție, se nimicește vechiul și se instaurează noul. Dar dezvoltarea se oprește oare aici ? Nu, dezvoltarea nu încheiază o dată cu apariția noului. Orice fenomen nou nu rămâne nou pe vecie. Dezvoltându-se, el pregătește premisele, condițiile pentru apariția unui fenomen și mai nou, și mai înaintat, și de îndată ce aceste premise și condiții s-au maturizat, are loc o nouă negare. Aceasta este însă *negarea negației*, adică negarea aceluia fenomen care mai înainte el însuși a învins vechiul, înlocuirea fenomenului nou cu altul și mai nou. Rezultatul celei de a doua

negații este din nou negat, depășit, și așa fără sfârșit. Așadar, dezvoltarea se prezintă ca o infinitate de negări succesive, ca o nesfârșită înlocuire, învingere a vechiului de către nou.

Intrucât orice treaptă superioară a dezvoltării neagă în cele inferioare numai ceea ce s-a învechit, preluând și înmulțind totodată rezultatele pozitive ale treptelor precedente, dezvoltarea în ansamblu capătă un caracter *progresiv, ascendent*. Dezvoltare înseamnă progres. Progresul este tocmai direcția generală caracteristică pentru dezvoltarea dialectică.

Progresul se realizează în toate domeniile realității. Să examinăm în linii generale dezvoltarea progresivă pe planeta noastră.

După cum am mai spus, materialul inițial din care s-au format planetele sistemului solar, inclusiv Pământul, era materia în stare de gaze și pulberi care conținea substanțele chimice cele mai simple. În cursul dezvoltării naturii, aceste substanțe au devenit din ce în ce mai complexe. În consecință, a apărut natura vie, organică. Organismele vii s-au dezvoltat și ele de la simplu la complex: de la forme precelulare la celulă, de la unicelulare la animale mai complexe, a căror evoluție a dus la apariția ființelor antropoide, iar apoi a omului. Cu apariția omului începe procesul dezvoltării sociale, care de asemenea are un mers progresiv. Etapele dezvoltării progresive a societății au fost orînduirea comunei primitive, orînduirea sclavagistă, cea feudală, cea capitalistă și, în sfârșit, cea socialistă, care a înlocuit capitalismul.

O particularitate extrem de importantă a progresului în societate este *accelerarea continuă a ritmului dezvoltării*. Procesul de apariție a omului a început aproximativ cu un milion de ani în urmă. Dacă luăm în con-

siderație că omul actual există doar de citeva zeci de mii de ani, ne putem imagina cât de lent a fost ritmul procesului de devenire a omului. Mai rapid s-a desfășurat progresul în societatea sclavagistă și în cea feudală, cu toate că parcurgerea acestor orînduiri a durat milenii întregi. Capitalismul s-a dezvoltat mult mai repede decît feudalismul. O dată însă cu trecerea la socialism, ritmul de dezvoltare a economiei și culturii s-a accelerat extraordinar. În viitor, după victoria comunismului în întreaga lume, cînd omenirea se va elibera de relațiile capitaliste, care frînează progresul, cînd va fi posibilă folosirea tuturor mijloacelor pentru supunerea forțelor naturii, ritmul de dezvoltare va atinge proporții nemaiîntîlnite.

Dezvoltarea
în spirală

Afirmarea caracterului progresiv al dezvoltării reprezintă principala, dar nu singura trăsătură a legii negării negației. Această lege caracterizează dezvoltarea nu ca o mișcare rectilinie, ci ca un proces extrem de complex, care se desfășoară în spirală, cu o anumită *repetare* a treptelor parcurse, cu o oarecare revenire la trecut. „O dezvoltare care repetă oarecum treptele deja străbătute, dar le repetă altfel, pe o bază superioară („negarea negării”), o dezvoltare, ca să spunem așa, în spirală, și nu în linie dreaptă...”¹, scria V. I. Lenin, subliniind această importantă trăsătură a dialecticii.

Mersul în spirală al dezvoltării este propriu diferitelor domenii ale realității.

Putem socoti că una dintre manifestările cele mai vii ale acestei particularități în natura anorganică este legea periodicității elementelor chimice, descoperită de V. I. Mendeleev.

---

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 21, Editura politică, 1959, pag. 40.

În sistemul periodic al lui Mendeleev, după cum știm, elementele sînt așezate în funcție de mărimea sarcinii pozitive a nucleului lor atomic. Ele formează perioade și coloane (grupe), în care se constată o anumită repetare a proprietăților. Să luăm ca exemplu perioada a doua, care începe cu litiul. Litiul este un element cu proprietăți metalice pronunțate, fiind un metal alcalin. Cu creșterea sarcinii nucleului la elementele care îi urmează, proprietățile caracteristice pentru metale scad treptat și, în schimb, se accentuează treptat proprietățile metaloide. La sfîrșitul perioadei găsim de acum un metaloid net — fluorul, și un gaz inert — neonul. Următoarea perioadă, cea de-a treia, începe iarăși cu un metal alcalin (natriul) și se încheie cu un metaloid — clorul, și un gaz inert — argonul. Același fenomen se repetă și în perioadele următoare, unde iarăși are loc negarea proprietăților metalice de către cele metaloide, iar apoi, o dată cu trecerea la o nouă perioadă, acestea din urmă sînt din nou negate de proprietățile metalice. Are loc oarecum o revenire la proprietățile vechi, adică negarea negației.

În mod schematic, acest sistem al elementelor poate fi reprezentat sub forma unei spirale ascendente, care se desfășoară. Repetarea proprietăților survine aici după un număr din ce în ce mai mare de elemente (două în prima perioadă, opt în cea de-a doua etc.) și se realizează pe o altă bază calitativă : elementele perioadei noi au o sarcină nucleară mai mare, o structură mai complexă și proprietăți noi.

Dezvoltarea în spirală se întîlnește și în lumea organică. Engels demonstrează acțiunea acestei legi luînd ca exemplu dezvoltarea bobului de orz. Din bobul care a nimerit în condiții favorabile crește tulpina, ce reprezintă negarea bobului. Apoi pe tulpină crește spicul cu

noi boabe. Noile boabe neagă, la rîndul lor, tulpina ; ele reprezintă negarea negației. Totodată are loc o oarecare revenire la punctul inițial — bobul, dar pe o altă bază. Boabele crescute în spic se deosebesc de cel semănat nu numai cantitativ (un bob a dat naștere la zece-douăzeci), dar de multe ori și prin proprietățile lor. Și aici dezvoltarea se desfășoară oarecum în spirală. La originea ei se află un grăunte, din care apoi cresc cîteva grăunțe, iar acestea, la rîndul lor, generează o cantitate de grăunțe și mai mare ș.a.m.d.

Dezvoltarea în spirală are loc și în viața socială. Prima formă a organizării sociale a fost orinduirea comunei primitive. Aceasta a fost o societate fără clase, bazată pe stăpînirea în comun a unor mijloace de producție extrem de primitive. Dezvoltarea continuă a producției a dus la negarea acestei orinduirii de către societatea sclavagistă, împărțită în clase. Apoi, sclavagismul a fost înlocuit de feudalism, iar feudalismul de capitalism. În locul capitalismului a venit socialismul, prima fază a comunismului. Aici avem de-a face cu o negare a negației, o oarecare revenire la punctul inițial al dezvoltării, *dar pe o bază cu totul diferită, calitativ nouă.*

După cum vedem, negarea negației caracterizează o anumită periodicitate, o anumită repetare în dezvoltarea progresivă a materiei. Trebuie subliniat însă cu o deosebită tărie că repetarea treptelor deja parcurse ale dezvoltării *nu reprezintă o revenire aidoma la forma veche, ci o afirmare a noului*, care deseori nu are decît o asemănare *exterioară*, formală cu vechiul, *deosebindu-se radical de acesta prin natura sa internă.* De pildă, natriul, cu care începe cea de-a treia perioadă din sistemul lui V. I. Mendeleev, face parte, ca și litiul, din grupa

metalelor alcaline, dar are o organizare mai complexă și proprietăți aparte, caracteristice numai lui.

Proprietatea socială, caracteristică socialismului, reproduce întrucilva proprietatea comună din societatea primitivă, dar o reproduce pe o bază materială și spirituală cu totul nouă, care nici nu poate fi comparată cu orînduirea comunei primitive.

Așadar, dezvoltarea se realizează prin negarea vechiului de către nou, a treptelor inferioare de către cele superioare. Deoarece noul, negînd vechiul, păstrează și dezvoltă trăsăturile lui pozitive, dezvoltarea capătă un caracter progresiv. Totodată, dezvoltarea merge în spirală, cu repetarea, în stadiile superioare, a unora dintre laturile și trăsăturile stadiilor inferioare.

Aceasta este esența legii dialectice a negării negației.

3. Acțiunea legii negării negației în condițiile socialismului

Legea negării negației acționează și în societatea socialistă, însă acțiunea ei în condițiile socialismului are anumite particularități specifice.

Proprietatea socialistă, absența claselor antagoniste, unitatea moral-politică a poporului sovietic exclud cu desăvîrșire în societatea noastră astfel de forme de negare ca revoluția socială, conflictele de clasă, salturile cu explozie care sînt caracteristice pentru societățile împărțite în clase antagoniste.

Negarea vechiului în condițiile socialismului se înfăptuiește pe măsură ce este pusă în evidență neconcordanța lui cu noile condiții și sarcini, pe măsură ce se maturizează premisele obiective pentru lichidarea lui. Prin eforturile oamenilor sovietici, sub conducerea parti-

dului comunist și a guvernului sovietic, elementele vechi, care stinjenesc mișcarea noastră înainte, sînt înlocuite cu elemente noi. Astfel, în U.R.S.S. are loc un proces continuu de înlocuire a tehnicii vechi cu cea nouă, mai perfectă; formele vechi de organizare a producției, de conducere a economiei naționale sînt înlocuite cu forme noi etc. Negarea a tot ce este vechi, a tot ce și-a trăit traiul duce la întărirea bazelor economice, politice și ideologice ale societății socialiste, constituind unul dintre factorii importanți ai dezvoltării ei progresive.

Un progres nemaiîntîlnit, o impetuoasă mișcare înainte pe calea comunismului — iată ce caracterizează dezvoltarea societății socialiste. Aici se manifestă una dintre principalele particularități ale modului în care acționează legea negării negației în condițiile socialismului.

Uniunea Sovietică, prima țară socialistă din lume, este stegarul recunoscut al progresului social. Către ea și îndreaptă privirile entuziaste oamenii de pe întreg pămîntul, de ea își leagă speranțele într-un viitor luminos, fericit. Întreaga omenire progresistă s-a convins de mult că pentru oamenii sovietici nu există obstacole de neînvins, scopuri cu neputință de atins.

Izvoarele progresului nemaiîntîlnit al U.R.S.S. se află în însăși natura orînduirii socialiste, în ideile dătătoare de viață ale comunismului. Măreața operă de construire a comunismului reprezintă izvorul nesecat al forței creatoare și al energiei uriașe a poporului sovietic, care îi permit să rezolve cele mai complexe probleme.

Desigur, o anumită mișcare înainte are loc și în țările capitaliste. Acolo însă această mișcare are un caracter limitat, unilateral, contradictoriu. În industria capitalistă, de pildă, se dezvoltă numai acele ramuri care aduc

mari venituri proprietarilor de întreprinderi. Acestea sînt, în primul rînd, ramurile industriei care execută comenzi militare. Perioadele unui oarecare avînt sînt urmate în aceste țări de perioade de profunde depresiuni, de perioade de criză.

Progresul societății socialiste însă se înfăptuiește neconținut, în toate domeniile vieții economice, politice și culturale. Mărturia vie a acestui fapt este ritmul extraordinar de rapid al dezvoltării țărilor socialiste.

De pildă, ritmul de dezvoltare a industriei în Uniunea Sovietică depășește de 3—5 ori ritmul de creștere a producției industriale din cele mai dezvoltate țări capitaliste. Este caracteristic că pentru creșterea producției industriale de 30 de ori, în S.U.A., Anglia și Germania a fost nevoie de o perioadă de 80—150 de ani, în timp ce Uniunea Sovietică a înfăptuit acest salt în 40 de ani. Afară de aceasta, trebuie să ținem seama că U.R.S.S. a avut de suferit de pe urma unor războaie distrugătoare, care au adus pagube imense economiei sale naționale și nu au putut să încetinească dezvoltarea ei.

Mari sînt și succesele agriculturii. Dintr-o agricultură înapoiată, caracterizată prin mica producție de mărfuri, agricultura Uniunii Sovietice s-a transformat într-o puternică agricultură socialistă, capabilă să asigure industria cu materii prime și populația cu produse alimentare în cantități din ce în ce mai mari.

Grandioase sînt realizările științei și culturii sovietice. Țara înapoiată din trecut, în care aproape 80% din populație era analfabetă, s-a transformat într-o țară în care nu mai există analfabetism. În școlile superioare din Uniunea Sovietică sînt pregătiți sute de mii de specialiști de înaltă calificare, numărul de ingineri absolvenți fiind de peste 3 ori mai mare decît în S.U.A. Întreaga lume este uimită de succesele științei sovietice. Un

puternic vestitor al acestui progres științific nemaivăzut a fost nava cosmică sovietică, care pentru prima dată în istorie a revenit pe Pământ dintr-o cursă în cosmos.

Ar fi însă greșit să credem că progresul se realizează în linie dreaptă în condițiile socialismului. Și aici se manifestă mersul în spirală al dezvoltării, au loc anumite repetări ale unor trepte de acum parcurse în dezvoltare.

„În munca de construcție nu te poți lipsi de nenumărate repetări, de unele reveniri și verificări, de unele rectificări, de procedee noi, de o încordare a forțelor pentru a convinge elementele înapoiate și nepregătite”¹, scria V. I. Lenin.

Să luăm drept exemplu o problemă ca dezvoltarea formelor de conducere a industriei și construcțiilor. În primii ani ai Puterii sovietice, ea se realiza prin consiliile economice guberniale și județene. Mai târziu, aceste consilii au fost înlocuite cu sistemul ministerelor și direcțiilor generale. Problema complexă a industrializării țării în condițiile unor mijloace materiale limitate și cu un număr insuficient de cadre calificate nu se putea rezolva decît pe baza unei conduceri strict centralizate. Atunci însă cînd industria și construcțiile s-au dezvoltat extrem de mult a apărut necesitatea de a apropia centrele economice conducătoare de întreprinderi. În acest scop, partidul și guvernul, după o dezbatere a problemei de către întregul popor, au adoptat hotărîrea cu privire la înlocuirea ministerelor prin consiliile economice ale regiunilor economice-administrative. Aici vedem o negare a negației, o oarecare revenire la formele vechi, *dar pe o bază calitativ nouă*. Actualele consilii economice reproduc unele trăsături ale vechilor

---

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 31, E.S.P.L.P. 1956, pag. 480.

consilii economice, dar diferă calitativ de acestea prin baza lor tehnică-economică, prin componența și calificarea cadrelor, prin profunzimea și amploarea activității.

Reorganizarea conducerii industriei și construcțiilor constituie un mare pas pe calea dezvoltării progresive a economiei socialiste, pe calea creării bazei tehnico-materiale a comunismului.

Așadar, în capitolul de față am studiat legile fundamentale ale dialecticii materialiste. Aceste legi explică mișcarea și dezvoltarea universală din lumea materială, arată izvoarele ei, factorii ei motrici, existenți în contradicțiile interne. Legile dialecticii demonstrează că dezvoltarea se desfășoară în salturi, scot la iveală direcția ei ascendentă, progresivă, arătând că progresul realității materiale se realizează pe baza neconținutei înlocuirii, negări a vechiului de către nou.

Pentru înțelegerea mai completă și multilaterală a dezvoltării, trebuie să examinăm și categoriile fundamentale ale materialismului dialectic.

CAPITOLUL AL VIII-LEA

CATEGORIILE DIALECTICII MATERIALISTE

Orice știință, indiferent ce domeniu al realității materiale studiază, reprezintă nu numai un sistem de legi, ci și un sistem de categorii, adică de noțiuni extrem de generale, elaborate în cursul dezvoltării istorice, care constituie fundamentul său. În mecanică, de pildă, astfel de categorii sînt noțiunile : masa, energia, forța ; în economia politică — marfa, valoarea, banii etc.

Generalizînd rezultatele științei și ale activității practice a oamenilor, filozofia a elaborat propriul său sistem de categorii. *Categoriile filozofice* sînt noțiunile care reflectă trăsăturile, laturile, însușirile *cele mai generale* ale realității. Cînd am studiat materialismul filozofic am făcut cunoștință cu cîteva categorii dintre cele mai importante. Acestea sînt, în primul rînd, materia și conștiința, precum și mișcarea, spațiul și timpul. Studiînd legile fundamentale ale dialecticii marxiste, am analizat categorii cum sînt : contradicția, cantitatea, calitatea, saltul, negația. În acest capitol vom analiza în mod special încă o grupă de categorii : particularul și generalul, conținutul și forma, esența și fenomenul, cauza și efectul, necesitatea și întîmplarea, posibilitatea și realitatea.

Studiul acestor categorii va îmbogăți în mod substanțial imaginea noastră despre dezvoltarea și conexiunile universale ale lumii materiale, despre legile fundamentale ale dialecticii marxiste.

Legile și categoriile dialecticii sînt legate între ele. Studiind legile fundamentale ale dialecticii marxiste, noi am văzut că ele constituie, în esență, un raport, o legătură între categorii. Astfel, legea trecerii schimbărilor cantitative în schimbări calitative exprimă legătura determinată a categoriilor cantitate și calitate etc. Dacă aceea este imposibil să înțelegem legile dialecticii fără a cunoaște categoriile. Pe de altă parte, cunoașterea legilor ne permite să înțelegem esența categoriilor dialecticii. Astfel, legea unității și luptei contrariilor face posibilă dezvăluirea sensului real al unor categorii opuse, cum sînt forma și conținutul, necesitatea și împlinirea, posibilitatea și realitatea etc.

Înainte de a începe studiul diferitelor categorii, să vedem care este originea lor și să analizăm unele trăsături generale ale lor.

1. Originea și trăsăturile generale ale categoriilor dialecticii

Categoriile dialecticii materialiste constituie *bilanțul, generalizarea experienței multiseculare a oamenilor, a activității lor de producție și a cunoașterii*. Intrînd în contact, în procesul activității practice, cu obiectele și fenomenele lumii, cunoscîndu-le, omul a desprins ceea ce au ele esențial, general și a fixat rezultatele acestei operații în categorii și noțiuni. Categoriile cauză și efect, conținut și formă și altele s-au format în conștiință pe măsură ce omul a întîlnit în practică cauze și efecte existente în mod obiectiv, conținutul și forma unor cor-

puri concrete, materiale, precum și alte laturi importante ale realității. Categoriile reprezintă, așadar, rezultatul activității practice și de cunoaștere a omului, ele sînt trepte în cunoașterea lumii inconjurătoare de către om. „În fața omului — arată V. I. Lenin — se află rețeaua fenomenelor naturii. Omul instinctiv, sălbaticul, nu se desprinde pe sine din natură. Omul conștient se desprinde; categoriile sînt treptele acestei desprinderi, adică ale cunoașterii lumii”¹.

Fiind un bilanț al practicii și cunoașterii, categoriile dialecticii materialiste au o imensă însemnătate pentru activitatea practică și de cunoaștere. Fiind trepte ale cunoașterii, ele ajută omului să se orienteze în rețeaua complicată a fenomenelor naturii și societății, să descopere legătura reciprocă și interdependența lucrurilor, ordinea lor determinată, legea dezvoltării lor și, în concordanță cu acestea, să acționeze cu succes în practică.

Dezvăluind esența categoriilor, izvoarele apariției lor, dialectica marxistă subliniază în primul rînd caracterul lor *obiectiv*. Izvorul categoriilor sînt obiectele și fenomenele existente în afara omului; categoriile reflectă trăsăturile cele mai generale și esențiale ale acestora. Astfel, categoriile cauză și efect oglindesc acea legătură obiectivă a obiectelor și proceselor în care unele fenomene provoacă, cu necesitate apariția altora, ultimele fiind inevitabil produsul celor dintii.

În opoziție cu materialismul, idealismul neagă obiectivitatea categoriilor. Din punctul de vedere al idealistilor subiectivi, de pildă, categoriile există numai în conștiința omului și nu au nici o legătură cu realitatea. Astfel, Kant considera că încă înainte ca omul să înceapă a cunoaște lumea, în conștiința sa există catego-

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 38, Editura politică, 1959, pag. 81.

riile cauzalitate, necesitate, întimplare și altele, cu ajutorul cărora el ar ordona, chipurile, lumea haotică și fenomenelor naturii. Idealistul obiectiv Hegel, deși recunoștea în vorbe caracterul obiectiv al categoriilor, le considera de fapt ca trepte, momente ale dezvoltării ideii absolute, a spiritului universal.

Concepțiile idealiste despre categorii sînt absolut inconsistente. Practica, dezvoltarea științei, experiența personală a oamenilor dovedesc că omul nu a inventat categoriile, ci le-a descoperit în însăși realitatea obiectivă.

O altă trăsătură importantă a categoriilor din punctul de vedere al dialecticii marxiste este *legătura lor reciprocă, mobilitatea lor*. Aceste trăsături ale categoriilor oglindesc unitatea lumii materiale, legătura și interacțiunea universală a obiectelor și fenomenelor ei. Legătura categoriilor este atât de strînsă, încît *în anumite condiții* ele pot trece, se pot transforma una în alta: cauza devine efect, iar efectul cauză, necesitatea devine întimplare, iar întimplarea necesitate etc. Dar categoriile nu sînt numai legate între ele, ci și mobile. Reflectînd lumea materială în continuă dezvoltare, ele inesele se schimbă.

Natura dialectică a categoriilor este falsificată de către diferiți adepți ai metafizicii. Aceștia, de obicei, rup categoriile unele de altele, ignorează rolul unor categorii și absolutizează importanța altora. Aceasta duce la denaturarea realității, la concluzii politice reacționare.

Numai de pe pozițiile materialismului dialectic putem înțelege adevărata natură a categoriilor, le putem folosi ca instrument al cunoașterii științifice și al activității practice. În cele ce urmează, analizînd unele categorii, vom încerca totodată să arătăm însemnătatea lor științifică și practică.

Cercetînd lumea materială, omul este izbit, în primul rînd, de mulțimea nenumărată de lucruri și fenomene individuale, singulare. Mai tirziu, analizîndu-le și comparîndu-le, omul izbutește să desprindă trăsăturile și legăturile lor generale, asemănătoare. Așa vom face și noi : vom incepe analiza categoriilor cu individualul și generalul.

2. Individual și general

Ce este individualul și generalul   Orice obiect are o serie de trăsături particulare, specifice, care îi aparțin numai lui.

Să luăm, de exemplu, plopul, care crește lângă casa noastră. El are anumite dimensiuni proprii numai lui, un număr de ramuri dispuse într-un anumit fel, o configurație deosebită a rădăcinilor și multe alte însușiri.

Un om oarecare (Ion, Petru etc.) are inevitabil o serie de trăsături, aptitudini și deprinderi, interese și înclinații, un mers și un mod de exprimare care îi aparțin numai lui. Tocmai acestea îl deosebesc pe acest om de alte sute de milioane de oameni care locuiesc pe planeta noastră.

Plopul de lângă casă, omul la care ne-am referit, ori care alt obiect sau fenomen concret din lumea materială reprezintă *singularul* sau *individualul*.

Dar orice obiect concret sau individual nu există separat, în afara legăturii sale cu alte obiecte și fenomene. Același om trăiește pe Pămînt, unde există nenumărați alți oameni. Fiind legat de ceilalți oameni prin mii de fire diferite, el are multe elemente comune cu aceștia. Omul respectiv are o anumită profesiune, ceea ce, implicit, înseamnă că el are anumite trăsături care aparțin tuturor oamenilor de aceeași specialitate. El

face parte dintr-o anumită clasă, dintr-o anumită națiune, ceea ce înseamnă că are anumite particularități naționale și de clasă. În ceea ce privește structura anatomo-fiziologică, precum și capacitatea de a simți și gândi, de a munci și vorbi, aceste trăsături sînt comune tuturor oamenilor. Tot așa, fiecare obiect, în afară de însușirile individuale, proprii numai lui, are și însușiri comune și altor obiecte.

Generalul este tocmai ceea ce aparține unei mulțimi de obiecte singulare, individuale. În timp ce trăsăturile individuale deosebesc un obiect de celelalte obiecte, generalul îl apropie oarecum de acestea, îl leagă de celelalte obiecte, exprimă apartenența lui la o anumită specie sau clasă de obiecte de același gen.

Dialectica individualului și generalului. În cadrul fiecărui obiect, individualul și generalul se află într-o unitate dialectică. Pe de o parte, individualul, particularul conține generalul; așa cum spunea V. I. Lenin, „particularul nu există decît în legătură cu ceea ce duce spre general”. Astfel, fiecare organism individual este legat de general, de specia din care face parte și cu care are trăsături comune, iar prin intermediul speciei este legat de ceva și mai general — de genul său. Avînd în vedere legătura individualului, particularului cu generalul, existența generalului în particular, materialismul dialectic consideră că *orice particular este, într-un fel sau altul, general*.

Pe de altă parte, generalul nu există decît în particular, prin particular. Nu există nici o specie de plante sau animale în afara indivizilor ei. Fiind generală în raport cu individul, specia nu cuprinde toate trăsăturile organismelor individuale incluse în ea, ci numai pe cele esențiale, repetabile. De aceea V. I. Lenin caracteriza orice general ca *o latură sau esență a individualului*.

Individualul și generalul nu sint numai în legătură reciprocă, ci și în continuă schimbare. Granița lor este mobilă. În procesul dezvoltării, în anumite condiții, ele trec una în alta : individualul devine general, și invers.

În primăvara anului 1919, muncitorii de la depoul Moscova-Triaj al liniei ferate Moscova-Kazan au inițiat primul subotnic comunist din țara sovietică. Acest eveniment *unic*, individual a însemnat începutul desfășurării întrecerii socialiste de masă, care s-a transformat apoi într-o metodă *generală* a construcției comuniste. într-o lege a dezvoltării socialismului și comunismului. Particularul s-a transformat în general.

Insemnătatea
categoriilor individual
și general pentru
activitatea practică

Luarea în considerare a dialecticii individualului și generalului are o mare însemnătate pentru activitatea științifică și practică. Numai cunoașterea legăturii reciproce, a dialecticii individualului și generalului ne dă posibilitatea să ne orientăm just în complexitatea diferitelor procese care au loc în realitatea obiectivă, să dezvoltăm legile dezvoltării acestora și să le folosim în mod adecvat în activitatea practică. Totodată, cunoașterea generalului și a legăturii sale cu individualul stă la baza previziunii științifice, ne permite nu numai să dezvoltăm trăsături importante ale anumitor obiecte și fenomene, să determinăm căile principale, direcția dezvoltării lor, ci și să prevedem existența altor obiecte și procese individuale, pe care omul pînă atunci nu le-a cunoscut. De exemplu, pe baza legii periodicității, care dezvoltă proprietățile cele mai generale ale elementelor chimice, D. I. Mendeleev a prevăzut existența a patru elemente chimice necunoscute pînă atunci. Ceva mai tîrziu el a descris amănunțit proprietățile a trei

dintre ele. Nu a trecut mult timp, și aceste elemente (galiul, scandiul și germaniul) au fost descoperite.

Luarea atentă în considerație a interacțiunii particularului și generalului are o imensă însemnătate în viața socială, îndeosebi astăzi, când omenirea înfăptuiește trecerea de la capitalism la comunism. Succesul în această operă de însemnătate istorică depinde în multe privințe de rezolvarea justă a problemei raportului dintre legile generale ale revoluției socialiste și particularitățile ei naționale. Iată de ce în jurul acestei probleme se desfășoară astăzi o luptă ideologică ascutită.

Revizioniștii contemporani neagă legile generale ale revoluției și construcției socialiste și absolutizează particularul, condițiile naționale concrete ale diferitelor țări. Ei opun teoriei comunismului științific ideile antiștiințifice ale „comunismului național”, ceea ce, în esență, înseamnă renunțarea la revoluția socialistă, înseamnă trădarea intereselor clasei muncitoare. Ideile revizioniste ale „comunismului național” și-au găsit expresia în programul Uniunii comuniștilor din Iugoslavia.

Dogmaticii ignorează, în schimb, necesitatea de a ține seama, în desfășurarea revoluției, de condițiile concret-istorice, consideră că revoluția se desfășoară oriunde și oricând după aceleași scheme elaborate o dată pentru totdeauna. Caracterul dăunător al acestei poziții constă în faptul că răpește partidului revoluționar capacitatea de a dezvolta în mod creator marxism-leninismul, diminuează inițiativa maselor populare, subminează încrederea lor în socialism, ridicând astfel dificultăți serioase în calea dezvoltării socialismului.

Concepțiile revizioniștilor și dogmaticilor au fost criticate cu hotărâre în Declarația Consfățuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești (1957). În Declarație se subliniază că trecerea de la capitalism

la socialism în toate țările constituie un proces revoluționar unic, căruia îi sînt proprii o serie de legi generale, de mare importanță principială. Aceste legi sînt :

conducerea maselor de oameni ai muncii de către clasa muncitoare, al cărei nucleu este partidul marxist-leninist, în înfăptuirea într-o formă sau alta a revoluției proletare și instaurarea într-o formă sau alta a dictaturii proletariatului ;

alianța clasei muncitoare cu masele principale ale țărănimii și alte pături de oameni ai muncii ;

lichidarea proprietății capitaliste și instaurarea proprietății obștești asupra principalelor mijloace de producție ;

transformarea socialistă treptată a agriculturii ;

dezvoltarea planificată a economiei naționale în vederea construirii socialismului și comunismului, a ridicării nivelului de trai al celor ce muncesc ;

înfăptuirea revoluției socialiste în domeniul ideologiei și culturii și crearea unei intelectualități numeroase credincioasă clasei muncitoare, poporului muncitor, cauzei socialismului ;

lichidarea asupririi naționale și stabilirea egalității în drepturi și prieteniei frățești între popoare ;

apărarea cuceririlor socialismului împotriva tentativelor dușmanilor externi și interni ;

solidaritatea clasei muncitoare din țara respectivă cu clasa muncitoare din celelalte țări — internaționalismul proletar.

Arătînd caracterul obligatoriu al acestor legi generale ale trecerii la socialism, marxism-leninismul nu neglijează cituși de puțin particularitățile naționale dintr-o țară sau alta. Dimpotrivă, marxism-leninismul cere aplicarea creatoare a legilor generale în funcție de condițiile istorice concrete. Diferitele țări nu au același ni-

vel de dezvoltare economică, se deosebesc între ele prin raportul de forțe între clase. Ele au și tradiții istorice și naționale deosebite. Toate acestea, luate împreună, condiționează specificul, particularitățile formelor și metodelor folosite în construcția socialismului, precum și a ritmului transformărilor socialiste. Partidele marxist-leniniste elaborează formele și metodele de înfăptuire a legilor generale ale revoluției socialiste, ținând seama de particularitățile naționale ale fiecărei țări.

Am văzut, așadar, ce este particularul, am arătat că el este indisolubil legat de general. Acum vom aprofunda, vom concretiza ideile noastre despre particular, stabilind ce reprezintă înseși lucrurile, obiectele, fenomenele individuale, cu care omul vine permanent în contact.

Vom putea înțelege ce reprezintă acestea, în primul rînd, pe baza categoriilor de conținut și formă.

3. Conținut și formă

Ce sînt
conținutul și forma

Conținutul este totalitatea elementelor și proceselor care alcătuiesc obiectul sau fenomenul respectiv. *Forma* este structura, organizarea conținutului; ea nu este exterioară față de conținut, ci aparține acestuia în mod nemijlocit.

Particulele „elementare” și procesele legate de mișcarea acestora reprezintă *conținutul* atomului unui element chimic. Organizarea acestor particule, ordinea lor de dispunere în interiorul atomului reprezintă *forma* acestuia. Conținutul organismului viu îl constituie procesele metabolismului, excitabilitatea, contractibilitatea și alte procese, precum și organele, țesuturile, celulele în care se desfășoară aceste procese. Ordinea de desfășurare a proceselor vitale în organism, structura or-

ganelor și țesuturilor acestuia reprezintă forma organismului viu.

Toate fenomenele vieții sociale au, de asemenea, conținutul și forma lor. Astfel, forțele de producție (uneltele de producție și oamenii care le minuiesc) constituie conținutul unui mod de producție istoricește determinat. Relațiile de producție (legătura reciprocă a oamenilor în cadrul procesului de producție, bazată pe raportul lor față de aceste unelte) constituie forma modului de producție.

Materialismul dialectic pornește de la *unitatea* conținutului și formei, de la inseparabilitatea lor. Atît forma cît și conținutul aparțin în mod lăuntric obiectului dat și de aceea nu pot fi separate. Nu există conținut în general, există numai conținut într-o anumită formă. Tot astfel, nu există o formă pură, lipsită de conținut. Forma are întotdeauna un conținut, ea presupune existența unui conținut, constituind structura, organizarea acestuia.

Insemnătatea
determinantă
a conținutului și
rolul activ al formei

După ce am înțeles că fiecare obiect reprezintă o unitate indisolubilă a conținutului și formei, să vedem acum în ce mod sînt legate conținutul și forma, în ce constă interacțiunea lor în procesul dezvoltării obiectelor.

Conținutul se distinge prin caracterul său deosebit de activ. Datorită contradicțiilor care îi sînt inerente, el se dezvoltă, se transformă în mod continuu, iar apoi, în funcție de schimbarea conținutului, se schimbă și forma. *Conținutul determină forma.*

Să vedem, de pildă, cum se dezvoltă producția socială. Această dezvoltare începe întotdeauna de la conținut — de la forțele de producție. Căutînd să obțină cît mai multe bunuri materiale, oamenii perfecționează continuu uneltele de producție, își ridică mereu calificarea;

aceasta duce în mod inevitabil la schimbarea formei producției sociale, la schimbarea relațiilor de producție.

În cazul fenomenelor naturii, forma este de asemenea determinată de conținut. Astfel, biologia micriuristă a stabilit că dacă modificăm condițiile de existență ale organismului viu, se schimbă și organismul însuși. Și anume, mai întâi se schimbă funcțiile sale : tipul specific al metabolismului și alte procese care constituie conținutul vieții, apar noi substanțe albuminoide, substanțe proteice etc. Și numai după aceea, pe baza schimbării conținutului, se schimbă și forma — organizarea, structura organismului. Dacă, de pildă, mutăm o plantă dintr-un climat umed într-altul mai uscat, se va schimba caracterul metabolismului specific acestei plante. Această schimbare se va desfășura astfel încît să creeze posibilitatea ca, în condițiile date, organismul să absoarbă multă apă și s-o cheltuiască mai economic. În mod corespunzător se schimbă și structura organismului : rădăcinile sale pătrund mai adînc în pămînt, extrăgînd de acolo un surplus de apă ; frunzele devin mai înguste și, ca urmare, apa se evaporă în proporții mult mai reduse.

Deși forma este generată de conținut, ea nu rămîne pasivă față de acesta. Ea influențează *activ* conținutul, stimulează sau frînează dezvoltarea lui. Forma nouă, aflată în concordanță cu conținutul, stimulează dezvoltarea progresivă a acestuia. Dimpotrivă, forma veche, care nu mai corespunde conținutului său, îi frînează dezvoltarea. Dacă revenim, în această ordine de idei, la problema dezvoltării producției sociale, ne vom convinge că forma acesteia — relațiile de producție — nu numai că depinde de conținut, dar are ea însăși un rol activ în dezvoltarea lui. Astfel, relațiile de producție înaintate, socialiste, asigură un ritm deosebit de rapid de

creștere a producției industriale și agricole, avîntul întregii economii socialiste. Dimpotrivă, relațiile de producție ale capitalismului contemporan frînează dezvoltarea forțelor de producție, iar uneori duc de-a dreptul la distrugerea acestora.

Din cele spuse rezultă că nu este îngăduit să subapreciem rolul și însemnătatea formei în cadrul dezvoltării. Istoria P.C.U.S. ne arată însă că dușmanii marxismului — oportuniștii, încercînd să împiedice crearea partidului revoluționar de tip nou, negau rolul formelor organizatorice ale partidului, susțineau că forma este pasivă, inertă și nu influențează cu nimic conținutul luptei revoluționare.

V. I. Lenin a zdrobit pe oportuniști, arătînd imensa însemnătate a formelor organizatorice pentru întreaga activitate a partidului. În lucrarea „Un pas înainte, doi pași înapoi”, el a elaborat bazele organizatorice ale partidului și le-a înfăptuit creînd partidul de tip nou. Forma desăvîrșită de organizare a P.C.U.S., care se întemeiază pe principiul centralismului democratic, i-a permis să conducă cu succes lupta revoluționară a proletariatului și opera de construire a socialismului.

Analizînd interacțiunea dintre conținut și formă, trebuie să avem în vedere și faptul că unul și același conținut, în funcție de condițiile existente, se poate dezvolta în *forme diferite*.

Astfel, experiența mișcării comuniste internaționale a demonstrat că dictatura proletariatului, care constituie conținutul perioadei de trecere de la capitalism la socialism, a cunoscut, în funcție de condițiile istorice concrete, mai multe forme. În Uniunea Sovietică, dictatura proletariatului a luat forma Sovietelor de deputați ai oamenilor muncii, în alte țări ale sistemului socia-

list — forma democrației populare. În viitor vor apare, desigur, noi forme ale dictaturii proletariatului.

Diversitatea formelor consolidează conținutul, îl face mai bogat și multilateral, îi permite să se dezvolte în cele mai variate condiții. Iată de ce în practica luptei revoluționare și a construcției comuniste este atât de importantă alegerea cu pricepere a formelor care corespund în cel mai înalt grad condițiilor istorice concrete.

Contradicția
dintre conținut
și formă

Pentru a avea o imagine mai completă a raportului dintre conținut și formă este important să înțelegem și caracterul *contradictoriu* al acestui raport. Am văzut că, spre deosebire de conținut, forma este mai stabilă, mai puțin mobilă. De aceea ea rămâne în urma dezvoltării conținutului, se învechește și intră în contradicție cu acesta. Contradicția dintre forma veche și conținutul nou se rezolvă de regulă prin înlăturarea formei vechi și înlocuirea ei de către forma nouă, conținutul dobîndind, prin aceasta, cîmp liber pentru dezvoltarea sa viitoare.

Astfel, o dată cu schimbarea condițiilor, organismul este silit să asimileze noi substanțe nutritive. Datorită acestui fapt, conținutul organismului, adică metabolismul caracteristic și întreaga lui activitate vitală, se modifică mai mult sau mai puțin rapid. În ceea ce privește forma — structura organismului —, ea rămâne în urma dezvoltării conținutului și intră în contradicție cu acesta. Această contradicție se rezolvă prin schimbarea structurii organismului, prin punerea ei în concordanță cu conținutul schimbat. Drept urmare, organele existente se transformă, sau apar altele noi. De exemplu, în decursul istoriei îndelungate a vieții, în perioada trecerii organismelor de la condițiile acvatice la condițiile unei vieți

amfibiene — încet, încet au început să apară în locul bronhiilor plămâni, în locul aripioarelor pentru înot membre care se adaptează la mers etc.

Contradicția dintre conținut și formă există și în viața socială. O dovadă grăitoare ne oferă același exemplu referitor la dezvoltarea producției sociale.

În decursul dezvoltării sale, noul conținut (forțele de producție) intră în contradicție cu forma veche (relațiile de producție). Această contradicție duce în cele din urmă la înlocuirea relațiilor de producție învechite cu altele noi, asigurându-se astfel dezvoltarea ulterioară nestinșită a forțelor de producție. În condițiile capitalismului, contradicția dintre conținutul și forma producției are un caracter antagonic. De aici rezultă necesitatea revoluției socialiste chemată să înlocuiască forma de producție veche, capitalistă, cu cea nouă, socialistă. În socialism contradicția între forma și conținutul producției sociale nu are un caracter antagonic și este rezolvată cu succes prin eforturile oamenilor muncii, conduși de partidul comunist¹.

Rezolvând această contradicție și alte contradicții și dificultăți, oamenii muncii înlătură formele vechi, care și-au trăit traiul și sînt o piedică în calea construcției comuniste. În același timp are loc procesul continuu de perfecționare a tuturor formelor vieții economice, politice și culturale a societății socialiste.

După ce am explicat ce înseamnă conținutul și forma unui obiect, să vedem acum dacă toate elementele, laturile acestuia sînt la fel de importante, dacă ele au același rol în existența și dezvoltarea obiectului respectiv. Pentru a căpăta răspunsul la această întrebare, trebuie să studiem categoriile esență și fenomen.

---

¹ Despre aceasta se vorbește mai amănunțit în partea a II-a, cap. XII.

4. Esență și fenomen

Ce sînt esența și fenomenul

Noțiunea de esență este înrudită cu noțiunea de conținut, fără a fi însă identică cu aceasta. Dacă conținutul reprezintă *totalitatea* elementelor și proceselor care alcătuiesc un obiect, *esența* este latura lui *principală, internă*, relativ stabilă (sau totalitatea unor asemenea laturi). Esența determină *natura* obiectului, din ea decurg toate celelalte laturi și însușiri.

Astfel, esența organismului viu este metabolismul. Acesta stă la baza tuturor funcțiilor vitale ale organismului, constituie natura internă a oricărui corp viu. După cum arată Engels, din metabolism, care reprezintă funcția esențială a proteinei, decurg toate celelalte manifestări ale vieții: excitabilitatea, contractibilitatea, posibilitatea de creștere, mișcarea interioară.

În fenomenele sociale, esența exprimă de asemenea latura internă, principală a proceselor. Caracterizînd imperialismul — stadiul cel mai înalt și ultim al capitalismului, V. I. Lenin îl definea ca un capitalism monopolist. Tocmai dominația monopolurilor, care a luat locul liberei concurențe, constituie esența imperialismului. Din dominația monopolurilor derivă toate celelalte trăsături ale imperialismului și în primul rînd obținerea de către capitaliștii care fac parte din uniunile monopoliste a unor profituri ridicate, de monopol. În goana lor după supraprofituri, imperialiștii se asociază în uniuni monopoliste internaționale, care împart lumea în sfere de influență, monopolizează finanțele, exportă capital, intensifică exploatarea oamenilor muncii din țara lor, precum și a popoarelor din țările coloniale și dependente. Toate acestea duc la ascuțirea maximă a contra-

dicțiilor inerente capitalismului. Imperialismul este ajunul revoluției socialiste.

În opoziție cu capitalismul, esența socialismului este dominația proprietății socialiste și caracterul planificat al economiei, inexistența exploatării, colaborarea și ajutorul reciproc între toți membrii societății, asigurarea maximă a nevoilor materiale și culturale ale membrilor societății prin dezvoltarea și perfecționarea producției pe baza tehnicii celei mai înalte.

Ce este însă fenomenul? *Fenomenul este expresia nemijlocită, exterioară a esenței, forma ei de manifestare.* Metabolismul, ca esență a tot ce este viu, se exteriorizează în cele mai variate fenomene. El se manifestă sub forma a aproape 500.000 de specii de plante și aproximativ 1.500.000 de specii de animale. Toate acestea se deosebesc între ele prin aspectul exterior, treaptă a evoluției, prin modul de a se hrăni, a crește și a se înmulți.

Esența socialismului se manifestă în fenomenele realității noastre sovietice de zi cu zi : în construcția grandioasă de noi uzine, fabrici și centrale electrice puternice, în progresul tehnic impetuos înfăptuit în diferitele ramuri ale economiei naționale, în ritmul nemaiîntilnit al construcțiilor de locuințe și instituții de cultură, în reducerea zilei de lucru a oamenilor muncii, în scăderea prețurilor de desfacere la mărfurile de larg consum etc.

Dialectica esenței și fenomenului   După ce am lămurit ce sînt esența și fenomenul, să vedem ce legătură există între ele. Generalizînd realizările științei și activității practice, materialismul dialectic afirmă *unitatea* esenței și fenomenului. Esența și fenomenul sînt legate între ele în mod indisolubil. Esența *apare* (este fenomenală), fenomenul este *esențial*, scria V. I. Lenin. Fenome-

nul este aceeași esență, luată însă din punctul de vedere al manifestării ei în realitatea nemijlocită. Latura exterioară, superficială a realității, diferitele însușiri, momente, laturi ale lucrurilor constituie fenomenul. Esența reprezintă aceleași fenomene, aceleași momente și laturi diverse, dar luate sub forma lor cea mai stabilă, cea mai profundă și generală. V. I. Lenin compară esența, în mod sugestiv, cu un curs relativ liniștit, puternic, de adâncime al unui riu repede, care se manifestă la suprafață sub formă de valuri, vârtejuri, spumă. „...Spumă sus — scria Lenin — și curenți de adâncime jos. *Dar și spuma este o expresie a esenței*”¹.

În orice fenomen se dezvăluie obligatoriu esența, dar nu pe deplin, ci numai o părțică a ei. Fenomenul nu epuizează esența, ci o caracterizează numai sub un *anumit* aspect. De exemplu, reglementarea pensiilor adoptată în Uniunea Sovietică exprimă o părțică a esenței socialismului, reprezintă această esență numai sub un singur aspect — sub aspectul grijii statului socialist față de cetățenii lui cei mai vîrstnici.

În același timp, nu există nici esență „pură”, adică esență care să nu se manifeste în nici un fel. Orice esență se dezvăluie într-o mulțime de fenomene. Astfel, esența socialismului, așa cum am arătat, se manifestă printr-o mulțime de evenimente, fapte ale vieții noastre socialiste de zi cu zi.

Esența și fenomenul nu sînt numai unitare, ci și *contrarii*, ele nu coincid niciodată pe deplin. Opoziția lor exprimă caracterul lăuntric contradictoriu al înseși obiectelor realității. Esența nu este vizibilă, ea este ascunsă, inaccesibilă observației nemijlocite. Ea poate fi dezvă-

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 38, Editura politică, 1959, pag. 120.

luită numai în procesul studierii îndelungate, multilaterale a obiectului. Dacă forma de manifestare ar coincide în mod nemijlocit cu esența lucrurilor, scria Marx, știința ar fi în acest caz de prisos. Misiunea științei esie tocmai ca, în mulțimea fenomenelor, a laturilor și trăsăturilor realității, să descopere esența, procesele interne, de adiacime, care stau la temelia lor.

Insemnătatea categoriilor esență și fenomen	Cunoașterea dialecticii esenței și fenomenului are o imensă însemnătate pentru viață, știință și practică.
---	--

Pe oamenii de știință, această cunoaștere îi înarmează cu certitudinea că, oricât de complex ar fi procesul cunoașterii fenomenelor, oricât de adînc s-ar ascunde esența lor, ea va fi totuși cunoscută. Astfel, ani de zile savanții au observat în mod minuțios Soarele. Cu ajutorul aparatelor ei au descoperit acolo pete, protuberanțe, au detectat fluxuri de particule diferite emise de Soare. Dar toate aceste fenomene nu ofereau încă în mod nemijlocit o reprezentare a esenței proceselor care au loc în Soare, a sursei energiei solare. După cercetări îndelungate, știința a reușit să dezvăluie, în spatele fenomenelor, esența acestor procese. S-a stabilit că în interiorul Soarelui are loc o reacție termonucleară (formarea heliului din hidrogen). Energia colosală degajată de această reacție reprezintă sursa temperaturii extrem de înalte a Soarelui.

Cunoașterea esenței este cu deosebire necesară, întrucît fenomenul ne dă adesea o idee înșelătoare despre natura procesului. S-ar părea, de pildă, că Soarele se mișcă în jurul Pămîntului, dar noi știm cu toții că, în realitate, Pămîntul se mișcă în jurul Soarelui. După unele aparențe, s-ar putea crede că în lumea capitalistă există democrație : acolo au fost formal proclamate votul universal, libertatea cuvîntului, a presei, a partidelor și gru-

părilor politice etc. Dar în realitate, democrația burgheză este numai o aparență înșelătoare, ea este o democrație *numai pentru minoritate, pentru cei bogăți.*

Cunoașterea bazată numai pe aparență, pe manifestările superficiale ale esenței, nu este capabilă să ofere un tablou corect al lumii și nu poate servi drept călăuză în acțiune. Nepriceperea de a deosebi fenomenul de esență duce la greșeli serioase în teorie și în practică.

Întemeietorii marxism-leninismului ne-au oferit modele neîntrecute de analiză a esenței fenomenelor sociale. Printre acestea se numără descoperirea de către Marx a esenței producției capitaliste.

Economiștii și sociologii burghezi, apologeți ai capitalismului, rămânând la manifestările fenomenale, la aparențe, susțin că în societatea capitalistă nu există exploatare, că muncitorul primește de la capitalist tot câștigul datorat. Din punctul lor de vedere, sursa obținerii profitului capitalist nu este exploatarea muncitorilor, ci însuși capitalul investit de capitalist în producție.

Cum stau însă lucrurile în realitate ?

În realitate, lucrurile stau cu totul altfel. Pentru a trăi el însuși și pentru a-și întreține familia, muncitorul are nevoie de o anumită cantitate de mijloace de subsistență. În condițiile capitalismului, pentru a obține aceste mijloace, el este constrins să-și vândă capitalistului forța de muncă. La prima vedere s-ar părea că între muncitor și capitalist are loc o tranzacție obișnuită de vânzare-cumpărare. Muncitorul vinde forța lui de muncă, iar capitalistul o cumpără ; muncitorul lucrează, iar capitalistul îi plătește salariul.

Aceasta este aparența de tranzacție echitabilă între capitalist și muncitor pe care o îmbracă relațiile capitaliste. Referindu-se și limitându-se la această aparență,

ideologii burghezi ajung la concluzia total falsă cu privire la inexistența exploatării în capitalism. Ei nu doresc să vadă adevărata esență a producției capitaliste.

Marx nu s-a mărginit să analizeze fenomenele superficiale ale societății capitaliste. În spatele fenomenului, dincolo de aparența tranzacției echitabile între capitalist și muncitor, el a dezvăluit esența exploatoare a producției capitaliste. Marx a arătat că forța de muncă este o marfă deosebită, capabilă să producă valori materiale. Totodată, valorile produse de ea prețuiesc mult mai mult decât plătește pentru ea capitalistul sub forma salariului. Capitalistul plătește numai o parte a valorii obiectelor produse de muncitor, și își însușește cealaltă parte. În aceasta și numai în aceasta rezidă sursa profitului capitalist.

Descoperirea de către Marx a esenței exploatării capitaliste are o uriașă însemnătate istorică. Ea a făcut posibilă descoperirea temeliei antagonismului dintre burjhezie și proletariat, demonstrarea inevitabilității luptei lor, care duce în ultimă instanță la revoluția socialistă, la lichidarea capitalismului.

Acest model clasic de analiză a fenomenelor sociale arată în modul cel mai convingător imensa însemnătate pe care o are cunoașterea esenței pentru știință și pentru practica revoluționară.

Am văzut, așadar, ce este individualul și generalul, conținutul și forma, esența și fenomenul, adică tot ceea ce ne dă o reprezentare a obiectului sau fenomenului respectiv. Noi știm însă că obiectele și fenomenele nu există izolat, ci numai într-o legătură reciprocă, și că nici unul dintre ele nu poate fi înțeles în afara acestei legături. A studia un obiect în legătură cu altele înseamnă, înainte de toate, a stabili cauza apariției sale. Tocmai la această analiză a categoriilor cauză și efect vom trece acum.

5. Cauză și efect

Ce este cauza
și efectul

În lumea obiectivă noi observăm o permanentă interacțiune a fenomenelor, în urma căreia unele dintre ele dau naștere altora, acestea din urmă aduc la viață altele etc. De exemplu, frecarea produce căldură, absența precipitațiilor atmosferice, seceta provoacă o recoltă slabă etc. Interacțiunea fenomenelor poate fi observată și în cadrul proceselor sociale. Astfel, puternica mișcare de eliberare națională a popoarelor asuprite determină descompunerea sistemului colonial al imperialismului.

Fenomenul, sau grupul de fenomene aflate în interacțiune, care apare înaintea unui alt fenomen și determină apariția acestuia se numește *cauză*. Fenomenul a cărui apariție este determinată de acțiunea cauzei se numește *efect*.

Cauza *precede* întotdeauna efectul, dar succesiunea în timp nu este suficientă pentru a recunoaște cauza. De exemplu, ziua urmează după noapte, dar noaptea nu este cauza zilei. Alternanța zilei cu noaptea este provocată de rotația în răstimp de 24 de ore a Pământului în jurul axei sale. Între două fenomene există o dependență causală doar atunci când unul dintre ele nu numai că apare înaintea celuilalt, dar îl și *generează* în mod inevitabil.

Cauza nu trebuie confundată cu prilejul sau ocazia. *Prilejul* este evenimentul care survine imediat înaintea efectului, nu este însăși cauză, dar dă un impuls acțiunii acesteia. Astfel, asasinarea arhiducelui austriac Ferdinand în orașul Sarajevo din Serbia, în iunie 1914, a constituit prilejul dezlănțuirii primului război mondial. Adevărata cauză a războiului au fost însă contradicțiile dintre puterile imperialiste rivale.

Cauza trebuie deosebită și de *condițiile* în care ea acționează. Munca productivă este cauza oricărei avuții sociale. Dar pentru ca munca să producă avuție, sînt necesare un obiect al muncii și unelte cu care să fie preiucrat acest obiect. Nici obiectul muncii, nici uneltele în sine nu aduc avuție, dar ele constituie condiția necesară a activității de producție a omului.

Critica concepțiilor
antimarxiste
despre cauzalitate

Cauzalitatea este o legătură *universală* a fenomenelor lumii materiale. Un înțelept proverb popular spune că „nu există fum fără foc”. Cauzalitatea are un caracter *obiectiv*, ea nu este introdusă de rațiunea omului sau de vreo forță supranaturală. Cauzalitatea aparține realității însăși și este *descoperită* de către om în procesul cunoașterii, al practicii.

Înțelegerea materialist-dialectică a cauzalității este radical opusă concepțiilor religioase despre lume, potrivit cărora cauza a tot ce există ar fi Dumnezeu. Ea nu se împacă nici cu așa-numitele concepții *teleologice* (de la cuvîntul grec „teleos” — care și-a atins țelul, și „logos” — învățătură), care pretind că dezvoltarea lumii ar constitui împlinirea unor scopuri supranaturale, prestabilite. Din punctul de vedere al adepților teleologiei, remarcă în mod ironic Engels, pisicile au fost create ca să mănînce șoareci, șoarecii ca să fie mîncați de pisici, iar întreaga natură a fost creată pentru a demonstra înțelepciunea creatorului.

În realitate însă nu există nici un fel de scopuri prestabilite. Tot ce există se dezvoltă pe baza cauzelor naturale, a legilor obiective. Natura, desigur, nu-și poate propune și nu-și propune scopuri. Altfel stau lucrurile cu societatea. Aici acționează ființe conștiente, oamenii, care își propun scopuri precise și se străduiesc să și le realizeze. Dar aceste scopuri nu sînt determinate de sus,

ci sînt condiționate de cauze obiective, de întregul mers al dezvoltării istorice. Un asemenea scop, întemeiat pe luarea riguroasă în considerație a cauzalității obiective, a legilor de dezvoltare a societății, este marele țel al omnirii — comunismul, spre înfăptuirea căruia sînt îndreptate astăzi eforturile poporului sovietic.

Concepția după care mersul firesc al lucrurilor este supus cauzalității obiective, legilor obiective se numește *determinism* (de la cuvîntul latin „determinare” — a determina). Determinismului i se opune *indeterminismul* — doctrina idealistă care neagă cauzalitatea, necesitatea, legitatea obiectivă. Indeterminismul, așa cum arată V. I. Lenin, reprezintă linia idealistă în problema cauzalității, el înseamnă deducerea ordinii, a cauzelor dezvoltării fenomenelor nu din lumea obiectivă exterioară, ci din conștiință, din rațiune.

Materialismul dialectic este incompatibil nu numai cu indeterminismul, ci și cu *determinismul mecanicist*, care reduce întreaga varietate a fenomenelor la acțiuni exterioare, mecanice. Un asemenea determinism a dominat în științele naturii din secolele XVII—XVIII, cînd, dintre toate științele naturii, mecanica s-a dezvoltat în modul cel mai complet și multilateral.

Determinismul mecanicist se aplică în studiul mișcării macrocorpurilor, în proiectarea tehnică a mașinilor, a podurilor și a altor instalații. Dar încercările de a explica de pe pozițiile determinismului mecanicist diversele procese biologice, activitatea psihică și viața socială au fost și rămîn profund greșite.

În mecanica cuantică — noul domeniu al fizicii —, determinismul mecanicist s-a dovedit de asemenea inaplicabil. Microparticulele studiate de mecanica cuantică sînt calitativ deosebite de macrocorpurile studiate de mecanica clasică. În timp ce coordonatele (poziția în spațiu)

și viteza macrocorpului pot fi determinate absolut precis și în mod simultan conform legilor mecanicii clasice, acestea nu pot fi determinate pentru particula „elementară”. În microcosmos, unde legile mecanicii clasice își pierd variabilitatea, acționează legile mecanicii cuantice, care ne permit să determinăm, în orice moment dat, fie numai coordonata, fie numai viteza particulei, și nu absolut precis, ci numai aproximativ, cu un anumit grad de probabilitate.

Referindu-se la inaplicabilitatea determinismului mecanicist în lumea microobiectelor, adversarii materialismului au decretat „prăbușirea” determinismului în genere, triumful indeterminismului. Ei au declarat că, în cazul microproceselor, cauzalitatea este creată de om însuși, prin intermediul operațiilor de observare și măsurare. De fapt însă, fizica modernă nu a infirmat cîtuși de puțin principiul materialist-dialectic al cauzalității, ci, dimpotrivă, l-a confirmat încă o dată. În același timp, fizica a arătat că determinismul se manifestă în mod diferit în diversele domenii ale realității materiale.

Materialismul dialectic nu este compatibil nici cu ruperea metafizică a cauzei de efect. Pornind de la rezultatele științei și practicii, el arată că efectul și cauza sînt *indisolubil legate*. Nu există efect fără cauză și cauză fără efect. Legătura cauzei cu efectul are un caracter intern, de lege. Ea constituie o legătură în care efectul decurge din cauză, reprezintă rezultatul acțiunii acesteia. Fiind produs de o cauză, efectul nu rămîne pasiv față de cauza sa, ci exercită asupra ei o influență inversă. Astfel, relațiile economice ale oamenilor în procesul de producție constituie cauza, izvorul ideilor politice, filozofice, etc., dar aceste idei influențează, la rîndul lor, dezvoltarea relațiilor economice.

Legătura reciprocă dintre cauză și efect se manifestă și în faptul că unul și același fenomen poate fi cauză într-o anumită conexiune și efect în cadrul alteia. Arde-rea cărbunelui în focarele cazanelor de la centralele electrice este cauza transformării apei în aburi. Fiind un efect al arderii cărbunelui, aburii sînt, la rîndul lor, cauza mișcării rotorului generatorului. În urma mișcării rotorului apare curentul electric, care constituie izvorul, cauza mișcării unei serii de mașini și mecanisme, care furnizează oamenilor căldură, lumină etc. Șirul acestor considerații ar putea fi prelungit. Cauzalitatea caracterizează tocmai acest lanț infinit de legături reci-proce, *interacțiunea universală* a obiectelor și fenomenelor lumii, ale cărei verigi sînt, fiecare în parte, atît cauză cit și efect.

Insemnătatea
științifică
și practică
a cauzalității

Cunoașterea dependenței cauzale a fenomenelor are o însemnătate excepțională pentru activitatea științifică și practică. Dezvăluind cauzele

fenomenelor utile, omul poate stimula acțiunea lor, accelerînd astfel apariția fenomenelor și proceselor necesare și utile lui. Știind, de pildă, că lucrarea în bune condiții a pămîntului, respectarea termenelor de însămînțare, recoltarea la timp și alte măsuri agrotehnice sînt o cauză a recoltelor bogate, colhozurile și sovhozurile înaintate din Uniunea Sovietică perfecționează agrotehnica în mod continuu și luptă pentru o sporire însemnată a recoltei.

Cunoașterea cauzelor fenomenelor dăunătoare permite îndepărtarea acestora, restrîngerea acțiunii lor și face astfel posibilă preîntîmpinarea unor efecte nedorite de oameni. La plenara C.C. al P.C.U.S. din septembrie 1953 au fost dezvăluite cauzele principale ale rămîinerii în urmă a agriculturii. Îndepărtînd aceste cauze, parti-

dul comunist a lichidat rămânerea în urmă și a asigurat un avânt vertiginos al producției agricole.

Deosebit de importantă pentru activitatea practică este priceperea de a dezvălui cauzele principale, fundamentale ale unui fenomen. Descoperirea cauzelor principale ne dă posibilitatea să înțelegem just originea și esența fenomenului, locul său în cadrul celorlalte fenomene, legile după care se dezvoltă acesta.

Cauza *principală* este acea cauză în lipsa căreia fenomenul dat nu poate să apară. Ea determină trăsăturile fundamentale ale acestui fenomen.

Care este, de exemplu, cauza fundamentală, principală, a victoriei poporului sovietic asupra invadatorilor fasciști germani în Marele Război pentru Apărarea Patriei din anii 1941—1945? Această cauză este orinduirea socială și de stat sovietică, puterea Forțelor armate sovietice, și nu mărimea teritoriului sau iarna aspră din anul 1941 și altele asemănătoare, cum pretind ideologii burgheziei. Ultimii factori, deși au jucat un anumit rol, nu au constituit cîtuși de puțin cauzele principale, determinante.

Ținînd seama de varietatea cauzelor, partidul comunist caută întotdeauna să descopere în primul rînd cauzele principale, hotărîtoare. Priceperea de a desprinde din diversitatea cauzelor pe cele principale face posibilă descoperirea *verigii principale* din lanțul evenimentelor, care permite rezolvarea tuturor sarcinilor ce stau în fața partidului și poporului într-o anumită perioadă. V. I. Lenin arăta că arta omului politic constă în descoperirea acestei verigi principale din lanțul fenomenelor sociale, în prinderea ei cu tărie, pentru a asigura pe această cale succesul deplin al cauzei.

Veriga principală a planului septenal de dezvoltare a economiei naționale a U.R.S.S. pe anii 1959—1965 o con-

stituire accelerarea progresului tehnic. „Accelerarea continuă a progresului tehnic — arată N. S. Hrușciiov — este veriga principală în rezolvarea sarcinii creării bazei tehnice-materiale a comunismului”. Plecînd de la acest fapt, P.C.U.S. organizează și conduce lupta întregului popor pentru progresul tehnic.

Cauzalitatea este o legătură generală, universală a fenomenelor. Ea nu epuizează însă întreaga varietate a legăturilor realității, ci reprezintă, așa cum spunea V. I. Lenin, numai o părțică a legăturii universale. În rețeaua complexă a legăturilor cauzale ale lumii, o mare însemnătate prezintă, de asemenea, legăturile necesare și cele întîmplătoare. În cele ce urmează vom trece la examinarea acestora.

6. Necesitate și întîmplare

Ce sînt necesitatea și întîmplarea Pentru a înțelege mai lesne ce sînt necesitatea și întîmplarea, vom răspunde mai întîi la următoarea întrebare: oare toate evenimentele sînt în condițiile date obligatorii, oare toate trebuie să decurgă tocmai în acest mod, și nu altfel?

Se știe că sămînța unei plante pusă în pămînt încolțește dacă găsește umezeală și căldură. Se poate însă întîmpla ca planta să piară ca urmare a căderii grindinei. Oare amîndouă evenimentele (încolțirea sămînței și pieirea plantei) sînt obligatorii?

Nu, nu sînt amîndouă obligatorii. Experiența de zi cu zi ne arată că încolțirea sămînței în condiții prielnice, atunci cînd există căldură și umiditate corespunzătoare, este obligatorie. Aceasta derivă din însăși natura plantei. În schimb, grindina ar putea să cadă sau să nu cadă,

ar putea să distrugă sau numai să vatăme planta. Căderea grindinei nu decurge de loc din natura plantei, și în condițiile date nu este cituși de puțin obligatorie.

Fenomenul sau evenimentul care în anumite condiții apare în mod obligatoriu este un fenomen *necesar* (în exemplul nostru, încolțirea seminței constituia o necesitate). Ziua urmează cu necesitate nopții, un anotimp al anului este urmat cu necesitate de către altul. Tot așa apariția și creșterea mișcării comuniste a clasei muncitoare în condițiile capitalismului este un fenomen necesar. El este determinat de înseși condițiile de viață ale clasei muncitoare, de situația ei în societate, de sarcinile pe care istoria i le-a pus în față.

Necesitatea decurge din esența, din natura internă a fenomenului în dezvoltare. Ea este constantă, stabilă, în raport cu fenomenul respectiv.

Spre deosebire de necesitate, *întimplarea* (în exemplul nostru — pieirea seminței ca urmare a căderii grindinei) nu este obligatorie. În condiții date, ea poate să aibă loc, după cum poate tot așa să nu aibă loc, lucrurile se pot desfășura într-un anumit fel, după cum se pot desfășura și altfel. Întimplarea nu decurge din natura obiectului sau fenomenului respectiv, ea este instabilă, temporară. Dar întimplarea nu este lipsită de cauză. Cauza sa rezidă nu în însuși obiectul dat, ci în afara lui — în condițiile și împrejurările exterioare.

Dialectica
necesității
și întimplării

Necesitatea și întimplarea sînt legate între ele în mod dialectic. Unul și același eveniment este totodată și necesar și întimplător — necesar sub un anumit raport, și întimplător sub un alt raport. Aceași grindină, fiind întimplătoare în raport cu pieirea plantei, este un efect necesar al condițiilor atmosferice create în regiunea în care se produce.

În opoziție cu adepții dialecticii, metafizicienii neagă legătura reciprocă a necesității și întâmplării. Unii recunosc numai necesitatea și neagă orice întâmplare în procesul dezvoltării. Din punctul lor de vedere, totul se petrece în mod inevitabil, fatal, conform necesității, și de aceea omul nu poate face nimic; el nu trebuie decât să aștepte pasiv mersul inevitabil, de neînlăturat, al evenimentelor. Alții recunosc numai întâmplarea, ceea ce înseamnă, de fapt, că ei renunță la știință, nu recunosc că omul este în stare să prevadă și să dirijeze mersul evenimentelor.

Necesitatea și întâmplarea se pot transforma una în alta: ceea ce este întâmplător în anumite condiții devine necesar în alte condiții, și invers. Strămoșul nostru îndepărtat, maimuța antropoidă, folosea în mod cu totul întâmplător obiectele naturii, pentru a obține hrana. Omul însă a învățat nu numai să utilizeze ca unelte obiectele naturii, ci și să confecționeze unelte. Confecționarea și folosirea uneltelor în procesul muncii a devenit o necesitate vitală pentru om.

Necesitatea și întâmplarea nu există izolate una de alta, în formă pură. Necesitatea apare în unele procese ca direcția principală, ca tendință de dezvoltare a evenimentelor care își croiește drum printr-o mulțime de întâmplări. Întâmplarea *completează* necesitatea, *reprezintă forma ei de manifestare*. În mulțimea întâmplărilor se ascunde întotdeauna necesitatea obiectivă, legea. Să luăm un gaz închis într-un vas. Moleculele acestui gaz se află într-o continuă mișcare haotică, se ciocnesc între ele în mod întâmplător și totodată de pereții vasului. În ciuda acestui fapt, presiunea gazului asupra pereților vasului rămâne aceeași, ea fiind determinată cu necesitate de legile fizice. Astfel, prin mișcarea întâmplătoare a moleculelor își croiește drum necesitatea,

care determină presiunea, precum și temperatura, densitatea, capacitatea calorică și alte proprietăți ale gazului. Și în cadrul dezvoltării sociale, întimplarea constituie forma de manifestare a necesității. Acțiunea legii valorii în condițiile capitalismului se manifestă în oscilațiile întimplătoare ale prețurilor, care se formează la piață sub influența cererii și ofertei.

Insemnătatea
categoriilor
necesitate și
întimplare

În activitatea științifică și practică este extrem de important să ținem seama de dialectica obiectivă a necesității și întimplării. Misiunea științei este de a descoperi, dincolo de manifestările exterioare ale nenumăratelor evenimente și legături întimplătoare, legăturile interne și necesare. Cunoașterea legilor, a necesității obiective permite omului să subordoneze intereselor sale fenomenele naturii și ale vieții sociale. Orice știință trebuie să urmărească, în primul rând, cunoașterea necesității. Tocmai de aceea se spune că știința este dușmanul întimplării. Astfel, sarcina științei sociale este cunoașterea necesității obiective a dezvoltării societății, pentru că, pe baza acesteia, să putem transforma rânduialile sociale în interesul oamenilor muncii.

Dar știința nu poate ignora întimplarea. Întrucât întimplările există și influențează într-un anumit mod procesele realității, știința este obligată să țină seama și de rolul lor în dezvoltare, să-l apere pe om de acțiunea întimplărilor nefavorabile. Știința agricolă, de exemplu, este chemată să elaboreze metode de lucrare a pământului, de cultivare și recoltare a plantelor agricole care să permită obținerea unor recolte bogate chiar și în condițiile celor mai neașteptate schimbări ale timpului.

În condiții istorice deosebite, legătura reciprocă dintre necesitate și întimplare se manifestă în mod diferit.

Dominația proprietății capitaliste determină, în condițiile capitalismului, acțiunea oarbă a necesității. Legea valorii, legea anarhiei și concurenței își croiesc drum printr-o masă imensă de întâmplări. De aceea, în capitalism, oamenii nu au posibilitatea să prevadă și cu atât mai puțin să dirijeze mersul evenimentelor istorice. Ei sînt o jucărie oarbă în miinile acestor forțe dezlănțuite. Ciștigul, profitul — iată regulatorul inevitabil al producției capitaliste, dar acesta acționează prin intermediul unei mulțimi de oscilații întâmplătoare ale prețurilor la piață, oscilații care depind de schimbările la fel de întâmplătoare ale cererii și ofertei. În condițiile capitalismului nu mai puțin întâmplătoare este și repartizarea forței de muncă. Toate acestea fac ca muncitorul să nu aibă siguranța zilei de mâine : în orice moment el poate deveni șomer, își poate pierde mijloacele necesare de trai. În capitalism nu rămîne în afara acțiunii oarbe a necesității nici întreprinzătorul, mai ales întreprinzătorul mic și mijlociu, care se poate ruina în orice clipă ca urmare a concurenței rivalilor săi mai puternici.

În condițiile socialismului, datorită acțiunii legilor sale specifice, oamenii capătă posibilitatea să prevadă mersul evenimentelor istorice și să-și planifice activitatea în toate domeniile vieții. Necesitatea socială se manifestă aici prin activitatea conștientă a oamenilor orientată spre atingerea unor scopuri dinainte stabilite. Folosirea cu pricepere a necesității obiective în dezvoltarea socială își găsește expresia, de pildă, în planurile de dezvoltare a economiei, în planul septenal de dezvoltare a economiei naționale a U.R.S.S. pe anii 1959—1965.

Activitatea conștientă, planificată a oamenilor sovietici, conduși de partidul comunist, restrînge în mod

hotărîtor rolul fenomenelor întîmplătoare în orînduirea socialistă. Dar și în socialism există fenomene întîmplătoare. În domeniul economiei sînt cazuri cînd, datorită anumitor împrejurări care survin, unele ramuri ale industriei sau agriculturii rămîn în urmă, cînd unele întreprinderi nu-și îndeplinesc planul, ceea ce duce la unele disproporții și neconcordanțe parțiale. Uneori, întîmplările se datoresc condițiilor meteorologice — secetei, inundațiilor, ninsorii etc.

Partidul comunist și guvernul sovietic urmăresc să restrîngă și să înlătore definitiv manifestarea acestor fenomene întîmplătoare în societatea noastră. În acest scop se perfecționează continuu planificarea și organizarea producției, se aplică realizările științei, este creat un puternic sistem al rezervelor de stat. Întrucît un număr însemnat de întîmplări nedorite, de abateri de la linia de dezvoltare trasată sînt rezultatul unei slabe munci de conducere efectuate de unii lucrători din economie, partidul acordă o atenție deosebită perfecționării și întăririi conducerii diferitelor ramuri ale economiei naționale, educării simțului de răspundere la cadrele de conducere pentru sarcinile încredințate.

Necesitatea se manifestă întotdeauna în condiții istorice determinate. Dar condițiile înseși se schimbă. În mod corespunzător se schimbă, se dezvoltă și necesitatea. O cerință sau o necesitate nouă nu apare însă niciodată într-o formă precis conturată, pe deplin constituită, ci există mai întîi doar ca posibilitate, care se transformă în realitate numai cînd există condiții favorabile.

Vom trece acum la analiza categoriilor posibilitate și realitate.

7. Posibilitate și realitate

Tot ce este nou este necesar, dar noul nu apare dintr-o dată. La început apar numai anumiți factori favorabili apariției noului, anumite premise, apoi acestea ajung la maturitate, se dezvoltă și, în virtutea acțiunii legilor obiective, apare un nou obiect și fenomen. Aceste premise ale apariției noului, existente în realitate, poartă numele de *posibilitate*. Astfel, orice embrion are posibilitatea de a se dezvolta, de a se transforma într-un organism adult. Organismul adult dezvoltat din embrion constituie deja o realitate. *Realitatea* este posibilitatea împlinită, realizată.

Posibilitățile decurg din legile obiective, sînt create de acestea. Astfel, legea unității dintre organism și mediul înconjurător face posibilă influențarea dirijată a organismului, crearea unor noi specii de plante și animale, prin schimbarea condițiilor externe. Legea dezvoltării planice, proporționale a economiei naționale, care acționează în socialism, face posibilă planificarea etc.

Intrucît obiectele și fenomenele lumii sînt contradictorii, posibilitățile sînt și ele contradictorii. Trebuie să deosebim posibilitățile *progresiste* (pozitive) de cele *reacționare* (negative). În cadrul oricărei revoluții sociale, de exemplu, există și posibilitatea pozitivă a victoriei forțelor progresiste, și posibilitatea negativă a victoriei forțelor reacționare. Dar, în ultimă instanță, datorită acțiunii legilor obiective ale istoriei, înving posibilitățile progresiste, în timp ce realizarea posibilităților reacționare, chiar dacă se produce în unele cazuri, are un caracter vremelnic, trecător. De exemplu, victoria reacțiunii în revoluția din 1905—1907 în Rusia a fost vremelnică. Numai cîțiva ani au trecut și în 1917 pro-

letariatul, în alianță cu țărăimea, a obținut victoria, învingînd mai întii țarismul, iar apoi și burghezia.

Ca tot ce există în lume, posibilitățile se dezvoltă, se schimbă: unele cresc, se extind, altele se restrîng, dispar. După cum se știe, Uniunea Sovietică a rupt pentru prima oară lanțul imperialismului și s-a dezvoltat mult timp în condițiile încercuirii statelor imperialiste. De aceea, imediat după victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în Uniunea Sovietică, alături de posibilitatea victoriei socialismului exista și o anumită posibilitate de restaurare a capitalismului. Pe măsură ce creștea puterea Uniunii Sovietice, posibilitatea victoriei socialismului se lărgea în mod continuu, și ea a fost transformată în realitate. Dimpotrivă, posibilitatea restaurării capitalismului s-a restrîns continuu, iar astăzi a dispărut definitiv, deoarece nu există în lume forțe în stare să restaureze capitalismul în țările socialiste, în stare să nimicească puternicul lagăr al socialismului. Victoria socialismului în țările socialiste este deplină și definitivă.

Pe măsura creșterii și întăririi forțelor păcii și socialismului și a slăbirii forțelor imperialiste, crește tot mai mult posibilitatea preîntîmpinării războaielor în epoca contemporană, în timp ce posibilitatea ca imperialiștii să dezlănțuie un nou război mondial devine tot mai redusă.

Dialectica marxistă distinge posibilitatea *abstractă* și posibilitatea *reală*.

Posibilitatea *abstractă* (formală) este acea posibilitate care, în condițiile istorice date, nu se poate realiza. De exemplu, ciocnirea planetelor sistemului solar cu alte corpuri cerești mari este o posibilitate abstractă. Probabilitatea ei de realizare este cu totul infimă.

Posibilitatea abstractă, formală, nu trebuie confundată cu imposibilitatea. Imposibilitatea nu poate fi niciodată realizată, deoarece ea contrazice legile obiective. Este imposibilă, de pildă, împăcarea intereselor burgheziei și ale proletariatului. Posibilitatea abstractă însă nu contrazice legile și se poate realiza în principiu, dar numai atunci când apar condițiile corespunzătoare.

Posibilitatea *reală* este acea posibilitate pentru a cărei realizare există premisele necesare în condițiile concret-istorice date. O posibilitate reală, de exemplu, este aceea a eliberării tuturor țărilor coloniale și dependente de sub jugul colonialismului. Acest proces se desfășoară astăzi sub ochii noștri.

Deosebirile dintre posibilitatea abstractă și cea reală sînt relative. În procesul dezvoltării, posibilitatea abstractă se poate transforma în una reală. Abia în urmă cu cîțiva ani posibilitatea zborului omului în cosmos era abstractă: nu existau mijloacele tehnice necesare pentru aceasta. În zilele noastre însă, această posibilitate a devenit reală. Caracterul real al acestei posibilități a crescut în mod deosebit după ce oamenii sovietici au reușit să lanseze în spațiul interplanetar o navă cosmică grea și să o înapoieze cu succes pe pămînt, împreună cu ființele vii aflate la bord¹. Abstracte erau și visurile socialiștilor utopici cu privire la posibilitatea trecerii la socialism, la începutul secolului al XIX-lea: pe atunci nu se maturizase încă forța chemată să instaureze socialismul, nu exista încă un proletariat revoluționar suficient de organizat. În epoca actuală însă, această posibilitate a devenit reală și într-o mare parte a lumii ea s-a transformat în realitate.

---

¹ Această posibilitate reală s-a transformat în realitate prin zborul cosmic efectuat la 12 aprilie 1961 de cosmonautul sovietic I. A. Gagarin. — *Nota trad.*

Transformarea
posibilității în realitate
în condițiile
socialismului

În natură, transformarea posibilității în realitate se petrece în mod spontan, inconștient. În societate însă, un rol considerabil în realizarea posibilității îl joacă activitatea dirijată, conștientă a oamenilor. Fără intervenția activă a omului, care acționează pe baza cunoașterii legilor, posibilitatea nu se transformă în realitate. Așa, de exemplu, posibilitatea menținerii păcii apărută în zilele noastre devine realitate ca rezultat al luptei active pentru pace duse de toate forțele iubitoare de pace ale omenirii.

În procesul activității practice, transformînd lumea, oamenii descoperă posibilitățile existente și luptă pentru transformarea lor în realitate. Luarea în considerare a posibilităților reale și lupta pentru înlăptuirea lor este cu deosebire necesară în condițiile socialismului.

Orînduirea sovietică socialistă conține în sine imense posibilități pentru progresul economic, politic și cultural. Aceste posibilități sînt folosite cu pricepere și realizate la momentul potrivit de către Partidul Comunist al Uniunii Sovietice, care sprijină și dezvoltă cu grijă mlădițele noului, ceea ce este înaintat. Întregul popor sovietic este interesat în realizarea posibilităților de progres create de orînduirea socialistă, și de aceea, în condițiile socialismului, posibilitățile se transformă în realitate mult mai rapid decît în oricare altă orînduire socială.

Posibilitatea construirii socialismului, apărută în urma Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, a fost tradusă în viață de către poporul sovietic într-un termen extrem de scurt. Construirea socialismului a dat naștere unei posibilități noi, cea mai admirabilă din toate posibilitățile cunoscute de om, posibilitatea reală a construirii comunismului.

În prezent, în Uniunea Sovietică există toate posibilitățile pentru construirea comunismului. Uniunea Sovietică dispune de o industrie puternică, înzestrată cu tehnica cea mai avansată, de o agricultură mecanizată. Dispune în același timp de cadre cu înaltă calificare, în stare să rezolve sarcinile cele mai complexe ale dezvoltării economiei naționale pe baza tehnicii înaintate. Uniunea Sovietică a atins un înalt nivel de dezvoltare a științei și tehnicii, a căror introducere pe scară largă în producție asigură avântul puternic al economiei. Bogațiile naturale incalculabile ale Țării sovietice creează premisele necesare unei dezvoltări nelimitate a economiei.

Pentru a transforma în realitate posibilitatea construirii comunismului, fiecare om sovietic trebuie să muncească cu abnegație în sectorul care i-a fost încredințat. Soarta comunismului este hotărâtă în mod nemijlocit în întreprinderi și pe șantiere, în colhozuri și sovhozuri, în instituțiile științifice. De oamenii sovietici, de gradul lor de conștiință, de activitatea lor depinde îndeplinirea planului septenal de dezvoltare a economiei naționale a U.R.S.S., care constituie un pas hotărâtor pe calea comunismului.

Așadar, analizând legile și categoriile dialecticii marxiste, ne-am format o imagine asupra dezvoltării și legăturilor universale ale lumii materiale. În fața noastră stă acum sarcina de a explica cum cunoaște omul lumea materială. În acest scop va trebui să studiem teoria materialist-dialectică a cunoașterii.

CAPITOLUL AL IX-LEA

TEORIA MATERIALIST-DIALECTICĂ A CUNOAȘTERII

Întemeindu-se pe bogata experiență dobândită de omenire, pe mărețele realizări ale științei și ale practicii revoluționare, materialismul dialectic consideră că lumea poate fi pe deplin cunoscută și că rațiunea omului este în stare să-și formeze o reprezentare justă despre realitatea materială.

Să examinăm acum amănunțit ce este procesul cunoașterii lumii, cum se desfășoară el.

1. Ce este cunoașterea

Cunoașterea este reflectarea în creierul omului a lumii obiective, a legilor ei. Izvorul cunoașterii este lumea exterioară, care-l înconjură pe om. Ea acționează asupra omului și îi provoacă anumite senzații, reprezentări și noțiuni. Omul vede pădurile, cîmpiile, munții, simte căldura și lumina soarelui, aude cîntecul păsărilor, miroase miresele florilor. Dacă aceste obiecte care există în afara conștiinței omului n-ar exercita o influență asupra lui, el n-ar avea nici cea mai mică idee despre ele.

Recunoașterea lumii obiective, a obiectelor și fenomenelor ei ca *unicul izvor* al cunoștințelor noastre constituie baza teoriei marxiste, materialist-dialectice a cunoașterii.

Cunoașterea, ca reflectare în capul omului a obiectelor exterioare, era recunoscută și de materialiștii pre-marxiști. Dar fiind metafizicieni, ei nu au știut să aplice dialectica la procesul cunoașterii. Ei priveau reflectarea ca o amprentă pasivă a obiectului în creierul omului. Astfel, Diderot, materialist francez din secolul al XVIII-lea, a asemuit creierul cu ceara pe care lucrurile își lasă amprenta. Materialiștii premarxiști nu luau în considerare atitudinea activă a subiectului care cunoaște, a omului. În afară de aceasta, ei nu au știut să aprecieze rolul practicii în cunoaștere, ceea ce a constituit principala lor limită:

Înlăturând limitele filozofiei anterioare în înțelegerea procesului cunoașterii, Marx și Engels au creat o teorie calitativ nouă, *teoria materialist-dialectică a cunoașterii*.

Trăsătura caracteristică fundamentală a teoriei marxiste a cunoașterii constă în faptul că *la baza procesului cunoașterii a fost pusă practica, activitatea materială de producție a oamenilor*. Tocmai în cursul acestei activități, oamenii cunosc obiectele și fenomenele. În filozofia marxistă, practica este atit punctul de plecare, baza procesului cunoașterii, cit și criteriul adevărului, al justetei cunoștințelor. „Punctul de vedere al vieții, al practicii, trebuie să fie punctul de vedere prim și fundamental al teoriei cunoașterii. Și acest punct de vedere ne conduce în mod inevitabil la materialism...”¹, arată

---

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 14, Editura politică, 1959, pag. 133.

V. I. Lenin. Asupra acestor probleme ne vom opri mai amănunțit în continuare.

Intemeietorii marxismului au dezvăluit dialectica procesului cunoașterii. Din punctul de vedere al materialismului dialectic, cunoașterea este procesul infinit al apropierii gândirii de obiectul care urmează să fie cunoscut, mișcarea gândirii de la necunoaștere la cunoaștere, de la cunoașterea incompletă, imperfectă, la o cunoaștere cât mai completă, deplină. Înlocuind vechile teorii prin altele noi, precizând teoriile vechi, cunoașterea merge înainte, dezvăluie mereu aspecte noi ale realității.

Întrucît practica este baza cunoașterii, să arătăm ce reprezintă ea și ce rol are în procesul cunoașterii.

2. Practica — punct de plecare și bază a procesului cunoașterii

Practica este activitatea oamenilor îndreptată spre transformarea naturii și societății. Baza ei o alcătuiește munca, producția materială. În afară de aceasta, din practică mai fac parte luptele politice, de clasă, mișcarea de eliberare socială și națională, precum și experiența, experimentul științific. *Practica are un caracter social.* Ea reprezintă, în primul rînd, activitatea unor mari grupuri de oameni, a oamenilor muncii, a celor care produc bunurile materiale, și nu activitatea unor persoane izolate.

În cursul practicii nu sînt transformate numai obiectele existente în natură, ci sînt create și altele noi, care nu se găsesc în natură. Omul produce nenumărate materiale artificiale, care prin trîinicia, frumusețea și utilitatea lor depășesc tot ce este cunoscut în natură.

Practica este *punctul de plecare și baza cunoașterii.*

De ce? În primul rînd, pentru că însăși cunoașterea a apărut pe baza practicii și înainte de toate în procesul producției materiale. Încă de la primii pași ai existenței sale, omul a fost nevoit să muncească, să-și procure mijloacele de trai. În procesul muncii, el s-a lovit de forțele naturii și, treptat, a început să le cunoască. Dezvoltarea continuă a producției cerea mereu noi cunoștințe. Încă în timpurile cele mai vechi, omul a simțit nevoia de a măsura suprafața unor loturi de pămînt, de a număra uneltele de muncă sau produsele făurite de el. Ca urmare a acestei nevoi, apărută în cursul activității practice a omului, au apărut germeii cunoștințelor matematice. Omul a construit locuințe, poduri, drumuri, sisteme de irigație și altele. Pentru aceasta era însă necesară cunoașterea legilor mecanicii. Astfel, treptat, sub influența necesităților practice, s-au dezvoltat capacitățile de cunoaștere ale omului, au apărut științele. Practica stă și la baza apariției științelor sociale. Însuși marxismul, după cum am văzut, s-a dezvoltat pe temelia de granit a practicii luptei revoluționare a proletariatului.

În afară de aceasta, practica pune în fața cunoașterii anumite probleme, contribuie la rezolvarea lor. Prin aceasta, ea face să progreseze cunoașterea. Astfel, practica producției colhoznice și a sovhozurilor din U.R.S.S. a pus în fața științei biologice o sarcină importantă: să elaboreze metode, mijloace pentru crearea unor noi soiuri de plante și a unor noi rase de animale cît mai productive. Această problemă a fost rezolvată cu succes de biologii miciuriniști. Soiurile valoroase de plante și rasele de animale create de ei au căpătat o largă răspîndire în colhozurile și sovhozurile Uniunii Sovietice.

În sfîrșit, practica înarmează cunoașterea științifică cu aparate, dispozitive și utilaje, contribuind astfel la

succesele cunoașterii. Ar fi fost imposibil să se dezlege tainele nucleului atomic fără acceleratori de mare putere și alte aparate și dispozitive științifice deosebit de complicate, care au fost create de industria modernă. Știința din zilele noastre nu poate fi concepută fără microscopae electronice, rachete cosmice și numeroase alte instrumente simple sau complicate. Toate aceste instrumente sînt un produs al activității materiale, practice a oamenilor.

Practica nu este numai baza, ci și *scopul* cunoașterii. Omul cunoaște lumea înconjurătoare, dezvăluie legile dezvoltării ei pentru a folosi rezultatele cunoașterii în activitatea sa practică. E drept, aceste rezultate nu sînt întotdeauna folosite imediat în practică. Dezagregarea atomului, de pildă, a fost descoperită cu peste 50 de ani în urmă, dar numai de curînd omul a învățat să folosească energia atomică în scopuri practice. Și cu toate că deseori între descoperirile științifice și aplicarea lor practică trec decenii, ele toate sînt determinate, generate de necesitățile vieții.

Unitatea dintre teorie și practică   Cunoașterea este una dintre formele activității oamenilor, este activitatea lor *teoretică*. Dar teoria nu poate schimba de la sine realitatea; prin această ea se deosebește de practică. Teoria doar reflectă lumea, generalizează experiența practică a omenirii. Dar, generalizînd practica, teoria exercită asupra acesteia propria sa influență, contribuie la dezvoltarea ei. Teoria fără practică este lipsită de obiect. Practica fără teorie este oarbă. Teoria îi arată practicii calea, o ajută să găsească mijloacele cele mai eficace pentru realizarea țelurilor practice.

Să luăm, de pildă, științele naturii. Apărute pe baza practicii, fiind un rezultat al sintetizării experienței de producție a oamenilor, ele acordă în același timp pro-

ducției un ajutor de neprețuit. Ele contribuie la elaborarea noilor metode de producție și la perfecționarea celor vechi, la crearea unor noi mașini și mecanisme de înaltă productivitate, a unor materii prime și materiale sintetice etc.

De cea mai mare însemnătate pentru dezvoltarea societății este teoria marxist-leninistă. Fiind reflectare justă și profundă a realității, generalizare a luptei revoluționare duse de proletariat, teoria marxist-leninistă constituie o călăuză a acestuia în lupta pentru socialism și comunism. Forța învățaturii marxist-leniniste constă în justetea ei. Descoperind legile dezvoltării sociale, marxism-leninismul oferă partidelor comuniste nu numai posibilitatea de a acționa just în prezent, ci și de a prevedea viitorul, de a planifica în mod științific pentru mulți ani înaintea activității practice. „Noi, comunistii — a spus N. S. Hrușciiov —, atribuim o importanță uriașă teoriei revoluționare, obținem toate succesele noastre tocmai pentru că ne călăuzim întotdeauna după învățătura marxist-leninistă. Teoria marxist-leninistă este busola noastră, steaua noastră călăuzitoare”.

Unitatea dintre teorie și practică este principiul suprem al marxism-leninismului. Acest principiu a dobândit o importanță deosebită în condițiile actuale, când teoria marxist-leninistă s-a contopit cu practica construcției comuniste, când rezolvarea problemelor practice ale construirii comunismului înseamnă, în același timp, rezolvarea unor mari probleme teoretice.

Principiul unității dintre teorie și practică și-a găsit cea mai deplină expresie în activitatea Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. În întreaga sa activitate practică, P.C.U.S. se călăuzește după teoria marxist-leninistă. El dezvoltă neconținut această teorie pe baza noilor cerințe ale practicii. Tezele teoretice deosebit de

importante formulate de Congresul al XXI-lea al partidului sînt un rezultat al generalizării practicii construcției comuniste, iar măsurile practice elaborate de congres sînt luminate de puternicul far al teoriei marxiste. Astfel, teza teoretică cu privire la victoria deplină și definitivă a socialismului în U.R.S.S. reprezintă generalizarea experienței de luptă și muncă eroică a poporului sovietic și a popoarelor frățești din țările socialiste. Această experiență, după cum se arată în rezoluția congresului, demonstrează în mod convingător că „nu există forțe în lume capabile să restaureze capitalismul în țara noastră, să înfrîngă lagărul socialist”.

3. De la intuirea vie la gîndirea abstractă

Apărută pe baza practicii, cunoașterea se dezvoltă neconținut. Această dezvoltare a cunoașterii se manifestă în mișcarea ei de la intuirea vie, nemijlocită la gîndirea abstractă. „De la intuirea vie la gîndirea abstractă și de la ea la practică, aceasta este calea dialectică a cunoașterii *adevărului*, a cunoașterii realității obiective”¹, a scris V. I. Lenin.

Cunoașterea senzorială	Cunoașterea începe întotdeauna prin contactul cu obiectele din lumea exterioară, prin intermediul organelor de simț. De acest lucru ne convinge experiența noastră de fiecare zi. Hotărînd să studiem un lucru necunoscut, noi îl examinăm în primul rînd cu atenție, dacă este nevoie îl atingem ușor cu mîinile, îi încercăm gustul etc. Intuirea vie, nemijlocită a lucrurilor constituie etapa inițială, primul pas pe calea cunoașterii. Aceasta este prima treaptă în activitatea de cunoaștere a omului. Venind
---------------------------	--

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 38, Editura politică, 1959, pag. 163.

în contact cu obiecte și fenomene din natură, în cursul practicii, omul capătă prin organele sale de simț primele impresii despre ele. Organele de simț sînt un fel de poartă prin care lumea exterioară „pătrunde” în conștiința omului. Datorită lor, omul cunoaște culorile și miremele din natură, gustul fructelor, sunetele emise etc.

Principala formă a cunoașterii senzoriale este senzația. *Senzația* este reflectarea unor însușiri, particularități și laturi izolate ale obiectului. Obiectele pot fi calde sau reci, de culoare închisă sau deschisă, netede sau zgrunțuroase; toate acestea, ca și numeroase alte însușiri ale lor, acționînd asupra organelor noastre de simț, provoacă anumite senzații.

Organismul omului posedă aparatul fiziologic necesar pentru formarea senzațiilor. Acest aparat este alcătuit din organele de simț, fibrele nervoase prin care se transmit excitațiile, asemenea curentului prin conductori, celulelor din scoarța cerebrală, și, în sfîrșit, din acele secțoare ale creierului unde excitațiile se transformă în senzațiile respective. Excitația provocată de un anumit sunet produs în urechea omului se transformă în senzația de sunet, acțiunea luminii asupra ochiului se transformă în senzația de lumină etc.

Importanța uriașă a senzațiilor în procesul cunoașterii constă în aceea că ele dau materialul care ne permite să ne facem o idee despre obiectul respectiv. Întregul proces al cunoașterii se bazează pe datele despre obiect pe care ni le oferă senzațiile.

V. I. Lenin a definit senzația ca *imaginea subiectivă a lumii obiective*. Aceasta înseamnă că senzația, fiind reflectarea unor însușiri, laturi sau aspecte ale lucrurilor existente în mod obiectiv, nu este o copie mecanică a acestora în creierul omului, ci reprezintă o imagine

ideală. Această imagine apare în conștiința fiecărui *subiect*, în conștiința fiecărui om, și, firește, caracterul ei este influențat într-o anumită măsură de însușirile personale ale omului respectiv, de gradul de dezvoltare a organelor lui de simț. Să luăm următorul exemplu. Doi prieteni ascultă în același timp o piesă de muzică simfonică. Unul dintre ei are o bogată cultură muzicală și auzul educat, de aceea rezonanța orchestrei reprezintă pentru el o gamă bogată de sunete ce trec în el cele mai diferite imagini, diferite simțăminte. Celălalt nu are un auz format și sunetele nu produc asupra lui o impresie deosebită, nu provoacă nici măcar o mică parte din simțămintele care-l stăpinesc pe prietenul său. Prin urmare, doi oameni sănătoși nu percep în același fel aceleași influențe din afară.

Nu rezultă oare de aici că organele de simț nu ne oferă o imagine justă despre lume? Un asemenea punct de vedere este susținut în filozofia idealistă. Pornind de la faptul că diferiți oameni nu percep în mod absolut identic aceeași realitate, idealistii agnostici susțin că lumea reprezintă anumite combinații de senzații ale subiectului, că există atâtea lumi cîți oameni există. Acesta este un punct de vedere fals. În realitate, organele de simț nu ne înșală. Dacă indicațiile unuia dintre organele de simț provoacă îndoieli, noi recurgem la ajutorul altuia. Nu în zadar omul, cînd nu crede ochilor, recurge la ajutorul mîinilor, și dacă nici aceasta nu este suficient, recurge la serviciile ochilor și mîinilor altor oameni. Dacă, în sfîrșit, nici aceasta nu este suficient, omul recurge la ajutorul aparatelor, experienței, practicii. Astfel, controlate unele de către altele, de către simțurile altor oameni, de către experiență și practică, organele de simț ne dau în general o imagine justă despre lume.

În afară de senzație, percepția și reprezentarea sînt și ele forme ale cunoașterii senzoriale. *Percepția* este o formă mai înaltă a cunoașterii senzoriale. Ea reflectă obiectul în integritatea sa senzorială nemijlocită, în totalitatea laturilor, particularităților sale exterioare. *Reprezentarea* este reproducerea în conștiința omului a celor percepute înainte. Noi putem, de pildă, să reproducem, să ne imaginăm chipul unui coleg de școală pe care nu l-am văzut de ani de zile.

Cunoașterea logică   Tabloul oferit de organele de simț este neobișnuit de bogat și expresiv. Cu toate acestea, el este limitat și departe de a fi complet. Cunoașterea senzorială ne dă o imagine numai despre unele laturi exterioare ale obiectelor. Cu ajutorul organelor de simț, putem, de pildă, lua cunoștință de existența unui bec electric, dar nu ne putem reprezenta curentul electric ca un torent de electroni care se mișcă cu o anumită viteză. Cu ajutorul organelor de simț nu pot fi percepute nici viteza uriașă a luminii, nici mișcarea particulelor „elementare” din atom și numeroase alte fenomene complicate din natură și din viața socială.

Într-un cuvînt, cunoașterea senzorială nu este în stare să dezvăluie natura internă a lucrurilor, esența lor, legile dezvoltării lor. Or, tocmai în aceasta constă sarcina principală a cunoașterii. Este bine știut că numai cunoașterea legilor, a esenței lucrurilor poate constitui pentru om o călăuză în activitatea lui practică. Tocmai aici îi vine în ajutor gîndirea abstractă, sau, cum i se mai spune, logică.

Cunoașterea logică este o etapă superioară, calitativ nouă în dezvoltarea cunoașterii. Rolul ei constă în a dezvălui principalele însușiri și trăsături caracteristice ale obiectelor. Pe treapta gîndirii logice, omul cunoaște

legile dezvoltării realității, atât de necesare în activitatea sa practică.

Principala formă a gândirii logice este noțiunea. *Noțiunea* nu reflectă toate laturile obiectelor, ci numai pe cele *esențiale, comune*, omițând și înlăturând însușirile secundare. Să luăm, de pildă, noțiunea de „om”. În această noțiune nu sînt reflectate toate particularitățile fiecărui om. Ea nu ne oferă cunoștințe despre naționalitatea omului, locul și data nașterii lui, vîrsta etc. În ea sînt fixate numai ceea ce este comun, esențial tuturor oamenilor — capacitatea de a munci, de a produce bunuri materiale, de a gândi. Tot așa și noțiunile „copac”, „animal”, „clasă”, „producție” etc. cuprind ceea ce este comun, esențial în obiectele respective.

Noțiunile sînt un rezultat al activității îndelungate de generalizare desfășurate de rațiune, rezultat al prelucrării migăloase și grele a unei cantități uriașe de date obținute prin cunoașterea senzorială. Cercetînd obiectele cu ajutorul organelor de simț, omul le compară, le confruntă și desprinde din ele ceea ce au comun, omite ce este secundar, superficial, întâmplător. Înainte de a-și forma, de pildă, noțiunile de triunghi, pătrat sau alte figuri geometrice, omul a avut de-a face în activitatea sa practică cu nenumărate obiecte materiale în formă de triunghiuri, pătrate etc. care existau în mod obiectiv.

O mare importanță în formarea noțiunilor au procedeele logice, cum sînt analiza și sinteza. Vom aminti că *analiza* înseamnă descompunerea în gînd a obiectului sau fenomenului în elementele sau laturile sale componente, pentru a înțelege locul acestora în cadrul fenomenului, pentru a desprinde dintre ele pe cele esențiale, principale. *Sinteza* este unirea părților, a laturilor fenomenului și ea ne permite să înțelegem fenomenul

în integritatea sa, în unitatea tuturor trăsăturilor și particularităților sale.

În cunoaștere, analiza și sinteza sînt de nedespărțit. Astfel, cercetînd în „Capitalul” modul de producție capitalist, K. Marx la început l-a descompus în gînd în diferitele lui laturi (marfa, procesul schimbului, banii etc.) și le-a studiat pe fiecare aparte. Apoi, unind laolaltă laturile cercetate separat, el a obținut cunoștințe despre capitalism în ansamblu. Aceasta i-a permis să descifreze secretul exploatării capitaliste, să descopere contradicțiile de neîmpăcat ale capitalismului și să ajungă la concluzia inevitabilității pieirii lui.

La prima privire s-ar părea că noțiunile, abstracțiile sînt mai sărace decît cunoașterea senzorială nemijlocită. În realitate însă, orice noțiune, chiar și cea mai simplă, reflectă natura, după cum a arătat V. I. Lenin, mai profund, mai deplin, mai just. Ea reflectă natura mai profund, mai just pentru că fixează laturile interne ale realității, care sînt inaccesibile cunoașterii senzoriale nemijlocite. Ea reflectă natura mai deplin pentru că nu îmbrățișează numai un singur obiect sau un mic grup de obiecte, ci masa lor, mulțimea lor infinită.

Trecerea de la senzorial la abstract reprezintă un salt dialectic în procesul cunoașterii, în mișcarea ei de la inferior la superior. Acest salt se înfăptuiește pe baza practicii. Numai activitatea practică a oamenilor, îndreptată spre transformarea obiectelor și fenomenelor, permite să se pătrundă în esența lor, să se facă distincție între ceea ce este important și ceea ce este secundar, între ceea ce este intern și ceea ce este exterior. Cu cît mai înaltă este treapta de dezvoltare a practicii, cu cît mai puternică este forța ei transformatoare, cu atît mai profundă și mai multilaterală este cunoașterea.

Noțiunile reflectă lumea în schimbare, practica în permanență dezvoltare, și de aceea ele însele trebuie să fie *elastice, mobile*. Mobilitatea, elasticitatea noțiunilor se manifestă în precizarea și adincirea celor existente, ca și în formarea altora noi, care să corespundă condițiilor obiective schimbate, practicii în continuă schimbare și îmbogățire.

Pe baza noțiunilor se formează alte forme ale gândirii — judecata, raționamentul.

Judecata este acea formă a gândirii în care se afirmă ceva (de pildă, „socialismul înseamnă pace”), sau se neagă ceva despre ceva (de pildă, „marxismul nu este o dogmă”). După cum se vede, în judecată intră anumite noțiuni. În judecățile menționate, acestea sînt noțiunile de „socialism”, „marxism”, „pace”, „dogmă”. Pe de altă parte, aceste noțiuni nu pot fi înțelese fără ajutorul altor judecăți, ca, de pildă, „socialismul este orînduirea socială bazată pe proprietatea socială” și altele. Prin urmare, noțiunile și judecățile sînt legate între ele. Judecățile sînt și ele legate unele de altele. Legătura dintre ele constituie o formă deosebită a gândirii logice — raționamentul. *Raționamentul* înseamnă obținerea unei judecăți noi (concluzia) din alte judecăți date (premisele). Cu ajutorul raționamentelor, din cunoștințele existente se pot obține cunoștințe noi. Aceasta constituie marea importanță a raționamentului pentru cunoaștere.

Îmbinarea complexă, unitatea dintre noțiuni, judecăți și raționamente alcătuiesc forme superioare ale cunoașterii, ca ipoteza și teoria. *Ipoteza* este o presupunere despre unele fenomene, evenimente, legi. Ca exemple de ipoteză pot servi presupunerile asupra originii vieții pe Pămînt, asupra apariției sistemului solar etc. *Teoriile științifice* reprezintă cunoașterea pro-

fundă, multilaterală a anumitor procese sau domenii din realitate. Ele sînt verificate prin experiență, prin practică. Astfel de teorii științifice sînt teoria modernă a nucleului atomic, teoria relativității în fizică, teoria materialistă a eredității în biologie. Teoria cu adevărat științifică privind dezvoltarea societății este marxism-leninismul.

Așadar, vedem că în dezvoltarea ei dialectică, cunoașterea străbate un drum lung și greu de la cele mai simple senzații la cele mai complicate teorii științifice.

Unitatea dintre senzorial și logic în cunoaștere   Cunoașterea senzorială și gîndirea abstractă sînt *unitare*: ele reflectă aceeași lume materială, baza lor comună fiind practica omîenirii. Ambele trepte ale cunoașterii au aceeași bază fiziologică — sistemul nervos al omului.

Gîndirea abstractă nu este posibilă fără cunoașterea senzorială, deoarece datele obținute de organele de simț reprezintă unicul material pentru formarea noțiunilor. În gîndire nu poate exista nimic care să nu fi fost dat mai înainte omului în organele lui de simț. Dar, apărută pe baza senzațiilor, gîndirea abstractă merge mai adînc decît cunoașterea senzorială, îmbogățește, lărgeste granițele acesteia. Luminate de farul rațiunii, impresiile senzoriale capătă un conținut nou. De acest lucru ne putem convinge ușor comparînd, de pildă, perceperea tabloului de comandă al unei centrale electrice moderne de către un inginer specialist și de către un om care vede pentru prima oară un asemenea tablou. Acestuia din urmă, aparatele respective nu-i spun nimic, în timp ce specialistul, care urmărește aceleași cadrane, pîrghii și indicatoare ale aparatelor, vede în indicațiile lor viața complexă a mecanismelor centralei electrice.

Întrucît senzorialul și logicul se manifestă în unitate, completîndu-se și îmbogățindu-se reciproc, în cunoaștere nu pot fi neglijate nici indicațiile simțurilor, nici concluziile rațiunii. Cu toate acestea, istoria filozofiei cunoaște curente care înțeleg în mod unilateral procesul cunoașterii.

Reprezentanții *empirismului* (de la cuvîntul grecesc „empirya” = experiență) subapreciază rolul gîndirii abstracte în cunoaștere și consideră că numai impresiile senzoriale oferă omului adevăratul tablou al lumii. Pornind de la ideea că noțiunile nu au o concretizare senzorială (nu-ți poți imagina, de pildă, „omul în general”, „copacul în general” etc.), empiriștii susțin că în realitate noțiunilor nu le corespunde absolut nimic, că ele sînt un rod al imaginației omului.

Empirismul este larg răspîndit în filozofia și în sociologia burgheză din zilele noastre. Și lucrul acesta nu este întimplător. Ideologii burgheziei se tem de generalizări ample, caută să se sustragă de la rezolvarea problemelor sociale fundamentale, retrăgîndu-se în domeniul faptelor nesemnificative și al observațiilor de suprafață.

Spre deosebire de empiriști, reprezentanții *raționalismului* nu cred în indicațiile organelor de simț și consideră că rațiunea, gîndirea abstractă este singurul izvor al cunoașterii adevărate. Raționaliștii subapreciază rolul cunoașterii senzoriale și socot că omul este în stare să cunoască lumea în mod pur intuitiv, în afara oricărei experiențe. Ruperea noțiunilor și a celorlalte forme ale gîndirii de senzații și percepții îi duce, în ultimă analiză, pe raționaliști la idealism.

Din cele spuse pînă acum rezultă că ruperea cunoașterii logice de cea senzorială este inadmisibilă și duce inevitabil la denaturarea procesului cunoașterii, la ruperea gîndirii de realitate, ceea ce este caracteristic pen-

tru toate curentele idealiste. *Unilateralitatea, exagerarea, absolutizarea* uneia din laturile cunoașterii, *ruperea* ei de realitate constituie cauza viabilității idealismului, *rădăcinile lui gnoseologice*¹.

V. I. Lenin numea idealismul o floare sterilă, dar această floare sterilă, spunea el, nu este lipsită de bază, ea crește pe copacul viu al rodnicei și puternicei cunoașteri omenești. Rădăcinile gnoseologice ale idealismului sînt rădăcini aflate în *însuși procesul cunoașterii*, care, după cum am văzut, este foarte complicat și contradictoriu.

Cunoașterea conține în permanență posibilitatea unei îndepărtări, unei rupturi între gîndire și obiectul care este cunoscut, între gîndire și realitate. Această îndepărtare se constată chiar și în cele mai simple noțiuni, de care omul se folosește neconștient, ca, de pildă, „casă în general”, „masă în general”. Se știe că în realitate nu există nici „casă în general”, nici „masă în general”, ci doar case concrete, mese concrete. Noțiunile de „casă”, „masă” cuprind, după cum știm, numai trăsăturile comune, esențiale, proprii tuturor caselor, tuturor meselor. Este suficient să uităm că noțiunile au ca izvor obiecte reale, să le rupem de realitate, și ne vom putea imagina că ele au apărut și există în mod independent, nelegate de obiect. Or, tocmai în aceasta constă idealismul.

În acest mod a apărut idealismul obiectiv, ai cărui reprezentanți consideră că noțiunea există independent de obiect, mai mult chiar, că ea „crează” obiectul respectiv. Idealiștii subiectivi, bazîndu-se pe faptul că izvorul nemijlocit al cunoștințelor noastre îl formează

---

¹ Gnoseologia (de la cuvintele grecești vechi „gnosys” — cunoaștere, „logos” — învățătura), — învățătura despre cunoaștere, teoria cunoașterii.

senzațiile, declară aceste senzații ca fiind singurele care există, iar obiectele și fenomenele sînt privite de ei ca o totalitate de senzații.

Așadar, rădăcinile gnoseologice ale idealismului constau, așa cum arăta V. I. Lenin, în caracter rectiliniu și în unilateralitate, în subiectivism și orbire subiectivă.

Trebuie însă să menționăm că rădăcinile gnoseologice creează doar *premisele, posibilitatea* apariției idealismului, iar această posibilitate este transformată în realitate de anumite forțe sociale. Aceste forțe sînt exploatorii, al căror interes de clasă consfințește poziția subiectivistă, unilaterală față de cunoaștere, ruperea gândirii de realitate. Interesele exploataților reprezintă tocmai *rădăcinile de clasă* ale idealismului.

Așadar, cunoașterea se dezvoltă de la senzorial la logic pe baza practicii. Firește, rezultatele cunoașterii au nevoie de verificare, adică de lămurirea faptului dacă sînt juste, adevărate. Altfel nici nu se poate: numai cunoașterea adevărată poate servi necesitățile practice ale oamenilor.

Înainte de a arăta cum se verifică rezultatele cunoașterii, cum se obține adevărul, trebuie să lămurim ce este adevărul.

4. Învățătura marxistă despre adevăr

Caracterul obiectiv al adevărului Prin adevăr, materialismul dialectic înțelege acele cunoștințe despre un obiect care îl reflectă *just și îi corespund*. Adevărate sînt, de pildă, afirmațiile științei că „Pămîntul a existat înaintea omului”, „corpurile sînt alcătuite din atomi”, „poporul este făuritorul istoriei” etc.

De ce anume depinde adevărul? De omul în capul căruia apare, sau de obiectul pe care-l reflectă?

Idealiștii consideră că adevărul este subiectiv, că el depinde de om, care stabilește singur adevărul cunoștințelor sale, fără să țină seama de situația reală a lucrurilor. „Omul este măsura tuturor lucrurilor“, așa a exprimat încă în timpurile cele mai vechi concepția idealistă asupra adevărului filozoful grec din antichitate Protagora.

În opoziție cu idealismul, materialismul dialectic, sprijinindu-se pe realizările științei și pe practica multiseculară a omenirii, afirmă că *adevărul este obiectiv*. Întrucît adevărul reflectă lumea existentă în mod obiectiv, conținutul lui nu depinde de conștiința omului. Adevărul obiectiv, scria V. I. Lenin, este acel conținut al cunoștințelor noastre care nu depinde nici de om, nici de omenire. Conținutul adevărului depinde în întregime de procesele obiective pe care le reflectă.

Să luăm, de pildă, afirmația „Pămîntul are forma sferică“. Această afirmație este adevărată, întrucît corespunde realității. Dar oare forma Pămîntului depinde de conștiința omului? Cîtuși de puțin, deoarece Pămîntul a existat cu mult înainte de apariția omului și forma lui s-a cristalizat sub acțiunea forțelor naturii. La o concluzie similară vom ajunge examinînd oricare alt adevăr.

De la adevărul relativ la cel absolut	Recunoscînd caracterul obiectiv al adevărului, materialismul dialectic rezolvă și o altă problemă impor- tantă a cunoașterii : <i>cum</i> cunoaște omul adevărul obiectiv — deodată, în întregime, necondiționat, absolut, sau numai aproximativ, relativ ? Această problemă, după cum a arătat V. I. Lenin, este <i>problema raportului dintre adevărul absolut și cel relativ</i> .
---	--

Deosebirile dintre adevărul absolut și cel relativ sînt legate de faptul că gradul de concordanță al cunoștințelor cu realitatea, profunzimea pătrunderii rațiunii omu-

lui în ea nu sînt identice. Unele cunoștințe corespund întru totul realității, absolut exact, altele numai parțial. *Adevărul absolut* este tocmai adevărul obiectiv în deplina sa amploare, reprezintă reflectarea absolut exactă a realității.

Adevărul absolut poate fi cunoscut în întregime? În principiu, da, întrucît nu există lucruri incognoscibile și nu există limite în calea capacității de cunoaștere a rațiunii omului.

Dar posibilitățile de cunoaștere ale fiecărui om în parte, ale fiecărei generații sînt limitate de condițiile istorice respective, de un anumit nivel de dezvoltare a producției, științei și tehnicii experimentale. De aceea, în fiecare etapă istorică dată, cunoștințele omului sînt relative, au în mod inevitabil un caracter de adevăr relativ. *Adevărul relativ* înseamnă concordanța incompletă a cunoștințelor cu realitatea. V. I. Lenin numea acest adevăr o reflectare *relativ justă* a obiectului, independent de omenire. Corespunzînd realității în ceea ce este principal, fundamental, această cunoaștere are nevoie de precizări și aprofundări ulterioare, de verificare în practică.

Atunci poate că, în general, adevărul absolut nu poate fi cunoscut? Cîtuși de puțin. Adevărul absolut nu poate fi cunoscut dintr-o dată, în întregime, complet. El poate fi atins numai în procesul infinit al cunoașterii. Cu fiecare nouă realizare a științei, omul se apropie de cunoașterea adevărului absolut, cunoaște mereu alte elemente, verigi, laturi ale acestuia din urmă. Progresul cunoașterii constă tocmai în aceea că, pe măsura cunoașterii adevărilor relative, omul cunoaște și adevărul absolut.

Să luăm, de pildă, teoria modernă a atomului. În general, ea corespunde realității, dar în ansamblu repre-

zintă totuși numai un adevăr relativ. Doar nu putem spune că atomul a fost cunoscut pînă la capăt, în mod absolut. Atomul cuprinde în sine atitea enigme, încît pentru descifrarea lor vor fi necesare eforturile multor generații de oameni de știință. Știința urmează să rezolve problema extrem de complexă a structurii particulelor „elementare”, care formează atomul, problema cauzelor care provoacă variabilitatea și transformarea reciprocă a elementelor, precum și numeroase alte probleme. În același timp, teoria actuală a atomului conține un grăunte de adevăr absolut, de cunoaștere completă, absolut exactă. Însuși faptul existenței atomului, prezența în el a nucleului atomic, care conține rezerve uriașe de energie, datele pe care le deținem despre numeroase particule mobile și variabile, ca și alte cunoștințe despre atom, sînt absolute, imuabile.

Prin urmare, adevărul relativ conține în mod obligatoriu și un grăunte de adevăr absolut. Cunoașterea omului este și absolută, și relativă. Relativă pentru că ea nu este atotcuprinzătoare, ci se dezvoltă la infinit, se adîncește, dezvăluind mereu alte laturi ale realității. Este absolută pentru că conține elemente ale cunoștințelor eterne, absolut juste.

Omul dispune de un șir întreg de idei despre diferite laturi ale realității care au un caracter absolut, imuabil. Așa sînt, de pildă, tezele filozofiei marxiste: „materia este factorul prim, conștiința este factorul secund”, „conștiința este o proprietate a creierului” etc., legea conservării și transformării energiei și alte cîteva legi și concluzii ale științelor despre natură și societate. Adevăruri absolute sînt și tezele fundamentale ale teoriei marxist-leniniste, a căror justete este confirmată în mod practic. Deși această teorie se dezvoltă neconținut, principiile ei fundamentale nu pot fi infirmate.

„Prin natura ei — arată V. I. Lenin —, gândirea omenească e, prin urmare, în stare să ne dea și ne dă adevărul absolut, care se alcătuiește din suma adevărilor relative. Fiecare treaptă a dezvoltării științei adaugă noi grăunțe la această sumă a adevărului absolut, limitele fiecărei teze științifice fiind însă relative, și anume cînd lărgite, cînd îngustate de ulterioara sporire a cunoștințelor”¹.

Cu o jumătate de secol în urmă, marele Lenin scria cu multă profunzime că gândirea omenească, care a descoperit multe lucruri ciudate în natură, va descoperi și mai multe, sporindu-și astfel puterea asupra naturii. Ce strălucită confirmare a acestei profunde previziuni leniniste sînt realizările științei contemporane, și în primul rînd realizările științei sovietice!

Omul a pătruns astăzi în cele mai ascunse adîncimi ale atomului și a pus în slujba sa forțele lui puternice, cu adevărat inepuizabile. Atomul supus pune în mișcare mecanismele centralelor electrice, rotește elicele spărgătorului de gheață atomic, ajută la tratarea unor boli și îndeplinește numeroase alte acțiuni utile.

Omul dobîndește treptat puterea asupra întinderilor nemărginite ale universului. Rațiunea lui pătrunde nu numai în adîncul materiei, dar și în întinderea ei nemărginită, descifrînd mereu alte taine ale spațiului cosmic. Nu cu mult timp în urmă, acum doi-trei ani, se considera că spațiul cosmic este un vid, luminat doar de lumina palidă a unor stele îndepărtate și străbătut de rari meteoriți. Acum, sateliții artificiali l-au informat pe om că Pămîntul este înconjurat de zone cu particule încărcate. S-au obținut date despre păturiile superioare ale atmosferei, despre compoziția și densitatea ei, despre razele

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 14, Editura politică, 1959, pag. 126.

cosmice și micrometeorii — cele mai mici particule ale substanței interplanetare.

Omenirea se află în momentul de față în pragul înfăptuirii unui vis secular — cucerirea cosmosului¹. Nu este departe ziua când pe Lună și pe alte planete va păși piciorul omului și noi grăunțe de neprețuit se vor adăuga la suma infinită a adevărului absolut.

Caracterul concret al adevărului   Materialismul dialectic pornește de la faptul că adevărul obținut în procesul cunoașterii se referă întotdeauna la un anumit domeniu concret al realității care se dezvoltă în condiții tot atât de concrete. Nu există adevăr abstract, *adevărul este întotdeauna concret.*

Este, de pildă, adevărată mecanica clasică? Da. Ea este adevărată, dar nu în toate domeniile realității, ci numai în anumite domenii concrete. Ea reflectă just mișcarea corpurilor macroscopice, dar în domeniul microcosmosului își pierde valabilitatea. În acest domeniu este valabilă mecanica nouă, cuantică. Tot așa, orice adevăr, reflectând just anumite fenomene concrete, nu reflectă just altele.

Dar nici pentru unul și același proces, adevărul nu poate fi etern, dat o dată pentru totdeauna. Se dezvoltă procesul însuși, se schimbă condițiile în care acesta se desfășoară. Firește, și adevărul care îl reflectă cunoaște schimbări. Ceea ce a fost adevărat în anumite condiții poate deveni neadevărat în alte condiții.

Astfel, în condițiile capitalismului premonopolist era adevărată teza lui Marx și Engels după care socialismul poate învinge numai în toate sau în majoritatea țărilor

---

¹ La 12 aprilie 1961, Uniunea Sovietică a lansat prima navă cosmică satelit având la bord un om.

civilizate. În condițiile imperialismului a devenit adevărată teza lui V. I. Lenin cu privire la posibilitatea victoriei socialismului la început în câteva țări, sau chiar într-o singură țară. Atât concluzia lui Marx și Engels cit și concluzia lui Lenin sînt adevărate, dar nu adevărate în general, ci aplicate la condițiile *concrete* în care au fost elaborate.

În condițiile actuale, teza despre caracterul concret al adevărului este deosebit de importantă pentru succesul luptei popoarelor pentru pace, democrație și socialism. Această teză cere, în primul rînd, să fie just înțeles caracterul epocii contemporane. Conținutul principal al epocii noastre este trecerea de la capitalism la socialism. În epoca contemporană, conținutul principal, direcția principală și particularitățile principale ale dezvoltării istorice a societății omenești sînt determinate de sistemul mondial socialist, de forțele care luptă împotriva imperialismului, pentru transformarea socialistă a societății. Pornind de la aceste particularități fundamentale ale epocii noastre, partidele marxiste rezolvă problemele centrale ale contemporaneității: problema războiului și a păcii, problema coexistenței pașnice a statelor aparținînd celor două sisteme, problema perspectivelor luptei pentru socialism.

Să luăm o problemă atît de importantă a contemporaneității cum este problema războiului și a păcii.

Se știe că, analizînd esența reacționară a imperialismului, V. I. Lenin a ajuns la concluzia inevitabilității războaielor în imperialism. Lenin pornea în acele condiții de la faptul că imperialiștii dominau neîngrădit pe întregul glob pămîntesc, că aceștia au împărțit între ei lumea și duceau o luptă înverșunată pentru reîmpărțirea

ei. În acea perioadă cînd a trăit Lenin nu exista un sistem mondial socialist, dar încă de atunci el a prezis cu o putere de pătrundere genială că în fața omenirii se va pune inevitabil sarcina istorică a transformării dictaturii proletariatului din națională, adică existentă într-o singură țară, în internațională, adică în dictatură a proletariatului care să existe cel puțin în cîteva țări înaintate, capabilă să exercite o influență hotărîtoare asupra întregii politici mondiale.

V. I. Lenin cerea ca problema războaielor să fie abordată în mod dialectic, adică ținîndu-se seama cu strictete de situația istorică concretă, de schimbarea raportului de forțe pe plan mondial. Or, în prezent, raportul de forțe s-a schimbat în mod radical în favoarea păcii și socialismului. A apărut și se dezvoltă impetuos sistemul mondial socialist, se desfășoară tot mai larg mișcarea revoluționară a clasei muncitoare în țările capitaliste, pe ruinele colonialismului apar state independente iubitoare de pace, crește puternica mișcare a luptătorilor pentru pace.

Toate acestea laolaltă au dat partidelor marxist-leniniste temei să tragă concluzia că în momentul de față nu există o inevitabilitate fatală a războiului, că sînt condiții pentru preîntîmpinarea lui. Importanța istorică a Congreselor al XX-lea și al XXI-lea ale P.C.U.S., a Declarației Consfăturii de la Moscova din 1957 constă în aceea că, arătînd existența posibilității reale de preîntîmpinare a războiului, ele au deschis în fața popoarelor perspectiva nouă, luminoasă, a păcii.

Pe viitor, îndeosebi după îndeplinirea planului septenal al U.R.S.S. și a planurilor economice ale celorlalte țări socialiste, raportul de forțe în favoarea păcii și so-

cialismului va fi și mai evident, iar agresorii vor fi nevoiți să bată definitiv în retragere și să renunțe la planurile unui nou război mondial. „În felul acesta — a spus N. S. Hrușciov la Congresul al XXI-lea al P.C.U.S. —, încă înainte de victoria deplină a socialismului în lume, în condițiile menținerii capitalismului într-o parte a lumii, se va ivi posibilitatea reală de a elimina războiul mondial din viața societății“.

Condamnând dogmatismul și sectarismul, partidele marxist-leniniste promovează în mod consecvent, în întreaga lor activitate, principiul abordării concret-istorice a realității.

Un exemplu de aplicare consecventă și cu pricepere a acestui principiu reprezintă întreaga activitate a Partidului Comunist al Uniunii Sovietice în ceea ce privește organizarea construcției comuniste. Ținând seama de condițiile istorice concrete, partidul a adoptat măsuri deosebit de importante privind reorganizarea conducerii industriei și construcțiilor, valorificarea pământurilor înțelenite, reorganizarea S.M.T.-urilor, reorganizarea învățământului. Ținând seama cu strictețe de condițiile obiective, de nivelul de producție atins și de posibilitățile existente, a fost elaborat planul septenal de dezvoltare a economiei naționale a U.R.S.S., adoptat de Congresul al XXI-lea al P.C.U.S., plan care constituie un pas de cea mai mare importanță pe calea comunismului.

5. Practica — criteriul adevărului

A găsi criteriul adevărului înseamnă a găsi elementul obiectiv, independent de om, care permite să deosebim adevărul de neadevăr, cunoștința adevărată de eroare.

Acest unic criteriu al adevărului este, practica. Se poate discuta oricît despre autenticitatea unei anumite idei sau teorii științifice, dar discuția aceasta poate fi rezolvată numai de practică — de producție, de viața politică, de experimentul științific. „Problema dacă gîndirea omenească ajunge la adevărul obiectiv — a scris Marx — nu este o problemă teoretică, ci una practică. În practică, omul trebuie să dovedească adevărul, adică forța și caracterul real, netranscendent al gîndirii sale”¹.

Idealiștii aparținînd celor mai diferite curente nu sînt de acord cu această teză importantă a materialismului dialectic. Ei neagă importanța practicii în cunoaștere, considerînd că criteriul adevărului este chiar omul, gîndirea lui. Adevărat este ceea ce e util, ceea ce aduce foloase, afirmă, de pildă, pragmatistii, reprezentanții unuia dintre cele mai răspîndite curente ale filozofiei idealiste contemporane din S.U.A. Această concepție asupra adevărului îi face pe pragmatiști să justifice practica reacționară a capitalismului contemporan. Întrucît exploatarea muncitorilor, războaiele imperialiste, jefuirea țărilor slab dezvoltate aduc foloase, profituri capitaliștilor, înseamnă că ele sînt, din punctul de vedere al pragmatistilor, adevărate, au valoare de lege.

În realitate, utilitatea nu poate constitui criteriul adevărului. Dimpotrivă. Numai cunoștințele autentice aduc folos omenirii. Numai pe cunoștințe adevărate, juste se poate sprijini omul în munca sa practică, numai adevărul îl poate duce la rezultatele urmărite. De aceea, dacă în procesul activității sale practice, pornind de la cunoștințele obținute, omul își atinge țelul urmărit, dobîndește rezultatele așteptate, înseamnă că datele și cu-

¹ K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 3, Editura politică, 1958, pag. 5.

noștințele de la care a plecat corespund realității, sînt adevărate.

Să dăm un exemplu. Cu peste 50 de ani în urmă, genialul om de știință rus K. E. Țiolkovski a creat pentru prima oară în lume teoria științifică a zborurilor cu racheta. El a expus o idee neobișnuit de îndrăzneată, cu adevărat fantastică pentru acea vreme, despre posibilitatea folosirii rachetelor în vederea zborului pe alte corpuri cerești.

A fost nevoie de multe eforturi și multă muncă pentru a traduce în viață genialele idei ale lui Țiolkovski. Dar iată că la 14 septembrie 1959, la ora 0,2' 24", cea de-a doua rachetă cosmică sovietică a atins Luna. A fost înfăptuit pentru prima oară un zbor de pe Pămînt pe un alt corp ceresc. Astfel, ideile lui Țiolkovski au fost confirmate în practică. „Omul va lua o piatră de pe Lună”, scria cu însuflețire Țiolkovski cu o jumătate de secol în urmă. Astăzi, cînd o navă cosmică sovietică cu ființe vii pe bord s-a întors pe Pămînt, nu mai este departe ziua cînd va fi înfăptuit și acest vis îndrăzneț al marelui învățat.

În practică, în lupta revoluționară a claselor, în activitatea politică a statelor, a diferitelor partide, în lupta popoarelor pentru pace și progres se verifică și teoriile și ideile sociale. Adevărul teoriei marxist-leniniste este confirmat cu cea mai mare putere de convingere de către viața însăși, de către practica mișcării comuniste internaționale. Mersul neabătut al omenirii de la capitalism la comunism este o dovadă incontestabilă a uriașei forțe vitale, a mărețului adevăr al învățaturii atotbiruitoare a marxism-leninismului.

PARTEA A II-A
MATERIALISMUL ISTORIC

CAPITOLUL AL X-LEA CE STUDIAZĂ MATERIALISMUL ISTORIC

Marele merit științific al întemeietorilor marxismului constă în descoperirea caracterului materialist-dialectic al dezvoltării nu numai în natură, ci și în *societate*. În felul acesta, ei au creat singura teorie științifică a dezvoltării sociale — *materialismul istoric*, la a cărei expunere sistematică trecem.

Să explicăm, în primul rând, esența revoluției săvârșite de marxism în concepțiile despre societate.

1. Apariția materialismului istoric — o revoluție în concepțiile despre societate

Din cele mai vechi timpuri, gânditorii au fost preocupați de problemele dezvoltării societății omenești, ale cauzelor care determină această dezvoltare; ei s-au întrebat dacă schimbările care au loc în cadrul societății sînt întîmplătoare sau sînt determinate de acțiunea unor cauze necesare, a unor legi obiective. Dacă dezvoltarea societății este determinată cauzal, atunci care este cauza principală, baza vieții sociale? Aceste probleme și multe altele nu au apărut întîmplător: omul trăiește în

societate, este legat de ea printr-o mulțime de fire și este firesc ca el să fie preocupat de soarta societății, de căile pe care se dezvoltă ea.

Încă înainte de apariția marxismului, unii învățați au formulat o serie de idei juste despre dezvoltarea socială. Materialiștii francezi din secolul al XVIII-lea, de pildă, afirmau că omul, concepțiile și comportarea lui sînt un rezultat al influenței mediului social. Istoricii burghezi francezi (Guizot, Thierry, Mignet) au constatat existența în societate a unor clase opuse și a luptei de clasă. Economiiștii englezi Smith, Ricardo au încercat să găsească în economie baza existenței claselor. Socialiștii-utopiști (Saint-Simon, Fourier, Owen) au prevăzut unele trăsături ale viitoarei societăți comuniste.

O contribuție deosebit de prețioasă la elaborarea teoriei privind dezvoltarea socială au adus democrații revoluționari ruși din secolul al XIX-lea — Belinski, Herțen, Cernișevski și alții. Ei au enunțat idei profunde, pentru acea vreme, despre rolul economiei în dezvoltarea socială, despre popor ca făuritor al istoriei, despre caracterul de neimpăcat al intereselor de clasă ale exploataților și exploataților, despre caracterul de clasă al filozofiei, literaturii, artei etc.

Cu toate acestea, *sociologia*¹ premarxistă nu era științifică. Care au fost principalele ei neajunsuri ?

În primul rînd, pînă la Marx, în concepțiile despre societate a dominat în mod absolut idealismul. Chiar și materialiiștii francezi, de pildă, relevînd influența mediului social asupra omului, considerau acest mediu ca un produs al rațiunii umane. „Ideile guvernează lumea”

---

¹ Sociologie — de la cuvîntul latinesc „societas” (societate) și cuvîntul „logos” din greaca veche, care înseamnă știință.

— iată ultimul lor cuvînt în concepțiile despre societate.

În mod idealist au interpretat societatea și alți materialişti premarxiști. În ceea ce-i privește pe idealişti însă, caracterul antiștiințific al concepțiilor lor asupra dezvoltării societății este cu atît mai evident. Hegel, de pildă, deși a enunțat unele idei valoroase despre necesitatea istorică și a încercat să privească istoria omenirii din punct de vedere dialectic, a ajuns în cele din urmă la ideea că societatea este condusă de o voință divină. „Dumnezeu guvernează lumea; conținutul guvernării lui, realizarea planurilor lui este istoria universală” — acesta este punctul final al filozofiei hegeliene a istoriei.

Din concepția idealistă despre societate a decurs și un alt neajuns al sociologiei premarxiste. Pornind de la faptul că ideile guvernează lumea și considerînd că purtătorii acestor idei sînt personalitățile de vază — regi, conducători de oști, învățați —, sociologii dinainte de Marx au ajuns la concluzia greșită că aceste personalități făuresc istoria după propria lor voință. Ei nu au văzut rolul hotărîtor al maselor populare, al oamenilor muncii în dezvoltarea istorică.

Sociologii premarxiști n-au putut să dezvăluie nici adevărata dialectică a procesului istoric. Pentru ei, istoria nu era decît o îngrămădire de fapte fără legătură între ele. Fiind idealişti, ei nu au putut să înțeleagă unitatea și integritatea vieții sociale, motivele reale, izvoarele materiale ale evenimentelor sociale.

Numai Marx și Engels, marii conducători ai proletariatului revoluționar, au știut să dezvăluie întreaga complexitate și caracterul contradictoriu al dezvoltării societății, să dezvăluie însăși esența acestei dezvoltări. Ei au înlăturat neajunsurile sociologiei anterioare și au creat o teorie calitativ nouă a dezvoltării sociale — ma-

terialismul istoric. Prin aceasta a fost săvârșită o revoluție în concepțiile despre societate.

Care este esența acestei revoluții ?

Marx și Engels au înlăturat idealismul din concepțiile despre societate. Ei au rezolvat just problema fundamentală a filozofiei în ceea ce privește societatea, formulând principala teză a materialismului istoric: *existența socială determină conștiința socială*.

Ce se înțelege însă prin existența socială și prin conștiința socială ?

Prin *existența socială* se înțelege viața materială a societății, și în primul rînd activitatea de producție a oamenilor, relațiile economice care se stabilesc între oameni în procesul producției. *Conștiința socială* este viața spirituală a oamenilor, ansamblul ideilor, teoriilor, concepțiilor care călăuzesc activitatea oamenilor.

Afirmînd primordialitatea existenței sociale și caracterul secundar al conștiinței sociale, Marx și Engels au pornit de la aceea că, înainte de a se ocupa cu știința, arta, filozofia etc., oamenii trebuie să mănînce, să bea, să aibă locuință, îmbrăcăminte. Iar pentru aceasta trebuie să muncească, să producă bunuri materiale. De aici rezultă că „producția mijloacelor materiale servind nemijlocit pentru trai și o dată cu aceasta treapta respectivă de dezvoltare economică a unui popor sau a unei epoci alcătuiesc baza din care s-au dezvoltat rînduielele de stat, concepțiile juridice, arta și chiar reprezentările religioase ale oamenilor, bază prin care trebuie lămurite acestea, și nu invers, cum s-a procedat pînă acum”¹. Materialismul istoric este, așadar, o concepție cu adevărat științifică, *materialistă*, despre lume.

¹ K. Marx și F. Engels, Opere alese în două volume, vol. II, E.S.P.L.P. 1955, ediția a II-a, pag. 177.

Creînd materialismul istoric, Marx și Engels au demonstrat că *adevărații făuritori ai istoriei sînt masele populare, oamenii muncii*. Prin munca poporului se produc toate valorile materiale necesare oamenilor. Munca milioaneilor de oameni simpli constituie baza absolut necesară a vieții și dezvoltării omenirii.

Un mare merit al lui Marx și Engels îl constituie și înlăturarea caracterului metafizic al vechii sociologii și dezvoltarea dialecticii obiective a dezvoltării societății. Ca urmare a acestei descoperiri, istoria a încetat să mai fie prezentată ca o îngrămădire haotică de fapte nelegate între ele, devenind un proces unitar, armonios, care se desfășoară după legi dialectice.

2. Obiectul materialismului istoric

Obiectul materialismului istoric îl constituie societatea și legile dezvoltării ei.

Aceste legi sînt la fel de *obiective*, adică independente de conștiința oamenilor, ca și legile dezvoltării naturii. La fel ca legile naturii, legile dezvoltării sociale *pot fi cunoscute* și folosite de om în activitatea lui practică. Pe lîngă aceste trăsături comune, între legile vieții sociale și legile naturii există deosebiri esențiale. Care sînt aceste deosebiri?

În primul rînd, legile naturii acționează asemenea unor forțe oarbe, spontane, în timp ce legile dezvoltării sociale se manifestă întotdeauna prin acțiunile oamenilor — ființe conștiente care-și propun anumite scopuri și luptă pentru realizarea lor.

În afară de aceasta, legile fizice, chimice, biologice și alte legi ale naturii nu ating nemișlocit interesele claselor sociale și de aceea descoperirea și aplicarea lor

nu întîmpină, de obicei, opoziție din partea acestora. Altfel stau lucrurile cu legile dezvoltării sociale. Clasa exploatatoare, dominantă, folosește o lege socială numai atunci cînd aceasta servește intereselor ei. Dacă însă legea respectivă este în contradicție cu interesele clasei exploatatoare, dominante, aceasta se străduiește să-i împiedice acțiunea. De pildă, burghezia reacționară din zilele noastre se opune prin toate mijloacele trecerii omenirii de la capitalism la socialism, trecere care constituie principala legitate istorică a timpurilor noastre.

Acestea sînt unele particularități ale legilor dezvoltării sociale. Este însă îndeobște cunoscut că aceste legi constituie, totodată, obiectul altor științe sociale: economia politică, istoria, estetica, pedagogia etc. Aceste științe studiază însă *un anumit grup* de fenomene sociale, ele examinează societatea sub un anumit aspect, fără a prezenta procesul dezvoltării sociale în *ansamblu*. Astfel, economia politică studiază relațiile economice, de producție dintre oameni, istoria — dezvoltarea uneia sau alteia dintre orînduirile sociale în diferite epoci, în anumite țări, estetica studiază arta etc.

Spre deosebire de științele particulare despre societate — dintre care unele au fost enumerate mai sus —, materialismul istoric studiază legile *cele mai generale* ale dezvoltării sociale. Fiind o parte integrantă a concepției marxist-leniniste despre lume, materialismul istoric dă o interpretare științifică, materialist-dialectică, fenomenelor vieții sociale. El rezolvă probleme generale deosebit de importante ale dezvoltării istorice cum sînt: raportul dintre existența socială și conștiința socială, însemnătatea producției materiale în viața oamenilor, originea și rolul ideilor sociale și instituțiilor corespunzătoare lor etc. El dă posibilitatea înțelegerii rolului pe care îl joacă în istorie poporul și diferitele per-

sonalități, clasele și lupta de clasă, cum a apărut statul, materialismul istoric dă posibilitatea înțelegerii cauzelor revoluțiilor sociale și importanței lor în procesul istoric, a unei serii întregi de alte probleme generale ale dezvoltării societății.

Legile studiate de materialismul istoric nu au toate aceeași sferă de acțiune. Unele dintre ele acționează în toate etapele dezvoltării sociale. Așa sînt, de pildă, legea rolului determinant al existenței sociale în raport cu conștiința socială, legea rolului hotărîtor al modului de producție în dezvoltarea societății etc. Alte legi acționează numai în anumite etape ale dezvoltării societății. Așa este, de pildă, legea luptei de clasă, care acționează numai în societatea împărțită în clase dușmane.

Dintre legile studiate de materialismul istoric, o importanță deosebită au în prezent legile apariției și dezvoltării societății comuniste — legile generale ale trecerii de la capitalism la socialism, legile transformării socialismului în comunism și altele.

Studiind dezvoltarea societății, materialismul istoric elaborează și categoriile, noțiunile științifice corespunzătoare, care reflectă aspectele cele mai generale, esențiale ale dezvoltării sociale. Dintre aceste categorii fac parte, de pildă, „existența socială”, „conștiința socială”, „modul de producție”, „baza”, „suprastructura” și multe altele. Numai totalitatea legilor și categoriilor materialismului istoric dau un tablou unitar și armonios al dezvoltării sociale.

Materialismul istoric a apărut ca rezultat al generalizării practicii social-istorice a oamenilor și al cuceririlor științelor particulare despre societate, în afara cărora el este absolut de neconșcut. Dar nici fără materialismul istoric, fără cunoașterea legilor generale ale dezvoltării sociale, nici o știință socială particulară nu se

poate dezvolta cu succes. Materialismul istoric constituie *baza metodologică* a tuturor științelor despre societate, permite omului de știință — istoricului, economistului și celorlalți — să se orienteze în totalitatea complexă a fenomenelor sociale și să determine locul și importanța fiecăruia dintre ele în viața socială. Cunoșcând, de pildă, teza fundamentală a materialismului istoric cu privire la rolul hotărîtor al maselor populare în dezvoltarea socială, istoricul poate să descopere adevăratul caracter al diferitelor evenimente istorice. Tot așa teza materialismului istoric despre dependența vieții spirituale a societății de relațiile materiale, economice îl ajută să explice izvoarele apariției diferitelor teorii și concepții și să aprecieze just rolul lor în istorie.

La fel de mare este importanța materialismului istoric și pentru celelalte științe sociale.

Cunoașterea legilor materialismului istoric dă oamenilor posibilitatea nu numai să se orienteze în fenomenele complexe ale vieții sociale, ci să și *influențeze*, să *dirijeze* aceste fenomene în interesul oamenilor muncii. Transformarea realității pe baza legilor cunoscute înseamnă înfăptuirea necesității istorice a dezvoltării progresive a omenirii. În procesul acestei dezvoltări progresive, omul dobîndește adevărata libertate. Să vedem acum ce înțelege materialismul istoric prin necesitate și libertate.

3. Necesitatea istorică și libertatea omului

Prin *necesitate istorică* trebuie înțeles ceea ce decurge în mod legic din *legătura internă* a fenomenelor sociale și ceea ce se petrece sau trebuie să se petreacă în mod *obligatoriu*. Producția materială, de pildă, determină în mod necesar toate laturile vieții sociale. Înlo-

cuirea unei orînduiri sociale cu alta, revoluțiile sociale au, de asemenea, un caracter necesar. În prezent, locul capitalismului este luat cu o necesitate implacabilă de orînduirea comunistă.

Denaturînd esența dezvoltării societății, sociologii burghezi reacționari neagă necesitatea istorică, propagă subiectivismul și arbitrarul în activitatea socială. Din punctul lor de vedere, faptele, acțiunile oamenilor în societate nu sînt determinate de nimic și nu depind de nimic. Totodată, ei îi acuză pe marxiști de fatalism, de ploconire în fața necesității istorice, de afirmare a neputinței omului față de legile sociale.

În virtutea mărginirii lor de clasă, ideologii burghezi nu vor să înțeleagă că necesitatea istorică nu numai că nu exclude, ci chiar presupune în mod obligatoriu activitatea conștientă a oamenilor. Oamenii nu pot să schimbe legile dezvoltării sociale, să creeze legi noi, dar ei pot să cunoască aceste legi, să cunoască necesitatea istorică și, pe această bază, să intervină activ în procesul social-istoric. Practica a arătat în mod convingător că oamenii, cunoscînd necesitatea obiectivă, supun voinței lor nu numai procesele din natură — fapt dovedit în mod convingător de realizările științei și tehnicii moderne —, ci, în anumite condiții, și mersul evenimentelor sociale. *Tocmai în cunoașterea necesității și în folosirea ei în interesul omului constă libertatea umană.*

Libertatea nu anulează necesitatea obiectivă, ci înseamnă posibilitatea oamenilor de a acționa în mod întemeiat, adică pe baza cunoașterii necesității în vederea atingerii scopurilor lor. Activitatea omului este liberă numai atunci cînd ea concordă cu necesitatea obiectivă. Libertatea omului nu constă în independența imaginară față de legile naturii și societății, ci în cunoașterea aces-

tor legi, în priceperea de a le folosi astfel încit ele să servească cerințele omului.

Libertatea, în sensul în care vorbim aici despre ea, este rezultatul unei îndelungate dezvoltări istorice. Pe măsura progresului științei și producției, omul cunoaște legile obiective, supune treptat natura, devine în măsură tot mai mare liber față de procesele din natură. Stăpânirea proceselor din natură nu a asigurat însă dominația omului asupra proceselor sociale. Necesitatea istorică, legitatea dezvoltării societăților presocialiste se manifestă ca o forță oarbă, stihinică, pe care oamenii nu o pot stăpâni. Așa este, de pildă, legea anarhiei și concurenței, care face ca, în condițiile capitalismului, omul să fie o jucărie în mâinile întâmplării și nu-i dă posibilitatea să-și planifice dinainte activitatea.

Cu totul alta este situația în socialism. Aici se creează pentru prima oară posibilitatea reală pentru stăpânirea necesității istorice și pentru obținerea adevăratei libertăți a omului. Revoluția socialistă desființează antagonismele de clasă, instaurează dominația proprietății sociale asupra mijloacelor de producție, ceea ce dă oamenilor posibilitatea de a îndruma în mod conștient viața economică, politică și culturală a societății. O dată cu victoria socialismului, societatea face un uriaș salt din imperiul necesității în imperiul libertății, iar pe măsură ce societatea socialistă înaintează spre comunism, libertatea omului devine tot mai largă și multilaterală. Creșterea dominației lui asupra forțelor naturii și proceselor sociale. Omul învață să îmbine interesele și năzuințele personale cu înaltele idealuri sociale, făcând acest lucru în mod voluntar, conștient.

Victoria orînduirii socialiste, conducerea de către partidul clasei muncitoare a activității social-politice a oamenilor muncii, însușirea de către aceștia a teoriei

marxist-leniniste sînt condiții fundamentale ale afirmării și dezvoltării adevăratei libertăți a omului în societate.

În Uniunea Sovietică, teoria marxist-leninistă cu privire la necesitate și libertate a fost transpusă în viață. Adevărata libertate umană, la care au visat timp de secole cele mai luminate minți ale omenirii, a fost instaurată definitiv și irevocabil. Realizarea ei este rezultatul revoluției socialiste victorioase, rezultatul minunat al muncii eroice și luptei pline de abnegație a poporului sovietic, în frunte cu gloriosul său partid comunist. Devenind adevărații stăpîni ai țării, cunoscînd necesitatea istorică, oamenii sovietici au căpătat posibilitatea nelimitată de a-și crea istoria în mod conștient, potrivit scopurilor lor.

Realizarea libertății în socialism nu înseamnă însă desființarea necesității istorice, a legilor obiective. Și aici necesitatea reprezintă *baza obiectivă* a activității libere a omului. Și în socialism acționează legi obiective dar aceste legi sînt folosite în mod conștient de oameni care, sub conducerea partidului comunist, înfăptuiesc o măreață necesitate istorică — construirea comunismului.

4. Caracterul antiștiințific al sociologiei burgheze contemporane

Materialismul istoric — singura teorie științifică a dezvoltării sociale, care arată omenirii adevăratul drum spre un viitor mai bun — stîrnește furia turbată și ura burgheziei reacționare și a ideologilor ei. Cuprinsă de teamă față de viitor și nefiind în stare să preîntîmpine înaintarea neabătută a omenirii spre comunism, burghezia se străduiește să frîneze progresul istoric, să prelungească existența orînduirii capitaliste muribunde. În acest scop sînt folosite toate mijloacele posibile — eco-

nomice, politice, ideologice. Printre mijloacele ideologice, un loc important ocupă sociologia burgheză contemporană.

Această sociologie cuprinde o mulțime de curente și școli. Ele toate sînt însă în fond idealiste și metafizice. Idealismul este concepția oficială în sociologia burgheză, concepție recunoscută de cercurile imperialiste guvernante. În acest sens este cît se poate de semnificativă declarația fostului secretar de stat al S.U.A., Herter : „Noi respingem materialismul ca principală forță determinantă în acțiunile oamenilor. ...Noi credem că forța realmente motrice a vieții omului este forța lui spirituală interioară care acționează în cosmos, condusă fiind de forța divină, de lege și scop”.

Renunțarea
la legile obiective
ale dezvoltării
societății

Una dintre cele mai caracteristice trăsături ale sociologiei burgheze contemporane este *negarea legilor obiective ale dezvoltării sociale*, care în diferite curente ia cele mai variate forme.

Sociologii burghezi care se situează față pe poziții idealiste declară direct că nu există nici un fel de legi istorice, că istoria este un imperiu incognoscibil al haosului și întâmplării.

Reprezentanții școlii *psihologice* pretind că baza dezvoltării sociale o constituie factorii psihologici — dorințele, voința și instinctele omului. Cauza dezorganizării sociale, a suferințelor și lipsurilor îndurate de oamenii muncii în societatea capitalistă stă, după părerea lor, nu în legile obiective ale capitalismului, ci în imperfecțiunea psihicului muncitorului, veșnic cuprins, chipurile, de pasiuni josnice. Nu desființarea capitalismului, ci perfecționarea psihicului — iată mijlocul propus de psihosociologi pentru rezolvarea principalelor probleme sociale.

Reprezentanții curentului *biologic* se pronunță în vorbe pentru o sociologie științifică, dar în realitate înlocuiesc legile dezvoltării sociale cu legile biologice, reduc omul la nivelul animalelor, care luptă orbește pentru existență. Transplantând în domeniul vieții sociale legile care acționează în natură, reprezentanții curentului biologic din sociologia burgheză încearcă „să fundamenteze” exploatarea omului de către om, războaiele de jaf, colonialismul, rasismul și alte trăsături respingătoare ale capitalismului, prezentându-le ca fenomene firești, „naturale”, imuabile.

Reducerea legilor dezvoltării sociale la legile biologiei este antiștiințifică și cu desăvârșire inadmisibilă, deoarece societatea se dezvoltă după legile ei specifice, calitativ deosebite de legile dezvoltării organismelor vegetale și animale. Încercările de a identifica legile dezvoltării societății cu legile naturii au fost caracterizate de V. I. Lenin ca cea mai ușoară, dar, totodată, cea mai sterilă îndeletnicire școlastică.

Negarea principalelor legi ale dezvoltării sociale este caracteristică și pentru reprezentanții așa-numitei *microsociologii*, sau, cum i se mai spune, *sociologiei empirice*. Microsociologii nu se pronunță direct împotriva cunoașterii vieții sociale, dar din lanțul complex al fenomenelor sociale ei studiază numai faptele mărunte ale realității capitaliste, refuzând să vadă îndărătul lor legile interne ale dezvoltării societății. În felul acesta, microsociologii încearcă să abată știința socială de la rezolvarea problemelor sociale esențiale ale contemporaneității.

Refuzul de a recunoaște legile dezvoltării societății nu este decît o încercare de a netezi drumul religiei în domeniul studierii vieții sociale. Nu întimplător mulți sociologi burghezi ajung să susțină așa-zisa predesti-

nare divină a procesului istoric. Scopul istoriei, scrie, de pildă, istoricul reacționar englez A. Toynbee, este instaurarea „imperiului divinității”, iar istoria însăși este „autorevelație divină”.

Îndeplinind voința stăpînilor lor, ideologii burgheziei neagă caracterul logic al dezvoltării sociale, încearcă să prezinte denaturat mersul istoriei, să înfrumusețeze capitalismul, să justifice politica internă și externă reacționară a cercurilor imperialiste. Ei încearcă să abată clasa muncitoare de la cunoașterea și folosirea legilor obiective ale dezvoltării societății, în virtutea acțiunii cărora capitalismul merge spre sfîrșitul lui inevitabil.

Negarea
progresului social   Caracterul antiștiințific al sociologiei burgheze contemporane se manifestă și în *negarea progresului istoric*, a dezvoltării ascendente a societății.

În legătură cu aceasta trebuie menționat că concepțiile sociologilor burghezi cu privire la caracterul procesului istoric au suferit schimbări serioase. Pe vremea cînd burghezia lupta pentru putere, iluminiștii burghezi vorbeau mult despre progresul social. Ideea de progres a servit burgheziei în ascensiune ca armă pentru înlăturarea orînduirii vechi, feudale, și pentru instaurarea societății capitaliste. Dar iată că burghezia a venit la putere, și concepția ei despre progresul social a devenit extrem de unilaterală. Ideologii burgheziei au început să laude fără nici o reținere rînduierile capitaliste, să le prezinte ca domnie eternă a libertății și dreptății, ca întruchipare a idealului de progres. Scopul dezvoltării progresive a societății a fost atins, declară sociologii burghezi, drum mai departe nu există. Ei neagă progresul din cauza fricii ce le-o inspiră viitorul, care nu aduce capitalismului decît pieirea inevitabilă, din cauza

fricii față de lumea nouă, comunistă, care ia în mod necesar locul perimatei orînduiri burgheze.

Sociologii burghezi contemporani opun noțiunii de „progres”, de „dezvoltare” termenul de „schimbări sociale”, în care ei se străduiesc să cuprindă numeroase fenomene secundare care au loc în societate și care nu exercită o influență cît de cît vizibilă asupra mersului istoriei. Totodată, ei se străduiesc să distragă atenția de la transformările radicale revoluționare care au loc în zilele noastre în societate, să minimalizeze importanța lor și să ocolească rezolvarea principalelor probleme ale contemporaneității.

Renunțarea sociologilor burghezi la ideile progresului social este dovedită și de numeroasele teorii ale „ciclurilor”, „stagnării” și „regresului” societății, pe care astăzi le răspîndesc intens ideologii reacționari ai burgheziei.

În deceniul al 3-lea al secolului nostru, teoria „ciclurilor” a fost propagată de ideologul imperialismului german Spengler. În cartea „Declinul Europei”, el s-a străduit să demonstreze că societatea nu este în stare să iasă din cercul închis în care se repetă invariabil aceleași trei trepte: nașterea, înflorirea și declinul. După părerea lui Spengler, capitalismul este înflorirea civilizației și culturii. O dată cu pieirea lui, omenirea se va întoarce, chipurile, din nou la sălbăticie și barbarie. De aici, propagarea inutilității luptei împotriva capitalismului, negarea luptei revoluționare pentru socialism, care, pasămite, ar fi, în general, imposibil, deoarece este cu neputință să se ajungă la vreo societate nouă.

Teoria reacționară a „ciclului istoric” este susținută de ideologul reacționar Toynbee, amintit mai sus, care neagă dezvoltarea ascendentă generală a societății,

numind-o cu dispreț „iluzia progresului”. Ridicîndu-se împotriva socialismului, afirmînd, în pofida celor mai evidente realități, că orice încercări de a zdruncina capitalismul vor duce la degenerarea și declinul civilizației, Toynbee caută zadarnic să fundamenteze trăinicia și veșnicia societății capitaliste.

Ideile de legitate și progres triumfă Ideologii reacționari ai burgheziei contemporane denaturează mersul procesului istoric. Simțind falimentul inevitabil al capitalismului, ei țipă despre pieirea civilizației, a omenirii în ansamblu, identifică pieirea inevitabilă a capitalismului cu pieirea omenirii. Pieirea orînduirii capitaliste este inevitabilă; aceasta este o condiție a progresului social contemporan. În ceea ce privește însă omenirea, aceasta va trăi, se va dezvolta și va ajunge în mod necesar pe culmile luminoase ale societății comuniste.

Însăși viața, mărețul progres realizat în Uniunea Sovietică, în celelalte țări socialiste nu lasă piatră pe piatră din „teoriile” pseudoștiințifice ale sociologilor burghezi contemporani. Toate aceste „teorii” sînt o mărturie vie a crizei fără ieșire în care se află capitalismul contemporan și sociologia reacționară care-l apără.

Falsificînd caracterul procesului istoric, sociologii burghezi urmăresc un scop bine determinat: să amîne pieirea capitalismului, să infrumusețeze fațada dărăpănată a edificiului capitalist și să defăimeze socialismul, să „infirmе” marxism-leninismul, singura teorie științifică despre societate.

La ce tertipuri nu recurg în acest scop lacheii cu diplomă ai capitalismului! Aici intră și calomniile la adresa socialismului și a teoriei marxist-leniniste, și apologetica deșănțată a capitalismului, și raționamentele false despre „capitalismul popular”, despre statul

burghez ca „stat al prosperității generale” etc. Dar, la orice viclenii ar recurge apologetii imperialismului, istoria merge înainte. Ea demonstrează cu o mare forță de convingere justețea marxism-leninismului.

Știința, practica social-istorică a oamenilor demonstrează fără putință de tăgadă că dezvoltarea societății este un proces istoric-natural ascendent, care se desfășoară după legi obiective. Istoria societății este lanțul nesfârșit al dezvoltării, al trecerilor revoluționare de la sisteme sociale mai simple, inferioare, la altele mai complexe, superioare, la baza progresului social stînd dezvoltarea și perfecționarea producției materiale. De la cele mai simple unelte, piatra și bățul cu care omul a început lupta pentru viață, producția a străbătut, în dezvoltarea ei, un măreț drum pînă la cele mai perfecționate mașini și mecanisme automate, dirijate cu ajutorul energiei electrice sau atomice. O dată cu progresul producției s-au dezvoltat și celelalte domenii ale vieții sociale.

Celor care vor să defăimeze ideile marxist-leniniste despre progresul social, să apere orînduirea capitalistă muribundă le-a răspuns foarte bine N. S. Hrușciov: „Oricit s-ar împoțona o babă, ea tot babă rămîne. Așa este și cu capitalismul. El este în declin, în locul lui pășește victorios socialismul, orînduirea comunistă. Mărețele idealuri ale comunismului pun stăpînire pe mințile oamenilor muncii”.

CAPITOLUL AL XI-LEA

MODUL DE PRODUCȚIE — BAZA MATERIALĂ A VIEȚII SOCIETĂȚII

Principala teză a materialismului istoric este aceea cu privire la rolul hotărîtor al modului de producție în dezvoltarea societății. Dar procesul producției poate avea loc numai în anumite condiții : mediul geografic și populația. De aceea, înainte de a vorbi despre modul de producție, vom examina aceste condiții, vom explica importanța lor în viața socială.

1. Rolul mediului geografic și al populației în dezvoltarea societății

Mediul geografic și societatea Prin mediul geografic se înțelege natura, adică clima și solul, râurile și mările, lumea vegetală și cea animală, relieful, subsolul etc.

Mediul geografic este o *condiție necesară* a activității productive a omului. Fără interacțiunea dintre om și natură, de la care omul obține mijloacele de existență, nu se poate concepe nici o activitate productivă, de muncă.

Mediul geografic poate exercita o dublă acțiune asupra dezvoltării societății. Condițiile naturale favorabile

(existența minereurilor, pădurilor, fluviilor, o climă sănătoasă etc.) contribuie la dezvoltarea societății. Condiții naturale nefavorabile exercită, în schimb, o influență negativă asupra dezvoltării sociale. De pildă, lipsa minereurilor frinează dezvoltarea industrială, o climă excesiv de uscată împiedică dezvoltarea agriculturii etc.

Pornind de la faptul că mediul geografic are o mare importanță în dezvoltarea societății, reprezentanții curentului *geografic* din sociologia burgheză supraapreciază rolul lui și consideră că dezvoltarea socială este *determinată* de mediul geografic în ansamblu, sau de unele elemente ale lui — climă, prezența fluviilor etc.

În epoca imperialismului, curentul geografic a căpătat într-o serie de state capitaliste, aspectul așa-numitei geopolitici — teorie pseudoștiințifică care justifică politica agresivă a țărilor imperialiste. Reprezentanții geopoliticii din Germania hitleristă au formulat cerința „spațiului vital” pentru germani, încercând să „fundamenteze” pretențiile fascismului german la dominația mondială, să justifice politica lui războinică, tilhărească, de subjugare și jefuire a altor popoare.

Evident, concepțiile reprezentanților curentului geografic sînt cu totul neintemeiate din punct de vedere științific. Ei nu dau și nu pot dezvălui cauzele care determină dezvoltarea societății. Cu ajutorul acestor concepții nu se poate explica de ce, de pildă, două țări vecine cum sînt Cehoslovacia și Austria, care au condiții geografice aproximativ egale, se află totuși pe trepte diferite de dezvoltare socială: în Cehoslovacia a fost deja construit socialismul, iar Austria continuă să rămână un stat burghez. Curentul geografic nu vrea să țină seama că mediul geografic se dezvoltă mult mai încet decît viața socială și de aceea, firește, nu poate determina dezvoltarea socială. Astfel, condițiile naturale

din Uniunea Sovietică nu s-au schimbat aproape de loc în ultimii o sută de ani. În acest timp însă, aici orinduirea feudală a fost înlocuită cu capitalismul, capitalismul cu orinduirea socialistă, iar în prezent Țara sovietică construiește cu succes comunismul.

Din cele spuse rezultă că mediul geografic nu determină dezvoltarea socială, deși el este o condiție necesară a vieții sociale. El poate numai să contribuie la dezvoltarea societății sau să frîneze această dezvoltare.

Populația și societatea   O altă condiție necesară a vieții materiale a societății este *populația*. Producția nu este posibilă fără oameni, a căror muncă reprezintă acea puternică forță care supune natura, o determină să slujească interesele omului. Se înțelege, de aceea, că în anumite condiții o populație numeroasă sau mai puțin numeroasă, ritmul înalt sau scăzut al creșterii ei pot să accelereze sau să încetinească dezvoltarea unei țări. Este, de pildă, neîndoielnic că marile resurse în oameni, ritmul înalt de creștere a populației reprezintă un factor important al uriașelor succese ale Uniunii Sovietice.

Joacă însă populația un rol hotărîtor, determinant, în dezvoltarea societății? Dacă da, atunci de ce Pakistanul, unde densitatea populației este de peste 90 de locuitori pe kilometru pătrat, a rămas mult în urmă, în ceea ce privește dezvoltarea economică, față de S.U.A., unde densitatea populației este de numai 23 de oameni pe kilometru pătrat? Și cum se explică atunci că Uniunea Sovietică, unde densitatea populației este mai scăzută decît în S.U.A., le-a întrecut considerabil pe acestea în ceea ce privește dezvoltarea politică și socială?

Rezultă că densitatea și creșterea populației *nu determină* viața societății. Dimpotrivă, ele însele depind de caracterul orînduirii sociale. În Țara sovietică, de

pildă, ritmul foarte înalt al creșterii populației decurge din esența orînduirii socialiste, este rezultatul marii griji a societății socialiste față de om.

Cu toate acestea, reprezentanții *malthusianismului* — curent reacționar din sociologia burgheză — declară că de creșterea populației depinde mersul dezvoltării sociale. Întemeietorul acestui curent, economistul și preotul englez Malthus, a pretins la sfîrșitul secolului al XVIII-lea că „a descoperit” „legea generală” a neconcordanței dintre creșterea populației și creșterea producției mijloacelor de existență. Populația, a afirmat Malthus, crește mult mai repede decît producția mijloacelor de existență. De aici ar decurge sărăcia, foametea, șomajul și alte neajunsuri de care suferă oamenii muncii în orînduirea capitalistă. Abținerea de la căsătorie și de la procreare — iată „calea” pe care a propus-o Malthus pentru înlăturarea acestor calamități sociale.

„Teoria” pseudoștiințifică a populației a servit lui Malthus pentru a înfrumuseța capitalismul, pentru a justifica nenorocirile pe care le provoacă el oamenilor muncii. De aceea nu întîmplător malthusianismul se află astăzi în slujba burgheziei imperialiste, care cu ajutorul scornirilor preotului reacționar englez încearcă să explice nu numai contradicțiile profunde ale imperialismului, ci și să justifice propria ei politică externă tilhărească. Malthusianismul contemporan a luat fâțiș forme pline de ura față de om. El nu se mai limitează la sfaturi privind abținerea de la căsătorie și de la procreare, ci propune ca pentru distrugerea gurilor „de prisos” să fie folosită bomba cu hidrogen, arma bacteriologică și alte mijloace monstruoase de exterminare.

Știința și practica au infirmat de mult malthusianismul. Încă Marx a dezvăluit cauza sărăcirii și înfometării oamenilor muncii în capitalism, care se află nu în le-

gile naturale ale populației, ci în însăși esența sistemului capitalist, în repartitia extrem de nedreaptă a bunurilor materiale. Partea leului din aceste bunuri revine capitaliștilor, iar oamenii muncii sint adesea lipsiți chiar și de mijloace de existență absolut necesare. Netemeinicia malthusianismului este dovedită deosebit de convingător de succesele dezvoltării economice a Țării sovietice și ale celorlalte țări ale sistemului mondial socialist, unde o dată cu lichidarea capitalismului au fost lichidate pentru totdeauna foamea, sărăcia și șomajul, unde viața omului devine tot mai îmbelșugată.

Așadar, nici mediul geografic, nici populația nu constituie cauza determinantă a dezvoltării sociale. Această cauză este modul de producție a bunurilor materiale, despre care vom vorbi acum.

2. Modul de producție. Forțele de producție și relațiile de producție

Oamenii nu pot trăi fără hrană, îmbrăcăminte, locuință și alte mijloace materiale. Dar natura nu le oferă de-a gata aceste mijloace. Pentru a le obține, oamenii trebuie să muncească. Munca constituie baza vieții sociale, o necesitate firească a omului. Fără muncă, fără activitate de producție ar fi imposibilă însăși viața oamenilor. Iată de ce cauza principală, determinantă a dezvoltării sociale este *producția bunurilor materiale*.

Forțele de producție   În procesul muncii, omul transformă obiectele din natură cu scopul de a-și satisface necesitățile de trai. Pentru a construi, de pildă, o mașină, omul extrage minereu de fier, îl topește, îl transformă în oțel, pe care apoi îl prelucrează în modul corespunzător.

Procesul producției materiale este de neconceput fără obiectele muncii și mijloacele de muncă. *Obiecte ale muncii* sînt acele lucruri spre care se îndreaptă munca omului. *Mijloace de muncă* sînt mașinile, utilajele, uneltele, clădirile, diferitele mijloace de transport etc.

Dintre toate aceste mijloace de muncă, cele mai importante sînt uneltele de producție, adică instrumentele cu ajutorul cărora oamenii acționează asupra obiectelor muncii și le transformă în mod corespunzător. Producția este de neconceput fără unelte: natura nu se desparte ușor de bogățiile ei, iar pentru ca omul să le obțină numai forța sa musculară este departe de a fi suficientă. Omul poate obține mijloacele necesare traiului numai cu ajutorul uneltelor. El dobîndește aceste mijloace în număr cu atît mai mare, cu cît sînt mai perfecționate uneltele de producție.

Dar uneltele nu dău de la sine oamenilor bunuri materiale. Mai întîi uneltele trebuie confecționate, iar o dată confecționate, mînuite. Cea mai perfecționată mașină este o masă informă de metal dacă nu intervine mîna omului. Numai oamenii pot pune în funcțiune uneltele, pot organiza producția materială, și de aceea ei sînt un element component al acesteia.

Mijloacele de muncă, și în primul rînd uneltele de producție, cu ajutorul cărora oamenii produc bunurile materiale, precum și oamenii înșiși, cu experiența lor de producție, cu deprinderile de muncă, constituie *forțele de producție*. Starea forțelor de producție, gradul lor de dezvoltare arată în ce măsură stăpînește omul natura. Principalul element al forțelor de producție sînt *oamenii, masele de oameni ai muncii*. Munca creatoare a oamenilor insuflă viață uneltelor produse de ei, le determină să dea omului numeroasele bunuri care-i sînt necesare.

Relațiile
de producție

Producția materială nu se reduce la forțele de producție. Oamenii nu pot produce de unul singur, ci uniți, organizați în societate. Munca a fost și rămîne întotdeauna o muncă socială. În procesul muncii, oamenii intră în mod inevitabil în anumite relații unii cu alții. „Pentru a produce, ei intră în anumite legături și relații între ei, și numai în cadrul acestor legături și relații sociale are loc acțiunea lor asupra naturii, are loc producția”¹.

Relațiile oamenilor în procesul de producție sînt *relații de producție*; ele fac parte integrantă din producția materială. Un *mod de producție* istoricește determinat îl constituie unitatea indisolubilă a forțelor de producție și relațiilor de producție corespunzătoare lor.

Oamenii au intrat în relații reciproce de muncă încă la începuturile comunei primitive. În triburile de vînători nomazi, aceste relații erau o legătură între tovarăși de vînătoare în comun. O dată cu creșterea forțelor de producție și cu diviziunea muncii, relațiile dintre oameni au devenit tot mai variate. S-au stabilit legături între agricultori și crescătorii de animale, între agricultori și meșteșugari, între meșteșugari și negustori. O dată cu dezvoltarea industriei mașiniste, legăturile dintre producători au devenit deosebit de numeroase și de variate.

Temelia relațiilor de producție o constituie *formele de proprietate*, adică poziția oamenilor față de mijloacele de producție — pămîntul, subsolul, pădurile, apele, materiile prime, clădirile destinate producției, uneltele de muncă etc. Din formele de proprietate decurge *poziția diferitelor grupuri sociale în societate*, raporturile lor în procesul de producție, sau, așa cum spunea Marx, schimbul reciproc al activității lor. Dacă proprietatea este so-

¹ K. Marx: „Muncă salariată și capital”, E.S.P.L.P. 1957, ediția a V-a, pag. 28.

cială (mijloacele de producție aparțin oamenilor muncii), relațiile de producție capătă caracterul colaborării și ajutorului reciproc între muncitorii liberi de exploatare, așa cum este în socialism. Dacă însă proprietatea este privată (mijloacele de producție aparțin unui mănunchi de exploatatori), relațiile de producție sînt relații de dominație și subordonare, ceea ce este caracteristic, de pildă, capitalismului. Aici nici nu pot exista altfel de relații, întrucît proletariatul este lipsit de mijloace de producție și este silit să-și vîndă forța de muncă exploataretilor, care posedă aceste mijloace.

De caracterul proprietății asupra mijloacelor de producție depind și *formele de repartiție*. În orînduirea burgheză, proprietatea privată capitalistă determină repartiția extrem de nedreaptă a bunurilor materiale. Proprietarul mijloacelor de producție primește aici o mare parte din valorile producției, deși el nu participă nemijlocit la producție. În societatea socialistă, proprietatea socială asigură principiul repartiției după muncă, care corespunde intereselor tuturor oamenilor muncii. Toate bunurile materiale produse aparțin aici oamenilor muncii.

Așadar, relațiile de producție cuprind formele de proprietate asupra mijloacelor de producție, poziția grupurilor sociale în producție, care decurge din acestea, și formele de repartiție a bunurilor materiale.

Relațiile de producție se formează în mod *obiectiv*, independent de voința și dorința oamenilor. Diversele relații dintre oameni în procesul producției apar numai atunci cînd s-au maturizat forțele de producție cărora le corespund aceste relații.

Modul de producție se dezvoltă în virtutea propriilor lui cauze, în virtutea unei dialectici interne specifice lui. Să vedem acum care sînt aceste cauze, în ce constă dialectica internă a dezvoltării modurilor de producție.

3. Dialectica forțelor de producție și relațiilor de producție

Producția nu stă pe loc. Ea se dezvoltă continuu, se perfecționează. Nici nu poate fi altfel : pentru a trăi, oamenii trebuie să producă bunuri materiale în proporții crescînde. Acest lucru se explică, în primul rînd, prin aceea că crește continuu numărul oamenilor de pe planeta noastră și cresc neconținut nevoile lor. Omul primitiv avea nevoie de foarte puțin : o hrană nepretențioasă, piei de animale sălbatice în loc de îmbrăcăminte, un acoperiș deasupra capului, un foc. Cît de mari sînt însă nevoile materiale și culturale ale omului din zilele noastre !

Dezvoltarea producției este o necesitate obiectivă. o lege a vieții sociale. Istoria societății nu este altceva decît dezvoltarea producției sociale, procesul necesar al înlocuirii unui mod de producție inferior cu un altul superior.

Cum se dezvoltă însă producția ?

Dezvoltarea producției începe cu schimbarea forțelor de producție. Dar, după cum știm, forțe de producție sînt și uneltele de producție și oamenii care minuiesc aceste unelte. Care dintre aceste elemente ale forțelor de producție se dezvoltă în primul rînd ? Experiența istoriei arată că în cadrul forțelor de producție în primul rînd se dezvoltă uneltele de producție. Oamenii perfecționează continuu uneltele de producție existente și creează unelte de producție noi, mai productive, care le ușurează munca, îi ajută să obțină mai multe valori materiale cu eforturi mai mici.

Dezvoltarea și perfecționarea uneltelor de producție, progresul tehnic constituie rezultatul activității practice

a tuturor celor cuprinși în procesul de producție. Dar oamenii înșiși se schimbă în procesul progresului tehnic. Cresc experiența lor de producție, calificarea lor, apar noi și noi profesioniști. Pe baza modificărilor uneltelor de muncă și a perfecționării forțelor de producție în ansamblu, se schimbă în cele din urmă și relațiile oamenilor în procesul de producție — relațiile de producție.

Așadar, *forțele de producție determină relațiile de producție*. Totodată, trebuie să ținem seama că forțele de producție nu determină orice fel de relații de producție, ci numai anumite relații de producție care corespund naturii lor interne. Astfel, manufactura capitalistă, care a apărut în sinul feudalismului, a trezit la viață tocmai relațiile capitaliste de producție, și nu altele.

Dar, apărind pe baza forțelor de producție, relațiile de producție nu rămân pasive. Ele *influențează activ* forțele de producție, accelerând sau încetinind dezvoltarea lor.

Nu orice relații de producție pot accelera dezvoltarea producției sociale, ci numai relațiile de producție noi înaintate, care corespund caracterului forțelor de producție. Relațiile de producție învechite, care rămân în urma dezvoltării forțelor de producție, împiedică mersul lor înainte.

Concordanța relațiilor de producție cu caracterul forțelor de producție constituie o condiție absolut necesară a dezvoltării producției. Într-o formă sau alta, ea se manifestă în toate formațiunile social-economice, dar în formațiunile presocialiste, bazate pe proprietatea privată și exploatarea, relațiile de producție nu pot să corespundă vreme îndelungată forțelor de producție, care se dezvoltă continuu. Concordanța relațiilor de producție cu caracterul forțelor de producție și, prin urmare, rolul lor ca prin-

cipal motor al dezvoltării producției au loc aici numai în etapa inițială a existenței modului de producție. Apoi relațiile de producție încep să se învechească, să rămână în urma dezvoltării forțelor de producție, ceea ce duce la apariția contradicțiilor între forțele de producție noi și relațiile de producție vechi.

Contradicția aceasta nu este întâmplătoare; ea decurge din natura internă a celor două laturi ale producției sociale. Forțele de producție reprezintă elementul *cel mai mobil, cel mai revoluționar* al producției. Ele se schimbă neîncetat, și chiar în cadrul aceluiași mod de producție aceste schimbări pot fi extrem de importante. În ceea ce privește relațiile de producție, deși suferă anumite schimbări, în fond ele rămân neschimbate în cadrul modului de producție dat. De când există capitalismul, de pildă, forțele lui de producție au suferit schimbări profunde, în timp ce relațiile de producție se bazează acum, ca și înainte, pe proprietatea privată capitalistă.

Datorită unei anumite stabilități, relațiile de producție nu țin pasul cu dezvoltarea forțelor de producție și, rămânând în urmă, încep să frâneze dezvoltarea acestora, intră în contradicție cu ele. Pe măsura dezvoltării continue a forțelor de producție, rolul de frână al relațiilor de producție devine tot mai vizibil, contradicția capătă un caracter tot mai profund și mai ascuțit, transformându-se în cele din urmă în conflict. Se maturizează necesitatea revoluției sociale, care înlătură relațiile de producție vechi și instaurează altele noi.

Aceasta este dialectica obiectivă a forțelor de producție și relațiilor de producție în condițiile societății bazate pe clase antagoniste. Să analizăm acum modul în care se manifestă această dialectică în dezvoltarea concretă a societății omenești.

4. Istoria societății ca istorie a dezvoltării și schimbării legice a modurilor de producție

Intuitiv modul de producție constituie baza materială a vieții sociale, care determină toate celelalte laturi ale ei, istoria societății trebuie considerată, în primul rând, ca istorie a dezvoltării și schimbării legice a modurilor de producție.

Istoria cunoaște cinci moduri de producție, care s-au schimbat succesiv: comuna primitivă, sclavagismul, feudalismul, capitalismul și socialismul. În această ordine le și analizăm.

Comuna primitivă	Istoria societății începe cu apariția omului, a cărui trăsătură specifică, care îl deosebește de animale, este <i>capacitatea de a confecționa și folosi unelte de muncă</i> . Munca ocupă cel mai important loc în existența și dezvoltarea omului. În procesul muncii s-a format omul însuși, au apărut și s-au dezvoltat formele organizării lui sociale.
------------------	--

Din punct de vedere istoric, prima formă de organizare socială a oamenilor a fost orînduirea comunei primitive. În cursul acestei îndelungate perioade, omul a trecut de la folosirea uneltelor de muncă oferite de-a gata de natură — bețe și pietre — la confecționarea primelor unelte primitive. La început, acestea au fost unelte grosolane de piatră, lemn, corn, os (topor, cuțite, dalte, răzuitoare, sulite și lănci, cîrlige pentru pescuitul peștelui etc.). Ulterior, aceste unelte au fost perfecționate, prelucrate amănunțit. Au apărut și unelte, mijloace de muncă noi — arcul și săgețile, bărcile, săniile etc. Omul a învățat să obțină focul, fapt care a avut o importanță deosebită în dezvoltarea omenirii.

O dată cu perfecționarea uneltelor s-a dezvoltat și s-a perfecționat activitatea productivă a oamenilor. De

la culegerea produselor oferite de natură (fructe comestibile, hoabe și ierburi), omul a trecut la cultivarea plantelor, la agricultură, iar de la vînatul animalelor sălbatice la îmblinzirea și domesticirea lor, la creșterea animalelor.

Nivelul extrem de scăzut al forțelor de producție în orînduirea comunei primitive a determinat și relațiile de producție corespunzătoare. Temelia lor a constituit-o proprietatea comună asupra mijloacelor de producție din acea vreme și, legat de aceasta, relațiile de colaborare și ajutor reciproc dintre oameni. Aceste relații au fost determinate de faptul că în acea vreme, avînd unelte de muncă primitive, oamenii se puteau opune puternicelor forțe ale naturii numai în comun, în colectiv.

În societatea primitivă, oamenii trăiau în colectivități determinate — comunități în care erau uniți după criteriul rudeniei. Ei lucrau împreună pămîntul comun cu unelte comune, aveau adăpost comun. Produsele obținute se împărțeau egal. Ca urmare a nivelului extrem de scăzut al forțelor de producție, oamenii obțineau atît de puține produse, încît acestea abia le ajungeau pentru a trăi. Nu existau bunuri care să fie uzurpate, însușite de cineva. Proprietatea privată, clasele și, prin urmare, exploatarea nu apăruseră.

În condițiile societății primitive, forțele de producție se dezvoltau neînterupt, deși într-un ritm lent. S-au perfecționat uneltele de muncă, s-a îmbogățit experiența de producție a oamenilor. Un salt uriaș în dezvoltarea producției a însemnat trecerea de la uneltele de muncă din piatră la uneltele metalice. Noile unelte — plugul cu brăzdar de metal, toporul de bronz sau de fier etc. — au făcut munca mai productivă. A devenit posibilă practicarea pe scară mai largă a agriculturii și creșterii animalelor. A avut loc prima mare diviziune socială a

muncii : creșterea animalelor s-a separat de agricultură. Ceva mai târziu s-a separat ca ramură de sine stătătoare a producției meșteșugăria (confeccionarea uneltelor de muncă, armelor, îmbrăcămintei, încălțămintei etc.). A apărut și a început să se dezvolte schimbul de produse.

O dată cu creșterea productivității muncii, comunitatea gentilică a început să se împartă în familii. A apărut proprietatea privată, proprietar al mijloacelor de producție a devenit familia, aceste mijloace de producție fiind concentrate cu precădere în familiile fostei nobilimi gentilice. Întrucât lucrătorul a început să producă mai multe produse decât era necesar pentru întreținerea vieții sale, a apărut posibilitatea însușirii produsului excedențar, posibilitatea îmbogățirii unor membri ai societății pe seama altora, a apărut exploatarea. Pe măsură ce proprietatea privată și schimbul s-au dezvoltat, procesul destrămării comunei primitive s-a intensificat. Egalitatea primitivă a făcut loc inegalității sociale. Au apărut primele clase dușmane : sclavii și proprietarii de sclavi.

Astfel, dezvoltarea forțelor de producție a dus la înlocuirea societății primitive cu societatea sclavagistă.

Societatea sclavagistă   Forțele de producție moștenite de la societatea primitivă s-au dezvoltat în continuare în societatea *sclavagistă*. Uneltele de lemn și de piatră au cedat definitiv locul uneltelor de metal, la început de bronz, iar apoi de fier. Plugul cu brăzdar de metal, apoi plugul de fier, secera de metal și alte unelte au permis să se ridice productivitatea muncii în agricultură. Paralel cu cultivarea cerealelor a apărut pomicultura și legumicultura. Pentru irigarea pământurilor s-au construit instalații artificiale — canale, zăgazuri, instalații de pompare etc., pentru prelucrarea cerealelor — morile. S-a dezvoltat mineritul, unde se folosea munca manuală, întrebuintându-se unelte dintre cele mai rudi-

mentare : drugi, ciocane pentru extragerea minereului ; mori sau pive pentru sfărîmarea lui și cuptoare pentru a-l topi și a obține metal.

A continuat procesul diviziunii muncii : meșteșugul de la oraș s-a separat de agricultură. În producția meșteșugărească s-au separat diferite ramuri : producerea metalului, armelor, îmbrăcăminteii, încălțăminteii, fierăria, olăritul, țesătoria, prelucrarea pieilor etc. În meșteșuguri au început să fie folosite diferite unelte specializate, au apărut un strung rudimentar și foalele de fierărie.

O largă dezvoltare au luat construcțiile, construcțiile de corăbii, tehnica militară. Au apărut orașe, s-a dezvoltat comerțul.

Dezvoltarea forțelor de producție în condițiile sclavagismului a fost determinată de relațiile de producție corespunzătoare lor. Temelia relațiilor de producție ale societății sclavagiste a fost proprietatea deplină a stăpînului de sclavi atît asupra mijloacelor de producție cît și asupra sclavului, precum și asupra întregii producții realizate de acesta. Stăpînul de sclavi dădea sclavului numai atît cît îi trebuia ca să nu moară de foame.

Așadar, în societatea sclavagistă s-au stabilit relații de subordonare și dominație, relații de cruntă exploatare a masei de sclavi complet lipsiți de drepturi de către un mănunchi de proprietari de sclavi. Aceste relații au contribuit un anumit timp la dezvoltarea forțelor de producție, dar apoi posibilitățile lor au fost epuizate și ele s-au transformat într-o piedică serioasă în calea dezvoltării producției sociale. Producția cerea perfecționarea continuă a uneltelor, creșterea productivității muncii, dar sclavul nu era interesat în aceasta, deoarece situația lui nu s-ar fi îmbunătățit cu nimic. În condițiile exploatării inumane, însuși sclavul — principala forță de muncă — se degrada fizic, și intelectual. Contradicția dintre forțele

de producție și relațiile de producție ale societății sclavagiste s-a ascuțit la extrem. Această contradicție și-a găsit expresia în răscoalele sclavilor. Exploatați fără milă, împinși la ultima limită a disperării, sclavii s-au ridicat împotriva stăpînilor lor. Acțiunile lor alături de incursiunile triburilor vecine au subminat bazele orînduirii sclavagiste, pe ruinele căreia a apărut o societate nouă, societatea feudală.

Societatea
feudală   Dezvoltarea progresivă a forțelor
de producție a continuat în condi-
țiile *feudalismului*. În această epocă, oamenii au adău-
gat la forța lor musculară energia apei și a vîntului : se
foloseau pe scară largă morile de apă și vasele cu pînze.
Oamenii au învățat să obțină fier din fontă, au inventat
hîrtia, praful de pușcă, tiparul și au făcut o serie de alte
descoperiri care au jucat un rol important în istoria
omenirii.

S-au dezvoltat în continuare meseriile, au fost create
unelte și mecanisme noi și au fost perfecționate cele
vechi. Deosebit de vizibil a fost progresul în producția
textilă, unde a apărut roata de tors, războiul de țesut,
mașina de răsucit și altele. A crescut specializarea mun-
cii meșteșugărești, fapt care a făcut să crească într-o
măsură însemnată productivitatea ei. O dată cu dezvoltarea
meseriilor și comerțului s-au dezvoltat orașele. Unele
dintre ele au ajuns să joace rolul de importante
centre internaționale ale meseriilor și comerțului.

S-a dezvoltat și agricultura. Au apărut noi și noi
soiuri de cereale, fructe, legume. A fost introdus asola-
mentul cu trei sole, au început să fie folosite îngrășă-
minte, să se lucreze mai îngrijit pămîntul. S-a extins
creșterea animalelor, în gospodărie au început să fie fo-
losite pe scară tot mai largă animalele de muncă și cele
productive.

În feudalism, dezvoltarea forțelor de producție a fost condiționată de relațiile de producție feudale. Temelia acestor relații o constituia proprietatea feudalului asupra mijloacelor de producție, în primul rînd asupra pămîntului, și proprietatea parțială asupra lucrătorului, asupra țaranului iobag. Feudalul avea dreptul să silească pe țaran să-i muncească, să-i efectueze tot felul de prestații, putea să-l vîndă și să-l cumpere, dar viața țaranului nu-i aparținea.

Ca și în orînduirea sclavagistă, relațiile de producție feudale erau relații de dominare și subordonare, de exploatare a țaranilor iobagi de către feudali. Ele însă erau mai progresiste decît în societatea sclavagistă, deoarece creau o oarecare coînteresare a lucrătorului în rezultatele muncii. Țăranii și meșteșugarii aveau o gospodărie personală (țaranul poseda un petic de pămînt, cai și alte animale de curte, oarecare inventar; meșteșugarul — unelte, mecanisme rudimentare), unde lucrau pentru ei după efectuarea servituților feudale. Ei erau interesați în perfecționarea uneltelor, în îmbunătățirea metodelor de muncă.

A trecut timpul. Forțele de producție au continuat să se dezvolte. Un impuls deosebit de puternic au dat dezvoltării forțelor de producție marile descoperiri geografice de la sfîrșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea (descoperirea Americii, drumul pe mare spre Indii etc.). Se formează piața internațională. Crește cererea de diferite mărfuri, cerere pe care producția meșteșugărească n-o mai putea satisface. Și iată că locul atelierului meșteșugăresc a fost luat de manufactură.

Manufactura concentra la un loc un număr mai mare de muncitori, efectua o largă diviziune a muncii în rîndurile lor, sporind astfel considerabil productivitatea muncii. Apariția manufacturii a însemnat apariția în si-

mul feudalismului a orînduirii noi, capitaliste, și a claselor antagoniste specifice ei — burghezia și proletariatul.

Dezvoltarea continuă a noilor forțe de producție a intrat în contradicție cu relațiile de producție feudale. Manufactura cerea muncitori liberi, iar feudalismul lega pe iobag de pămînt; manufactura avea nevoie de o largă piață internațională, iar crearea acesteia era frînată de fărîmițarea și închistarea feudală, de sistemul de economie naturală. A apărut necesitatea de a înlocui relațiile de producție feudale cu relații noi, capitaliste. Acest lucru s-a înfăptuit și s-a consfințit prin numeroase revoluții burgheze, la care, sub conducerea burgheziei, au participat activ țărani iobagi și păturile muncitoare de la orașe.

Societatea
capitalistă

Marea producție mașinistă — iată prin ce se caracterizează forțele de producție ale *capitalismului*. Locul atelierului meșteșugăresc și al manufacturii este luat de mari fabrici, uzine, mine. „Subjugarea forțelor naturii, mașinismul, aplicarea chimiei în industrie și agricultură, navigația cu aburi, căile ferate, telegraful electric, desțelenirea unor întregi continente, fluvii făcute navigabile, populații întregi ieșite ca din pămînt...”¹ — astfel au caracterizat Marx și Engels forțele de producție ale capitalismului în „Manifestul Partidului Comunist”. În decurs de un secol-două de existență, capitalismul a făcut în domeniul dezvoltării forțelor de producție mult mai mult decît toate epocile anterioare ale omenirii.

O atît de rapidă creștere a forțelor de producție a fost stimulată de relațiile de producție noi, capitaliste. Temelia lor o constituie proprietatea privată burgheză, care a înlăturat treptat proprietatea feudală. În capita-

¹ K. Marx și F. Engels: „Manifestul Partidului Comunist”, Editura politică, 1960, ediția a VII-a, pag. 37.

lism, lucrătorul — proletarul — este liber din punct de vedere juridic, el nu este legat nici de pământ, nici de vreo întreprindere oarecare. El este liber în sensul că poate merge să se angajeze la oricare capitalist, dar nu este liber față de clasa burgheziei în ansamblu. Fiind lipsit de mijloace de producție, el este nevoit să-și vândă forța de muncă și să poarte astfel jugul exploatării.

Relațiile de producție capitaliste au determinat apariția profitului capitalist ca stimulent al producției. În goana după profit, burghezul lărgea producția, perfecționa tehnica, îmbunătățea tehnologia în industrie și agricultură. Dar aceste relații nu au determinat numai un nivel nemaiîntâlnit al dezvoltării producției în comparație cu societățile anterioare, ci au trezit la viață și forțe de producție care au adus sistemul capitalist în ansamblu în pragul pieirii. Marx și Engels au asemuit capitalul cu un vrăjitor ale cărui descințece au dezlănțuit acțiunea unor forțe atât de puternice, încît el însuși n-a mai fost în stare să se măsoare cu ele.

Ca urmare a dezvoltării uriașe a forțelor de producție, relațiile de producție capitaliste au încetat să le mai corespundă, s-au transformat în cătușe ale dezvoltării lor. A apărut și s-a dezvoltat contradicția fundamentală a modului de producție capitalist — contradicția dintre caracterul social al procesului de producție și forma privat-capitalistă de însușire. În societatea burgheză, producția are un pronunțat caracter social. La ea participă multe milioane de oameni ai muncii concentrați în mari întreprinderi, iar roadele muncii acestor milioane de oameni sînt însușite de un mic mănunchi de proprietari ai mijloacelor de producție. Aceasta este principala contradicție a capitalismului.

În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, capitalismul a ajuns la cel mai înalt și ultimul stadiu de dezvoltare.

tare, la *imperialism*. Principala trăsătură a imperialismului este dominația monopolurilor, care a luat locul liberei concurențe. Monopolurile sînt mari uniuni ale capitaliștilor care concentrează în mîinile lor producția sau desfacerea celei mai mari părți a diferitelor mărfuri. Scopul monopolurilor este de a obține profituri dintre cele mai ridicate.

În goana după profit, imperialiștii au intensificat exploatarea oamenilor muncii din propria țară și exploatarea popoarelor din țările coloniale și dependente. După ce și-au împărțit lumea, ei duc o luptă înverșunată pentru reîmpărțirea ei.

În condițiile imperialismului, toate contradicțiile capitalismului, și în primul rînd contradicția dintre caracterul social al producției și forma privată a însușirii, s-au ascuțit la maximum. Această contradicție generează crize și șomaj, determină ascuțirea luptei de clasă dintre burghezie și proletariat și reprezintă baza economică a revoluției socialiste. Revoluția socialistă victorioasă desființează relațiile de producție capitaliste și instaurează modul de producție socialist.

CAPITOLUL AL XII-LEA

MODUL DE PRODUCȚIE SOCIALIST

1. Particularitățile formării modului de producție socialist

În societățile bazate pe clase antagoniste, fiecare mod de producție nou apare în sinul orînduirii precedente, vechi. Să vedem acum însă cum a apărut *modul de producție socialist*, care sînt particularitățile nașterii și dezvoltării lui.

În opoziție cu modul de producție capitalist, modul de producție socialist se bazează pe proprietatea socială asupra mijloacelor de producție și este incompatibil cu exploatarea. De aceea el nu poate să apară în sinul capitalismului, așa cum modul de producție capitalist a apărut în sinul societății feudale.

Aceasta nu înseamnă însă că socialismul apare pe un loc gol, pustiu. Încă în capitalism apar premise ale socialismului — marea producție mecanizată cu un înalt grad de concentrare și socializare a muncii, nivelul înalt de dezvoltare a științei și tehnicii. În condițiile capitalismului apare și crește forța menită să înfăptuiască socialismul — clasa muncitoare, care trece prin școala aspră a luptei împotriva burgheziei, își organizează un partid propriu, care o înarmează cu concepția științifică despre lume.

Dar numai aceste premise nu sînt suficiente pentru crearea modului de producție socialist. Socialismul rupe definitiv cu proprietatea privată asupra mijloacelor de producție, desființează pentru totdeauna exploatarea și

orice fel de asuprire, transformă radical conștiința oamenilor. Pentru aceasta este însă necesară revoluția socialistă, o întreagă perioadă de trecere de la capitalism la socialism. În condițiile acestei perioade, clasa muncitoare, care ia în mâinile sale puterea, creează conștient și planificat, împreună cu toți oamenii muncii, modul de producție socialist. Rolul hotărîtor în crearea modului de producție socialist revine statului socialist și forței sale conducătoare — partidul comunist.

Ca urmare a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, clasa muncitoare din Rusia a cucerit puterea politică și a trecut imediat la crearea condițiilor pentru statornicirea relațiilor de producție socialiste. În primul rînd a fost naționalizată marea producție capitalistă — marea industrie, băncile, transporturile, mijloacele de comunicație. În felul acesta, relațiile de producție socialiste au fost instaurate în principalul domeniu al economiei naționale — în industrie. Totodată a fost confiscată marea proprietate moșierească asupra pămîntului. Aceste principale măsuri au subminat puterea economică a burgheziei, au lichidat clasa reacționară a moșierilor, au întărit alianța dintre clasa muncitoare și țărănime.

Deținînd posturile de comandă în economia națională, clasa muncitoare a căpătat posibilitatea să treacă la realizarea planului leninist al construcției socialiste. Cele mai importante verigi ale acestui plan au fost industrializarea țării și colectivizarea agriculturii. Victoria politicii de industrializare a asigurat dezvoltarea puternică a forțelor de producție și a creat baza tehnică-materială pentru transformarea socialistă a agriculturii. Prin realizarea planului cooperatist al lui Lenin, a fost creată marea agricultură socialistă mecanizată, relațiile de producție socialiste s-au extins și în această ramură, în trecut cea mai înapoiată a economiei.

Așadar, spre sfârșitul deceniului al 4-lea, în Uniunea Sovietică a fost creat modul de producție socialist. În 1937 se aflau în proprietate socialistă 99% din fondurile de producție ale țării. În acel an, întreprinderile socialiste au produs 99,8% din producția globală a industriei și 98,5% din producția agriculturii.

În prezent, pe drumul dezvoltării socialiste merg cu succes țările de democrație populară din Europa și din Asia. Procesul instaurării modului de producție socialist în aceste țări este subordonat legilor generale ale construcției socialismului, dar formele și ritmul transformărilor socialiste nu sînt aceleași în diferite țări.

Sînt diferite, de pildă, formele transformării industriei capitaliste în industrie socialistă, ritmul industrializării. În țările în trecut înapoiate în ceea ce privește dezvoltarea industrială, industrializarea se face într-un ritm mai intens decît în țările mai dezvoltate din punct de vedere industrial. Sînt diferite, de asemenea, formele concrete ale cooperativizării agriculturii în țările sistemului socialist.

Dar, cu toată deosebirea în ceea ce privește formele, esența acestor transformări rămîne aceeași: se lichidează proprietatea privată capitalistă și se instaurează proprietatea socială socialistă — baza economică a socialismului.

2. Dialectica forțelor de producție și relațiilor de producție în socialism

Forțele de producție și relațiile de producție în socialism

Industria și agricultura socialistă, transportul și mijloacele de comunicație, industria constructoare, precum și oamenii muncii ocupați în aceste ramuri ale economiei naționale — acestea sînt forțele de producție ale societății socialiste. În Uniunea Sovietică există peste

200.000 de întreprinderi de stat, care produc majoritatea covârșitoare a producției industriale, și zeci de mii de întreprinderi ale industriei locale. În agricultură se numără aproximativ 6.000 de sovhozuri și zeci de mii de colhozuri. În domeniul transportului există o mare rețea de căi ferate și șosele, flotă maritimă și fluvială. În țară se desfășoară construcții uriașe. O largă dezvoltare au luat mijloacele de comunicație — telegraful, telefonul, radioul, televiziunea etc.

Baza tehnică-materială a socialismului o formează marea producție mecanizată în continuu progres, întemeiată pe folosirea largă a electricității, chimiei, iar în unele ramuri și a energiei atomice, pe mecanizarea complexă și automatizare.

Temelia temeliilor întregii economii naționale a țării noastre, izvorul forței și bogăției ei este industria grea.

Cel mai important element al forțelor de producție ale socialismului sînt oamenii muncii — muncitorii, colhoznicii, inginerii și tehnicienii. În anii Puterii sovietice lucrătorii din producția socialistă au acumulat o uriașă experiență în producție, conduc cu succes tehnica cea mai variată și mai complexă, asigură progresul tehnic continuu, creșterea continuă a productivității muncii.

Dezvoltarea forțelor de producție, perfecționarea continuă a uneltelor și mijloacelor de producție, a experienței și deprinderilor de producție ale oamenilor constituie o condiție necesară a dezvoltării economiei socialiste.

Pe baza forțelor de producție ale socialismului au crescut și s-au dezvoltat relațiile de producție socialiste. La baza acestor relații se află *proprietatea socialistă* asupra mijloacelor de producție. Există două forme de proprietate socialistă : *de stat*, adică proprietatea întregului popor, reprezentat prin statul socialist, și *cooperatist-colhoznică*, adică proprietatea diferitelor colhozuri și

asociații cooperatiste. Ambele forme de proprietate au caracter socialist și asigură rezolvarea sarcinilor construcției comuniste. Forma dominantă, principală de proprietate în societatea socialistă este proprietatea de stat.

Proprietatea socialistă generează relații de *colaborare* și *ajutor reciproc frățesc* între cei ce muncesc. Orice exploatare a omului de către om este exclusă cu desăvîrșire; în aceasta constă marea superioritate a relațiilor de producție socialiste, deosebirea lor esențială față de relațiile de producție din societățile bazate pe clase antagoniste.

Datorită proprietății socialiste se aplică consecvent și principiul socialist al repartiției după muncă. „De la fiecare după capacități, fiecăruia după muncă” — astfel este exprimat acest principiu.

Așadar, proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție și relațiile de colaborare și ajutor reciproc dintre muncitorii liberi de exploatare, care decurg de aici, precum și principiul socialist al repartiției după muncă constituie esența relațiilor de producție în socialism.

Concordanța relațiilor
de producție socialiste
cu caracterul
lorțelor de producție

Societatea socialistă a pus pentru totdeauna capăt contradicției antagoniste dintre caracterul social al producției și forma privată de însușire, proprie capitalismului. În socialism, producția are un caracter social clar exprimat. În întreprinderile industriale și comerciale, în sovhozuri, colhozuri etc. lucrează milioane de muncitori și colhoznici din țara noastră. Dar, în opoziție cu capitalismul, unde rezultatele muncii a milioane de oameni sînt însușite de un mănunchi de exploatare, în societatea socialistă rezultatele producției revin producătorilor înșiși, oamenilor muncii. Dominația proprietății socialiste, care constituie baza relațiilor de producție socialiste, determină și ca-

racterul social al repartiției. Aproximativ $\frac{3}{4}$ din venitul național al țării se alocă pentru satisfacerea nevoilor personale materiale și culturale ale oamenilor muncii. Restul venitului național este alocat pentru lărgirea producției și alte nevoi sociale, aparținând tot poporului muncitor.

Societății socialiste îi este proprie *concordanța dintre relațiile de producție și caracterul forțelor de producție*. Această concordanță nu are caracter temporar, nu are loc doar în etapa inițială a dezvoltării producției, ca, de pildă, în capitalism, ci se menține în decursul întregii existențe și dezvoltări a modului de producție socialist. Aceasta deoarece caracterului social al forțelor de producție în socialism îi corespunde proprietatea socială asupra mijloacelor de producție.

Corespunzând forțelor de producție, relațiile de producție socialiste deschid cîmp larg pentru dezvoltarea acestora, constituie un puternic factor al dezvoltării producției. Nu goana după profit, ci cointeresarea tuturor oamenilor muncii în avîntul producției sociale face să înainteze economia socialistă. Cea mai evidentă manifestare a relațiilor socialiste de colaborare și ajutor reciproc este *întrecerea socialistă*, în procesul căreia oamenii muncii luptă pentru lichidarea lipsurilor în muncă, ridică pe cei rămași în urmă la nivelul frunțașilor.

Relațiile de producție socialiste generează un stimulent atît de puternic al progresului economic cum este *cointeresarea materială* a lucrătorului în rezultatele muncii lui. Cu cît muncitorul, colhoznicul sau intelectualul va munci mai mult și mai bine, cu atît el obține mai multe mijloace de trai. Totodată, din aceasta cîștigă și societatea. *Imbinarea organică a intereselor personale cu interesele generale* în socialism constituie un puternic factor de dezvoltare a producției.

Datorită relațiilor de producție socialiste, poporul sovietic, condus de partidul comunist, a transformat Rusia înapoiată într-un puternic stat socialist industrial-colhoznic. În 1959, în U.R.S.S. s-a produs mai mult decât în Rusia țaristă în 1913: fontă — de 10 ori, oțel — de 14 ori, petrol — de 14 ori, cărbune — de 17 ori. În trei zile se produce mai multă energie electrică decât se producea în Rusia țaristă într-un an. Numai producția peste plan din 1959 a fost mai mare decât întreaga producție anuală a Rusiei țariste. Sint uriașe și succesele agriculturii. Marele Lenin visa o sută de mii de tractoare pentru a arăta țăranilor avantajele gospodăriei colective mecanizate. Iar astăzi pe ogoarele Uniunii Sovietice lucrează peste 1.700.000 de tractoare și un număr uriaș de mașini agricole, demonstrând marea forță a orînduirii colhoznice.

Este caracteristic că ritmul dezvoltării producției socialiste este de cîteva ori mai mare decât în cele mai dezvoltate țări capitaliste. Astfel, în ultimii 6 ani (1954—1959), producția industrială a crescut în U.R.S.S. cu 90%, iar în S.U.A. numai cu 15%.

Datorită ritmului înalt de dezvoltare se micșorează decalajul dintre U.R.S.S. și S.U.A. în ceea ce privește producția pe locuitor. În perioada 1954—1959, producția pe locuitor a crescut în U.R.S.S. cu 71%, în timp ce în S.U.A. nu s-a înregistrat aproape nici o creștere.

Uniunea Sovietică va întrece cu siguranță S.U.A. atît în ceea ce privește volumul global al producției cit și în ceea ce privește producția pe locuitor.

Relațiile de producție socialiste asigură dezvoltarea impetuoasă a economiei naționale a tuturor țărilor socialiste. În comparație cu nivelul antebelic, producția industrială a acestor țări, în ansamblu, a crescut în 1959, de aproape 6 ori, în timp ce în țările capitaliste producția industrială a crescut în acest timp de circa 2 ori.

Despre
contradicțiile dintre
forțele de producție
și relațiile de
producție în socialism

Concordanța dintre relațiile de producție și forțele de producție în socialism nu exclude unele contradicții între ele cu caracter neantagonist. Și în socialism, forțele de

producție, fiind conținutul producției sociale, reprezintă elementul cel mai mobil, care se schimbă cel mai repede. În ceea ce privește forma, relațiile de producție, ea, ca orice formă, rămâne în urma conținutului. De aici și unele contradicții cu caracter neantagonist între forțele de producție și relațiile de producție în condițiile socialismului.

În ce constă însă esența acestor contradicții ?

Așa cum am mai spus, în socialism, pe baza proprietății sociale asupra mijloacelor de producție, s-au statornicit relațiile socialiste de colaborare și ajutor reciproc între oameni. Aceste relații constituie o rețea complexă de colaborare a lucrătorilor din industrie și agricultură, a diferitelor ramuri ale producției industriale și agricole, a diferitelor întreprinderi, colhozuri și sovhozuri, a orașelor și satelor, a oamenilor muncii fizice și muncii intelectuale etc.

Această rețea a colaborării, a legăturilor economice dintre oamenii sovietici corespunde în ansamblu caracterului forțelor de producție și asigură dezvoltarea lor rapidă și multilaterală. Dar, oricât de bună ar fi această rețea, unele verigi ale ei nu țin întotdeauna pasul cu creșterea impetuoasă a forțelor de producție, se învechesc. Ca urmare, ele intră în contradicție cu forțele de producție, devin la un moment dat o frână a dezvoltării economice. Apare necesitatea de a înlocui aceste verigi învechite cu altele noi și de a asigura dezvoltarea continuă, nestingherită a producției. Caracterul planificat

al economiei socialiste, inexistența antagonismelor de clasă, cointeresarea tuturor oamenilor muncii în înlăturarea piedicilor din calea dezvoltării producției permit partidului comunist și Statului sovietic să perfecționeze relațiile de producție socialiste. Înlocuirea la timp a aspectelor depășite ale acestor relații cu altele noi, înaintate, înseamnă tocmai rezolvarea contradicțiilor neantagonice ale modului de producție socialist.

Iată câteva exemple.

În perioada când nivelul mecanizării agriculturii în U.R.S.S. nu era destul de ridicat s-au format colhozuri cu suprafețe de pământ relativ mici. Între timp, înzestrarea tehnică a agriculturii a crescut într-o măsură uriașă, dar colhozurile mici nu făceau posibilă folosirea efectivă a tehnicii agricole existente, ceea ce a determinat anumite contradicții. Comasînd colhozurile, cu consimțămîntul deplin și cu sprijinul colhoznicilor, partidul comunist și guvernul sovietic au rezolvat această contradicție și au asigurat creșterea producției colhoznice.

Dezvoltarea ulterioară a forțelor de producție în agricultură a intrat în contradicție cu formele învechite de deservire a colhozurilor cu mijloace tehnice prin intermediul stațiunilor de mașini și tractoare. S.M.T.-urile au jucat un rol uriaș în formarea producției colhoznice, dar cînd colhozurile s-au întărit considerabil, existența a doi gospodari pe unul și același pământ (S.M.T. și colhozul) a început să stingherească folosirea tehnicii și forței de muncă.

Ca urmare a reorganizării S.M.T.-urilor și vînzării mijloacelor tehnice către colhozuri, înfăptuite de partid și guvern în 1958, contradicția care apăruse a fost înlăturată. Această măsură a constituit un important pas în dezvoltarea relațiilor de producție socialiste. Ca urmare,

s-au întărit legăturile dintre producția industrială și cea colhoznică, s-a întărit orînduirea colhoznică.

O importantă măsură care a înlăturat o frînă din calea dezvoltării forțelor de producție ale societății socialiste a constituit-o, cum am mai arătat, înlocuirea în 1957 a vechiului sistem de conducere a industriei și construcțiilor de către ministerele centrale și departamente cu consiliile economice regionale. Crearea consiliilor economice a îmbunătățit considerabil folosirea capacităților de producție și a bogățiilor naturale. Rezultatul a fost întărirea și dezvoltarea continuă a legăturilor de producție dintre diferitele regiuni economice și întreprinderi, și, deci, întărirea relațiilor de colaborare și ajutor reciproc dintre oamenii muncii.

După cum se vede, și în socialism există unele contradicții între forțele de producție și relațiile de producție. Dar, spre deosebire de capitalism, unde relațiile de producție în ansamblu se află în contradicție *antagonistă* cu caracterul forțelor de producție, în socialism numai *unele* elemente, *unele* aspecte ale acestor relații rămîn în urma dezvoltării forțelor de producție, iar contradicțiile ce se ivesc au caracter *neantagonist*. În afară de aceasta, în timp ce contradicțiile dintre forțele de producție și relațiile de producție din capitalism duc, în cele din urmă, la revoluția socialistă, prin care relațiile de producție capitaliste sînt înlocuite cu relații noi, socialiste, în condițiile socialismului rezolvarea contradicțiilor neantagoniste ale modului de producție necesită numai înlocuirea unor elemente depășite ale relațiilor de producție. În ceea ce privește relațiile de producție în ansamblu, ele se dezvoltă și se perfecționează continuu.

3. Dezvoltarea forțelor de producție și perfecționarea relațiilor de producție în perioada construcției desfășurate a comunismului

Mărețele transformări care au avut loc în toate domeniile vieții sociale, succesele grandioase ale socialismului au permis Țării sovietice să intre într-o nouă perioadă de dezvoltare — perioada construcției desfășurate a comunismului. Principala sarcină a acestei perioade este crearea bazei tehnice-materiale a comunismului, realizarea unui înalt nivel de dezvoltare a forțelor de producție, care să permită asigurarea unui belșug de bunuri materiale și trecerea la principiul comunist de repartiție.

Și în perioada construcției desfășurate a comunismului, dezvoltarea forțelor de producție constituie baza vieții sociale. Avântul puternic și multilateral al forțelor de producție asigură atât dobândirea bogăției materiale necesare comunismului, cât și crearea celorlalte premise ale comunismului: lichidarea deosebirilor esențiale dintre oraș și sat, dintre munca fizică și munca intelectuală, transformarea muncii în prima necesitate vitală, într-un izvor de bucurie și fericire pentru fiecare om.

Forțele de producție ale comunismului au la bază electrificarea completă a țării, mecanizarea complexă și automatizarea proceselor de producție, folosirea largă în economia națională a realizărilor chimiei și ale altor științe, a noilor materiale și surse de energie.

Un loc important în rezolvarea acestor sarcini revine planului șeptenal de dezvoltare a economiei naționale a U.R.S.S. pe anii 1959—1965, care prevede creșterea continuă și multilaterală a forțelor de producție. Este suficient să spunem că producția industriei în ansamblu va crește în cei 7 ani cu cel puțin 80%, iar a agriculturii de

1,7 ori. Producția de fontă va atinge în 1965 65.000.000—70.000.000 de tone, de oțel — 86.000.000—91.000.000 de tone, extracția de petrol — 230.000.000—240.000.000 de tone, de cărbune — 600.000.000—612.000.000 de tone. Producția de cereale va atinge la sfârșitul septenalului 10—11 miliarde de puduri; va crește considerabil producția celorlalte produse agricole.

Îndeplinirea cu succes a planului de 7 ani va constitui pasul hotărîtor în crearea bazei tehnice-materiale a comunismului, în asigurarea victoriei Uniunii Sovietice în întrecerea economică pașnică cu capitalismul, în creșterea continuă a nivelului de trai al poporului sovietic.

Cea mai importantă verigă în crearea bazei tehnice-materiale a comunismului este *progresul tehnic*, dezvoltarea și perfecționarea neîntreruptă a uneltelor de producție și proceselor tehnologice pe baza celor mai noi realizări ale științei și tehnicii. Programul desfășurat al progresului tehnic și căile concrete de îndeplinire a lui au fost trasate în hotărîrile Congresului al XXI-lea al P.C.U.S., și în hotărîrile plenarelor din iunie (1959) și iulie (1960) ale C.C. al P.C.U.S. La plenara din iulie s-a arătat că hotărîrile Congresului al XXI-lea cu privire la dezvoltarea industriei și transporturilor și la introducerea în producție a celor mai noi realizări ale științei și tehnicii se traduc cu succes în viață. Acest lucru este dovedit de accelerarea ritmului progresului tehnic, de creșterea productivității muncii, de îmbunătățirea indicilor calitativi în industrie. Plenara a chemat pe oamenii sovietici să manifeste și mai multă inițiativă în lupta pentru accelerarea continuă a progresului tehnic, pentru îmbunătățirea calității muncii în industrie și transporturi, pentru îndeplinirea înainte de termen a sarcinilor planului septenal.

Dezvoltarea forțelor de producție presupune existența unor oameni capabili să înfăptuiască progresul tehnic și să meargă în pas cu el. În perioada construcției desfășurate a comunismului crește de asemenea neconținutul nivelului calificării muncitorilor, inginerilor, tehnicienilor, cadrelor științifice, capabile să dea viață puternicei tehnici a comunismului. O mare importanță are mișcarea brigăzilor muncii comuniste, ai căror membri dau dovadă încă de pe acum de atitudine nouă, comunistă, față de muncă. Acestea își propun ca principale sarcini însușirea tehnicii noi, perfecționarea continuă a deprinderilor de producție și ridicarea nivelului lor de cultură generală.

O dată cu dezvoltarea forțelor de producție, în perioada construcției desfășurate a comunismului se perfecționează și relațiile de producție socialiste, bazate pe colaborare tovarășească, prietenie și ajutor reciproc între toți membrii societății.

Se va dezvolta continuu proprietatea socialistă, atât cea de stat cât și cea cooperatist-colhoznică. Pe baza creșterii continue a forțelor de producție, va crește continuu nivelul de socializare a producției colhoznice, va avea loc apropierea proprietății cooperatist-colhoznice de forma superioară a proprietății socialiste — proprietatea întregului popor. Acest proces se desfășoară încă de pe acum. Cresc fondurile indivizibile ale colhozurilor, care constituie baza economică a dezvoltării continue a producției colhoznice. Pe măsura dezvoltării gospodăriei obștești, colhoznicii vor putea renunța treptat la gospodăria personală auxiliară, deoarece nevoile lor de produse vor fi satisfăcute, mai avantajos din punct de vedere economic, pe seama producției colhoznice. Se vor dezvolta și pe viitor legăturile dintre colhozuri. Construcțiile de centrale electrice, de întreprinderi pentru

prelucrarea produselor agricole cu forțele unei serii de colhozuri vor lua proporții și mai mari. În legătură cu dezvoltarea electrificării satului, mecanizării și automatizării producției agricole se va realiza pe scară și mai largă unirea mijloacelor de producție ale colhozurilor cu cele ale întregului popor.

Apropierea continuă, iar apoi contopirea proprietății cooperatiste cu proprietatea întregului popor nu înseamnă de loc desființarea, încă de pe acum, a proprietății cooperatist-colhoznice. Forma colhoznică de proprietate, așa cum a arătat N. S. Hrușciiov la Congresul al XXI-lea, corespunde pe deplin nivelului și nevoilor dezvoltării actualelor forțe de producție de la sate. Ea servește cu succes și va servi încă mult dezvoltarea forțelor de producție din agricultură.

În cursul construcției comunismului vor atinge un înalt grad de perfecțiune relațiile de colaborare și ajutor reciproc între oamenii muncii în procesul producției. Va deveni mai strâns și mai multilateral schimbul de activitate productivă între oraș și sat. Pe măsura apropierii formei de proprietate cooperatist-colhoznice de proprietatea de stat va fi lichidată și deosebirea esențială dintre oraș și sat, iar munca colhoznicilor va deveni treptat o varietate a muncii industriale. Se vor dezvolta continuu noi forme ale cooperării producției între regiunile economice ale țării, legăturile economice dintre întreprinderile din regiuni, întrajutorarea oamenilor muncii din diferite întreprinderi. Ca urmare va apare o colaborare dezvoltată și complexă între oamenii muncii. Fiecare membru al societății își va îndeplini cu dragoste și entuziasm îndatoririle de producție și va participa și mai activ la viața socială.

Pe baza dezvoltării formelor de proprietate și relațiilor de colaborare și ajutor reciproc dintre oameni în

procesul producției, se vor perfecționa și formele de repartiție a bunurilor materiale.

Societatea socialistă nu poate să satisfacă deocamdată pe deplin nevoile membrilor săi și de aceea sarcina constă în a respecta și pe viitor cu strictețe principiul socialist al repartiției, îmbinând cointeresarea materială a oamenilor muncii cu dezvoltarea stimulentele morale în muncă. O mare importanță are în această privință reglementarea salariilor efectuată în prezent, în urma căreia salariul oamenilor muncii din orice ramură a economiei naționale va fi în mai mare măsură stabilit în funcție de cantitatea și calitatea muncii. Se perfecționează formele repartiției și în producția colhoznică. O răspîndire tot mai largă capătă acolo asemenea forme ca avansurile lunare, salariul în bani etc.

Pe măsura succeselor construcției comuniste, o parte tot mai mare din bunurile materiale se va repartiza după principiul comunist. Societatea va aloca tot mai multe mijloace pentru a asigura învățămîntul gratuit și pentru tratamentul medical al cetățenilor, pentru pensii, pentru ajutoarele acordate celor cu familii numeroase etc.

Acestea sînt principalele căi de perfecționare a relațiilor de producție socialiste, perfecționare care constituie condiția absolut necesară a dezvoltării cu succes a forțelor de producție, a creării bazei tehnice-materiale a comunismului.

Așadar, forța principală, determinantă a dezvoltării sociale este modul de producție a bunurilor materiale. În ce constă însă în mod *concret* rolul determinant al modului de producție în dezvoltarea societății? Această problemă este rezolvată de teoria marxist-leninistă despre bază și suprastructură.

CAPITOLUL AL XIII-LEA BAZA ȘI SUPRASTRUCTURA

Teoria bazei și suprastructurii ocupă un loc important în materialismul istoric. Ea dă posibilitate să înțelegem cum relațiile economice determină toate celelalte relații sociale — politice, juridice, morale etc. — și cum acestea din urmă, la rândul lor, influențează asupra dezvoltării economice a societății.

1. Ce sînt baza și suprastructura

Cel mai mare merit al lui Marx și Engels constă în aceea că au desprins din multitudinea relațiilor sociale, relațiile *materiale, de producție* ca relații principale, determinante. Totalitatea relațiilor de producție constituie structura economică a societății, baza ei. Reamintim că din relațiile de producție fac parte formele de proprietate, relațiile dintre oameni în procesul de producție, formele de repartitie a bunurilor materiale care decurg din formele de proprietate.

Fiecare societate își are baza ei. Trăsăturile caracteristice bazei, ca totalitate a relațiilor de producție, depind de nivelul forțelor de producție. Nici o bază nu

poate să apară mai înainte ca în sinul vechii societăți să se fi creat condițiile materiale corespunzătoare — forțele de producție necesare pentru apariția ei.

O dată constituită, baza joacă un rol uriaș în viața societății. Baza reprezintă modul de organizare a producției sociale, relațiile dintre oameni în producție, precum și formele de repartiție a bunurilor materiale. Fără a intra în anumite relații economice, oamenii nu pot produce și prin urmare nici dispune de mijloacele necesare traiului.

Însemnătatea bazei constă și în aceea că pe ea se înalță *suprastructura*, adică concepțiile politice, juridice, filozofice, etice, artistice și religioase ale societății, instituțiile și organizațiile corespunzătoare lor. Așadar, baza, relațiile de producție, constituie acea latură a modului de producție care determină *nemijlocit* structura societății, ideile și instituțiile ei.

La rîndul ei, suprastructura joacă un rol important în dezvoltarea societății. Apărută pe temeiul unei anumite baze economice, ea exprimă în ultimă instanță poziția oamenilor față de această bază. Ideile care fac parte din suprastructură, latura ideologică a suprastructurii servesc oamenilor pentru a fundamenta necesitatea întăririi sau distrugerii unei anumite baze, iar instituțiile și organizațiile (statul, partidele politice etc.) le permit să traducă aceste idei în viață. Prin mijlocirea bazei, suprastructura influențează într-o măsură însemnată asupra dezvoltării forțelor de producție.

Orice societate își are baza ei și suprastructura corespunzătoare acesteia. Fiecare tip de societate istoricește determinat, cu forțele de producție, baza și suprastructura proprii lui, constituie o *formațiune social-economică*. Dezvoltarea societății este un proces logic de înlocuire a unei formațiuni social-economice cu alta,

superioară. De la formațiunea comunei primitive la cea sclavagistă, apoi la cea feudală, capitalistă și, în prezent, la cea comunistă — iată cum s-a dezvoltat în mod progresiv istoria omenirii.

După ce am văzut ce este baza și suprastructura, să analizăm acum raporturile care există între ele.

2. Interacțiunea bazei și suprastructurii și particularitățile dezvoltării lor

Suprastructura este generată de Rolul determinant al bazei în raport cu suprastructura bază și este indisolubil legată de ea. Cum este baza așa este și suprastructura. Să luăm, de exemplu, suprastructura comunei primitive. Faptul că în această societate nu au existat proprietatea privată și clase, și deci nici contradicții de clasă, a făcut ca în suprastructura societății primitive să nu existe idei politice și juridice și instituțiile corespunzătoare lor (statul).

Apariția proprietății private și a claselor, adică apariția bazei societății sclavagiste, a dus la apariția unui alt gen de suprastructură. Au apărut idei care fundamentau dominația stăpînitorilor de sclavi asupra sclavilor, precum și instituții (statul etc.) care apărau această dominație.

Baza societății împărțite în clase antagoniste este contradictorie. Exprimînd poziția diferită a oamenilor față de mijloacele de producție, ea reflectă opoziția intereselor de clasă, antagonismul dintre asupriți și asupritori.

Fiind expresia contradicțiilor din bază, suprastructura societății împărțite în clase antagoniste este și ea contradictorie. Ea cuprinde ideile și instituțiile diferitelor clase

și grupuri sociale, însă dominante sînt ideile și instituțiile clasei dominante din punct de vedere economic. „... Clasa care reprezintă forța *materială* dominantă a societății — au scris Marx și Engels — este totodată și forța ei *spirituală* dominantă”¹. Astfel, în capitalism, burghezia domină din punct de vedere economic. Corespunzător acestei situații, în societate sînt dominante ideile și instituțiile burgheze, care sînt folosite de burghezie în lupta împotriva proletariatului, pentru eternizarea dominației sale.

În societatea capitalistă însă, burgheziei i se opune proletariatul, care își creează ideile și organizațiile sale. Treptat, proletarii, însușindu-și teoria socialismului științific, încep să înțeleagă esența capitalismului, și să devină conștienți de necesitatea lichidării lui. Pentru a lupta împotriva burgheziei, proletariatul își creează organizații proprii — partidul său politic, sindicatele, cooperativele etc. În cursul luptei revoluționare, proletariatul își însușește teoria înaintată, marxistă, își creează morala lui, concepțiile lui politice, juridice și estetice.

Rolul determinant al bazei în raport cu suprastructura nu constă numai în faptul că suprastructura este generată de bază, ci și în aceea că schimbările esențiale care se produc în orînduirea economică duc în mod obligatoriu la schimbări în suprastructură. Așa, de pildă, trecînd de la capitalismul premonopolist la imperialism, economia capitalistă a suferit schimbări importante: liberei concurențe i-a luat locul monopolul. Corespunzător cu aceasta, a suferit schimbări și suprastructura burgheză. În ce privește statul, burghezia dintr-o serie de

¹ K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 3, Editura politică, 1958, pag. 47.

țări trece de la formele de guvernământ burghezo-democratice la forme fățiș reacționare — fasciste sau semi-fasciste. Drepturile muncitorilor și ale organizațiilor progresiste sînt îngrădite într-o măsură din ce în ce mai mare. Arta burgheză degenerază, în filozofie predomină cele mai reacționare forme ale idealismului, religia își intensifică propaganda obscurantistă.

Schimbări deosebit de adinci se petrec în suprastructură atunci cînd, în urma revoluției sociale, o bază economică este înlocuită cu alta. În cursul revoluției este lichidată dominația politică a vechii clase și este instaurată dominația clasei noi. În locul vechii mașini de stat este creată o nouă mașină de stat (sistemul de instituții politice și juridice). Conștiința socială se schimbă: ideologia veche este înlocuită de ideologia nouă, corespunzătoare bazei nou instaurate. Într-un cuvînt, „într-o epocă revoluționară, vechea «suprastructură» — după cum a arătat V. I. Lenin — se năruie, iar cea nouă se formează... prin activitatea de sine stătătoare a celor mai diferite forțe sociale...”¹

Revoluția în suprastructură nu înseamnă totuși lichidarea automată a tuturor vechilor fenomene suprastructurale. O dată cu lichidarea bazei vechi, suprastructura încetează să mai existe ca un tot, ca sistem de concepții și instituții al societății vechi. Dar unele elemente ale ei trăiesc mai mult decît baza care le-a generat și trec în suprastructura societății noi. Noua suprastructură preia însă de la vechea suprastructură numai acele elemente care servesc claselor noii societăți, care corespund intereselor acestor clase. Astfel, fiecare nouă societate bazată pe exploatare a preluat de la suprastructura societății precedente ideile care consfințeau exploatarea, care

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 9, E.S.P.L.P. 1955, pag. 130—131.

apărau instituțiile politice și juridice ale exploatatorilor, concepțiile religioase etc. De pildă, religia creștină, care a apărut în sclavagism, a servit pe deplin feudalilor, iar în prezent servește burgheziei.

Prezența elementelor moștenite face ca suprastructura fiecărei societăți să reprezinte un fenomen foarte complex. Ea cuprinde ideile și instituțiile generate de baza economică respectivă care au rolul dominant, precum și unele idei și instituții moștenite de la societatea veche.

Rolul activ al suprastructurii   Suprastructura generată de baza economică joacă, la rîndul ei, un rol activ în dezvoltarea bazei.

Ideile și instituțiile dominante în societatea întemeiată pe clase antagoniste servesc țelurilor menținerii și întăririi bazei economice care le-a dat naștere. Ele fundamentează dominația clasei pe care o servesc, luptă împotriva fostelor clase dominante ale vechii societăți, dar mai ales împotriva claselor de oameni ai muncii din societatea respectivă.

Să luăm, de pildă, ideile și instituțiile burgheziei. În perioada statornicirii bazei capitaliste, ele au contribuit activ la dezvoltarea și întărirea ei, constituind un instrument puternic de luptă, împotriva feudalismului. În prezent, cînd baza capitalistă și-a trăit traiul și este condamnată de istorie la pieire inevitabilă, ideile și instituțiile burgheze sînt puse în slujba menținerii cu orice preț a acestei baze, urmăresc preîntîmpinarea sau măcar amînarea pieirii capitalismului. Capitalismul contemporan s-a perimat, dar el se mai menține încă, în primul rînd pentru că interesele lui sînt străjuite de statul și dreptul burghez, de toate mijloacele de influențare ideologică, care joacă un rol extrem de mare în apărarea capitalismului.

3. Baza și suprastructura societății socialiste

În capitolul precedent, analizând particularitățile apariției modului de producție socialist, am arătat cum apar relațiile de producție socialiste — baza economică a socialismului. Reamintim că baza economică a socialismului nu apare în sinul capitalismului, că în capitalism se formează numai *premisele* pentru crearea bazei noi, socialiste.

Condiția necesară pentru crearea bazei economice a socialismului este instaurarea dictaturii proletariatului, adică cucerirea dominației politice de către clasa muncitoare. Statul socialist, stăpînind principalele mijloace de producție, organizează crearea și dezvoltarea relațiilor de producție socialiste la oraș și la sat. Industrializarea țării și colectivizarea agriculturii reprezintă cele mai importante etape în crearea bazei economice a socialismului.

Așadar, baza socialistă nu apare în mod spontan, așa cum apar bazele societăților precedente, împărțite în clase antagoniste, ci se formează prin activitatea economică-organizatorică a statului socialist. În crearea ei, rolul hotărîtor aparține muncii active și conștiente a maselor, în frunte cu clasa muncitoare și partidul ei marxist-leninist.

Spre deosebire de bază, unele elemente ale suprastructurii socialiste apar încă în sinul capitalismului. Teoria marxist-leninistă, partidul clasei muncitoare, sindicatele muncitorești, morala, literatura și arta proletară apar încă în condițiile dominației bazei capitaliste și apoi trec în suprastructura societății socialiste. Totuși, aceste elemente nu alcătuiesc încă suprastructura socialistă în întregul ei, ca un ansamblu de idei, instituții și organizații. Suprastructura socialistă, ca un tot, se

crează numai o dată cu formarea bazei socialiste și ca reflectare a ei.

În această ordine de idei să vedem cum s-a format suprastructura societății socialiste sovietice. În U.R.S.S., elementele principale ale bazei socialiste au fost create încă în primele luni ale Puterii sovietice, prin naționalizarea principalelor mijloace de producție. Aproximativ în același timp au avut loc și sfărîmarea vechiului aparat de stat și crearea statului proletar — cel mai important element al suprastructurii socialiste¹. Au fost create organele puterii centrale și locale.

Ulterior s-a perfecționat și s-a dezvoltat aparatul de stat, celelalte elemente ale suprastructurii — știința, arta etc. ; în conștiința oamenilor s-au produs treptat transformări adinci, și-au croit drum principiile moralei comuniste. O dată cu victoria socialismului în U.R.S.S. și statornicirea bazei socialiste s-a încheiat și procesul formării suprastructurii socialiste.

Ideologia socialistă și instituțiile corespunzătoare ei — statul socialist, partidul comunist, sindicatele, organizația revoluționară de tineret, organizațiile cultural-educative, sportive, de apărare și alte organizații — alcătuiesc în totalitatea lor *suprastructura socialistă*.

Suprastructura societății socialiste se deosebește radical de suprastructura societăților bazate pe clase antagoniste, în special de suprastructura capitalismului contemporan.

Natura exploatoare a bazei capitaliste determină caracterul reacționar al suprastructurii acestei societăți.

---

¹ La 26 octombrie 1917 a fost instituit Consiliul Comisarilor Poporului. În decembrie 1917 a fost creată Comisia extraordinară pe întreaga Rusie, organul de luptă împotriva contrarevoluției și sabotajului. La 15 ianuarie 1918 a fost semnat decretul cu privire la crearea Armatei Roșii muncitorești-țărănești, iar la 14 februarie a Flotei Roșii.

Ideologia burgheză, instituțiile și organizațiile ei contravin mersului obiectiv al procesului istoric, nu corespund cîtuși de puțin cerințelor materiale ale societății, intereselor maselor populare. Ele îndeplinesc un rol istoric odios: apără putreda orînduire economică a capitalismului.

Baza socialistă, bază înaintată, progresistă, determină esența suprastructurii socialiste, caracterul ei permanent activ, revoluționar, transformator. Reflectînd mersul real al istoriei, mișcarea neabătută a omenirii de la capitalism spre comunism, suprastructura socialistă contribuie la această mișcare, îndeplinind importanta misiune istorică de a întări și dezvolta baza socialistă și a asigura trecerea la comunism.

Suprastructura socialistă se caracterizează prin inexistența contradicțiilor antagoniste, printr-o unitate și integritate de monolit, ceea ce decurge din unitatea bazei socialiste. În condițiile socialismului nu există clase purtătoare ale unor idei și concepții reacționare. Toți oamenii muncii din U.R.S.S. sînt interesați în dezvoltarea societății socialiste, în înaintarea ei cu succes spre comunism. Ei caută prin toate forțele să întărească baza economică a socialismului, să dezvolte și să perfecționeze suprastructura ei. Unitatea moral-politică reprezintă o adevărată forță motrice a societății socialiste în drumul spre comunism.

Desigur, și în societatea socialistă se mai întîlnesc încă idei și concepții înapoiate, ca, de exemplu, rămășițele capitaliste din conștiința unor oameni. Totuși, aceste concepții nu fac parte și nu pot face parte din suprastructura socialistă. Ele nu decurg din natura bazei socialiste, ci au fost moștenite de societatea socialistă de la capitalism și sînt lichidate treptat printr-o intensă muncă ideologică-educativă.

Suprastructura socialistă are un autentic caracter popular. Exprimînd și apărînd interesele maselor largi populare, suprastructura socialistă se bucură de sprijinul lor permanent. De aici decurge și uriașul rol activ al suprastructurii socialiste, uriașa ei influență asupra dezvoltării bazei socialiste, asupra întregului mers al dezvoltării societății socialiste. Suprastructura socialistă, și în primul rînd elementele ei principale — partidul comunist și Statul sovietic, care organizează viața economică, politică și culturală a țării, reprezintă un factor important în construirea cu succes a comunismului.

CAPITOLUL AL XIV-LEA

**MASELE POPULARE — FORȚA HOTĂRITOARE
A DEZVOLTĂRII SOCIALE.
ROLUL PERSONALITĂȚII ÎN ISTORIE**

Am arătat mai înainte că societatea se dezvoltă în virtutea propriilor ei legi, în virtutea necesității istorice. Dar legile sociale se manifestă întotdeauna prin faptele și acțiunile oamenilor, care își creează ei înșiși istoria.

Ce însemnătate au oamenii în procesul istoric, care este rolul maselor populare, precum și al diferitelor personalități în istorie ?

Materialismul istoric consideră că adevăratul făuritor al procesului istoric este poporul. Să vedem de ce tocmai poporul este creatorul istoriei și, totodată, să arătăm în ce constă rolul personalităților în dezvoltarea socială.

**1. Poporul — adevăratul creator al procesului istoric,
forța hotăritoare a dezvoltării sociale**

Notiunea de popor Pentru a dezvoltui rolul poporului ca făuritor al istoriei este necesar să stabilim, în primul rând, ce înțelege materialismul istoric prin popor, prin mase populare.

Poporul nu este ceva neschimbat de-a lungul istoriei, ceva dat o dată pentru totdeauna. De asemenea, el nu

este, cum încearcă să-l prezinte ideologii claselor exploatoare, o masă dezorganizată, o „gloată” amorfă, ostilă oricărei civilizații și progresului.

Poporul îl constituie oamenii muncii, iar în societatea bazată pe clase antagoniste — masele exploatate. În societatea sclavagistă — poporul îl alcătuiau în primul rînd sclavii, în feudalism — țărani și meșteșugarii. În societatea capitalistă, noțiunea de popor include clasa muncitoare, țărănimea exploatată, intelectualitatea muncitoare.

În societățile bazate pe clase antagoniste, poporul reprezintă masa principală a populației, dar nu populația în totalitatea ei. Poporului i se opunea un mănunchi de exploatare — stăpîni de sclavi, feudații, capitaliștii.

În societatea socialistă, prin popor se înțelege toată populația țării — clasa muncitoare, țărănimea, intelectualitatea.

Poporul — creatorul
valorilor materiale
și culturale,
forța principală
a transformărilor
politice

Însemnătatea hotărîtoare a maselor populare în procesul istoric decurge din rolul determinant al modului de producție a bunurilor materiale în dezvoltarea societății.

Producția materială constituie baza vieții sociale, iar oamenii muncii, masele populare reprezintă principala forță de producție. Prin urmare, poporul, oamenii muncii reprezintă *forța hotărîtoare* a dezvoltării sociale, *adevăratul creator* al istoriei.

Prin ce se manifestă concret rolul poporului ca făuritor al istoriei ?

Masele de oameni ai muncii creează istoria, în primul rînd, prin munca lor productivă. Mîinile lor creează toate valorile materiale : orașele și satele, uzinele și fabricile, drumurile și podurile, mașinile-unelte și alte mașini, îmbrăcămintea și încălțămîntea, produsele ali-

mentare și de uz casnic, adică toate acele bunuri fără de care existența omenirii este de neconceput.

Masele populare sînt principala forță motrice a progresului tehnic. Zi de zi, an de an, secol de secol, adesea fără să fie conștiente de acest lucru, masele muncitoare au dezvoltat, au perfecționat cu minuțiozitate și perseverență uneltele de muncă. Aceasta a dus, în cele din urmă, la revoluții tehnice radicale, la schimbarea forțelor de producție. Iar dezvoltarea forțelor de producție a adus după sine schimbarea modului de producție în ansamblu. Astfel, chiar în condițiile celei mai grele asupririi din orînduirile bazate pe exploatare, munca oamenilor simpli a pregătit premisele materiale pentru progresul omenirii, pentru trecerea la o nouă orînduire socială.

Dar rolul maselor populare în istorie nu se reduce la dezvoltarea forțelor de producție, la pregătirea premiselor materiale pentru trecerea la o nouă orînduire socială. Ele sînt, totodată, *forța principală* care hotărăște soarta revoluțiilor sociale, a mișcărilor de eliberare națională. Lupta de clasă, lupta oamenilor muncii împotriva asupritorilor, a cărei formă superioară este revoluția socială, constituie forța motrice a dezvoltării societăților bazate pe clase antagoniste. Răscoalele sclavilor au subminat temeliile sclavagismului și au constituit una dintre cele mai importante cauze a trecerii la feudalism. Țărănimea și sărăcimea orășenească au constituit o importantă forță motrice a revoluțiilor burgheze, în urma cărora feudalismul a cedat locul pe arena istoriei unei orînduiri mai înaintate, orînduirii capitaliste.

Deși în societățile presocialiste, poporul nu s-a bucurat de roadele muncii și luptei sale, munca și lupta poporului au reprezentat cei mai importanți factori care au dus, în cele din urmă, la eliberarea oamenilor muncii,

la crearea orînduirii înaintate, socialiste, pe o mare parte a globului pămîntesc.

Masele populare au adus un aport uriaş la dezvoltarea culturii spirituale a societăţii. „Poporul — scria A. M. Gorki — nu este numai forţa care creează toate valorile materiale, el este totodată izvorul unic şi nesecat al valorilor spirituale, el este primul filozof şi poet — primul atît în timp cît şi în ceea ce priveşte frumuseţea şi genialitatea creaţiei, el este cel ce a făurit toate măreţele poeme, toate tragediile lumii şi acea monumentală operă care se numeşte istoria culturii universale”.

Munca poporului, creaţia lui entuziastă este izvorul ştiinţei şi artei. Din mijlocul oamenilor simpli s-au ridicat mulţi savanţi, scriitori, artiştii şi alţi oameni de cultură minunaţi, care au îmbogăţit omenirea cu creaţiile lor geniale. De pildă, M. V. Lomonosov a fost fiul unui pescar, I. Newton a fost fiul unui mic fermier, fraţii Cerepanov, creatorii primei locomotive din lume, au fost iobagi etc. Poporul creează minunate poeme şi poveşti, cîntece şi dansuri, care ne provoacă cea mai mare desfătare. Cei mai remarcabili artiştii plastici s-au inspirat întotdeauna pentru cele mai bune opere ale lor din comoara nesecată a creaţiei populare.

Creşterea
rolului poporului
în cursul dezvoltării
istorice

Poporul creează istoria, dar nu o creează după bunul lui plac, ci în funcţie de condiţiile obiective, şi în primul rînd de modul de producţie istoriceşte determinat. Totuşi, întrucît producţia materială se perfecţionează continuu, se dezvoltă de la inferior la superior, şi rolul poporului în procesul istoric se schimbă. Aceasta înseamnă că, *pe măsura dezvoltării progresive a omenirii, rolul poporului în istorie creşte.* Marxismul a stabilit că, cu cît transformările sociale sînt mai profunde, cu cît mai importante sînt sarcinile care

stau în fața societății, cu atât *mai largă* este masa de oameni care participă la procesul istoric, cu atât se manifestă *mai activ* masele populare. „O dată cu profunzimea acțiunii istorice — scria Marx — va crește deci și amploarea masei care o înfăptuiește”¹.

În societățile sclavagistă și feudală, oamenii muncii erau lipsiți de cele mai elementare drepturi umane, forțele lor creatoare erau înăbușite fără milă. Concentrând în mâinile lor conducerea statului, activitatea politică, științifică și arta, stăpînii de sclavi și feudalii au ținut masele în întuneric și ignoranță, rezervîndu-le numai muncă forțată, istovitoare. În acea perioadă, activitatea maselor era relativ redusă, iar acțiunile lor împotriva exploataților nu puteau avea sorti de izbîndă deplină. Atunci, după cum a relevat V. I. Lenin, istoria nu putea să înainteze decît extrem de încet.

În capitalism se creează premisele materiale pentru eliberarea oamenilor muncii de exploatare. Apare marea producție mașinistă. Se dezvoltă proletariatul, clasa capabilă să ducă întregul popor la luptă împotriva capitalismului și să obțină victoria orînduirii socialiste. Această clasă își creează un partid propriu, partidul comunist, care, călăuzindu-se după singura concepție științifică despre lume — teoria marxist-leninistă —, conduce lupta revoluționară a oamenilor muncii. În virtutea acestor cauze, în capitalism rolul maselor populare crește. Sub conducerea clasei muncitoare, în frunte cu partidul comunist, la lupta politică activă se ridică noi și noi milioane de oameni ai muncii, ceea ce accelerează într-o măsură considerabilă progresul social.

Poporul, masele de oameni ai muncii sînt principala forță motrice a revoluției socialiste. Spre deosebire de

---

¹ K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 2, E.S.P.L.P. 1958, pag. 91.

revoluțiile anterioare, în care poporul și-a îndeplinit rolul hotărîtor distrugînd vechea orînduire socială, în revoluția socialistă el nu numai că distruge societatea veche, capitalistă, dar și creează societatea nouă, socialistă.

În societatea socialistă, rolul maselor populare crește nemăsurat. Socialismul corespunde celor mai profunde interese ale oamenilor muncii, și de aceea ei sînt vital interesați în făurirea lui. „...Socialismul viu, creator — spunea V. I. Lenin — este opera maselor populare înseși”¹.

Această idee leninistă profundă și-a găsit o strălucită întruchipare în viața Uniunii Sovietice — prima țară a socialismului victorios.

Creșterea fără precedent a rolului maselor populare în condițiile socialismului decurge, în primul rînd, din *însăși esența orînduirii socialiste*, din faptul că în U.R.S.S. relațiile de producție socialiste sînt dominante. Proprietatea socialistă unește, sudează păturile largi de oameni ai muncii și asigură participarea lor activă la rezolvarea sarcinilor construcției comuniste.

Pe baza relațiilor de producție socialiste, în Uniunea Sovietică au apărut și acționează noi forțe motrice ale dezvoltării sociale: unitatea moral-politică a societății sovietice, prietenia popoarelor U.R.S.S., patriotismul sovietic. Într-o unitate indestructibilă, de oțel, bazată pe comunitatea de interese politice și economice, însuflețită de ideile patriotismului și internaționalismului proletar, zeci de milioane de oameni sovietici rezolvă, sub conducerea P.C.U.S., sarcini gigantice, la care înainte nu puteau să viseze nici cele mai îndrăznețe minți ale omenirii.

---

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 26, Editura politică, 1959, pag. 278.

Numai în socialism se realizează îmbinarea armonioasă a intereselor sociale cu cele personale, este asigurată cointeresarea materială a producătorilor în rezultatele muncii lor. În capitalism, masele populare creează valori materiale și culturale uriașe, însă rezultatele muncii lor, străduințelor lor sînt însușite de un mănunchi infim de exploatare. Cu totul alta este situația în socialism: aici, masele de oameni ai muncii sînt vital interesate în întărirea și dezvoltarea orînduirii socialiste, deoarece aceasta reprezintă baza libertății lor politice, a bunăstării lor materiale și a dezvoltării culturale. „Pentru întia oară după secole de muncă pentru alții, de muncă silnică în folosul exploatare — scria V. I. Lenin — se ivește posibilitatea *muncii omului pentru el însuși*, posibilitatea unei munci care să se bizuie pe toate cuceririle tehnicii și ale culturii moderne”¹.

Creșterea rolului maselor populare în socialism este stimulată puternic și de *sarcinile grandioase* care stau în fața poporului constructor al comunismului. Victoria comunismului va însemna un salt gigantic în dezvoltarea societății, va fi rezultatul unor transformări uriașe în toate domeniile vieții sociale, nemaivăzute în istorie, și desigur că fără participarea milioane de oameni ai muncii îndeplinirea acestor sarcini, săvîrșirea acestor transformări uriașe este de neînchipuit.

Poporul sovietic și-a cîștigat gloria de popor muncitor erou. Înfrîngînd mari greutăți și făcînd sacrificii enorme, el a obținut, sub conducerea P.C.U.S., victoria de însemnătate istorică-mondială a socialismului. În lupta titanică împotriva cîmparilor germani-fasciști în Marele Război pentru Apărarea Patriei din anii 1941—1945, el a apărat cuceririle socialismului și a

¹ Op. cit., pag. 397.

salvat omenirea de primejdia înrobirii fasciste. Restabilind economia distrusă de război, el a obținut noi succese în munca creatoare, iar în prezent înfăptuiește construcția desfășurată a comunismului.

Secole de-a rândul, oamenii au visat o orînduire socială nouă, dreaptă, care să le asigure un belșug de bunuri materiale și culturale, să dea posibilitatea înfloririi capacităților lor creatoare. Și iată că în Țara sovietică acest țel sacru al omenirii a apărut în fața poporului ca viitorul lui apropiat, ca ziua lui de mîine. Oamenii sovietici văd și simt apropierea comunismului, văd că acest viitor intră încă de pe acum în viața și munca lor, că încă de pe acum el se construiește prin propria lor muncă și că momentul triumfului lui depinde de ei înșiși, de aportul pe care ei îl vor aduce la această măreață cauză. De aici decurge și entuziasmul politic și de muncă nemaivăzut încă, care și-a găsit expresia în întrecerea cu adevărat a întregului popor pentru îndeplinirea înainte de termen a planurilor construcției comuniste, elaborate de partid.

Factorul cel mai important al creșterii rolului maselor populare în societatea socialistă sovietică este *conducerea de către Partidul Comunist al Uniunii Sovietice*. Partidul îi înarmează pe oamenii sovietici cu o politică științific fundamentată, care se întemeiază pe legile obiective ale dezvoltării sociale și care ține seama de necesitățile materiale ale societății. Pornind de la nivelul producției atins, de la posibilitățile reale, partidul pune în fața poporului sarcinile cele mai arzătoare, arată căile și mijloacele de îndeplinire a acestor sarcini. Partidul educă zi de zi pe oamenii sovietici, ridică activitatea lor creatoare, luptă pentru realizarea participării lor cît mai largi posibile la construcția noii societăți.

Grija pentru bunăstarea poporului reprezintă legea supremă a activității partidului. Politica partidului corespunde întru totul intereselor vitale ale oamenilor muncii. Partidul se bucură de încrederea și sprijinul nemărginit al maselor populare și este considerat pe drept purtătorul de cuvânt al voinței poporului, al intereselor și năzuințelor lui, conducătorul și organizatorul luptei lui pentru comunism. „În partidul nostru leninist — a spus N. S. Hrușciiov —, poporul sovietic vede conducătorul și învățătorul său încercat, în conducerea lui înțeleaptă — garanția noilor victorii ale comunismului”.

Masele populare reprezintă forța politică hotărâtoare a contemporaneității. Aceasta se manifestă în succesele nemaiîntlnite ale poporului sovietic, care construiește comunismul, în uriașul avânt creator al popoarelor celorlalte țări socialiste, în participarea activă a oamenilor muncii din statele capitaliste la lupta pentru democrație, progres social și socialism, în dezvoltarea mișcării de eliberare națională a popoarelor din țările coloniale și dependente. Masele de oameni ai muncii sînt în zilele noastre apărătorii înflăcărați, consecvenți ai păcii în întreaga lume. Lupta lor pentru pace constituie o piedică serioasă în calea declanșării de către forțele imperia-
liste a unui nou război mondial.

2. Despre rolul personalității în istorie

Ideologii burgheziei răspîndesc pe toate căile calomnia că marxistii ar nega însemnătatea diferitelor personalități în istorie, a oamenilor mari, a conducătorilor, întrucît ei recunosc necesitatea istorică, caracterul legic al dezvoltării sociale. Aceste afirmații nu rezistă la nici o critică. Marxismul este departe de a subaprecia rolul

personalităților în istorie. Deși marxismul consideră că personalitățile nu pot schimba după bunul lor plac mersul obiectiv al istoriei, el recunoaște rolul pe care acestea îl joacă într-adevăr în dezvoltarea socială. „Marxismul — scria Lenin — se deosebește de toate celelalte teorii socialiste printr-o minunată îmbinare a unei perfecte lucidități științifice în analiza situației obiective și a desfășurării obiective a evoluției cu cea mai categorică recunoaștere a importanței energiei revoluționare, a creației revoluționare și a inițiativei revoluționare a maselor, precum și, bineînțeles, a diferitelor personalități, grupuri, organizații, partide capabile să sesizeze și să realizeze legătura cu unele clase sociale sau altele”¹. Numai marxismul a apreciat adevărata însemnătate a personalității în dezvoltarea socială, arătând și condițiile în care ea poate juca un rol important în istorie.

Rolul conducătorilor în istorie   După cum am explicat, istoria o fac masele populare. Masele se împart în clase; acestea în cursul luptei de clasă își organizează partide politice. Partidele promovează din mijlocul lor drept conducători pe reprezentanții lor cei mai experimentați, pregătiți și activi.

Rolul acestor conducători în istorie constă în aceea că organizează masele, le activează, pun în fața maselor anumite sarcini și le mobilizează pentru îndeplinirea lor.

Cu cât masele participă mai activ la evenimentele istorice, cu cât cercul creatorilor activi ai vieții sociale este mai larg, cu atât mai imperioasă este necesitatea conducătorilor experimentați și maturi. Fără conducători, clasa înaintată nu poate cuceri dominația politică,

---

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 13, E.S.P.L.P. 1957, pag. 23.

n-o poate menține și întări, nu-și poate crea statul ei și nu poate lupta cu succes împotriva dușmanilor ei politici. „Nici o clasă din istorie n-a ajuns la dominație — scria V. I. Lenin — dacă nu și-a ridicat conducători politici proprii, reprezentanți înaintați proprii, capabili să organizeze mișcarea și s-o conducă”¹.

În mișcarea revoluționară a proletariatului, rolul conducătorilor, al ideologilor este deosebit de mare. Aceasta deoarece pentru proletariat organizarea, disciplina de fier, este mijlocul cel mai important de îndeplinire a sarcinilor ce stau în fața lui. Dar organizarea este de neconceput fără conducători experimentați și căliți. Fără conducători cu o înaltă autoritate, cu capacități organizatorice, căliți în lupta revoluționară, mișcarea muncitorească nu ar putea găsi căile și mijloacele juste de luptă împotriva exploataților.

De ce apar
personalități
de frunte și în ce
constă forța lor

Marile personalități nu apar întimplător, ci în virtutea necesității istorice, atunci când se maturizează condițiile obiective corespunzătoare. Personalitățile politice de frunte, conducătorii maselor se ridică în special în perioadele de transformări revoluționare profunde, de mari acțiuni politice, de revoluții populare. În știință, geniile apar în special atunci când cerințele dezvoltării producției impun necesitatea unor mari descoperiri științifice. Oamenii de artă remarcabili, numeroase talente în domeniul artistic se afirmă cu deosebire în momentele cele mai însemnate, de cotitură ale istoriei.

Așadar, în toate domeniile vieții sociale, personalitățile de frunte apar în virtutea necesităților obiective

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 4, Editura pentru literatură politică, 1953, pag. 347.

ale dezvoltării societății. „Faptul că cutare om mare, și nu altul, apare într-o anumită epocă, într-o anumită țară dată este, firește, o simplă întâmplare — scrie F. Engels —. Dar dacă-l înlăturăm pe acest om, se va pune problema înlocuirii lui, și înlocuitorul va fi găsit tant bien que mal¹, dar cu timpul va fi găsit”². O personalitate apare atunci când există premisele sociale, condițiile economice și politice corespunzătoare.

În paginile istoriei au fost înscrise multe nume. Dar nu toate sînt cu adevărat mari. Se cunosc oameni care au încercat să întoarcă înapoi roata istoriei. Exprimînd interesele claselor reacționare, condamnate la pieire de istorie, aceste personalități au suferit un eșec lamentabil. Asemenea personalități sinistre au fost Kolceak, Mussolini, Hitler și alții, pe care istoria i-a înfierat ca dușmani de moarte ai omenirii. Un *adevărat* om mare este numai acela care prin întreaga lui viață, prin toate acțiunile lui contribuie la mersul înainte al societății, acela care nu-și precupește forțele pentru a promova tot ce este înaintat, nou, acela care ajută neobosit clasele înaintate ale societății să instaureze o orînduire socială progresistă.

De ce o personalitate de frunte, remarcabilă este capabilă să înfăptuiască sarcini uriașe, sarcini grele? În ce constă forța ei?

Forța unei personalități remarcabile rezidă, în primul rînd, în forța mișcării sociale progresiste al cărei exponent și conducător este. O personalitate este mare prin faptul că înțelege desfășurarea obiectivă a procesului istoric, vede necesitățile dezvoltării societății și știe ce trebuie să se facă pentru înfăptuirea acestor necesități.

¹ — bun sau rău. — *Nota trad.*

² K. Marx și F. Engels, Opere alese în două volume, vol. II, E.S.P.L.P. 1955, ediția a II-a, pag. 553.

Forța personalității proeminente rezidă în faptul că ea servește interesele claselor înaintate, ale maselor de milioane ale poporului, și de aceea se bucură de încrederea și sprijinul lor nemărginit.

În același timp trebuie să se aibă în vedere faptul că și calitățile personale ale oamenilor mari au importanța lor. Numai un om dotat cu capacități deosebite — o minte luminată, energie și inițiativă inepuizabilă, hotărâre și curaj etc. — poate îndeplini sarcinile pe care i le pune în față istoria. Cu cât calitățile personale ale omului corespund într-o măsură mai mare necesităților sociale, cu atât rolul lui în istorie este mai evident, mai important.

Cele mai remarcabile personalități istorice, care au exercitat o influență extrem de adâncă în istorie sînt Karl Marx, Friedrich Engels, V. I. Lenin, marii conducători ai proletariatului și ai tuturor oamenilor muncii. Aceștia sînt conducători de un tip nou, teoreticieni și organizatori geniali ai celei mai mari și mai adînci mișcări populare — mișcarea revoluționară a proletariatului. Ei s-au distins printr-o uriașă forță teoretică și strălucite capacități organizatorice, fermitate și curaj, încredere nestrămutată în dreptatea cauzei comunismului, dragoste față de popor și ură neîmpăcată față de dușmanii acestuia. Ei au fost strîns legați de masele populare, au învățat masele și au învățat de la ele, generalizînd bogata lor experiență revoluționară.

Măreța operă începută de ei este continuată cu succes de discipolii și urmașii lor — militanții de frunte ai Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, ai partidelor comuniste și muncitorești frățești —, care conduc cea mai măreță mișcare a contemporaneității — mișcarea popoarelor spre comunism.

Marxismul
este incompatibil
cu cultul
personalității

Recunoscînd marele rol al personalității remarcabile în istorie, marxismul analizează activitatea ei în strînsă legătură cu activitatea ma-

selor populare, a claselor înaintate, a partidelor politice. Marxismul este incompatibil cu cultul personalității, cu ploconirea oarbă în fața unei personalități remarcabile care ar avea, chipurile, capacități supraomenești de a crea istoria după bunul ei plac. Cultul personalității contravine ideologiei socialiste și aduce un prejudiciu serios mișcării comuniste. Marx, Engels, Lenin au fost întotdeauna adversari ai cultului personalității și s-au pronunțat întotdeauna împotriva exagerării rolului diferiților conducători, împotriva laudelor și lingușirilor adresate lor. Intemeietorii marxism-leninismului au considerat că numai metoda conducerii colective asigură succesul mișcării revoluționare.

Caracterul dăunător al cultului personalității constă în faptul că el subapreciază rolul poporului ca făuritor al istoriei, rolul partidului comunist și al organelor lui centrale ca for conducător colectiv al maselor. El încătușează energia oamenilor muncii, îi educă în spiritul așteptării pasive a indicațiilor de sus. Cultul personalității este profund străin naturii adînc democratice a orînduirii socialiste, căreia îi este caracteristică suveranitatea poporului, și nu atotputernicia unei singure personalități.

Cultul personalității contribuie la instaurarea unor metode pur administrative, cancelarist-birocratice de conducere, înăbușă critica și autocritica. Totodată, acesta limitează posibilitatea participării largi a maselor populare la mișcarea comunistă, limitează inițiativa lor creatoare. Se știe doar că comunismul poate fi construit numai prin participarea cea mai activă a maselor de mili-

oane ale poporului. Iată de ce Partidul Comunist al Uniunii Sovietice s-a pronunțat cu hotărîre împotriva cultului personalității lui I. V. Stalin și urmărilor lui.

Congresul al XX-lea al P.C.U.S. a condamnat cultul personalității ca străin marxism-leninismului, orînduirii socialiste și a chemat organizațiile de partid să lichideze urmările lui. Fermitatea și hotărîrea cu care partidul, cu sprijinul întregului popor sovietic, a condus lupta împotriva cultului personalității constituie o dovadă a forței și vitalității orînduirii sovietice socialiste, a invincibilității ideilor marxist-leniniste. Lichidînd urmările cultului personalității, dezvoltînd democratismul socialist, P.C.U.S. a întărit continuu legăturile cu masele largi populare, le-a unit și mai strîns sub mărețul steag leninist.

Așadar, întreaga desfășurare a procesului istoric arată că, indiferent cît de mare ar fi o personalitate, ea nu este în stare să determine mersul istoriei. Adevăratul făuritor al istoriei, creatorul tuturor valorilor materiale și spirituale este poporul, sint masele de oameni ai munc²⁴

CAPITOLUL AL XV-LEA CLASELE ȘI LUPTA DE CLASĂ

În capitolul precedent am arătat că poporul, masele de oameni ai muncii constituie forța principală, hotărîtoare a dezvoltării societății. Societatea nu este însă omogenă. Ea este alcătuită din anumite clase și pături sociale. Ce sînt clasele, care este rolul lor în dezvoltarea socială? La această întrebare, răspunsul ni-l dă teoria marxist-leninistă a claselor și luptei de clasă.

I. Esența și originea claselor

Ce sînt clasele și cum au apărut ele   Impărțirea oamenilor în clase, lupta dintre clase în societate a fost observată de unii ideologi încă înainte de apariția marxismului. Fiind însă idealişti în concepția despre viața socială, ei nu au putut să descopere baza obiectivă a împărțirii societății în clase. Ei nu au văzut că baza împărțirii societății în clase trebuie căutată în domeniul producției materiale — domeniul principal al relațiilor umane.

Definiția multilaterală a claselor a fost dată de V. I. Lenin în lucrarea „Marea inițiativă”. „Clase —

scria el — se numesc grupuri mari de oameni, care se deosebesc după locul pe care-l ocupă într-un anumit sistem de producție socială istoricește determinat, după raportul lor (de cele mai multe ori consfințit și întărit prin legi) față de mijloacele de producție, după rolul pe care-l au în organizarea socială a muncii, și deci după felul în care obțin acea parte de care dispun din bogăția societății și după mărimea acestei părți. Clasele sînt grupuri de oameni, dintre care unul poate să-și însușească munca altuia, datorită locului diferit pe care îl ocupă într-o anumită orînduire economică a societății" ¹.

Dintre trăsăturile caracteristice ale claselor, principala este *raportul față de mijloacele de producție*. Din acest raport decurg locul și rolul claselor în producția socială, precum și mijloacele de obținere și mărimea veniturilor.

Clasele nu sînt eterne. În societatea primitivă, ele n-au existat. În acel timp, producția se afla la un nivel de dezvoltare atît de scăzut, încît ea asigură numai obținerea unei cantități minime de bunuri materiale, care de-abia ajungeau oamenilor primitivi pentru a nu muri de foame. De aceea, orice posibilitate de acumulare a bunurilor materiale, de apariție a proprietății private, a claselor și a exploatării era exclusă.

Ulterior însă, datorită dezvoltării forțelor de producție și creșterii productivității muncii, oamenii au început să producă mai mult decît consumau. A apărut posibilitatea de a acumula bogății materiale, de a-și însuși mijloace de producție. La apariția proprietății private au contribuit diviziunea progresivă a muncii și dezvoltarea comerțului.

Apoi, pe măsura dezvoltării proprietății private și înlăturării proprietății obștești, a crescut inegalitatea

---

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 29, Editura politică, 1959, pag. 404—405.

economică a oamenilor. Unii, mai ales din rindul nobilimii gentilice, s-au îmbogățit, au acaparat mijloacele de producție ale obștii. Alții însă, lipsiți de aceste mijloace, au fost nevoiți să muncească pentru posesorii acestora. Astfel s-a desfășurat procesul descompunerii comunei primitive, împărțirea societății în clase. Acest proces s-a încheiat prin apariția claselor antagoniste și a exploatării.

Așadar, clasele au apărut în perioada destrămării orînduirii comunei primitive și apariției orînduirii sclavagiste. Caracterul antagonist al poziției claselor în societate a determinat o luptă înverșunată între ele. Lupta dintre clase a devenit pentru multe secole forța motrice a dezvoltării societății omenești.

Clase și națiuni   *Națiunile* au apărut mult mai târziu decît clasele. În timp ce clasele s-au format în perioada apariției societății sclavagiste, națiunile sînt un produs al capitalismului.

Apariția națiunii a fost precedată de forme istorice ale comunităților de oameni, cum sînt ginta, tribul și popoarele lumii antice.

Ginta a fost o comunitate de oameni legați prin înrudirea de sînge. Baza gîinții a constituit-o stăpînirea și folosirea în colectiv a mijloacelor de producție. Mai multe gîinți se uneau într-un *trib*. Ginta și tribul au existat în orînduirea comunei primitive.

În perioada descompunerii orînduirii comunei primitive, ca urmare a dezvoltării forțelor de producție, a diviziunii sociale a muncii, a apariției proprietății private, a fost zdruncinată stabilitatea triburilor și gîinților, iar însemnătatea legăturilor de rudenie s-a micșorat. În condițiile trecerii de la orînduirea primitivă la societatea împărțită în clase, din triburile înrudite prin limbă încep să apară *popoarele* lumii antice, la baza cărora

nu mai stătea comunitatea originii, ci *comunitatea de teritoriu*. Dar unitatea poporului era încă foarte instabilă. În condițiile orinduirii sclavagiste și feudale nu putea să existe *unitatea vieții economice*, care constituie condiția necesară a unei unități teritoriale trainice și a unei comunități culturale stabile.

O dată cu dezvoltarea capitalismului, fărâmițarea economică este înlăturată, se formează o piață unică, și astfel s-au creat condițiile transformării popoarelor în națiuni. „*Națiunea este o comunitate stabilă de oameni, istoricește constituită și care a luat ființă pe baza comunității de limbă, de teritoriu, de viață economică și de factură psihică ce se manifestă în comunitatea culturii*”¹.

Națiunile nu trebuie confundate cu rasele. Deosebiri-rile rasiale sînt neesențiale din punct de vedere social, fiind deosebiri exterioare, care privesc doar unele caracteristici biologice, cum sînt culoarea pielii, părului, forma ochilor etc. În funcție de aceste caracteristici distingem trei rase principale — albă, galbenă și neagră.

Ideologii burgheziei reacționare încearcă să explice nivelul economic, politic și cultural al unui popor, situația unui om în societate prin deosebiri rasiale. Ei fac mult caz de superioritatea rasei albe, pe care, după ei, însăși natura ar fi predestinat-o să domine rasele de culoare. Experiența istoriei, datele științifice arată însă că oamenii de toate rasele au aceleași aptitudini. În ceea ce privește înapoierea unor popoare care nu aparțin rasei albe, ea nu este determinată de culoarea pielii sau a părului lor, ci de jugul colonial, sub care au fost ținuți secole de-a rîndul de către exploatații albi. În prezent, eliberîndu-se de sub jugul imperialismului, popoarele fostelor țări coloniale și dependente își dezvoltă cu

---

¹ I. V. Stalin, Opere, vol. 2, Editura pentru literatură politică, 1953, pag. 318.

succes economia și cultura. Deosebit de rapid merg pe calea progresului popoarele țărilor care au pășit pe drumul dezvoltării socialiste : popoarele Chinei, Coreii de nord, Vietnamului de nord.

Comunitatea națională nu înlătură contradicțiile de clasă, așa cum pretind mulți ideologi burghezi. Națiunile burgheze sînt alcătuite din clase antagoniste, între care se duce o înverșunată luptă de clasă. Această luptă nu poate fi mascată prin nici un fel de perorări despre comunitatea intereselor naționale.

2. Lupta de clasă — motorul dezvoltării societăților bazate pe clase antagoniste

Marx și Engels au arătat că istoria societății bazate pe clase antagoniste este istoria luptei dintre clase. „Omul liber și sclavul, patricianul și plebeul, nobilul și iobagul, meșterul și calfa, într-un cuvînt asupritorii și asupriții se aflau într-un permanent antagonism, duceau o luptă neîntreruptă, cînd ascunsă, cînd fățișă, o luptă care de fiecare dată se sfîrșea printr-o prefacere revoluționară a întregii societăți sau prin pieirea claselor aflate în luptă”¹.

Lupta dintre clasele antagoniste este de neîmpăcat. Ea decurge din opoziția radicală a situației economice și politice a claselor dușmane în societate. Timp de multe secole, oamenii muncii, sclavii, țăranii sau muncitorii, au fost supuși unei exploatări sălbatice din partea claselor exploatoare. De aceea lupta lor împotriva asupririi, năzuința spre o viață liberă și fericită au fost și sînt pe deplin firești.

---

¹ K. Marx și F. Engels : „Manifestul Partidului Comunist”, Editura politică, 1960, ediția a VII-a, pag. 30.

Trebuie să avem în vedere faptul că în fiecare societate împărțită în clase există atât clase principale cît și clase secundare. *Clase principale* sînt clasele legate de modul de producție dominant în societatea respectivă. În societatea bazată pe clase antagoniste există : clasa căreia îi aparțin mijloacele de producție și clasa opusă ei, asuprită. Sclavii și stăpînii de sclavi în societatea sclavagistă, țărani și feudalii (moșierii) în feudalism, proletariatul și burghezia în capitalism — acestea sînt clasele principale ale societăților bazate pe clasele antagoniste.

În afară de aceasta, în societățile bazate pe clase antagoniste există și *clase secundare*, care nu sînt legate nemijlocit de modul de producție dominant (meseriașii liberi din sclavagism, țărani în societatea capitalistă etc.), precum și diferite pături sociale (intellectualitatea, clerul și alții). Lupta de clasă în societatea bazată pe clase antagoniste este, în primul rînd, lupta dintre principalele clase sociale. În ceea ce privește clasele secundare și păturile sociale, de obicei, în această luptă ele nu au o linie proprie, ci trec de partea uneia dintre clasele antagoniste principale.

Lupta dintre clase constituie forța motrice, izvorul dezvoltării societății bazate pe clase antagoniste. Această luptă face să progreseze dezvoltarea societății antagoniste atât în perioadele relativ „pașnice” cît și mai ales în perioadele de furtuni și zguduiri revoluționare.

O mare însemnătate are lupta de clasă în viața politică a societății bazate pe clase antagoniste. Astfel, în zilele noastre, lupta clasei muncitoare constituie o stavilă serioasă în realizarea planurilor funeste ale imperialiștilor, care încearcă să dezlănțuie un nou război mondial, să înăbușe mișcarea de eliberare națională, să lichideze rămășițele libertăților democratice din țările

burgheze și să frîneze astfel dezvoltarea progresivă a societății.

Fără lupta de clasă nu ar fi existat progres social, deoarece dezvoltarea progresivă a societății bazate pe clase antagoniste se înfăptuiește, de regulă, cu atît mai rapid cu cît lupta celor asupriți împotriva exploataților este mai îndîrjită, mai organizată.

Un rol deosebit de important în progresul social revine revoluției sociale, cea mai înaltă formă a luptei de clasă, prin care se lichidează vechea orînduire socială și se instaurează o nouă orînduire socială, mai progresistă.

Întreaga istorie a societăților bazate pe clase antagoniste este străbătută de lupta exploataților împotriva exploataților.

În societatea sclavagistă s-a desfășurat o luptă înverșunată între sclavi și stăpînii de sclavi. Această luptă a luat formele cele mai diferite — de la distrugerea uneltelor de producție pînă la răscoale de mare amploare, cum a fost răscoala condusă de Spartacus (secolul I î.e.n.), la care au participat peste o sută de mii de sclavi.

În feudalism, lupta de clasă a luat forme și mai ascuțite. Principalele clase aflate în luptă erau țărani și feudalii, iar adesea țărănilor li se alăturau și oamenii muncii de la orașe, în special meșteșugarii. În feudalism, răscoalele au căpătat caracterul unor adevărate războaie țărănești, la care participau zeci și sute de mii de țărani. Uneori aceste războaie cuprindeau teritorii uriașe și durau ani de-a rîndul. Așa au fost răscoalele lui Watt Tylor din Anglia (secolul al XIV-lea), Jaqueria din Franța (secolele XIV-XV), războiul țărănesc din Germania (secolul al XVI-lea), răscoalele din Rusia de sub conducerea lui Bolotnikov, Razin (secolul al XVII-lea) și Pugaciov (se-

colul al XVIII-lea), răscoala taipinilor din China (secolul al XIX-lea) și altele.

Răscoalele asupriților din societățile sclavagistă și feudală n-au putut însă să pună capăt exploatării, deoarece condițiile necesare nu erau încă maturizate. Nivelul producției nu permitea încă trecerea la orînduirea fără exploatare și asuprire. Aceste răscoale aveau un caracter neorganizat. Răsculații nu aveau o idee clară nici asupra țelului luptei, nici asupra căilor de realizare a lui. Ei nu aveau o teorie înaintată, și nu exista un partid revoluționar care să-i călăuzească în luptă. Așa cum vom vedea în continuare, aceste condiții sînt create abia în capitalism.

Răscoalele sclavilor și apoi ale țăranilor iobagi au jucat însă un mare rol progresist în istorie. Ele au zdruncinat succesiv bazele sclavagismului și feudalismului și au provocat trecerea la o orînduire mai progresistă.

3. Lupta de clasă în societatea capitalistă

Lupta
dîntre proletariat și bur-
ghezie — lege a dez-
voltării capitalismului

După cum se știe, burghezia și proletariatul sînt principalele clase ale societății capitaliste. În goana după profit, burghezia exploatează proletariatul, iar pe măsura dezvoltării capitalismului exploatarea devine tot mai cruntă. Munca muncitorilor devine tot mai intensă, muncitorul se transformă într-o măsură tot mai mare într-o simplă anexă a mașinii. Crizele economice, șomajul, războaiele de jaf, însoțitori nedespărțiți ai capitalismului, produc proletariatului nenorociri și suferințe neasemuit de mari.

Se înțelege că proletariatul nu poate tolera aceste lucruri. Însăși natura internă a capitalismului, care face

ca proletariatul să fie lipsit de rezultatele muncii lui, situația proletariatului în societate îl împing pe acesta la luptă împotriva burgheziei. De aceea nu întâmplător istoria societății capitaliste este istoria luptei înverșurate dintre proletariatul și burghezie. Această luptă are caracter de lege, ea reprezintă cel mai important motor al dezvoltării societății capitaliste. În epoca imperialismului, când contradicțiile economice și politice ale capitalismului ating un grad de ascuțime nemaiîntilnit, lupta proletariatului împotriva burgheziei se intensifică în mod deosebit.

Proletariatului i-a revenit marea misiune istorică *de a pune definitiv capăt exploatarei, de a lichida capitalismul și de a crea societatea fără clase, societatea comunistă.* O sarcină atât de măreață și nobilă nu poate fi rezolvată de nici o altă clasă socială, deoarece nici una dintre aceste clase nu este consecvent revoluționară.

Burghezia a fost revoluționară numai atunci când a luptat împotriva feudalilor, pentru instaurarea dominației sale în societate. Cucerind puterea, ea devine tot mai reacționară. Singurul ei țel este de a eterniza exploatarea.

Nici păturile mijlocii, din care fac parte în primul rând țărănimea și meșteșugarii și care în capitalism sînt deosebit de numeroase, nu sînt revoluționare pînă la capăt. În societate, ele nu au o poziție independentă, iar pe măsura dezvoltării capitalismului se diferențiază. Cea mai mare parte a țărănimii și meșteșugarilor se ruinează și îngroașă rîndurile proletariatului și numai un număr infim ajunge în rîndurile burgheziei. În lupta înverșurată dintre clase, țărănimea are o poziție șovăielnică, de aceea în fața proletariatului stă sarcina de a o atrage de partea lui și de a o transforma în aliatul lui de nădejde.

Nici intelectualitatea (inginerii și tehnicienii, doctorii, profesorii, lucrătorii pe tărîm științific etc.), care este o pătură a societății capitaliste, nu este consecvent revoluționară. Majoritatea intelectualilor servește interesele claselor exploatare.

Singura clasă consecvent revoluționară a societății capitaliste este proletariatul. Legat de cea mai progresistă formă de dezvoltare a producției — industria mecanizată —, el crește și se dezvoltă continuu. Insuși caracterul producției capitaliste contribuie la unirea, organizarea și instruirea proletariatului. El nu are proprietate și nu are nimic de pierdut în această luptă. Luptînd pentru eliberarea sa, proletariatul este în stare să organizeze, să conducă pe toți oamenii muncii, care urăsc tot atît de mult orînduirea capitalistă. Eliberîndu-se pe sine, lichidînd pentru totdeauna exploatarea omului de către om, el eliberează pe toți oamenii muncii, lichidează astfel nedreptatea socială, orînduirea în care un pumn de asupritori își însușesc produsul muncii a milioane de oameni.

Formele
luptei de clasă
a proletariatului

Pe măsura dezvoltării capitalismului se dezvoltă și proletariatul, iar formele luptei lui împotriva burgheziei devin tot mai variate și mai ascuțite. Există trei forme principale ale luptei de clasă a proletariatului — economică, politică și ideologică.

Lupta economică, lupta proletariatului pentru îmbunătățirea situației lui materiale și a condițiilor de muncă, este forma cea mai simplă și mai accesibilă maselor largi de muncitori. Desfășurînd lupta economică, muncitorii cer patronilor mărirea salariului, reducerea zilei de muncă etc. și, dacă aceste revendicări nu sînt satisfăcute, ei nu merg la lucru, declară grevă.

Lupta economică, fiind, din punct de vedere istoric, prima formă a luptei de clasă a proletariatului, joacă un

important rol în dezvoltarea mișcării lui revoluționare. Ea contribuie la atragerea maselor largi proletare în lupta de clasă și este o valoroasă școală de organizare. În cursul acestei lupte crește conștiința muncitorilor, solidaritatea lor de clasă, apar primele organizații muncitorești — sindicatele, cooperativele, casele de ajutor reciproc.

Lupta economică are însă un caracter limitat. Ea nu este încă lupta întregii clase a proletariatului împotriva clasei burgheze, ci ciocnirea unor grupuri de muncitori cu capitaliștii dintr-o fabrică oarecare, dintr-o regiune oarecare. La aceasta se mai adaugă și faptul important că lupta economică nu atinge bazele capitalismului — proprietatea privată — și nu își pune ca sarcină lichidarea puterii de stat a burgheziei. Scopul acestei lupte nu este lichidarea exploatării, ci numai limitarea ei, atenuarea ei.

O dată cu creșterea și dezvoltarea proletariatului, lupta economică a muncitorilor din diferite fabrici și regiuni se unește cu lupta generală a clasei muncitoare împotriva clasei capitaliștilor în general. Lupta de clasă intră într-o etapă superioară, lupta politică.

Lupta politică este lupta pentru lichidarea a înseși bazelor orînduirii capitaliste, lupta pentru cucerirea puterii de stat, pentru instaurarea dictaturii proletariatului.

Prin lupta economică, proletariatul poate să-și îmbunătățească întrucîtva situația materială, să obțină din partea burgheziei unele concesiuni economice. Dar el își poate satisface interesele economice și politice fundamentale, se poate salva pentru totdeauna de exploatare *numai lichidînd dominația politică a burgheziei*, puterea ei de stat și instaurînd propria lui putere — dictatura proletariatului.

Pentru atingerea acestui obiectiv, proletariatul desfășoară lupta politică, folosind mijloacele cele mai dife-

rite: greve și demonstrații politice, lupta pașnică în parlament și lupta armată. Toate aceste mijloace sînt subordonate în ultimă instanță cauzei pregătirii și înfăptuirii revoluției socialiste. Revoluția socialistă este cea mai înaltă treaptă a luptei de clasă a proletariatului, singurul mijloc, hotărîtor, de lichidare a capitalismului și de cucerire a puterii politice de către proletariat.

În mișcarea revoluționară a proletariatului, o mare însemnătate are *lupta ideologică*, adică lupta împotriva ideologiei burgheze dominante în societatea capitalistă, pentru victoria ideologiei socialiste, proletare.

Dezvoltarea capitalismului duce în mod necesar la unirea și organizarea proletariatului. Pentru a lichida însă orînduirea capitalistă, proletariatul nu trebuie numai să se formeze ca clasă, ci și să-și înțeleagă interesele de clasă, măreața lui misiune istorică. Pentru aceasta, proletariatul are nevoie de o teorie revoluționară. Din cauza lipsei de timp, de mijloace și de suficientă pregătire, proletariatul nu-și poate crea singur această teorie, și de aceea ea este elaborată de reprezentanții intelectualității care au trecut de partea proletariatului. Această nouă teorie revoluționară — marxism-leninismul — a fost creată de marii conducători ai proletariatului Marx, Engels, Lenin.

Sarcina nu constă însă numai în elaborarea unei teorii revoluționare înaintate. După ce această teorie a fost creată, ea trebuia să fie introdusă în conștiința muncitorilor. Lupta ideologică este, prin urmare, și lupta împotriva mersului de la sine, împotriva spontaneității în mișcarea muncitorească, pentru însușirea de către masele largi proletare a ideologiei înaintate, marxist-leniniste.

Teoria marxist-leninistă este în permanență obiectul atacurilor ideologilor burgheziei, precum și ale reformiș-

tilor și revizioniştilor. De aceea, lupta pentru puritatea teoriei marxist-leniniste, împotriva tuturor duşmanilor de orice fel, și în primul rînd împotriva ideologiei burgheze putrede, face parte din domeniul luptei ideologice.

Ca și lupta economică, lupta în domeniul ideologiei nu este un scop în sine : ea este subordonată sarcinilor politice, sarcinilor răsturnării dominației burgheziei și instaurării dictaturii proletariatului.

Partidul marxist —
organizatorul
și conducătorul
luptei de clasă
a proletariatului

Numai partidul politic al proletariatului poate asigura conducerea luptei de clasă a oamenilor muncii, imbinarea justă a tuturor formelor de luptă revoluționară. În epoca imperialismului, cînd, datorită ascuțirii la maximum a contradicțiilor capitalismului, revoluția socialistă a devenit o sarcină practică nemijlocită, rolul partidului marxist-leninist este deosebit de mare.

Partidele conciliatoare, reformiste, ale Internaționalei a II-a nu au fost în stare să asigure conducerea mișcării muncitorești în noile condiții istorice. Era necesar un partid de tip nou, un partid revoluționar, marxist. Învățătura despre acest partid a fost creată de V. I. Lenin.

Partidul marxist este detașamentul înaintat, revoluționar al proletariatului, avangarda lui. Fiind cea mai înaltă formă de organizare a proletariatului, el unește toate celelalte organizații ale proletariatului (sindicatele, organizațiile de tineret, etc.), le conduce din punct de vedere politic și le îndrumază spre realizarea țelului unic — răsturnarea capitalismului și crearea societății socialiste. „Educînd partidul muncitoresc — scrie V. I. Lenin —, marxismul face educația avangărzii proletariatului, în stare să preia puterea și să ducă întreg poporul spre socialism, să îndrumeze și să organizeze noua orînduire, să fie învățătorul, conducătorul, îndrumătorul tuturor

celor ce muncesc și sînt exploatați, în opera de organizare a vieții lor sociale, fără burghezie și împotriva burgheziei" ¹.

Partidul își poate îndeplini rolul de avangardă, de detașament înaintat al clasei muncitoare și de conducător al întregului popor, deoarece el este înarmat cu teoria științifică marxist-leninistă, cu cunoașterea legilor dezvoltării sociale și cu priceperea de a folosi practic aceste legi pentru transformarea revoluționară a societății.

Fiind detașamentul conștient al proletariatului, partidul educă permanent masele largi de muncitori în spiritul conștiinței socialiste, apără clasa muncitoare împotriva influenței putredei ideologii burgheze. Partidul desfășoară o luptă intransigentă împotriva oricăror încercări de falsificare, de revizuire a marxismului, dezvoltă marxismul pe baza celor mai noi realizări ale științei și practicii social-istorice.

Partidul marxist nu este numai detașamentul înaintat, conștient, ci și detașamentul organizat al clasei muncitoare. El este puternic prin unitatea de voință și acțiune și reprezintă uniunea liber consimțită a comuniștilor tovarăși de idei, legați prin năzuința comună de a înlăunțui mărețele idei revoluționare ale marxism-leninismului. Partidul este intransigent față de oportuniștii de orice fel, care încearcă să submineze unitatea rîndurilor lui, să-l descompună dinăuntru și să-l lipsească astfel de capacitatea de a conduce lupta de clasă a proletariatului.

Partidul marxist-leninist este un partid cu adevărat popular. El unește pe cei mai buni reprezentanți ai poporului, este legat prin mii de fire de masele largi de oameni ai muncii. Fiind exponentul celor mai înalte năzuințe ale poporului și apărătorul devotat al intereselor

---

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 25, E.S.P.L.P. 1956, pag. 100—101.

vitale ale maselor, partidul se bucură de încrederea și sprijinul nelimitat al celor mai largi mase. Forța invincibilă a partidului marxist-leninist rezidă în strânsa lui legătură cu poporul, în sprijinul acordat de acesta.

Partidul Comunist al Uniunii Sovietice, creat de V. I. Lenin, inspiratorul și organizatorul luptei poporului sovietic pentru comunism, este un partid cu adevărat revoluționar, cu adevărat popular.

Critica
teoriilor burgheze
și revizioniste
despre clase
și lupta de clasă

Ideologii burgheziei opun teoriei marxiste a claselor și luptei de clasă propagarea „păcii între clase” în capitalism. Ei neagă cu un zel deosebit existența claselor și a luptei de clasă în societatea burgheză contemporană.

Unii sociologi burghezi declară fățiș că în societatea capitalistă contemporană nu există nici exploatare și nici clase antagoniste, ci numai pături sociale („straturi”), care grupează pe oameni după profesii, studii, venit, vîrstă, concepții religioase, politice și o serie de alte caracteristici. Ei pretind că oamenii care aparțin acestor pături nu ar fi legați de nici un fel de relații de proprietate, iar raporturile dintre ei ar înfățișa tabloul celei mai depline armonii. Aceste pături sau straturi sociale cum le denumesc ei ar fi mobile, oricine putînd trece după voie, dintr-un grup social într-altul.

Alții, deși recunosc existența claselor, afirmă însă că în societatea burgheză contemporană are loc un proces de dispariție a deosebirilor de clasă și de transformare treptată a claselor într-o uriașă clasă de „mijloc”. Cu acest prilej, ei arată că, de pildă, în Statele Unite ale Americii procesul formării acestei clase de „mijloc” este aproape încheiat. Astfel, cunoscutul sociolog american Strauss-Hupe, în cartea „Zona indiferenței” (1952), declară că în America contemporană este greu de stabilit

deosebirea dintre exploatați și exploataitori. El susține că sărăcia dispare, iar clasa superioară devine un anacronism.

Din punctul de vedere al ideologilor burghezi, muncitorii americani au încetat să mai fie proletari. Ei au, chipurile, un înalt nivel de viață, au economii, cumpără acțiuni și de aceea, ca proprietarii de întreprinderi, au partea lor de venituri. Pe de altă parte, statul ar limita din ce în ce mai mult drepturile patronilor, și de aceea ei ar juca în producție un rol tot mai mic.

Născocirile apologeților capitalismului cu privire la inexistența claselor și luptei de clasă în societatea burgheză contemporană au fost îmbrățișate de către liderii reformiști și revizioniști. Astfel, unul dintre liderii Congresului american al sindicatelor industriale, reformistul *F. Murray*, pretinde fățiș că în S.U.A. nu există clase, că acolo, chipurile, „toți sînt muncitori” și că, în ultimă instanță, interesele fermierilor, ale muncitorilor industriali, ale businessmenilor, funcționarilor și intelectualiții „coincide”.

Aceste „teorii” sînt repetate de revizioniști. Ei declară „învechită” definiția leninistă a claselor și consideră că în locul ei trebuie introdusă noțiunea de „grup social” etc. Oamenii, afirmă ei, se unesc în asemenea grupuri nu după criteriul raportului față de mijloacele de producție, ci după alte criterii care sînt în fond secundare. Negînd existența claselor, revizioniștii renunță și la lupta de clasă. Astfel, revizionistul italian Giolitti consideră că în prezent sarcina muncitorilor nu este de a lupta împotriva burgheziei, ci de a contribui la progresul tehnic. Progresul tehnic ar duce, chipurile, la trecerea puterii în mîinile poporului în mod automat, fără lupta de clasă și revoluție.

Răspîndind gogorița cu privire la inexistența claselor și a luptei de clasă în societatea burgheză contemporană, proclamînd așa-zisa eră a „concordanței intereselor muncii și capitalului”, apologetii burgheziei și slugile lor revizioniste încearcă să inducă în eroare clasa muncitoare, să-i insuflă ideea inutilității luptei de clasă împotriva burgheziei și să abată mișcarea muncitorească pe calea reformistă.

Cum stau însă lucrurile în realitate ?

Se știe că nivelul de viață al unei părți a muncitorilor americani, și în primul rînd al virfurilor ei, este destul de ridicat, în special în comparație cu clasa muncitoare din alte țări capitaliste. Nu trebuie însă uitat faptul că acest nivel nu-l au nici pe departe toți muncitorii americani. Milioanele de șomeri, de muncitori negri, mexicani și alții nu au nici măcar minimul de trai necesar. În același timp, reprezentanții burgheziei monopoliste, 1% din populația americană, dețin 59% din întreaga avere națională a S.U.A., iar aproximativ 150 de mari magnati ai capitalului au fiecare venituri de peste un milion de dolari anual.

Unii muncitori americani au economii, dar cît reprezintă partea lor din suma totală a economiilor ? Jumătate din populația S.U.A. deține numai 1% din economii.

Unii muncitori americani dețin și acțiuni. Dar valoarea tuturor acțiunilor pe care le posedă oamenii muncii americani reprezintă numai aproximativ 0,2% din valoarea acțiunilor existente în S.U.A., ceea ce înseamnă de 10 ori mai puțin decît valoarea acțiunilor aparținînd numai familiei Dupont.

Despre ce fel de dispariție a claselor, despre ce „mare clasă de mijloc americană” poate fi vorba ? Nu, S.U.A. este țara unor uriașe contraste sociale, a celor mai adînci contradicții sociale. În ceea ce privește celelalte țări ca-

pitaliste, în majoritatea dintre ele situația oamenilor muncii este cu mult mai grea decît în S.U.A., iar contradicțiile dintre burghezie și proletariat sînt deosebit de adînci și ascuțite.

Așadar, în societatea burgheză contemporană domină proprietatea capitalistă, și de aceea există și clase antagoniste : burghezia și proletariatul. Atîta timp cît există aceste clase, lupta de clasă înverșunată dintre ele nu încetează nici o clipă.

Lupta de clasă în
societatea capitalistă
contemporană

În prezent, în țările capitaliste lupta de clasă a proletariatului împotriva burgheziei se desfășoară în condițiile adîncirii crizei generale a capitalismului și creșterii forței și influenței sistemului mondial al socialismului. Nemulțumirea celor mai largi mase de oameni ai muncii față de politica reacționară a imperialismului, îndeosebi față de politica ațîțării psihozei războiului și a cursei înarmărilor, a cărei greutate principală cade pe umerii lor, lărgeste posibilitățile mișcării muncitorești. Un număr din ce în ce mai mare de oameni ai muncii încep să se convingă că singura ieșire din situația lor grea este socialismul, și acest fapt creează condiții favorabile pentru atragerea lor la lupta activă împotriva burgheziei. Succesele sistemului mondial socialist, superioritatea lui față de sistemul capitalist sporesc forța mișcării proletare. Aceste succese însuflețesc proletariatul din țările capitaliste în lupta pe care o duce, îi insuflă încredere în victoria inevitabilă a socialismului.

Una dintre cele mai importante particularități ale mișcării muncitorești contemporane este imbinarea luptei proletariatului pentru socialism cu mișcările largi democratice. Mișcările general-democratice (lupta pentru libertăți democratice, pentru pace și suveranitate națională, lupta de eliberare națională etc.) nu au caracter

socialist. Dar obiectiv ele contribuie la mișcarea pentru socialism, întrucît în condițiile dominației monopolurilor nu se poate lupta consecvent pentru democrație fără a se lovi în dominația marilor proprietari, principalul reazem al reacțiunii.

Pe baza comună a luptei împotriva imperialismului reacționar are loc unirea forțelor socialiste și democratice. Socialismul și democrația sînt de nedespărțit. Socialismul înseamnă tocmai înfăptuirea democrației reale, depline. De aceea, proletariatul, care luptă pentru socialism este în același timp un luptător înflăcărat pentru democrație. Clasa muncitoare internațională și partidele ei marxist-leniniste pășesc în fruntea mișcărilor democratice ale contemporaneității.

În lupta pentru drepturile lui, pentru democrație și socialism, proletariatul folosește cele mai felurite forme: greve, demonstrații, mitinguri etc. El folosește și lupta parlamentară.

În condițiile actuale, greva — forma tradițională de luptă — este cea mai răspîdită. În opoziție cu afirmațiile scribilor burghezi și reformiști despre armonia dintre interesele burgheziei și cele ale proletariatului, în țările capitalismului mișcarea grevistă crește și se lărgeste. Este suficient să spunem că numai în 1957 la luptele greviste din principalele țări capitaliste au participat aproximativ 8.000.000 de oameni, ceea ce înseamnă aproape jumătate din numărul participanților la grevele din cei 10 ani de după război. Este caracteristic faptul că în prezent grevele au un caracter mai organizat și mai de masă decît în perioada antebelică.

Printre grevele care au avut loc în ultimii doi-trei ani trebuie menționate greve grandioase ca greva celor 250.000 de muncitori de la uzinele americane „General Motors” (1958), greva de aproape 4 luni a celor 500.000

de oțelari americani (1959), greva celor 200.000 de constructori navali și a celor 1.500.000 de muncitori constructori de mașini din Anglia (aprilie 1957), greva generală de 24 de ore din Franța la care au participat 1.000.000 de oameni ai muncii (1 aprilie 1958) etc.

Este important să relevăm că revendicările muncitorilor depășesc tot mai frecvent cadrul economic și capătă un caracter politic. Prin toate acțiunile muncitorilor trece ca un fir roșu revendicarea păcii, a încetării cursei înarmărilor, a interzicerii armei nucleare.

În lupta împotriva forțelor imperialiste reacționare, clasa muncitoare nu este singură: aliatul său de nădejde sînt masele de milioane ale țăranilor. Lă mișcarea clasei muncitoare se alătură și păturile înaintate ale intelectualității și alte forțe progresiste ale societății.

Trăsătura caracteristică a mișcării muncitorești contemporane o constituie amploarea excepțională, creșterea considerabilă a activității politice a oamenilor muncii în lupta împotriva reacțiunii imperialiste, pentru pace, democrație și socialism.

Schimbarea adîncă ce se produce în conștiința maselor de oameni ai muncii este ilustrată convingător de creșterea partidelor comuniste și muncitorești. Dacă în ajunul celui de-al doilea război mondial partidele comuniste din țările capitaliste numărau aproximativ 1.500.000 de membri, în prezent partidele comuniste din țările capitaliste reunesc în rîndurile lor peste 5.000.000 de oameni.

Cercurile imperialiste reacționare iau împotriva mișcării comuniste și democratice măsurile cele mai bestiale. Ele recurg tot mai des la metoda dictaturii fățișe a burgheziei monopoliste, lichidează ultimele rămășițe ale democrației și folosesc vechea metodă antipopulară a instaurării unor guverne de „mîină forte”. În unele țări

capitaliste, îndeosebi în Germania occidentală, apar simptomele sinistre ale fascismului.

În aceste condiții, unitatea clasei muncitoare și a tuturor forțelor progresiste și iubitoare de pace capătă o uriașă însemnătate în lupta pentru pace, democrație și socialism. Pentru îndeplinirea mărețelor sarcini istorice, se arată în Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești din țările socialiste din 1957, „este necesară nu numai unirea partidelor comuniste și muncitorești înseși, ci și unirea întregii clase muncitoare, întărirea alianței dintre clasa muncitoare și țărănime, unirea tuturor celor ce muncesc și a întregii omeniri progresiste, unirea forțelor iubitoare de libertate și de pace din întreaga lume”¹.

Reacțiunea imperialistă și complicii ei din mișcarea muncitorească — liderii social-democrați cu stare de spirit anticomunistă (Guy Mollet, Spaak etc.), precum și oportuniștii de toate nuanțele — împiedică realizarea unității clasei muncitoare, duc o politică scizionistă, denaturează esența teoriei marxist-leniniste și încearcă să ponegrească mișcarea comunistă. În legătură cu aceasta, în etapa actuală capătă o însemnătate deosebită lupta împotriva curentelor oportuniste din mișcarea comunistă și muncitorească, necesitatea de a se duce lupta hotărîtă pe două fronturi : împotriva revizionismului și împotriva dogmatismului și sectarismului.

În condițiile actuale, pericolul principal îl reprezintă revizionismul, sau oportunismul de dreapta, manifestare a ideologiei burgheze, care, denaturînd marxism-leninismul, golindu-l de spiritul lui revoluționar, paralizează voința revoluționară a clasei muncitoare și cere menți-

---

¹ „Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești din țările socialiste, care a avut loc la Moscova între 14 și 16 noiembrie 1957”, E.S.P.L.P. 1957, pag. 23.

nerea sau restabilirea capitalismului. Dogmatismul și sectarismul în teorie și practică pot, de asemenea, să devină pericolul principal într-o etapă sau alta a dezvoltării unor partide dacă nu se duce o luptă consecventă împotriva lor.

Dogmatismul și sectarismul îngreuiază dezvoltarea și aplicarea creatoare a teoriei marxiste la condițiile concrete în continuă schimbare, substituie studierea situației concrete prin citatomanie și bucherism, duc la ruperea de mase.

În Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești din țările socialiste din 1957 se subliniază cu o deosebită forță că apărarea fermă de către partidele comuniste și muncitorești a unității marxist-leniniste a rindurilor lor, neadmiterea fracțiunilor și grupurilor, care subminează această unitate, constituie o garanție necesară a rezolvării cu succes a sarcinilor revoluției socialiste, a construirii socialismului și comunismului.

4. Clasele și lupta de clasă în perioada de trecere de la capitalism la socialism

Am văzut că, din momentul apariției proprietății private asupra mijloacelor de producție și a claselor antagoniste, între exploatați și exploatați se desfășoară o luptă neîmpăcată. Această luptă duce, în ultimă instanță, la revoluția socialistă, care lichidează dominația burgheziei și instaurează puterea oamenilor muncii — dictatura proletariatului. Instaurarea dictaturii proletariatului înseamnă începutul perioadei de trecere de la capitalism la socialism. Sarcina dictaturii proletariatului este construirea comunismului, lichidarea claselor.

Inevitabilitatea
luptei de clasă
în perioada de trecere
de la capitalism
la socialism

În perioada de trecere de la capitalism la socialism, lupta de clasă este inevitabilă. Burghezia care a fost înlăturată, dar nu lichidată nu se poate împăca cu faptul că la putere se află oamenii muncii, pe care decenii de-a rindul i-a exploatat, că aceștia au desființat „sacra” proprietate privată asupra mijloacelor de producție. Burghezia nu se poate împăca cu ideea că a venit sfârșitul vieții ei de huzur, cu pierderea bogățiilor și privilegiilor pe care le-a deținut, cu lichidarea dominației ei nelimitate. De aceea ea se opune noii puteri cu o înverșunare fanatică.

În lupta împotriva proletariatului, burghezia recurge la cele mai variate metode. Folosind pozițiile ei economice, fostele legături cu virfurile intelectualității, funcționării și specialiștilor militari, ea tinde să dezorganizeze viața economică a țării, activitatea instituțiilor de stat, apărarea. Ea încearcă să influențeze conștiința maselor populare. În sfârșit, în scopul restaurării capitalismului, ea recurge chiar la lupta armată fățișă împotriva oamenilor muncii, punindu-și principalele speranțe în ajutorul capitalului internațional. Experiența istoriei (intervenția celor 14 state imperialiste împotriva tinerei Puteri sovietice, intervenția imperialiștilor în China și în Coreea, puciul contrarevoluționar din Ungaria din octombrie 1956) ne învață că proletariatul victorios are de învins împotrivirea înverșunată nu numai a burgheziei din propria țară, ci și a burgheziei reacționare internaționale.

Reiese, așadar, că instaurarea dictaturii proletariatului nu înseamnă încetarea luptei de clasă, că aceasta continuă și în perioada de trecere de la capitalism la socialism. Dar această luptă se duce acum în condițiile când proletariatul deține puterea politică și concentrează

în mîinile sale pozițiile-cheie din economie. Corespunzător condițiilor se schimbă și formele luptei de clasă. „Dictatura proletariatului — scria V. I. Lenin — nu înseamnă sfîrșitul luptei de clasă, ci continuarea ei în forme noi. Dictatura proletariatului este lupta de clasă a proletariatului care a învins și a luat în mîinile sale puterea politică împotriva burgheziei învinse, dar care n-a fost nimicită, care nu a dispărut și nu a încetat să opună rezistență, care își întetește rezistența”¹.

Reprimarea rezistenței exploatatorilor, lupta pentru eliberarea țaranilor de sub influența burgheziei și atragerea lor la construcția socialistă, atragerea specialiștilor burghezi pentru a lucra în economia națională, educarea în spiritul disciplinei socialiste sînt forme ale luptei de clasă în perioada de trecere de la capitalism la socialism.

**Atitudinea
proletariatului
față de violență**

Lupta intransigentă a clasei muncitoare aliată cu țărănimea muncitoare împotriva burgheziei muri-

bunde, dar care opune rezistență constituie factorul cel mai important al dezvoltării societății în perioada de trecere de la capitalism la socialism. Această luptă duce, în ultimă instanță, la lichidarea totală a burgheziei ca clasă și la statornicirea societății în care nu există exploatarea omului de către om.

Prin ce mijloace lichidează clasa muncitoare împotriva burgheziei, care este atitudinea ei față de violență?

Ideologii burgheziei încearcă să prezinte dictatura proletariatului ca o stihie a terorii și distrugerii neîngrădite, declarînd, în același timp, că violența, lupta armată este singurul mijloc de luptă pe care proletariatul îl fo-

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 29, Editura politică, 1959, pag. 365.

losește împotriva burgheziei. În realitate însă, marxism-leninismul pornește atît în teorie cit și în practică de la faptul că înfringerea rezistenței burgheziei se poate realiza sub diferite forme, violente sau pașnice.

Proletariatul este clasa cea mai umanitară a timpurilor noastre. El aspiră să păstreze și să sporească realizările culturii umane, să ridice nivelul producției, să apere pe oamenii muncii — principala forță productivă. De aceea proletariatul este cel mai interesat în trecerea pașnică de la capitalism la socialism. Călea pașnică, așa după cum scria V. I. Lenin, este cea mai avantajoasă pentru popor.

Totuși călea pe care se înfăptuiește revoluția socialistă — pașnică sau nepașnică — nu depinde atît de clasa muncitoare cît de gradul de împotrivire a burgheziei. „Marxism-leninismul ne învață — spune N. S. Hrușciiov — că, atunci cînd puterea trece în miinile clasei muncitoare, ea trebuie să instaureze dictatura sa pentru a înfringe rezistența claselor exploatare răsturnate... Dacă clasa răsturnată nu opune rezistență noului care s-a născut în desfășurarea dezvoltării istorice a societății, în urma revoluției, atunci clasa muncitoare nu are nevoie să folosească mijloace violente de reprimare. Și, dimpotrivă, cînd exploatare încearcă să întoarcă înapoi roata istoriei, să nu admită ca poporul să ia puterea în miinile sale, încearcă să înăbușe revoluția, atunci clasa muncitoare, oamenii muncii, în numele intereselor lor vitale, pentru a-și apăra cuceririle sociale, pentru a apăra interesele vitale ale oamenilor muncii, ale întregului popor, sînt obligați să pună în acțiune mijloacele de reprimare”.

În Țara sovietică — prima care a înfăptuit revoluția socialistă —, burghezia a încercat să recucerească puterea pierdută, proprietatea și privilegiile prin forța

armelor, recurgînd la ajutorul armat al capitalului internațional. În aceste condiții, pentru clasa muncitoare nu a existat altă soluție decît reprimarea armată a burgheziei. Reprimarea burgheziei cu ajutorul armelor a constituit, așadar, una dintre formele specifice ale luptei de clasă în U.R.S.S. în perioada de trecere. Măsuri importante de reprimare au fost folosite și în lupta împotriva chiaburimii, care se împotriva cu înverșunare Puterii sovietice, ajungînd chiar la răscoale înarmate.

Dar, așa cum a arătat experiența luptei de clasă din țările de democrație populară din Europa, reprimarea armată a burgheziei nu este o formă obligatorie pentru cucerirea puterii de către proletariat. În aceste țări a putut fi evitat războiul civil. Aceasta s-a datorat faptului că forța reală era de partea proletariatului. Principalele poziții ale reacțiunii din țările amintite au fost sfărîmate încă în cursul luptei de eliberare împotriva fascismului german, iar acea parte a burgheziei care a mai rămas, neavînd suficiente forțe, nu a putut dezlănțui războiul civil. În același timp, prezența unităților Armatei Sovietice eliberatoare nu a permis reacțiunii imperialiste mondiale să organizeze o intervenție militară împotriva acestor țări.

Gradul de ascuțire a luptei de clasă în perioada de trecere nu este același nu numai în diferite țări, dar nici în aceeași țară în diferitele perioade ale dezvoltării ei. Experiența istorică a Uniunii Sovietice și a țărilor de democrație populară a arătat că, pe măsura întăririi dictaturii proletariatului, a succeselor în construcția socialismului, raportul forțelor de clasă se schimbă neîncetat în favoarea socialismului, din care cauză rezistența rămășițelor claselor dușmane slăbește. Aceasta este tendința generală de dezvoltare a luptei de clasă din interiorul țărilor în perioada trecerii de la capitalism la socialism.

Dar nici în acest caz dezvoltarea nu are loc în linie dreaptă. În funcție de condițiile interne și externe, lupta de clasă în unele perioade se poate intensifica și poate lua forme dintre cele mai ascuțite, inclusiv ciocniri armate. Așa a fost, de pildă, în Ungaria în toamna anului 1956, când burghezia maghiară, sprijinită de reacțiunea internațională, a încercat să înăbușe în singele celor mai buni fii ai clasei muncitoare cuceririle revoluției populare. În perioada de trecere, sarcina proletariatului și a partidului său marxist constă în a-și însuși toate formele luptei de clasă și în a folosi pe cele care corespund cel mai bine situației concrete, raportului obiectiv al forțelor de clasă.

5. Structura de clasă a societății socialiste

O dată cu victoria socialismului în U.R.S.S., compoziția de clasă a societății sovietice a suferit schimbări radicale. Proprietatea privată asupra mijloacelor de producție și exploatarea omului de către om au fost definitiv lichidate. Clasele exploatare au fost lichidate atât la oraș cât și la sat.

În U.R.S.S. au rămas două clase — *clasa muncitoare și țărănimea colhoznică*, precum și *intelectualitatea muncitoare*, care în anii Puterii sovietice s-au schimbat în mod radical.

Clasa muncitoare nu mai este proletariatul de odinioară, din capitalism, exploatat și lipsit de drepturi. Împreună cu întregul popor, ea deține mijloacele de producție, fiind adevăratul stăpîn al țării sale. Fiind clasa cea mai organizată și mai conștientă, fiind prin natura ei purtătoarea relațiilor de colaborare tovarășească și ajutor reciproc, clasa muncitoare înfăptuiește în socialism conducerea de stat a societății.

Colectivizarea agriculturii și revoluția culturală au făcut de nerecunoscut țărănimea sovietică. Dintr-o clasă fărâmițată, asuprită, exploatată de moșieri și chiaburi, țărănimea muncitoare s-a transformat într-o clasă cu adevărat liberă, care lucrează în marea gospodărie mecanizată.

Munca colectivă pentru binele patriei a distrus închistarea de veacuri a țăranului, a contribuit la lichidarea psihologiei lui de proprietar privat și la educarea în spiritul colectivismului, prieteniei și tovarășiei. A crescut nivelul de cultură al țăranului sovietic. Folosirea pe scară largă a tehnicii înaintate a determinat apariția la sate a cadrelor calificate de mecanizatori, a căror muncă se deosebește cu puțin de munca muncitorilor.

Intellectualitatea Țării sovietice a suferit, de asemenea, schimbări uriașe. Intellectualitatea sovietică este o intelectualitate cu adevărat populară, ai cărei reprezentanți, în majoritatea lor, au ieșit din rîndurile clasei muncitoare și țărânimii. Provenind din popor, ea îl slujește pe acesta cu credință și abnegație.

În anii Puterii sovietice, rîndurile intelectualității au crescut considerabil. Numărul specialiștilor cu studii superioare, cu studii superioare în curs de terminare, cu studii medii de specialitate a crescut în U.R.S.S. de la 290.000 în 1913 la 13.400.000 în prezent. Pentru binele poporului sovietic lucrează în prezent 2.000.000 de învățători, aproximativ 400.000 de medici, sute de mii de ingineri și tehnicieni, juriști, economiști și alți specialiști, zeci de mii de lucrători pe tărîm științific.

În Țara sovietică au fost lichidate definitiv raporturile de clasă de dominație și subordonare. În U.R.S.S. nu există clase sau grupuri de oameni privilegiate. Toți membrii societății sovietice se găsesc în același raport față de mijloacele de producție, ceea ce exclude posibi-

litatea exploatării, a însușirii muncii străine. Societatea socialistă este societatea celor ce muncesc. „La noi — spune N. S. Hrușciiov — nu există capitaliști. Fabricile și uzinele noastre sînt proprietate a întregului popor. Tot pămîntul cu bogățiile sale aparține poporului. Țăranii muncesc pe acest pămînt în gospodării colective. Fiecare dobîndește venituri în raport cu munca sa, și nu cu capitalul investit”.

Intrucît în societatea socialistă nu există exploatatori și exploatați, ci numai clase și grupuri sociale de oameni ai muncii, nu există nici luptă de clasă.

În societatea socialistă, în locul luptei de clasă acționează o puternică forță motrice — *unitatea moral-politică a poporului sovietic*. Această unitate constă în comunitatea țărilor economice și politice fundamentale ale clasei muncitoare, țăranimii și intelectualității, în năzuința lor unanimă de a construi societatea comunistă, care le aduce uriașe bunuri materiale și culturale. Această comunitate permite poporului sovietic să acționeze unit, solidar, să învingă prin eforturi comune cele mai mari greutăți, să rezolve sarcini de uriașă importanță istorică. Zecile de milioane de oameni, legați prin comunitatea de interese, solidari prin unitatea de acțiune, însuflețiți de mărețele idei ale comunismului, reprezintă o forță puternică, invincibilă.

6. Căile lichidării deosebirilor de clasă

După cum se știe, în socialism există clasa muncitoare și țăranimea. În afară de acestea, în socialism există și pătura socială a intelectualității. Procesul de lichidare a deosebirilor de clasă, precum și desființarea granițelor dintre intelectualitate, pe de o parte, și mun-

citori și țărani, pe de altă parte, va duce la lichidarea deosebirilor esențiale dintre oraș și sat, dintre munca intelectuală și cea fizică. Pentru lichidarea totală a claselor, arată V. I. Lenin, nu este necesară numai lichidarea claselor exploatatoare, ci „trebuie să desființăm atât deosebirea dintre oraș și sat, cât și deosebirea dintre oamenii muncii fizice și cei ai muncii intelectuale”¹.

Desființarea deosebirilor de clasă, precum și a deosebirilor dintre oamenii muncii intelectuale și cei ai muncii fizice se va face treptat, pe măsura trecerii societății sovietice de la socialism la comunism.

Căile lichidării deosebirilor esențiale dintre oraș și sat

În capitalism, orașul exploatează sălbatic satul. De aici și contradicția de neîmpăcat dintre oraș și sat. Socialismul a lichidat opoziția dintre oraș și sat, totuși între ele mai rămân încă deosebiri esențiale. Aceste deosebiri constau, în primul rând, în faptul că la oraș, în industrie, există proprietatea de stat, a întregului popor, în timp ce la sat, în producția colhoznică, există proprietatea de grup, cooperatist-colectivistă. În afară de aceasta, satul mai rămâne încă în urma orașului într-o anumită măsură și în ceea ce privește nivelul de cultură etc.

În cursul construcției comuniste, pe baza dezvoltării și întăririi continue a proprietății colhoznice, va avea loc un proces de apropiere treptată a acesteia de proprietatea întregului popor. Acest proces se va desfășura pe baza creșterii bazei tehnice a producției colhoznice, care va atrage după sine transformarea treptată a muncii agricole într-o varietate a muncii industriale. Pasul cel mai important spre această transformare l-a constituit reorganizarea S.M.T.-urilor și vânzarea mijloacelor tehnice către colhozuri, în urma căreia în col-

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 29, Editura politică, 1959, pag. 405.

hozuri s-a creat o bază proprie a tehnicii agricole moderne.

O dată cu creșterea mecanizării, crește neincetat productivitatea muncii în agricultură, ceea ce duce la sporirea continuă a veniturilor colhozurilor și colhoznicilor. Proporțiile și formele de salarizare a muncii colhoznicilor se apropie tot mai mult de proporțiile și formele salarizării muncii muncitorilor din întreprinderile industriale de la orașe.

Pe baza schimbării caracterului producției agricole, se schimbă fața satului, crește nivelul de trai material și cultural al țăranilor. În prezent, la sate se desfășoară masiv construcția de clădiri pentru depozitarea și repararea mijloacelor tehnice, adăposturi pentru animale, magazii și alte clădiri necesare producției, întreprinderi pentru prelucrarea materiei prime agricole și a produselor agricole, pentru fabricarea de materiale de construcție.

O mare amploare a luat și construcția de cantine-restaurant, cămine și creșe pentru copii, brutării, magazine și alte întreprinderi comerciale și de deservire. Se desfășoară o vastă construcție de locuințe, tot mai multe fiind de tip orășenesc : cu încălzire centrală, apă curentă, canalizare și alte elemente de confort. Satele colhoznice se vor transforma treptat în așezări de tip orășenesc bine amenajate.

Colhozurile investesc mari mijloace în construcția de case de cultură, cluburi, biblioteci, școli, baze sportive. Cartea și radioul, telefonul și televiziunea se statornicesc temeinic în viața colhoznică. O răspindire tot mai largă iau universitățile sătești de cultură populară, teatrele populare, școlile de muzică. Se dezvoltă activitatea artistică de amatori.

Apropierea dintre oraș și sat se va face și în ceea ce privește compoziția profesională a populației. Un mare număr de ingineri, tehnicieni, mecanizatori, agronomi, zootehnicieni au început să devină locuitori permanenți ai satului. Satul colhoznic este deservit de un număr tot mai mare de învățători, medici și alți specialiști.

Pe măsura trecerii la comunism, și în viața orășenilor se vor produce schimbări serioase. Se va lichida aglomerarea populației orășenești. Oamenii muncii de la orașe vor avea mai mult aer, lumină, verdeață, iar din acest punct de vedere condițiile lor de muncă și viață se vor îmbunătăți.

O dată cu lichidarea deosebirii esențiale dintre oraș și sat, împărțirea societății în clasa muncitoare și țărănime va dispărea pentru totdeauna.

Căile lichidării
deosebirii esențiale
dintre munca
intelectuală
și cea fizică

Socialismul a lichidat opoziția seculară dintre munca intelectuală și cea fizică. Intelectualii sovietici, cot la cot cu oamenii muncii fizice, muncitori și țărani, muncesc pentru în-

florirea patriei socialiste. Dar în socialism se mai menține încă deosebirea esențială dintre munca intelectuală și munca fizică : în ansamblu, nivelul cultural-tehnic al muncitorilor și țăranilor mai rămâne încă în urmă față de nivelul cunoștințelor culturale și tehnice ale intelectualității. Pentru a lichida această deosebire trebuie ridicat nivelul cultural-tehnic al muncitorilor și țăranilor pînă la nivelul intelectualilor. Această sarcină se și rezolvă în perioada construcției desfășurate a comunismului.

Principalul mijloc de îndeplinire a acestei sarcini este progresul tehnic și, legat de aceasta, schimbarea caracterului muncii însăși. Progresul tehnic, introducerea noilor mașini complexe și cu înaltă productivitate,

electrificarea totală a operațiilor de producție, folosirea energiei atomice în producție, folosirea largă în economia națională a realizărilor chimiei și celorlalte științe cere din partea muncitorilor nu numai cele mai diferite deprinderi tehnice speciale, ci și o înaltă pregătire de cultură generală, cunoașterea bazelor științelor. Lupta pentru progresul tehnic este strins legată de avântul general al nivelului cultural-tehnic al muncitorilor și țăranilor. Tocmai în procesul *muncii*, — principala sferă a activității umane are loc în primul rind formarea personalității omului societății comuniste.

Mișcarea brigăzilor și muncitorilor fruntași ai muncii comuniste aduce o importantă contribuție la opera de lichidare a deosebirii esențiale dintre munca intelectuală și cea fizică. Punându-și ca principală sarcină creșterea productivității muncii pe baza progresului tehnic, participanții la această mișcare leagă atingerea acestui țel de studiul permanent și perseverent, de ridicarea continuă a pregătirii lor profesionale și generale.

Reorganizarea sistemului învățământului public care se desfășoară în prezent în U.R.S.S. servește și ea sarcinilor lichidării deosebirii esențiale dintre munca intelectuală și cea fizică. Scopul acestei reorganizări este legarea mai strinsă a învățământului de munca în producție, ceea ce va îmbunătăți considerabil activitatea de educație a tinerei generații, precum și calitatea pregătirii specialiștilor în toate ramurile economiei naționale. Pentru ca un număr tot mai mare de muncitori și țărani să aibă posibilitatea să-și ridice nivelul profesional și cultural, se lărgeste continuu rețeaua de școli fără frecvență și serale, superioare și medii de specialitate, școli de cultură generală, diferite tipuri de școli pentru inovatori, cursuri agronomice, zootehnice și școli de mecanizatori.

Partidul comunist și guvernul sovietic s-au preocupat să asigure oamenilor sovietici timpul liber necesar pentru ridicarea nivelului lor de cunoștințe tehnice-științifice și culturale. În Uniunea Sovietică se înfăptuiesc largi măsuri pentru reducerea zilei de muncă. Peste câțiva ani, muncitorii și funcționarii din U.R.S.S. vor avea în majoritatea lor 2 zile de odihnă pe săptămână în condiții când ziua de muncă va fi de 6—7 ore. În Uniunea Sovietică va fi cea mai scurtă zi de muncă din lume.

O dată cu construirea comunismului, procesul desființării deosebirilor esențiale dintre munca intelectuală și munca fizică se va încheia. În societatea comunistă va dispărea atât munca intelectuală îngust specializată cât și munca pur fizică. Va apărea un tip calitativ nou de muncă, în care se vor uni în mod armonios eforturile fizice și intelectuale ale personalității umane multilateral dezvoltate.

După ce am analizat teoria marxist-leninistă a claselor și luptei de clasă, să trecem acum la învățătura despre stat. Aceasta ne va permite să înțelegem cum se realizează în condițiile societății bazate pe clase antagoniste dominația unei clase de către alta și să apreciem rolul uriaș, principial nou, al statului socialist.

CAPITOLUL AL XVI-LEA STATUL

Problema statului, arăta V. I. Lenin, este una dintre problemele pe care reprezentanții sociologiei burgheze au încercat să o încurce cît mai mult, s-o prezinte cît mai confuz. Aceasta deoarece nu există altă problemă care să atingă într-o măsură atît de mare interesele claselor dominante. Ideologii burgheziei prezintă statul ca pe o forță supranaturală, care există de cînd lumea, prin voința lui dumnezeu. Statul nu are, chipurile, caracter de clasă, ci ar fi numai un nevinovat „instrument al ordinii”, un al „treilea arbitru”, chemat „să soluționeze litigiile între oameni, indiferent de apartenența lor de clasă. O asemenea „teorie” a statului, spunea V. I. Lenin, este folosită pentru a justifica privilegiile burghezi, existența exploatării și a capitalismului.

Numai marxism-leninismul a dat o explicație științifică originii statului, existenței și rolului său în viața socială.

1. Originea și esența statului

Statul —
produs al dezvoltării
istorice a societății

În opoziție cu ideologii burghezi, marxismul a arătat că statul nu este o forță impusă societății din afară. El este un produs al dezvoltării interne a societății. Statul a apărut ca urmare a schimbărilor care au avut

loc în producția materială. Înlocuirea unui mod de producție de către altul determină și schimbarea orînduirii de stat.

Statul nu a existat dintotdeauna. În comuna primitivă, cînd nu apăruseră nici proprietatea privată, nici clasele, nu exista nici statul. Se înțelege că și atunci existau anumite funcții sociale, dar ele erau îndeplinite în folosul societății de oameni aleși de întreaga societate, iar societatea avea dreptul să-i înlocuiască oricînd pe acești oameni și să aleagă alții. În acea perioadă istorică îndepărtată, relațiile dintre oameni se bazau pe forța opiniei publice.

Dezvoltarea forțelor de producție a dus, după cum știm, la descompunerea societății primitive. A apărut proprietatea privată și o dată cu ea și clasele — sclavii și proprietarii de sclavi. A apărut necesitatea unui instrument cu ajutorul căruia clasele stăpînitoare să poată menține proprietatea privată, să poată sili masele să muncească în folosul exploatatorilor. Acest instrument a fost statul. Apariția statului și dezvoltarea lui au fost însoțite de o inverșunată luptă de clasă.

Așadar, statul este produsul societății împărțite în clase. El a apărut o dată cu apariția claselor. El va dispărea o dată cu dispariția claselor. Dar aceasta va avea loc numai în comunism.

Ce este însă statul ?

Esenta statului   Statul este un instrument politic, „o mașină pentru menținerea dominației unei clase asupra alteia”¹, a arătat V. I. Lenin. Clasa dominantă din punct de vedere economic, adică cea care stăpînește mijloacele de producție, devine cu ajutorul statului dominantă și din punct de vedere politic, dobîndind un puternic instrument de reprimare a

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 29, Editura politică, 1959, pag. 462.

celor asupriți și exploatați. Statul are un caracter de clasă clar exprimat. Fiind partea cea mai importantă a suprastructurii generate de baza economică a societății respective, statul ia toate măsurile pentru a întări și apăra această bază.

Care sînt trăsăturile caracteristice ale statului în societățile bazate pe exploatare ?

Principala trăsătură caracteristică a statului este existența puterii *publice*, care nu coincide nemijlocit cu populația, ci aparține clasei dominante din punct de vedere economic. Această putere se sprijină pe forța armată — pe armată, poliție, jandarmerie.

În comuna primitivă, întregul popor era înarmat. Dar în societatea împărțită în clase dușmane, forțele armate se află în mîinile clasei dominante și servesc pentru reprimarea poporului, pentru supunerea acestuia unui mănunchi de exploatare. În aceleași scopuri sînt folosite în societatea capitalistă și organele reprezentative (parlamentele), uriașul aparat birocratic de administrație cu întreaga armată de funcționari, serviciile de informații, tribunalele și procuraturile, închisorile, lagărele de concentrare. Toate acestea luate la un loc constituie *puterea publică* a statului exploatare.

Este semnificativ că, pe măsura adîncirii contradicțiilor de clasă și ascuțirii luptei de clasă, se dezvoltă și mașina de stat. Acest proces se desfășoară deosebit de intens în societatea capitalistă contemporană, unde aparatul de stat și forțele armate au atins proporții uriașe. Întreținerea acestei mașini monstruoase, și în special a forțelor armate, în condițiile cursei înarmărilor, desfășurată în prezent de cercurile imperialiste reacționare, constituie o uriașă povară pentru masele de oameni ai muncii.

O altă trăsătură caracteristică a statului este gruparea oamenilor după criteriul *teritorial*, și nu după criterii de rudenie, cum era în comuna primitivă. Gruparea populației după criteriul teritorial este rezultatul dezvoltării producției, al diviziunii progresive a muncii, al dezvoltării comerțului, al schimbului de mărfuri.

2. Statul în societatea bazată pe exploatare

**Funcțiile statului
exploatator** Statul oricărei societăți bazate pe exploatare (sclavagist, feudal, capitalist) are rolul de a promova, apăra și impune interesele clasei dominante atât în interiorul țării — în relațiile cu celelalte clase sociale — cât și în afara ei — în relațiile cu celelalte state. De aici decurg și cele două funcții, cele două direcții principale în activitatea statului: funcția internă și funcția externă. Funcția principală este cea internă, care determină întreaga activitate a statului și în domeniul politicii externe.

Să lămurim conținutul acestor funcții.

Funcția *internă* a statului exploatator constă în reprimarea maselor de oameni ai muncii, în subordonarea lor unui mic grup de asupritori. Ea caracterizează natura de clasă a statului exploatator și își găsește expresia în politica lui internă, în lupta împotriva claselor asuprite. Pentru a învinge în această luptă, exploatatorilor nu le este suficientă numai constrângerea economică, pe care o exercită pe baza stăpînirii mijloacelor de producție. Ei au nevoie de un aparat special de violență, care este statul.

Primul stat al exploatatorilor a fost statul sclavagist. Locul lui a fost luat de statul feudal, iar apoi de cel

capitalist. În ciuda anumitor deosebiri, aceste state au toate o trăsătură caracteristică comună : să țină în friu masele populare, să înăbușe orice încercări ale oamenilor muncii de a se elibera de exploatare.

Statul sclavagist i-a reprimat cu forța armelor pe sclavii care s-au ridicat împotriva înrobitorilor lor. Statul feudal i-a ținut cu forța pe țărani legați de pământul moșieresc și a reprimat cu cruzime pe aceia care se ridicau împotriva crudei exploatare. Numeroasele răscoale țărănești au fost înecate în sînge. Statul capitalist — deși apare deghizat în veșminte democratice — este și el un instrument de reprimare a oamenilor muncii. Scopul lui este de a menține cu orice preț proprietatea privată capitalistă, robia salariată, de a înăbuși mișcarea revoluționară a proletariatului.

Funcția *externă* a statului exploatare este de a copleși teritoriile străine sau de a apăra propriul teritoriu împotriva unei agresiuni din afară. Ea caracterizează relațiile statului respectiv cu alte state și își găsește expresia în politica lui externă. Politica externă decurge din cea internă, reprezintă continuarea acesteia. Astfel, politica externă reacționară agresivă a statelor imperialiste reprezintă continuarea directă a politicii lor interne de reprimare a clasei muncitoare și a tuturor celorlalte forțe progresiste.

Tipurile de stat
și formele
de guvernare

Istoria cunoaște patru *tipuri* de stat : sclavagist, feudal, capitalist și socialist. Acestea se deosebesc între

ele prin baza economică care le dă naștere și, astfel, prin clasa în slujba căruia se află. Spre deosebire de primele trei tipuri de stat, care apără interesele exploatare, statul socialist este un stat de *tip nou*, un stat cu adevărat *popular*.

Fiecărui tip de stat îi sînt proprii *forme* diferite de *gubernare*. Formele de guvernare depind de condițiile concret-istorice de dezvoltare a fiecărei țări, de raportul forțelor de clasă în țară, de condițiile externe. Dar, oricît de diferite ar fi formele de guvernare, oricît de mult s-ar schimba ele, tipul de stat, natura lui de clasă în cadrul orînduirii economice respective rămîne ne-schimbată.

V. I. Lenin arăta că încă primul tip de stat — statul sclavagist — a îmbrăcat diferite forme de guvernare, cum sînt: monarhia, republica aristocratică (puterea unui număr restrîns de stăpîni de sclavi) sau democratică (puterea majorității populației libere). Cu toate aceste deosebiri privind *forma* de guvernare, statul din perioada sclavagismului a rămas un stat de tip sclavagist.

Și tipul de stat feudal a îmbrăcat, la rîndul său, diferite forme de guvernare. Forma cea mai răspîdită a statului feudal a fost monarhia, dar el a îmbrăcat și alte forme, de exemplu republica. Atît monarhia cît și oricare altă formă a statului feudal a reprezentat un instrument de reprimare a țăranilor iobagi și a meșteșugarilor.

Și statul burghez este caracterizat printr-o varietate de forme. Cel mai adesea el îmbracă forma republicii (S.U.A., Franța, Italia și o mulțime de alte țări). În capitalism se întîlnesc mai rar formele monarhice de guvernare, iar acolo unde există, ele sînt de regulă monarhii-constituționale (Anglia, Belgia). În epoca imperialismului, burghezia recurge și la forma dictaturii fasciste fățișe (Germania hitleristă, Spania franchistă etc.). Orice formă ar îmbrăca, statul burghez înfăptuiește puterea neîngrădită a burgheziei.

După cum se vede, o dată cu dezvoltarea societății, tipurile și formele de stat s-au schimbat, fără însă ca

aceste schimbări să atingă esența lor exploatare. S-au schimbat numai formele de exploatare, dar exploatarea s-a menținut.

Caracterul reacționar
al statului burghez
contemporan

Ideologii și politicienii burgheziei vorbesc mult despre rolul progresist al statului burghez, afirmă că

numai acesta a acordat oamenilor libertate deplină, că acesta este tipul superior de democrație, democrația adevărată. Deosebit de zeloși sînt în această privință și revizionistii contemporani, care încearcă să prezinte statul burghez ca o putere situată „deasupra claselor”, care „îngrădește” în aceeași măsură atît clasa muncitoare cît și capitalul privat. Statul capitalist, afirmă revizionistii, încetează a mai fi organul unei singure clase, clasa capitaliștilor, și servește, chipurile, în mod egal interesele tuturor claselor societății. Afirmatiile revizionistilor referitoare la caracterul progresist al statului burghez contemporan, la așa-zisa pierdere a caracterului de clasă și la democratismul lui nu au nici un temei; ele sînt menite doar să înfrumusețeze orînduirea capitalistă, condamnată la pieire, să abată clasa muncitoare de la lupta hotărîtoare pentru cucerirea puterii politice.

În perioada de început a capitalismului, statul burghez a avut într-adevăr unele trăsături progresiste, a contribuit la promovarea și dezvoltarea relațiilor de producție capitaliste, care erau superioare celor feudale. Însă *niciodată* statul burghez n-a fost și nu putea fi democrație adevărată. Democrație pentru o minoritate infimă, pentru bogați, dictatură împotriva masei muncitoare — acesta este „democratismul” societății capitaliste, scria V. I. Lenin.

Chiar și în cele mai democratice forme, tipul de stat capitalist reprezintă dictatura burgheziei, instrumentul

de reprimare a clasei muncitoare. El recurge întotdeauna, sub diferite forme, la violență față de mase. În imperialism, statul burghez face o cotitură fățișă spre reacțiune *pe toată linia*, își asumă rolul odios de a menține prin orice mijloace baza economică a capitalismului, care a devenit de mult o frână în calea progresului istoric.

Imperialismul, arăta V. I. Lenin, înseamnă reacțiune pe toată linia, și în primul rînd în ce privește statul, politica. „Și în politica externă, și în cea internă deopotrivă, imperialismul tinde spre încălcarea democrației, spre reacțiune. În acest sens e incontestabil faptul că imperialismul este «negarea» *democrației în general, a întregii democrații...*”¹

Caracterul reacționar al politicii interne și externe promovate de statul burghez contemporan nu poate fi mascat nici prin pălăvrăgeli despre libertate și democrație, nici prin referiri la constituțiile burgheze, nici prin perorații despre misiunea „civilizatoare” a capitalismului, îndeletniciri atît de scumpe politicianilor imperialismului. Dacă aruncăm o privire în constituțiile unor state burgheze, vom găsi în ele articole care prevăd o serie de libertăți și drepturi pentru toți cetățenii. Sînt înscrise acolo și dreptul de vot universal, și alegeri libere, și libertatea cuvîntului, a presei etc. În realitate însă, aceste libertăți au un caracter cu totul formal; pentru majoritatea covîrșitoare a cetățenilor, pentru oamenii muncii, ele rămîn libertăți pe hîrtie. Ele sînt rezervate numai burgheziei, în mîinile căreia sînt concentrate toate instrumentele dominației economice și politice.

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 23, E.S.P.L.P. 1957, pag. 34.

Formal este, de exemplu, dreptul de vot universal, egal și direct proclamat de constituțiile a numeroase state capitaliste. O însemnată parte a poporului este înlăturată de la alegeri cu ajutorul unei serii de clauze și îngrădiri. În condițiile capitalismului, chiar și alegerile au puține lucruri comune cu democrația. Burghezia folosește toate mijloacele de presiune, de la șantaj și corupere pînă la amenințări și teroare, tot felul de tertipuri și falsuri, pentru a-și asigura majoritatea locurilor în parlament. Pe această cale se ajunge la o compoziție a parlamentelor care convine magnaților capitalului. De exemplu, toți membrii Congresului S.U.A. (organul guvernamental suprem) sînt sau capitaliști, sau slugi credincioase ale acestora. În el nu există nici un muncitor, deși clasa muncitoare reprezintă jumătate din numărul tuturor alegătorilor, nu există nici un negru, deși din 10 cetățeni americani unul este negru. În Congres sînt numai cîteva femei, deși ele reprezintă jumătate din populația țării. „Imparțialitatea” alegerilor în țările capitalului este dovedită, între altele, de următorul fapt: în alegerile din 1958 pentru parlamentul francez, din cauza sistemului electoral antidemocratic, partidul comunist, care a întrunit 4.000.000 de voturi, a obținut doar 10 mandate de deputat, în timp ce partidul ultracoloniștilor, condus de reacționarul Soustelle, a obținut 188 de mandate cu un număr mult mai mic de voturi.

Nu stau mai bine lucrurile nici cu libertatea cuvîntului, a presei, a conștiinței și o mulțime de alte libertăți ale lumii capitaliste „libere”.

Lumea „liberă” a capitalismului numără zeci de milioane de șomeri. Aceasta arată că statul burghez nu este în stare să asigure întregului popor dreptul la

muncă, fără să mai vorbim de dreptul la odihnă, la asigurările sociale etc.

„Oricit ar vorbi capitaliștii și lacheii lor despre raiul capitalist, capitalismul — a spus N. S. Hrușciiov — rămîne o orînduire în care milioane și milioane de oameni sînt asupriți de un grup relativ mic de exploatatori. El rămîne o orînduire unde domnesc mizeria și șomajul în masă al oamenilor muncii”.

Libertatea pentru capitaliști de a-i exploata pe muncitori și „libertatea” pentru muncitori de a-și alege exploatatorii — iată care este esența „libertății” în capitalism.

În epoca imperialismului, burghezia recurge din ce în ce mai des la cele mai reacționare metode de guvernare — la dictatura teroristă a burgheziei monopoliste, la fascism.

Omenirea nu s-a refăcut încă de pe urma grozăviilor dominației regimurilor fasciste ale lui Hitler, Mussolini și ale aliaților lor din Europa, a grozăviilor celui de-al doilea război mondial, dezlănțuit de fascism, și semnele periculoase ale fascismului au apărut din nou în cîteva țări capitaliste. Subordonarea totală a aparatului de stat față de monopoluri, militarizarea economiei, umflarea aparatului de stat, ofensiva turbată împotriva mișcării muncitorești și comuniste, persecutarea partizanilor păcii și a membrilor altor organizații progresiste, discriminarea rasială, lichidarea rămășițelor libertăților democratice — acesta este conținutul politicii interne a statelor imperialiste contemporane.

Germania occidentală, de exemplu, unde este interzis partidul comunist, unde sînt persecutate forțele democratice și sînt încurajate în toate chipurile organizațiile fasciste și revanșarde, a pășit pe o cale de dezvoltare reacționară. Mulți hitleriști notorii ocupă posturi impor-

tante în stat, iar majoritatea generalilor din armata vest-germană sînt foști generali hitleriști.

Un caracter profund reacționar poartă politica externă a statelor imperialiste contemporane. Dîndu-se cu nerușinare drept partizani ai „eliberării” popoarelor coloniale, imperialiștii, în frunte cu monopolurile din S.U.A., încearcă în fapt să înăbușe mișcarea de eliberare națională, să mențină, cu ajutorul unor forme noi, colonialismul odios, urît de popoare. Pentru a submina și anihila independența politică dobîndită de o serie de țări foste coloniale, imperialiștii încearcă să le atragă în blocuri agresive (S.E.A.T.O., C.E.N.T.O., creat pe ruinele pactului de la Bagdad etc.), folosesc așa-numitul „ajutor” economic acordat țărilor slab dezvoltate și alte mijloace. Ei sprijină regimurile reacționare (de exemplu, regimul lui Cian Kai-și în Taiwan), desfășoară cursa înarmărilor și fac pregătiri în vederea unui nou război, înconjură Uniunea Sovietică și celelalte țări socialiste cu un inel de baze militare.

Este semnificativ că statele imperialiste promovează politica lor internă și externă reacționară sub steagul discreditat al luptei împotriva „pericolului comunist”, care ar porni, chipurile, din partea Uniunii Sovietice și a celorlalte țări socialiste, deși se știe că nici Uniunea Sovietică, nici celelalte țări ale socialismului nu amenință pe nimeni. Dimpotrivă, Uniunea Sovietică, toate țările sistemului socialist luptă cu cea mai mare consecvență pentru pace în lumea întregă, pentru coexistență pașnică cu țările capitalismului.

Clasei muncitoare nu-i este indiferent ce formă a statului burghez există într-o țară sau alta. Deși limitată, democrația burgheză creează într-o măsură mult mai mare decît regimul de dictatură fățișă condiții în vederea luptei încununată de succes a clasei muncitoare îm-

potriva burgheziei, pentru dictatura proletariatului, pentru socialism. De aceea, clasa muncitoare din țările capitaliste, în fruntea tuturor forțelor progresiste, luptă cu dârzenie împotriva atacurilor reacțiunii.

3. Dictatura proletariatului

Măreța misiune istorică a proletariatului este lichidarea capitalismului și construirea societății comuniste fără clase. Însă comunismul nu crește din capitalism dintr-o dată, direct. Între societatea capitalistă și cea comunistă, arăta Marx, „se află perioada transformării revoluționare a uneia în cealaltă. Acestei perioade îi corespunde și o perioadă de tranziție politică, al cărei stat nu poate fi altceva decât *dictatura revoluționară a proletariatului*”¹.

Dictatura proletariatului — un nou tip de stat	Dictatura proletariatului apare în urma revoluției socialiste care sfârșimă mașina de stat burgheză. Dictatura proletariatului reprezintă un tip de stat calitativ nou, deosebindu-se radical de toate celelalte tipuri anterioare de state atât prin natura sa de clasă, prin rolul pe care este chemată să-l joace, cât și prin formele sale de organizare.
--	---

Toate celelalte tipuri de stat au fost un instrument al claselor exploatoare, un instrument de reprimare a oamenilor muncii, având ca scop consolidarea orînduirii exploatoare, eternizarea împărțirii societății în asupritori și asupriți. Dictatura proletariatului înseamnă puterea clasei muncitoare, care împreună cu ceilalți oameni ai muncii lichidează capitalismul și creează comunismul — societatea nouă, societatea fără exploatare și fără clase.

¹ K. Marx : „Critica programului de la Gotha”, Editura politică, 1959, ediția a II-a, pag. 29.

„Dictatura proletariatului — arăta V. I. Lenin —, dacă traducem această expresie latină, științifică, istorică-filozofică într-un limbaj mai simplu, înseamnă următoarele : numai o anumită clasă, și anume muncitorii de la orașe — și în genere muncitorii din fabrici, din industrie — este în stare să conducă toată masa celor ce muncesc și sînt exploatați în lupta pentru doborîrea jugului capitalist, în însăși acțiunea de doborîre, în lupta pentru menținerea și consolidarea victoriei, în acțiunea pentru făurirea unei orînduiri sociale noi, socialiste, în toată lupta pentru desființarea definitivă a claselor”¹.

Învățătura despre dictatura proletariatului este *principalul* în marxism. Numai dictatura, puterea absolută permite proletariatului să pună capăt capitalismului și să construiască socialismul și comunismul. Nu întîmplător problema dictaturii proletariatului a fost și rămîne centrul luptei ideologice dintre marxism-leninism și concepțiile reformiste și revizioniste. V. I. Lenin numea dictatura proletariatului piatra de încercare a adevăratei înțelegeri și recunoașteri a marxismului. Pentru a fi marxist, arăta el, nu este suficient să recunoști lupta de clasă. Este marxist doar acela care extinde recunoașterea luptei de clasă *pînă la recunoașterea dictaturii proletariatului*.

V. I. Lenin a luptat necruțător împotriva liderilor reformiști ai Internaționalei a II-a și revizioniştilor, care negau necesitatea dictaturii proletariatului. El a arătat neconținut că dictatura proletariatului este singurul mijloc de construire a socialismului. Istoria a dovedit că Lenin a avut profundă dreptate. Tocmai datorită dictaturii proletariatului, socialismul a reperat victoria deplină și definitivă în Uniunea Sovietică, a fost construit

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 29, Editura politică, 1959, pag. 404.

socialismul, iar o serie de alte țări construiesc cu succes socialismul.

Revizioniștii contemporani continuă totuși să neghe necesitatea dictaturii proletariatului, deși fac aceasta prin metode mai rafinate decât predecesorii lor. Ei nu pot nega existența dictaturii proletariatului în Uniunea Sovietică și în celelalte țări ale sistemului mondial socialist, dar nu o consideră ca o formă generală, logică, de trecere de la capitalism la socialism, ci ca una dintre formele naționale, valabilă numai în țările înapoiate din punct de vedere economic, asemenea Rusiei pre-revoluționare. Dictatura proletariatului, arată, de exemplu, revizionistul italian Giolitti, este posibilă „numai în țările înapoiate din punct de vedere economic, ale căror forțe de producție au fost slab dezvoltate și unde aproape că nu existau forme ale democrației politice”. În ceea ce privește însă țările cu o înaltă dezvoltare, acolo, după părerea revizioniștilor, trecerea la socialism se va realiza prin intermediul „democrației pure”, prin care se subînțelege democrația burgheză.

Concepțiile reformiștilor și revizioniștilor sînt lipsite de orice temei și contrazic experiența istorică, care a dovedit în mod convingător că construirea socialismului și comunismului este imposibilă fără dictatura proletariatului. Realizînd această construcție, dictatura proletariatului rezolvă o serie întregă de sarcini foarte importante, care determină principalele laturi ale activității ei. Vom analiza acum aceste laturi.

Principalele laturi
ale dictaturii
proletariatului

După cum știm din capitolul anterior, în perioada de trecere de la capitalism la socialism, lupta de clasă nu încetează, ci în anumite momente atinge un înalt grad de ascuțime. Lipsită de dominația politică, burghezia nu se poate împăca cu înfrîngerea ei, cu pier-

derea puterii și a privilegiilor, și de aceea se împotrivesc cu înverșunare proletariatul victorios.

Dictatura proletariatul este deci necesară pentru a înlătura împotrivirea burgheziei, pentru a o învinge. „Dictatura proletariatul — scria V. I. Lenin — este războiul cel mai necruțător și mai plin de sacrificii al clasei celei noi împotriva unui dușman *mai puternic*, împotriva burgheziei, a cărei rezistență se înzecește prin răsturnarea ei...”¹

Aceasta este o latură, cea *violentă*, a dictaturii proletariatul.

Reprimarea burgheziei nu este însă pentru proletariatul un scop în sine. *Sarcina principală a dictaturii proletariatul constă în construirea socialismului, în crearea economiei noi, socialiste*. Greutatea îndeplinirii acestei sarcini izvorăște din faptul că revoluția socialistă începe în condițiile când nu există încă forme constituite ale economiei socialiste. Dictatura proletariatul, statul proletar este chemat să organizeze viața economică a societății, să creeze un nou tip de economie, mai perfecționat decît capitalismul — economia socialistă. „Dictatura proletariatul — scria V. I. Lenin — ...nu înseamnă numai violență exercitată împotriva exploataților și nici nu înseamnă în primul rînd violență... Proletariatul reprezintă și înfăptuiește, în comparație cu capitalismul, un tip superior de organizare socială a muncii. Aceasta este esențialul. În aceasta rezidă izvorul de putere și garanția victoriei depline, inevitabile, a comunismului”².

Aceasta este altă latură, cea *constructivă*, a dictaturii proletariatul.

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 31, E.S.P.L.P. 1956, pag. 7—8.

² V. I. Lenin, Opere, vol. 29, Editura politică, 1959, pag. 403.

Proletariatul nu creează de unul singur orînduirea nouă, socialistă, ci în strînsă alianță cu masele de milioane de țărani și alte pături neproletare ale populației. În cursul luptei pentru construirea socialismului, clasa muncitoare transformă, reeducă aceste pături neproletare. Aceasta este însă o sarcină grea, mult mai grea decît lupta deschisă împotriva burgheziei. Aici nu pot fi folosite măsuri violente, ci este necesară o muncă educativă îndelungată, plină de răbdare. Una dintre sarcinile cele mai importante ale statului proletar este atragerea țărănimii pe făgașul economiei socialiste. Pentru ca proletariatul să poată duce după sine țărănimia și păturile neproletare în general, scria V. I. Lenin, „este necesară dictatura proletariatului, puterea unei singure clase, forța organizării și disciplinei ei, puterea ei centralizată, care să se bizuie pe toate cuceririle culturii, științei, tehnicii capitalismului, apropierea ei proletară de psihologia oricărui om al muncii, autoritatea ei față de oamenii muncii de la sate sau din mica producție, răzlețiți, mai puțin ridicați, mai puțin fermi în politică”...¹

Aceasta este o altă latură, cea *educativă*, a dictaturii proletariatului.

Vorbînd despre principalele laturi ale dictaturii proletariatului, trebuie să arătăm că ele sînt legate în mod organic una de alta, reprezentînd o unitate indisolubilă. Principalul în dictatura proletariatului este însă *crearea, construirea noii societăți și transformarea* milioaneilor de țărani în constructori activi ai socialismului. În același timp nu trebuie subapreciată nici latura de constrîngere a dictaturii proletariatului. Clasa muncitoare a plătit nu o dată cu propriul ei sînge subapre-

¹ Op. cit., pag. 373.

cierea acestei laturi, blindețea exagerată, îngăduința față de burghezie. Comuna din Paris din 1871, revoluțiile din Germania, Ungaria și Finlanda din 1918—1919 au fost înecate în riuri de sânge. Mii dintre cei mai buni fii ai clasei muncitoare ungare au pierit de mina burgheziei contrarevoluționare în octombrie 1956.

Așadar, oamenii muncii nu au altă cale spre socialism în afară de dictatura proletariatului.

Dictatura
proletariatului
— tipul superior
de democrație

Ideologii burghezi și sprijinatorii lor reformiști trimbiteză mult despre „democrație în general”, „democrație pentru toți” care ar exista, chipurile, în lumea capitalistă. Această democrație burgheză, „pură”, ei o opun dictaturii proletariatului, pe care o prezintă ca o putere nedemocratică.

Dar faptele arată cu totul altceva. După cum am mai văzut, mult lăudata democrație burgheză reprezintă numai un paravan în spatele căruia se ascunde atotputernicia sacului cu bani și lipsa de drepturi pentru oamenii muncii. Sarcina democrației burgheze este de a eterniza rînduielile capitaliste, exploatarea milioaneilor de oameni ai muncii de către o minoritate infimă de proprietari.

Numai statul proletar este cu adevărat democratic. Dictatura proletariatului este un tip de democrație calitativ nou, *tipul superior de democrație*. După cum arăta V. I. Lenin, el înseamnă democrație pentru uriașa majoritate a poporului și excluderea de la democrație a exploataților, a asupritorilor.

Tipul calitativ nou de democrație pe care-l reprezintă dictatura proletariatului decurge din însăși natura ei, din scopurile și sarcinile care îi stau în față. Numai pe baza unei alianțe trainice cu toți oamenii muncii și cu toate forțele democratice, cu sprijinul maselor largi

ale poporului poate proletariatul să înfrîngă împotrivi-
rea claselor exploatatoare, să păstreze puterea, să con-
struiască socialismul și să asigure în felul acesta o viață
fericită poporului. De aceea, *alianța clasei muncitoare*
cu păturile neproletare de la orașe și sate, și în primul
rînd cu *șărănimea*, este baza, *principiul suprem* al dic-
taturii proletariatului, expresia cea mai deplină și multi-
laterală a adevăratului democratism al statului proletar.

Alianța dintre clasa muncitoare și păturile neprole-
tare de la orașe și sate se întemeiază pe comunitatea
intereselor lor politice și economice vitale, pe năzuința
comună de a desființa exploatarea și de a construi so-
cialismul. Numai socialismul poate să-i scape pe mun-
citori de robia capitalistă salariată, iar pe țărani și
celelalte pături neproletare — de ruină și mizerie.
Alianța clasei muncitoare cu toți oamenii muncii și cu
toate forțele democratice, alianță care reprezintă baza
puterii de neînving a dictaturii proletariatului, a apărut
și se dezvoltă în lupta comună împotriva exploatatori-
lor, pentru orînduirea nouă, socialistă.

Însă, după cum arăta V. I. Lenin, proletariatul nu are
nevoie de orice alianță cu păturile neproletare, ci de o
alianță în care clasa muncitoare deține rolul conducă-
tor. Păturile neproletare sînt șovăielnice. Fiind conco-
mitent și oameni ai muncii și mici proprietari, păturile
mic-burgeze oscilează adesea între proletariat și bur-
ghezie. Numai proletariatul — clasa cea mai înaintată,
consecvent revoluționară și organizată —, în frunte cu
partidul marxist-leninist, poate înlătura șovăielile pro-
priei acestor pături, le poate scoate de sub influența
burgheziei, și atrage pe calea socialismului.

Cea mai importantă particularitate a democrației
proletare constă în faptul că ea nu numai că proclamă
drepturile oamenilor muncii, dar și asigură înfăptuirea

lor în practică. „Constituția statului nostru — spune N. S. Hrușciov — este cea mai democratică. Ea asigură alegeri universale, egale, directe și secrete pentru organele legislative. Ea asigură dreptul la muncă, la învățatură și odihnă”.

Oamenii muncii din Uniunea Sovietică și din celelalte țări socialiste conduc direct și prin reprezentanții lor întreaga viață economică, politică și culturală a țării. Să luăm, de exemplu, organul suprem al puterii de stat în Uniunea Sovietică — Sovietul Suprem al U.R.S.S. Din cei 1.378 deputați, peste 1.000 sînt ocupați direct în industrie și agricultură — muncitori, ingineri, colhoznici, agronomi. Ceilalți deputați sînt activiști de stat și pe țărîm obștesc, oameni de știință și cultură, oameni care lucrează în domeniul literaturii și artei, învățători și profesori, medici, proveniți, de asemenea, din rîndurile poporului. Printre deputați sînt 366 de femei.

Statul proletar garantează exercitarea deplină a drepturilor democratice prin asigurarea condițiilor materiale necesare. În stăpînirea oamenilor muncii se află toate mijloacele de producție, ceea ce permite dezvoltarea planificată a economiei țării, realizarea dreptului la muncă. Ei dispun de școli, de instituții de învățămînt, instituții de știință și cultură, sanatorii și case de odihnă, ceea ce le dă posibilitatea să se bucure în fapt de dreptul la învățatură și odihnă. Pentru înfăptuirea libertății cuvîntului, a presei, a libertății de organizare, oamenii muncii dispun de tipografii, hîrtie, stații de radio, cele mai bune clădiri etc.

Oamenii muncii participă activ la viața politică a țării, la construcția de stat prin activitatea în Soviete sau în alte organe de stat, prin numeroasele comitete, comisii create pe lîngă aceste organe, precum și prin

organizațiile lor obștești. Într-un cuvint, democrația proletară este, după cum spunea V. I. Lenin, de un milion de ori mai democratică decît orice democrație burgheză.

Diferențele forme
ale dictaturii
proletariatului

Trecerea de la capitalism la socialism poate fi realizată numai prin dictatura proletariatului. Aceasta îmbracă forme deosebite în diferite țări. „Toate națiunile — arată V. I. Lenin — vor ajunge la socialism, aceasta e inevitabil, dar toate vor ajunge nu chiar în același fel, fiecare va aduce un specific într-o formă sau alta a democrației, într-o varietate sau alta a dictaturii proletariatului, într-un ritm sau altul al transformărilor socialiste ale diferitelor laturi ale vieții sociale”¹.

Formele dictaturii proletariatului depind de condițiile concret-istorice ale dezvoltării unei țări, adică de nivelul dezvoltării ei economice, de raportul forțelor de clasă și de desfășurarea concretă a luptei de clasă, de tradițiile naționale și istorice ale poporului, de condițiile politice externe.

Practica revoluționară a clasei muncitoare din Rusia a dus la instaurarea dictaturii proletariatului sub forma *Sovietelor de deputați ai muncitorilor, țăranilor și soldaților*.

Într-o serie de alte țări din Europa și Asia a apărut o altă formă a dictaturii proletare — *democrația populară*.

Prin ce se deosebește democrația populară, formă a dictaturii proletariatului, de Soviete?

În unele țări de democrație populară există sistemul cu mai multe partide, care stau toate pe pozițiile construcției socialiste și recunosc rolul conducător al parti-

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 23, E.S.P.L.P. 1957, pag. 62.

dului comunist. În China, de exemplu, în afară de partidul comunist, care deține rolul conducător, există: Comitetul revoluționar al gomindanului (partidul micii burghezii orășenești și al unei părți a burgheziei naționale), Liga democratică (partidul păturilor mic-burgheze ale intelectualității) și altele. Sisteme cu mai multe partide există și în Bulgaria, R.D.G., Polonia, Cehoslovacia. În condițiile Puterii sovietice s-a format însă un sistem monopartid, întrucît partidele mic-burgheze din Rusia, de exemplu socialiștii-revoluționari de stînga, au refuzat să colaboreze cu bolșevicii și au trecut fățiș în lagărul contrarevoluției.

În unele țări de democrație populară există frontul popular (național), care unește sub conducerea clasei muncitoare, a partidului ei cele mai diferite pături ale poporului în scopul construirii socialismului. În aceste țări frontul popular este o formă organizatorică specifică a alianței dintre clasa muncitoare și țărănime, intelectualitate, precum și alte pături sociale în condițiile asigurării rolului conducător al clasei muncitoare și al partidului ei.

Într-o serie de țări europene de democrație populară au fost folosite formele și tradițiile parlamentare care s-au creat acolo în lupta împotriva capitalismului, pentru socialism. În Rusia autocrată, parlamentarismul nu a luat dezvoltare și acolo nu s-au creat nici un fel de tradiții parlamentare.

Istoria a scos la iveală pînă în prezent două forme victorioase ale dictaturii proletariatului — Sovietele și democrația populară. Nu este exclusă însă posibilitatea apariției și a altor forme ale dictaturii proletariatului. Dar și în acest caz rolul conducător al clasei muncitoare și al partidului ei marxist este absolut obligatoriu.

„Trecerea de la capitalism la comunism — a scris V. I. Lenin — nu poate să nu dea, firește, o abundență și o diversitate enormă de forme politice, dar esența lor va fi inevitabil aceeași : *dictatura proletariatului*”¹.

Rolul conducător
al partidului marxist
în sistemul
dictaturii
proletariatului

Partidul marxist, detașamentul înaintat, conștient, organizat al clasei muncitoare, a fost forța conducătoare care a asigurat succesul luptei maselor pentru răsturnarea puterii

politice a burgheziei și instaurarea dictaturii proletariatului. Cucerirea puterii este un lucru greu. Dar și mai greu este să păstrezi puterea, să învingi definitiv burghezia răsturnată ; de o mie de ori mai greu, după cum scria Lenin, este să dezbari milioane și milioane de țărani și de alți mici proprietari de deprinderile de proprietar privat, să-i scoți de sub influența burgheziei și să-i transformi în constructori conștienți ai socialismului. Clasa muncitoare este în stare să rezolve aceste sarcini deosebit de grele și să construiască socialismul, iar apoi și comunismul numai cu condiția celei mai stricte organizări și discipline. Numai *partidul marxist* poate să organizeze clasa muncitoare, să-i formeze o disciplină de fier, să o educe, să o ferească de influența spontaneității mic-burgheze, să-i îndrumeze activitatea politică și să exercite, prin intermediul ei, o influență hotăritoare asupra tuturor oamenilor muncii. De aceea, arăta V. I. Lenin, construirea cu succes a socialismului este de neconceput „fără un partid de fier, călit în luptă, fără un partid care să se bucure de încrederea a tot ce este cinstit în clasa respectivă, fără un partid care să știe să urmărească starea de spirit a maselor și să-o influențeze...”²

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 25, E.S.P.L.P. 1956, pag. 409.

² V. I. Lenin, Opere, vol. 31, E.S.P.L.P. 1956, pag. 28.

După victoria revoluției socialiste, partidul marxist-leninist devine partidul clasei conducătoare; de aici decurge pentru el o răspundere deosebită, crește foarte mult rolul lui de conducător al clasei muncitoare. Cunosbind legile obiective ale dezvoltării sociale, generalizând experiența revoluționară a maselor populare și sprijinindu-se pe ea, partidul conduce întreaga activitate economică, politică și culturală a statului proletar. El elaborează linia politică unică în toate domeniile vieții sociale și desfășoară muncă organizatorică pentru traducerea în viață a acestei linii.

În condițiile dictaturii proletariatului crește mai mult ca oricând însemnătatea unității rîndurilor partidului. Partidul poate să-și exercite rolul conducător în societate, să apere și să întărească puterea clasei muncitoare și să organizeze construirea socialismului și comunismului numai cu condiția unității de voință și de acțiune a tuturor membrilor săi. Activitatea P.C.U.S., și a celorlalte partide comuniste și muncitorești, se caracterizează prin intransigență față de orice fel de fracționiști și scizioniști, care caută să submineze unitatea partidului.

Revizioniștii neagă rolul conducător al partidului în sistemul dictaturii proletariatului, afirmînd că conducerea de către partid ar duce la „contopirea aparatelor de stat și de partid”, la încălcarea principiilor democrației. Atacînd tezele leniniste cu privire la rolul conducător al partidului, revizioniștii pretind că partidul trebuie să fie numai o organizație cultural-educativă, „un factor de dezvoltare a conștiinței socialiste”, și nu „un factor al puterii”. Ei opun partidului marxist sindicatele și celelalte organizații obștești.

Concepțiile revizioniștilor sînt profund dăunătoare cauzei clasei muncitoare. Experiența istorică dovedește că rolul conducător al partidului marxist în sistemul dictaturii proletariatului nu numai că nu contrazice principiile democrației, ci, dimpotrivă, reprezintă cheazăsia dezvoltării și perfecționării ei.

Partidul își exercită rolul conducător prin întreaga rețea de organizații ale sistemului dictaturii proletariatului, prin numeroasele organizații obștești — sindicate, cooperative, diferite organizații de tineret, sportive, de creație etc. Partidul unește eforturile acestor organizații, le orientează spre un țel unic, nesubstituindu-se organelor de stat și altor organe, ci dezvoltînd pe toate căile inițiativa acestora, urmărind ca activitatea lor să se desfășoare pe baza principiilor democratismului socialist. Prin sistemul organizațiilor de stat și obștești, partidul este legat de masele de milioane ale oamenilor muncii, învață și educă masele și, totodată, învață de la ele. Partidul rezolvă împreună cu poporul, folosind ca instrument principal statul proletar, stat al oamenilor muncii, toate problemele vitale ale construcției socialiste și comuniste.

Partidul marxist se preocupă neconținut de întărirea statului proletar, de dezvoltarea democrației socialiste, atrage la conducerea țării noi și noi mase de oameni ai muncii. Legăturile trainice care s-au format între partid și masele populare încă în cursul luptei împotriva capitalismului se transformă, în perioada dictaturii proletariatului, în *unitatea de monolit a partidului și poporului*. În aceasta rezidă forța partidului marxist-leninist, cheazăsia succesului măreței opere de construire a comunismului.

4. Statul socialist sovietic — instrument de construire a socialismului și comunismului

În paragraful anterior am arătat trăsăturile generale ale dictaturii proletarietului, ca stat de tip nou, socialist, am arătat că cea mai importantă sarcină a lui este organizarea construcției socialismului și comunismului. Este necesar să ne oprim acum asupra modului concret în care statul socialist rezolvă această sarcină marea. În acest scop vom analiza rolul Statului sovietic socialist în construirea socialismului și comunismului.

Funcțiile
statului socialist
în perioada de trecere
de la capitalism
la socialism

Sarcinile multilaterale și complexe ale Statului sovietic socialist în domeniul politicii interne și externe se îndeplinesc printr-o serie de funcții, care reprezintă principiile direcției ale activității statului. Aceste funcții se schimbă în dependență de schimbarea bazei economice, a raportului forțelor de clasă în țară și a situației internaționale.

Statul sovietic socialist a cunoscut în dezvoltarea lui două etape principale.

Prima etapă cuprinde perioada de la cucerirea puterii de către proletariat (octombrie 1917) până la lichidarea claselor exploatare și victoria socialismului, adică perioada de trecere de la capitalism la socialism.

Această perioadă se caracterizează prin existența unei economii cu mai multe sectoare, în care sectorul socialist deține rolul conducător, și prin lupta de clasă inversunată a proletarietului împotriva burgheziei. În fața oamenilor muncii, în frunte cu clasa muncitoare, stăteau în acea perioadă sarcinile înfringerii împotrivirii

burgheziei și construirii socialismului. Din aceste sarcini au decurs și funcțiile statului socialist.

Una dintre *funcțiile interne* importante ale Statului sovietic în perioada de trecere a fost *funcția de reprimare a claselor exploatare*. Reprimarea exploatare-
rilor este, după cum știm, obligatorie pentru statul proletar, în orice formă a lui, dar în funcție de condiții ea se poate realiza în diferite feluri. În U.R.S.S., în afară de mijloacele politice (privarea de drepturile electorale) și economice (confiscarea averii, impozite majorate etc.), s-au folosit și mijloacele armate de reprimare, deoarece exploatarea s-au ridicat cu arma în mină împotriva Puterii sovietice.

O altă funcție foarte importantă a Statului sovietic în perioada de trecere a fost *funcția economică-organizatorică*, adică activitatea desfășurată de stat în direcția organizării și conducerii întregii vieți economice a țării. În exercitarea acestei funcții, sarcina statului proletar este de a asigura victoria economiei socialiste asupra celei capitaliste, de a realiza o organizare socială a muncii superioară celei capitaliste. Naționalizând principalele mijloace de producție, statul proletariatului ia în mîinile sale încă de la început posturile-cheie ale economiei și trece la organizarea conducerii planificate a economiei naționale. Sub conducerea partidului, statul înfăptuiește industrializarea socialistă a țării și colectivizarea agriculturii, luptă pentru ridicarea bunăstării materiale a poporului prin dezvoltarea și perfecționarea continuă a producției. Pe măsură ce socialismul reputează succese, funcția economică-organizatorică capătă o însemnătate tot mai mare, iar o dată cu victoria socialismului cuprinde literalmente toate ramurile economiei naționale.

Construirea socialismului nu se limitează doar la crearea economiei socialiste. Ea este de neconceput fără ridicarea sistematică a nivelului de cultură și conștiință al maselor populare, fără înlăturarea rămășițelor capitalismului din conștiința lor. De aceea este cu totul firesc ca educația comunistă a oamenilor muncii, ridicarea nivelului lor de cultură generală și profesională să reprezinte una dintre sarcinile deosebit de importante ale statului socialist. Rezolvarea acestei sarcini este cu atât mai necesară, cu cât exploatorii au ținut timp de secole pe oamenii muncii în robie spirituală, au împiedicat prin toate mijloacele accesul lor spre cultură, spre cunoștințe. Statul socialist înfăptuiește revoluția culturală, verigă deosebit de importantă a revoluției socialiste. Activitatea desfășurată de stat în domeniul organizării construcției culturale, al educării oamenilor muncii își găsește expresia în *funcția cultural-educativă*.

În domeniul *politicii externe*, activitatea Statului sovietic socialist s-a caracterizat în perioada la care ne referim prin *funcția luptei pentru pace* între popoare și prin *funcția apărării țării* de o agresiune imperialistă externă. Primul decret al Puterii sovietice a fost Decretul asupra păcii. Răspunsul statelor burgheze la năzuința sinceră a Statului sovietic spre pace a fost intervenția armată a unui grup de rechini imperialiști care au încercat să restabilească cu forța armelor dominația exploataților. Luând arma în mână, poporul muncitor a zdrobit pe contrarevoluționari și intervenționiști și a trecut la construcția socialistă pașnică.

Luptând cu perseverență pentru pace, statul socialist s-a preocupat permanent de întărirea capacității de apărare a țării, și-a întărit forțele armate.

Funcțiile
statului socialist
în perioada de trecere
de la socialism
la comunism

A doua etapă în dezvoltarea Statului sovietic socialist cuprinde perioada trecerii treptate de la socialism la comunism.

O dată cu construirea socialismului, în viața economică a țării au avut loc schimbări radicale. Au fost lichidate clasele exploatoare. A fost construită economia socialistă unitară. Baza economică a socialismului, al cărei fundament îl formează proprietatea socialistă, s-a statornicit în toate ramurile economiei naționale.

Schimbările produse în baza economică au determinat modificări corespunzătoare și în suprastructura socialistă. Au suferit transformări mai ales *funcțiile interne* ale Statului sovietic. O dată cu lichidarea claselor exploatoare a dispărut funcția de reprimare. Statul folosește măsuri de constrângere numai față de cei care încalcă legalitatea socialistă. Se dezvoltă permanent democrația socialistă. Statul socialist manifestă o grijă deosebită pentru apărarea proprietății socialiste — temelia economică a noii orînduiri —, a cărei dezvoltare și întărire multilaterală reprezintă o condiție indispensabilă a construirii cu succes a comunismului. *Apărarea proprietății socialiste* este o funcție importantă a Statului sovietic. Apărută încă în prima lui etapă, ea a luat o dezvoltare multilaterală o dată cu victoria socialismului.

S-a dezvoltat și mai mult și funcția *economică-organizatorică*. O dată cu dezvoltarea furtunoasă a economiei, această funcție a devenit mult mai complexă și mai multilaterală. Dacă în perioada de trecere de la capitalism la socialism activitatea economică-organizatorică a statului a fost îndreptată spre asigurarea victoriei relațiilor de producție socialiste în țară, după

victoria socialismului scopul ei este crearea bazei tehnice-materiale a comunismului, ridicarea continuă a bunăstării materiale a poporului și asigurarea victoriei socialismului în întrecerea economică pașnică cu capitalismul. Crește rolul statului în exercitarea controlului asupra măsurii muncii și consumului.

Și *funcția cultural-educativă* a suferit schimbări importante o dată cu construirea socialismului. Trecerea la comunism va avea loc cu atât mai repede cu cât este mai înaltă conștiința poporului, nivelul său cultural. Educarea omului nou, lipsit de povara rămășițelor trecutului, a omului muncii cu înalt nivel de cultură și conștiință, pentru care munca nu este o obligație, ci prima necesitate vitală, reprezintă una dintre sarcinile importante ale statului în perioada trecerii treptate de la socialism la comunism.

În perioada de trecere de la socialism la comunism s-au dezvoltat și *funcțiile externe* ale Statului sovietic. În această perioadă s-au produs schimbări foarte importante în situația internațională. După al doilea război mondial s-a format sistemul mondial socialist. Între țările acestui sistem s-au statornicit relații de colaborare și întrajutorare frățească fără precedent în istorie. *Întărirea și dezvoltarea relațiilor reciproce frățești cu țările socialiste* constituie o nouă funcție a Statului sovietic, apărută o dată cu formarea sistemului mondial al socialismului.

Paralel cu această funcție nouă s-au menținut și s-au dezvoltat în a doua etapă a dezvoltării Statului sovietic *funcțiile luptei pentru pace și ale apărării țării*. Apariția și consolidarea sistemului mondial socialist, creșterea puterii U.R.S.S. au creat posibilitatea reală a preîntâmpinării unui al treilea război mondial. Statul socialist ia toate măsurile pentru a transforma această posibilitate

în realitate. Totodată, el întărește prin toate mijloacele capacitatea de apărare a țării: alina timp cât există capitalismul se menține pericolul unei agresiuni din afară.

Dezvoltarea funcțiilor interne și a celor externe determină ridicarea continuă a activității creatoare a maselor, atragerea milioane de oameni ai muncii la conducerea nemijlocită a construcției economice și culturale, la lupta activă pentru pace și securitatea popoarelor. Înfloresc democrația sovietică socialistă.

Dezvoltarea
statului socialist
și creșterea continuă
a democrației
în perioada construcției
desfășurate
a comunismului

În perioada construcției desfășurate a comunismului, în fața poporului sovietic stă sarcina măreață de a înlăptui programul grandios al unui nou și puternic avânt al economiei, culturii și bunăstării materiale a poporului, precum și al educării omului nou. Această sarcină nu poate fi îndeplinită fără întărirea și dezvoltarea continuă a statului socialist.

Cu fiecare pas nou spre comunism, viața țării devine tot mai multilaterală, se dezvoltă legăturile economice și culturale dintre regiunile ei, crește neobișnuit de repede amploarea activității creatoare a maselor. Toate acestea determină creșterea rolului organizator al Statului sovietic socialist, cer perfecționarea și dezvoltarea permanentă a activității lui economice-organizatorice și cultural-educative.

Pe de altă parte, rezolvarea cu succes a mărețelor sarcini ale construcției comuniste este de neconceput fără dezvoltarea continuă a democrației, fără participarea activă a tuturor oamenilor muncii la lupta pentru comunism.

Tocmai dezvoltarea democrației și perfecționarea activității economice-organizatorice și cultural-educa-

tive a statului este direcția de dezvoltare a statului socialist în perioada trecerii treptate la comunism. „Principala direcție de dezvoltare a statului socialist — a spus N. S. Hrușciiov la Congresul al XXI-lea al P.C.U.S. — este desfășurarea prin toate mijloacele a democrației, antrenarea celor mai largi păături ale populației la conducerea tuturor treburilor țării, atragerea tuturor cetățenilor la conducerea construcției economice și culturale”.

După Congresul al XX-lea al P.C.U.S. au fost luate măsuri pentru extinderea continuă a drepturilor republicilor unionale, ale organelor locale ale puterii în domeniul conducerii economiei. Republicile unionale conduc acum numeroase întreprinderi care înainte erau subordonate ministerelor unionale. În competența lor au fost trecute o parte din legislație, organizarea administrativ-teritorială și o serie de alte probleme importante ale construcției economice, de stat și culturale. Conducerea întreprinderilor a obținut drepturi mai largi în ce privește folosirea fondurilor materiale și bănești și în ceea ce privește planificarea pe scară locală a activității fabricii, uzinei sau sovhozului. În prezent, literalmente toți lucrătorii din întreprinderile industriale și agricole sînt antrenați la întocmirea planurilor.

În ultimul timp, partidul comunist a înfăptuit o serie de măsuri importante în ce privește perfecționarea continuă a aparatului de stat, simplificarea și ieftinirea lui, înlăturarea rămășițelor de birocratism din activitatea lui, antrenarea maselor largi de oameni ai muncii la conducerea statului. Reorganizarea conducerii industriei și construcțiilor înfăptuită în 1957 a apropiat conducerea de stat de problemele locale. Aceasta permite folosirea într-o mai mare măsură a experienței bogate

a oamenilor muncii în rezolvarea problemelor economice și contribuie la creșterea rolului oamenilor muncii în construcția economică.

Măsurile luate de partid pentru îmbunătățirea conducerii agriculturii, printre care reorganizarea S.M.T.-urilor ocupă un loc deosebit de important, au asigurat avântul producției agricole, au descătusat inițiativa colhozurilor și colhoznicilor.

În cursul construirii comunismului crește neconținut rolul Sovietelor în organizarea vieții economice a țării și a educației comuniste a oamenilor muncii. Prin activitatea directă în Soviete sau prin participarea la diferitele comisii, consfătuiri ale activului de pe lângă acestea, mase de oameni ai muncii tot mai largi sînt atrase la conducerea țării. În acest scop, printr-o hotărîre a Congresului al XXI-lea al P.C.U.S., a crescut numărul deputaților în Sovietele locale pînă la 350.000.

Procesul dezvoltării democrației în societatea socialistă își găsește expresia și în *creșterea rolului organizațiilor obștești, de masă ale oamenilor muncii*. Organizațiile obștești au fost întotdeauna ajutoare credincioase și promotoare ale politicii partidului comunist și guvernului sovietic. În cursul construirii comunismului, competența lor în rezolvarea problemelor de stat importante se extinde continuu.

Sindicatelor au, de exemplu, un rol important în rezolvarea problemelor actuale ale construcției economice și culturale. Ele îndeplinesc cu succes rolul de școală a educației comuniste, de școală de gospodărire și conducere. Ele participă activ la planificarea și organizarea producției în întreprinderi, la elaborarea normelor tehnice de producție, la organizarea întrecerii socialiste. Ele rezolvă multe probleme privind organizarea odihnei

oamenilor muncii, ocrotirea sănătății lor și deservirea social-culturală a maselor.

Comsomolul leninist aduce o contribuție importantă la construirea comunismului, la educarea comunistă a tineretului. În ultimii ani, multe furnale, mine, cuptoare Martin, baterii de cocs și alte obiective industriale au fost construite de comsomoliști. Comsomolul patronează zeci de construcții dintre cele mai importante. La desțelenirea pământurilor virgine au participat peste 350.000 de comsomoliști. Din inițiativa tineretului a apărut mișcarea brigăzilor muncii comuniste, formă remarcabilă a întrecerii socialiste.

După cum a arătat Congresul al XXI-lea al P.C.U.S., pe măsura apropierii de comunism, unele funcții îndeplinite de organele de stat vor trece treptat în competența organizațiilor obștești. Încă de pe acum, conducerea activității de cultură fizică și sport se face de către o organizație obștească. Detașamentele populare de menținere a ordinii publice, consiliile de judecată tovărășească și alte organizații obștești, în colaborare cu organele miliției, ale justiției și procuraturii, desfășoară o activitate rodnică împotriva celor care încalcă legile socialiste și normele moralei comuniste.

Trecerea unor funcții din competența organelor de stat în competența celor obștești nu înseamnă slăbirea rolului statului socialist în construirea comunismului. Dimpotrivă, îndeplinirea de către organizațiile obștești a unei serii de funcții care în prezent sînt de competența statului, se spune în rezoluția Congresului al XXI-lea al P.C.U.S., „va lărgi și va consolida baza politică a societății socialiste, va asigura continua dezvoltare a democrației socialiste. Statul sovietic își va putea concentra și mai mult atenția asupra dezvoltării eco-

nomiei, care constituie baza materială a orînduirii noastre”.

O dată cu dezvoltarea statului socialist, cu estinderea atribuțiilor organizațiilor obștești, cu dezvoltarea democrației și antrenarea la conducerea țării a unui număr tot mai mare de oameni ai muncii, crește rolul partidului comunist în construirea comunismului.

Activitatea desfășurată de organizațiile de stat și obștești devine tot mai complexă și mai multilaterală și, pentru a asigura unitatea lor de acțiune, pentru a le conduce mai eficient, este necesară creșterea rolului conducător al partidului. Cu ajutorul organizațiilor de stat și obștești, partidul organizează și orientează eforturile fiecărui colectiv, ale tuturor oamenilor sovietici spre îndeplinirea cu succes a sarcinilor concrete ale construcției comuniste.

Activitatea conducătoare și îndrumătoare a P.C.U.S., activitatea lui organizatorică și educativă este factorul hotărîtor al victoriei inevitabile a comunismului.

5. Cu privire la dispariția statului

Din expunerea anterioară am aflat ce rol uriaș joacă statul socialist în construirea socialismului și comunismului.

Revizioniștii contemporani încearcă să conteste învățătura marxist-leninistă despre stat, neagă rolul conducător al statului în construcția socialistă și comunistă. Astfel, revizioniștii iugoslavi consideră că statul joacă un anumit rol numai la începutul perioadei de trecere de la capitalism la socialism, cînd nu este rezolvată definitiv problema „care pe care”. Dar, de îndată ce puterea proletariatului s-a consolidat și problema „care pe care” este rezolvată în favoarea socialismului, în-

cetează, chipurile, necesitatea statului, el începînd să dispară, iar funcțiile lui să treacă în întregime în competența organizațiilor obștești.

Revizioniștii consideră problema dispariției statului ca o sarcină principală, actuală a statului socialist. În programul Uniunii comunistilor din Iugoslavia, de exemplu, se spune direct că, după întărirea puterii clasei muncitoare și a oamenilor muncii, în general, problema *dispariției treptate* a statului devine problema principală și hotărîtoare.

Din punctul de vedere antimarxist al revizioniștilor, conducerea de către stat a vieții economice și culturale a societății socialiste este inadmisibilă, deoarece ar duce la încălcarea democrației, la birocratism, la ridicarea aparatului de stat deasupra societății. Revizioniștii identifică dictatura proletariatului cu violența. Dictatura proletariatului și democrația sînt, chipurile, incompatibile, declară ei, și de aceea trebuie renunțat la dictatura proletariatului.

Revizioniștii denaturează total esența dictaturii proletariatului, absolutizează latura ei violentă. Ei nu vor să vadă că organizarea societății comuniste, educarea maselor populare, atragerea lor la construirea comunismului reprezintă elementul principal în dictatura proletariatului. Sarcinile uriașe ale construcției socialiste și comuniste pot fi rezolvate numai de un stat cu adevărat democratic, așa cum este numai dictatura proletariatului.

Bogata experiență istorică dovedește în mod convingător că comunismul este rezultatul creației conștiente a poporului, al muncii lui eroice, al luptei lui pline de abnegație, sub conducerea partidului comunist.

Dar eforturile creatoare ale poporului trebuie unite, organizate și orientate spre realizarea scopului unic. Statul socialist, condus de partidul comunist, este tocmai forța care organizează crearea noii societăți. De aici decurge necesitatea existenței statului socialist în perioada construirii comunismului, necesitatea dezvoltării și perfecționării lui continue.

Întărirea și dezvoltarea statului socialist nu înseamnă cătuși de puțin că el va exista veșnic. Pe măsura înaintării spre comunism, funcțiile administrării obștești își vor pierde treptat caracterul politic, de clasă.

Ar fi însă greșit, spune N. S. Hrușciiov, să înțelegem dispariția statului în mod simplist, la fel ca procesul ce are loc toamna când frunzele cad din copac și copacului nu-i mai rămân decît ramurile desfrunzite. Dispariția statului este un proces treptat, îndelungat. Pe măsură ce construcția comunismului repurtează succese, unele funcții ale statului vor trece treptat în competența organizațiilor obștești și, ca urmare, masele populare vor fi atrase într-o măsură tot mai mare la conducerea societății. Statul va dispărea complet numai în condițiile victoriei depline a comunismului. „Statul va putea să dispară complet — arăta V. I. Lenin — atunci cînd societatea va înfăptui principiul: «de la fiecare după capacități, fiecăruia după nevoi», cu alte cuvinte atunci cînd oamenii se vor obișnui atît de mult cu respectarea regulilor fundamentale ale conviețuirii sociale și cînd munca lor va fi atît de productivă, încît ei vor munci de bunăvoie, după capacități”¹.

Vorbînd despre dispariția statului, trebuie să ținem seama în mod obligatoriu de situația internațională.

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 25, E.S.P.L.P. 1956, pag. 466.

Dacă într-o țară sau într-un grup de țări va învinge comunismul, dar în lume vor exista încă rechini imperialiști, în acest caz în societatea comunistă se va păstra în mod obligatoriu funcția de stat a apărării țării. Această funcție va dispărea numai atunci când va dispărea complet pericolul unei agresiuni din partea forțelor reacționare, imperialiste.

Așadar, în cursul construirii comunismului are loc procesul treptat de transformare a conducerii de stat în autoadministrare obștească, acest proces fiind indisolubil legat de întărirea și dezvoltarea statului socialist.

CAPITOLUL AL XVII-LEA REVOLUȚIA SOCIALĂ

Din capitolul anterior am aflat ce este statul, cum a apărut el, ce tipuri de stat sînt cunoscute în istoria omenirii. Acum se pune problema : din ce cauze și în ce fel un tip de stat este înlocuit cu alt tip de stat, cum se produce trecerea de la o orînduire socială la alta, înlocuirea unei clase dominante de către alta? Răspunsul la aceste întrebări îl dă teoria marxist-leninistă a revoluției sociale.

1. Revoluția socială — lege a dezvoltării societății împărțite în clase antagoniste

Esența, cauzele
și însemnătatea
revoluției sociale

Revoluția socială determină cele mai adînci prefaceri în viața politică, economică și ideologică a

societății. Tocmai ca urmare a revoluției sociale are loc înlocuirea claselor dominante, a tipurilor de state, sînt lichidate relațiile de producție vechi și se afirmă altele noi, se schimbă radical concepțiile și instituțiile sociale.

Revoluția socială nu este un fenomen întîmplător, ci un fenomen *firesc, legic*, care decurge din dezvoltarea condițiilor materiale ale vieții societății pe anumite

trepte ale dezvoltării ei, din contradicțiile interne proprii societăților bazate pe clase dușmane. Arătând cauzele revoluției sociale, K. Marx, în prefața la lucrarea sa „Contribuții la critica economiei politice”, scria că, pe o anumită treaptă a dezvoltării societății, forțele de producție intră în contradicție cu relațiile de producție în cadrul cărora s-au dezvoltat până atunci. Din forme de dezvoltare a forțelor de producție, aceste relații de producție rămase în urmă se transformă în cătușe. Atunci începe epoca revoluției sociale.

Așadar, *conflictul dintre forțele de producție noi și relațiile de producție vechi constituie baza economică obiectivă a revoluției sociale.* După cum am arătat mai înainte, relațiile de producție nu pot rămâne mult timp în urma dezvoltării forțelor de producție. Mai devreme sau mai târziu, ele trebuie să fie puse în concordanță cu acestea. În condițiile societății bazate pe clase antagoniste, această concordanță se realizează prin intermediul revoluției sociale.

Conflictul dintre caracterul forțelor de producție și relațiile de producție își găsește întotdeauna expresia în conflictul dintre interesele de clasă. Clasei reacționare, purtătoare a vechilor relații de producție, i se opune clasa progresistă, purtătoare a noilor relații de producție. De aici, lupta neîmpăcată dintre clasa progresistă și cea reacționară, luptă a cărei manifestare și desăvârșire supremă este revoluția socială.

Clasa veche, reacționară nu renunță niciodată de bunăvoie la dominația sa. Pentru a menține vechile relații de producție, ea folosește toată forța puterii de stat. De aceea, pentru lichidarea vechilor relații de producție și statornicirea unor relații de producție noi, clasa progresistă trebuie să cucerească puterea politică. Problema dacă înving sau nu noile relații de producție

depinde, în ultimă instanță, de împrejurarea dacă clasa revoluționară va cuceri puterea de stat. Iată de ce problema *puterii de stat este problema principală a oricărei revoluții.*

Revoluțiile au o uriașă importanță în viața societății. Schimbarea orînduirii sociale vechi, perimate și afirmarea celei noi, progresiste este posibilă numai prin transformări revoluționare, radicale. Numai prin revoluțiile sociale se rezolvă contradicțiile economice și de clasă care s-au copt în perioadele îndelungate de dezvoltare evolutivă a societății. Numai cu ajutorul revoluției sînt înlăturate piedicile din calea progresului economic, politic și cultural și exponenții acestora, sînt înlăturate relațiile de producție perimate și clasele vechi, reacționare. În perioadele de revoluție socială se trezește energia creatoare a celor mai largi mase ale poporului, milioane de oameni ai muncii sînt atrași la viața socială activă. Datorită acestui fapt, procesul dezvoltării sociale se accelerează într-o măsură considerabilă. Nu întîmplător Marx numea revoluțiile locomotive ale istoriei.

Situația revoluționară.   Revoluțiile nu se fac „la comandă”
Rolul factorului   sau după bunul plac sau dorința
subiectiv în revoluție   cuiva. Pentru înfăptuirea revoluției
sînt necesare anumite condiții istorice, anumite premise
obiective și subiective.

Totalitatea condițiilor obiective necesare pentru înfăptuirea revoluției constituie *situația revoluționară*. După cum arăta V. I. Lenin, indiciile situației revoluționare sînt: 1. Imposibilitatea pentru clasele guvernante de a trăi și de a conduce după metodele vechi — așa-numita criză a „vîrfurilor”, pe de o parte, și revolta claselor asuprite, care nu vor să trăiască ca înainte, criza „celor de jos”, pe de altă parte. „Revoluția —

scrisa V. I. Lenin — este imposibilă fără o criză națională generală (care să atingă și pe exploatați și pe exploatați)”¹.

2. Agravarea la maximum a sărăciei și mizeriei claselor asuprite.

3. Activizarea considerabilă a maselor populare. Dacă în condiții obișnuite masele se lasă relativ ușor jefuite, în condițiile crizei însăși situația le împinge la acțiuni revoluționare independente.

Nu orice situație revoluționară se transformă în revoluție. Astfel, în Rusia, în anii 1859—1861 a existat o situație revoluționară, dar nu a avut loc o revoluție. Situația revoluționară, maturizarea factorului obiectiv creează doar *posibilitatea* revoluției victorioase, dar pentru a transforma această posibilitate în *realitate* este necesară și maturizarea *factorului subiectiv*, adică apacitatea clasei revoluționare de a trece la acțiuni revoluționare de masă suficient de puternice pentru a învinge (sau a înfringe) vechiul guvern, care, după cum arăta V. I. Lenin, nu „cade” niciodată dacă nu „este răsturnat”. Revoluția socialistă, de exemplu, poate deveni victorioasă numai în condițiile când clasa muncitoare este bine organizată, are aliați de nădejde și este condusă de un partid marxist experimentat, călit în lupte.

Caracterul și forțele motrice ale revoluției	Revoluțiile sociale se deosebesc prin caracterul lor, prin sarcinile istorice pe care sînt chemate să le rezolve și prin forțele motrice (clasele sociale) care le înfăptuiesc.
--	---

Caracterul revoluției depinde de natura clasei care luptă pentru putere și de natura relațiilor de producție a căror purtătoare este ea. Astfel, de exemplu, în cursul

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 31, E.S.P.L.P. 1956, pag. 68.

revoluției burgheze, locul dominației feudalilor este luat de dominația burgheziei și, respectiv, în locul relațiilor de producție feudale se statornicesc relații noi, capitaliste.

Forțele motrice ale revoluției sînt clasele sociale care săvîrșesc revoluția și duc lupta împotriva claselor reacționare, pentru triumful noilor relații de producție. Una dintre clasele care săvîrșesc revoluția este hegemonul ei, conducătorul care duce după sine toate celelalte clase și grupuri sociale care participă la revoluție.

Care sînt forțele motrice ale revoluției, care clasă este hegemonul ei depinde atît de caracterul revoluției cît și de condițiile istorice în care se săvîrșește această revoluție. Astfel, hegemonul în revoluțiile burgheze din Occident din perioada capitalismului în ascensiune (secolul al XVII-lea — prima jumătate a secolului al XIX-lea) a fost burghezia, care a dus după sine pe toți ceilalți luptători împotriva feudalismului — pe țărani, meșteșugari, mica burghezie orășenească.

Revoluțiile burgheze din epoca imperialismului capătă adesea un pronunțat caracter democratic (de exemplu, revoluția burghezo-democratică din anii 1905—1907 și revoluția din februarie 1917 din Rusia). La ele au participat cele mai largi pături ale poporului, care au formulat revendicări proprii, au promovat o linie independentă și au exercitat o uriașă influență asupra desfășurării revoluției. În aceste revoluții, burghezia acționează ca o clasă reacționară. Ea se teme de victoria deplină a revoluției, se teme de o largă democrație, deoarece, cu cît este mai deplină libertatea, cu cît este mai largă democrația, cu atît sînt mai favorabile condițiile pentru lupta clasei muncitoare împo-

triva dominației capitalismului. După cum arăta V. I. Lenin, în condițiile imperialismului burghezia caută să încheie revoluția la jumătatea drumului, printr-o tranzacție cu moșierii, cu vechea putere. Forța motrice a revoluțiilor burghezo-democratice din epoca imperialismului este proletariatul și țărănimia, iar hegemonul lor — proletariatul. În aceste condiții, burghezia nu mai poate deține rolul de hegemon și nici de forță motrice a revoluției, iar într-o serie de țări ea ajunge să sprijine fățiș contrarevoluția.

2. Revoluția socialistă

Pentru a scăpa de exploatare, șomaj și mizerie, de asupra națională, proletariatul trebuie să lichideze orînduirea capitalistă și să făurească societatea socialistă. *Singura cale pentru atingerea acestui scop este revoluția socialistă.*

Noțiunea de „revoluție socialistă” se întrebuițează în două sensuri. În sensul cel mai larg al cuvîntului înseamnă o întreagă epocă, o perioadă istorică în cursul căreia este lichidat capitalismul și învinge deplin socialismul. În sens mai restrîns înseamnă cucerirea nemijlocită a puterii de către proletariat, o revoluție politică. Această revoluție are o uriașă însemnătate, dar ea nu epuizează noțiunea de revoluție socialistă, ci reprezintă începutul, punctul ei de plecare.

Esența revoluției socialiste   Revoluția socialistă se deosebește radical de toate tipurile anterioare de revoluții sociale.

În ce constau aceste deosebiri ?

În primul rînd, toate revoluțiile anterioare nu și-au pus ca scop desființarea exploatării, ci au schimbat

numai o formă a acestei exploatări cu alta. Revoluția socialistă însă *desființează pentru totdeauna orice exploatare* și deschide epoca creării societății fără clase.

În al doilea rînd, revoluțiile anterioare nu au rezolvat sarcina creării unei economii noi. Ele au pus doar puterea politică în concordanță cu noile relații economice, care au apărut în sinul vechii societăți. Una dintre sarcinile fundamentale ale revoluției socialiste este *crearea unei economii noi* — economia socialistă, care nu apare și nici nu poate apărea în sinul orînduirii capitaliste.

În al treilea rînd, nici o revoluție nu se caracterizează printr-o atît de intensă *activitate a maselor populare* ca revoluția socialistă. În revoluția socialistă, proletariatul unește temeinic în jurul său păturile largi ale oamenilor muncii și forțele democratice în vederea luptei împotriva capitalismului, pentru socialism.

Forța hotărîtoare a revoluției socialiste este clasa muncitoare. Fiind clasa cea mai înaintată, cea mai revoluționară, clasa muncitoare, în frunte cu partidul marxist-leninist, conduce pe toți oamenii muncii la lupta împotriva societății vechi, capitaliste. Ea organizează asaltul împotriva dominației capitalismului și își instaurează propria putere. Cucerind puterea politică, clasa muncitoare continuă să ducă după sine pe calea socialismului pe toți oamenii muncii.

Problema principală a revoluției socialiste este problema *cuceririi de către proletariat a puterii politice*, dezvoltarea și întărirea ei continuă. După cum s-a spus mai înainte, clasa muncitoare poate să îndeplinească sarcina lichidării capitalismului și construirii socialismului numai creîndu-și propriul său stat, proletar.

Lichidarea mașinii de stat burgheze și construirea unui stat nou, proletar, este, așadar, cea mai importantă sarcină a revoluției socialiste.

Inevitabilitatea
revoluției socialiste
în epoca
imperialismului

Reformiștii au fost întotdeauna adversari ai revoluției socialiste. Și în zilele noastre, când trecerea revoluționară a omenirii de la capitalism la socialism a devenit principalul conținut al procesului istoric, ei mai încearcă cu încăpăținare să respingă teoria marxist-leninistă a revoluției socialiste, confirmată de viață. Căutând să preîntâmpine cu orice preț acest proces legic, să păstreze rinduielile capitaliste și să abată clasa muncitoare de la lupta revoluționară, reformiștii încearcă „să dovedească” că în condițiile actuale revoluția socialistă nu ar mai fi necesară, că ar fi apărut posibilitatea transformării spontane, de la sine, a capitalismului în socialism. Din punctul lor de vedere, capitalismul contemporan a încetat să mai fie capitalismul despre care scria Marx în „Capitalul”. El ar fi devenit „capitalism popular”, o societate „fără exploatare și exploatați”. S-ar fi schimbat, chipurile, și statul burghez: acesta și-ar fi pierdut caracterul de clasă și ar fi devenit un stat al „prosperității generale”, în stare, chipurile, să înfăptuiască socialismul, adoptând o reformă după alta în cadrul orînduirii burgheze.

Revizioniștii contemporani și-au însușit concepțiile reformiștilor, care neagă necesitatea revoluției socialiste. Pentru „a dovedi” transformarea spontană a capitalismului contemporan în socialism, revizioniștii invocă ca argument principal dezvoltarea capitalismului monopolist de stat într-o serie de țări burgheze. Astfel, în programul Uniunii comunistilor din Iugoslavia se susține că valul în creștere al tendințelor capitalist-monopoliste de stat în societatea capitalistă de astăzi ar fi

cea mai evidentă confirmare a faptului că omenirea intră în era socialismului.

Așadar, revizioniștii nici nu se gîndesc la lichidarea bazei capitalismului — proprietatea privată, refuză să vadă că capitalismul monopolist de stat, preamărit de ei, nu desființează, ci doar concentrează proprietatea în mîinile statului capitalist. Ei neagă rolul conducător al proletariatului în revoluție, necesitatea statului proletar.

După cum s-a mai arătat, în condițiile imperialismului nu există și nu poate exista nici un fel de „capitalism popular”, nici un fel de stat al „prosperității generale”. Imperialismul se caracterizează prin reacțiune extremă, prin intensificarea exploatării clasei muncitoare, prin ofensiva furibundă împotriva nivelului de trai și a drepturilor democratice ale oamenilor muncii, prin cursa înarmărilor și pregătirea unui nou război mondial. Toate acestea duc inevitabil la adîncirea antagonismului de neîmpăcat dintre clasa muncitoare și burghezie. Adîncirea acestui antagonism își găsește expresia în ascuțirea luptei de clasă, în intensificarea luptei maselor largi de oameni ai muncii împotriva imperialismului, pentru ridicarea nivelului lor de trai, pentru pace, democrație și socialism. Această luptă duce în mod necesar la revoluția socialistă victorioasă, la lichidarea capitalismului și la victoria socialismului.

În epoca imperialismului, revoluția socialistă este inevitabilă. Numai revoluția proletară poate să înlătore piedicile uriașe din calea dezvoltării forțelor de producție actuale, din calea progresului omenirii — relațiile de producție capitaliste — și să înfăptuiască, astfel, o necesitate imperioasă a dezvoltării istorice. Deși imperialismul este încă puternic, deși el este încă

în stare să corupă vîrfurile clasei muncitoare pe seama supraprofiturilor, deși ideologii burgheziei și acoliții lor din rîndul revizioniştilor reușesc să înșele o parte a oamenilor muncii, zilele capitalismului sînt numărate.

Teoria leninistă
a revoluției socialiste

Intemeietorii comunismului științific — Marx și Engels — au dovedit în mod științific inevitabilitatea pieirii capitalismului și victoriei socialismului. Dezvăluind antagonismul dintre proletariat și burghezie, ei au ajuns la concluzia că adîncirea acestui antagonism duce obligatoriu la revoluția socialistă.

Marx și Engels au trăit însă în epoca capitalismului în ascensiune, cînd acesta se dezvolta mai mult sau mai puțin egal, uniform. Pornind de la această realitate, ei considerau că revoluția proletară poate învinge concomitent în toate țările civilizate sau în majoritatea lor, deoarece încercările de a instaura socialismul într-o singură țară luată aparte ar fi fost înăbușite, în acele condiții, prin eforturile unite ale capitaliștilor din alte țări.

La sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, cînd capitalismul a intrat în ultimul său stadiu, imperialismul, s-au schimbat radical condițiile pentru victoria revoluției socialiste. Dezvoltînd învățătura lui Marx și Engels, V. I. Lenin a creat o nouă teorie a revoluției socialiste, corespunzătoare noilor condiții create de epoca imperialismului.

Încă în cartea „Două tactici ale social-democrației în revoluția democratică”, V. I. Lenin a formulat teza importantă a *transformării revoluției burghezo-democratice în revoluție socialistă*. Analizînd particularitățile mișcării revoluționare a clasei muncitoare în noile condiții istorice și, în primul rînd, particularitățile revoluției din 1905—1907 din Rusia, el a ajuns la concluzia

că numai proletariatul, care este direct interesat în ducerea revoluției pînă la capăt, poate și trebuie să fie hegemonul revoluției burghezo-democratice în perioada imperialismului. În cursul revoluției, proletariatul înfăptuiește la început transformări democratice, iar apoi, după cum arăta V. I. Lenin, el trece imediat de la revoluția democratică la revoluția socialistă.

O verigă esențială a teoriei leniniste a revoluției socialiste este teza despre *posibilitatea victoriei revoluției socialiste la început într-o singură țară luată aparte*. Fundamentînd această teză, Lenin a pornit de la faptul că în imperialism dezvoltarea țărilor capitaliste are loc în mod inegal, în salturi. Unele țări, înainte rămase în urmă, ajung și depășesc din punct de vedere economic țările avansate. Se schimbă raportul de forțe între statele capitaliste, apar conflicte, războaie pentru împărțirea și reîmpărțirea lumii între rechinii imperialiști. Ca urmare, slăbesc pozițiile capitalismului mondial și apare posibilitatea ruperii lanțului imperialist în veriga lui cea mai slabă. „Dezvoltarea capitalismului se desfășoară în mod extrem de inegal în diferitele țări — scria V. I. Lenin. Nici n-ar putea fi altfel în condițiile producției de mărfuri. De aici concluzia certă: socialismul nu poate învinge în mod simultan în toate țările. El va învinge la început într-o singură țară sau în cîteva țări, celelalte continuînd să rămînă un timp oarecare burgheze sau preburgheze”¹.

Teoria leninistă a revoluției socialiste are o uriașă însemnătate practică. Ea a descălușat inițiativa revoluționară a oamenilor muncii, a insuflat clasei muncitoare din fiecare țară încredere în victoria cauzei sale mărețe, în inevitabilitatea pieirii capitalismului și a victoriei socialismului și comunismului.

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 23, E.S.P.L.P. 1957, pag. 72.

Triumful teoriei
leniniste a revoluției
socialiste

Călăuzindu-se de teoria leninistă a revoluției socialiste, clasa muncitoare din Rusia în alianță cu țărănimea muncitoare, condusă de partidul bolșevic, a lichidat dominația moșierilor și capitaliștilor și a luat în mâinile sale puterea politică. Ziua de 7 Noiembrie (25 octombrie) 1917 a intrat în istorie ca începutul unei ere noi în dezvoltarea omenirii — era pieirii capitalismului și a triumfului societății noi, socialiste. În această zi istorică, V. I. Lenin a spus: „De azi înainte începe o epocă nouă în istoria Rusiei, și această a treia revoluție rusă trebuie să ducă în cele din urmă la victoria socialismului”¹.

Cuvintele profetice rostite de Lenin în prima zi a Puterii sovietice s-au împlinit. Socialismul a învins complet și definitiv în Uniunea Sovietică.

Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a dat un puternic impuls mișcării revoluționare mondiale, a contribuit la descompunerea continuă a sistemului capitalist și la adâncirea crizei generale a capitalismului. Ea a marcat începutul *tregerii omenirii de la capitalism la socialism, ceea ce reprezintă principalul conținut al epocii noastre.*

După cel de-al doilea război mondial, o serie de țări din Europa centrală, de sud-est și din Asia s-au desprins din sistemul capitalist. Capitalismul a încetat să mai fie unicul sistem social-economic mondial. În prezent, în lume există două sisteme — capitalismul, care și-a trăit traiul, și socialismul, tânăr, în plină creștere. Până nu demult, Uniunea Sovietică era singurul stat socialist, înconjurat de un ocean de state capitaliste. Astăzi nu mai există încercuirea capitalistă, iar puternicul lagăr

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 26, Editura politică, 1959, pag. 227.

socialist unește 12 state : Republica Populară Albania, Republica Populară Bulgaria, Republica Socialistă Cehoslovacă, Republica Populară Chineză, Republica Populară Democrată Coreeană, Republica Democrată Germană, Republica Populară Mongolă, Republica Populară Polonă, Republica Populară Română, Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, Republica Populară Ungară, Republica Democrată Vietnam.

Statele sistemului mondial socialist se întind pe un teritoriu uriaș din Europa și Asia, care cuprinde peste $\frac{1}{4}$ din suprafața globului pământesc. Pe acest teritoriu trăiesc mai mult de un miliard de oameni ($\frac{1}{3}$ din populația globului). Puterea economică a țărilor socialismului este uriașă. Ele produc peste $\frac{1}{3}$ din producția industrială mondială și 40% din producția mondială de cereale.

Între țările lagărului socialist s-au statornicit relații de un tip nou — relații de colaborare și intrajutorare internaționalistă. Aceste relații se bazează pe comunitatea profundă a intereselor lor economice și politice, pe o ideologie unică.

Baza economică a sistemului socialist este proprietatea socială asupra mijloacelor de producție. Baza ei politică o formează dictatura proletariatului, a cărei forță conducătoare și îndrumătoare sînt partidele comuniste și muncitorești. Baza ei ideologică este teoria marxist-leninistă. Scopul tuturor țărilor socialiste este același — construirea socialismului și comunismului.

Egalitatea deplină în drepturi a statelor mari și mici, neamestecul în treburile interne ale celuilalt, respectarea suveranității naționale și a integrității teritoriale, intrajutorarea economică frățească, colaborarea strînsă în domeniul economiei, politicii și culturii — acestea sînt principiile de bază ale relațiilor dintre țările socia-

liste. Relațiile dintre țările sistemului mondial socialist sînt intruchiparea vie și cea mai înaltă expresie a internaționalismului proletar. Internaționalismul proletar, unitatea și coeziunea tuturor țărilor socialiste reprezintă chezașia forței de neînvincs a sistemului mondial socialist.

Formele de colaborare și intrajutorare a țărilor socialiste sînt foarte variate. În domeniul economiei, ele își găsesc expresia în coordonarea planurilor economiei naționale, în desfășurarea multilaterală a comerțului reciproc avantajos, în acordarea de credite, în schimbul de informații tehnice-științifice. Pentru organizarea colaborării economice între țările socialiste, în 1949 a fost creat Consiliul de ajutor economic reciproc, din care fac parte toate țările socialiste din Europa. La lucrările Consiliului participă și țările socialiste din Asia.

În sistemul socialist, datorită intrajutorării internaționaliste frățești, țările în trecut înapoiate din punct de vedere economic recuperează repede timpul pierdut, și ridică în ritm rapid economia și cultura. După cum arăta N. S. Hrușciiov în raportul la Congresul al XXI-lea, are loc egalizarea nivelului general al dezvoltării economice și culturale a tuturor țărilor socialiste. Ca urmare, în viitor toate aceste țări vor trece mai mult sau mai puțin concomitent la faza superioară a societății comuniste.

3. Necesitatea obiectivă a coexistenței pașnice între țările socialiste și cele capitaliste

Principiul leninist
al coexistenței
pașnice

Principiul coexistenței pașnice a
țărilor socialiste și capitaliste a
fost formulat și fundamentat multi-

lateral de V. I. Lenin. Luînd cuvîntul la Congresul al II-lea al Sovietelor, Lenin a declarat : „Respingem toate

punctele privitoare la jafuri și la acte de violență, dar vom accepta bucuros toate clauzele referitoare la relații de bună vecinătate și la acorduri economice; clauzele acestea nu le putem respinge" ¹.

V. I. Lenin era profund convins că mai devreme sau mai târziu socialismul va învinge în lumea întreagă. Dar această victorie, arăta el, nu poate avea loc concomitent în toate țările. Unele țări vor ajunge la socialism înaintea altora, în funcție de nivelul economic, de gradul de ascuțire a luptei de clasă, de raportul de forțe dintre proletariat și burghezie și de alte condiții. Pornind de la aceasta, Lenin a tras concluzia că, în cursul unei anumite perioade istorice, când alături de statele socialiste vor exista state capitaliste, *coexistența țărilor socialiste și capitaliste este inevitabilă*. Lenin era un adept convins al coexistenței pașnice, iar partidul comunist și guvernul sovietic au pus acest principiu leninist la baza politicii externe a U.R.S.S.

Coexistența pașnică este îndeosebi necesară în condițiile actuale, când există arme monstruoase de exterminare și mijloace de transportare a lor în orice punct al globului, când un nou război mondial ar pricinui jertfe și distrugereri uriașe. „În prezent — a spus N. S. Hrușciiov la a treia sesiune a Sovietului Suprem — nu se pune problema dacă coexistența pașnică este sau nu necesară; ea există și va exista, dacă nu vrem nebulnia unui război mondial în care ar fi folosite arme nucleare și rachetă. Fondul chestiunii constă în a coexista pe o bază rațională”.

A coexista pe o bază rațională înseamnă a înceta „războiul rece”, a pune capăt cursei înarmărilor, a stabili între țările socialiste și cele capitaliste relații de

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 26, Editura politică, 1959, pag. 243.

bună vecinătate și a exclude orice posibilitate de declanșare a unui nou război mondial. P.C.U.S. și toate partidele marxiste acordă o mare atenție și depun multe eforturi pentru rezolvarea acestei sarcini nobile.

N. S. Hrușciov, secretar al C.C. al P.C.U.S. și șef al guvernului sovietic, este un luptător neobosit pentru cauza păcii. Numeroasele sale vizite prin țările lumii, în S.U.A., Franța, Austria, Finlanda, Birmania, India, Indonezia și alte țări, contactele personale cu conducătorii și popoarele acestor țări contribuie la întărirea cauzei păcii, la destinderea încordării internaționale.

În această privință sînt remarcabile propunerea cu privire la dezarmarea generală și totală făcută de N. S. Hrușciov la cea de-a 14-a sesiune a Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite (1959), precum „Principalele prevederi ale Acordului cu privire la dezarmarea generală și totală”, propuse spre examinarea celei de-a 15-a sesiuni (1960). Aceste documente, care sînt un măreț act de umanism, au demonstrat cum nu se poate mai bine sinceritatea și consecvența politicii de pace a U.R.S.S. Este semnificativ că Uniunea Sovietică nu numai că a proclamat necesitatea dezarmării, dar a și întreprins în practică pași în direcția realizării ei. În perioada anilor 1955—1958, Uniunea Sovietică a redus unilateral forțele sale armate cu 2.140.000 de oameni, iar în ianuarie 1960 Sovietul Suprem al U.R.S.S. a adoptat hotărîrea cu privire la o nouă reducere a forțelor armate cu încă 1.200.000 de oameni.

Lupta dîrză, consecventă dusă de Uniunea Sovietică, de celelalte țări ale sistemului socialist și de toți oamenii cinștiți din lume pentru pacea și securitatea popoarelor se lovește de împotrivirea înverșunată a forțelor agresive ale imperialismului, și în primul rînd ale clictii militariste americane. Aceste forțe agresive au

torpilat în mai 1960 conferința la nivel înalt și încearcă prin tot felul de provocări, în genul zborurilor de spionaj ale avioanelor americane deasupra teritoriului U.R.S.S. etc., să declanșeze grave conflicte internaționale. Încălcînd voința și năzuința de pace a popoarelor, forțele reacționare imperialiste sabotează în toate chipurile dezarmarea, reînvie în ritm rapid Bundeswehrlul vest-german și îl inestrestază cu arme de exterminare în masă.

După cum se vede, neagra reacțiune imperialistă nu a renunțat la planurile sale inumane. Iată de ce partidele comuniste și muncitorești demască neconținut și cu vigoare toate mașinațiile și actele agresive ale imperia-liștilor, în frunte cu cei din S.U.A., țin trează vigilența popoarelor, promovează ferm și cu consecvență politica leninistă de coexistență pașnică a statelor cu orînduiri sociale diferite, luptă pentru reglementarea pașnică a problemelor internaționale litigioase.

Coexistența pașnică
ca formă
a luptei de clasă
între socialism
și capitalism

Sociologii burghezi și revizionisții contemporani denaturează esența principiului coexistenței pașnice. E consideră acest principiu ca o „împăcare” a contradicțiilor dintre sistemele socialist și capitalist, ca încetarea luptei dintre ideologia socialistă și cea burgheză.

Coexistența pașnică și capitalist, ca încetarea luptei dintre ideologia socialistă și cea burgheză.

Coexistența pașnică nu înseamnă în nici un caz împăcarea contradicțiilor dintre socialism și capitalism și încetarea luptei dintre ele. *Coexistența pașnică este o formă a luptei de clasă dintre cele două sisteme mondiale opuse.* „Coexistența pașnică — a spus N. S. Hrușciov — trebuie just înțeleasă. Coexistență înseamnă continuarea luptei dintre cele două sisteme sociale, dar o luptă cu mijloace pașnice, fără război, fără amestecul unui stat în treburile interne ale altui stat... Considerăm

că aceasta este o luptă economică, politică și ideologică, și nu militară”.

Politica de coexistență pașnică înseamnă, în primul rând, întrecere economică, care este o formă specifică a luptei dintre socialism și capitalism pentru ritmul și amploarea dezvoltării producției și culturii, pentru satisfacerea necesităților materiale și culturale ale membrilor societății. În procesul acestei întreceri, popoarele au posibilitatea să se convingă pe baza propriei lor experiențe care sistem este în stare să le satisfacă mai deplin cerințele lor.

Desfășurarea și rezultatele întrecerii, ale luptei dintre cele două sisteme opuse determină întregul proces al dezvoltării mondiale în epoca noastră. Totodată este important de subliniat că principiul coexistenței pașnice nu înseamnă renunțarea la lupta de clasă revoluționară a proletariatului împotriva burgheziei, renunțarea la lupta oamenilor muncii pentru eliberarea lor de exploatarea capitalistă.

Dimpotrivă, coexistența pașnică contribuie la desfășurarea luptei de clasă în țările capitaliste. Acest lucru îl dovedesc intensificarea luptei clasei muncitoare împotriva burgheziei care se observă în prezent într-o serie de țări capitaliste (Japonia, Italia, Franța etc.), dezvoltarea mișcării comuniste internaționale. Este suficient să spunem că după Consfătuirea de la Moscova (1957) a partidelor comuniste și muncitorești s-au constituit 13 noi partide marxiste. În această perioadă, numărul comuniștilor în lume a crescut cu 3.000.000 și a atins în 1960 cifra uriașă de peste 36.000.000 de oameni.

În condițiile coexistenței pașnice se creează posibilități deosebit de favorabile pentru desfășurarea mișcării de eliberare națională. Acest lucru îl arată faptul că în ultimii 15 ani aproximativ 1,5 miliarde de oameni, adică

jumătate din populația lumii, au scuturat lanțurile jugului colonial.

Țările sistemului socialist sînt adversarii cei mai neîmpăcați ai colonialismului, partizani înflăcărați ai egalității în drepturi și ai independenței de stat a popoarelor. Tocmai Uniunea Sovietică a propus spre examinare în septembrie 1960 Organizației Națiunilor Unite Declarația în care este proclamată cerința istorică de a pune capăt o dată pentru totdeauna colonialismului — fenomen rușinos în istoria omenirii.

Coexistența pașnică a celor două sisteme opuse presupune lupta ideologică intransigentă împotriva ideologiei burgheze sub toate formele ei de manifestare. Ideologia socialistă, care exprimă interesele clasei muncitoare, ale tuturor oamenilor muncii, care luminează lupta proletariatului împotriva burgheziei, pentru socialism și comunism, este radical opusă ideologiei burgheze. Ideologia burgheziei exprimă interesele forțelor imperialiste reacționare, justifică existența imperialismului, servește ca mijloc de luptă împotriva păcii, democrației, socialismului. De aceea lupta consecventă și intransigentă împotriva ideologiei burgheze constituie o condiție indispensabilă a construirii cu succes a socialismului și comunismului.

Lupta ideologică este, în același timp, și lupta pentru puritatea învățaturii marxist-leniniste, împotriva revizionismului, dogmatismului și sectarismului. Această luptă contribuie la întărirea coeziunii mișcării comuniste mondiale, la întărirea rîndurilor ei, la curățirea ei de elementele oportuniste.

„Rezolvarea cu succes a sarcinilor care stau în fața partidelor comuniste și muncitorești — se spune în rezoluția plenarei C.C. al P.C.U.S. din iulie 1960 — cere continuarea luptei împotriva revizionismului, dogmatis-

mului și sectarismului, care contrazic caracterul creator al marxism-leninismului și împiedică mobilizarea tuturor forțelor lagărului socialist, a mișcării revoluționare muncitorești și de eliberare la lupta pentru pace și socialism, împotriva imperialismului“.

4. Victoria inevitabilă a socialismului în toate țările

Lupta
pentru democrație
și victoria
socialismului
în lumea întreagă

Nu o dată istoria a fost martora luptei ascuțite dintre diferite rînduiri sociale, și întotdeauna această luptă s-a încheiat, în cele din urmă, prin victoria orînduirii noi, înaintate. Nu încapе îndoială că și lupta care are loc în prezent între cele două sisteme opuse — socialismul și capitalismul — se va încheia cu victoria deplină a orînduirii socialiste. Această convingere se bazează pe analiza științifică a legilor dezvoltării sociale, pe faptele vieții însăși. Fapte de însemnătate istorică mondială ca victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, victoria socialismului în U.R.S.S., apariția și dezvoltarea sistemului mondial socialist dovedesc forța și vitalitatea socialismului. În același timp, agravarea crizei generale a capitalismului, desprinderea din sistemul capitalist a unui șir întreg de țări, prăbușirea sistemului colonial al imperialismului dovedesc în mod convingător că zilele capitalismului sînt numărate, că pieirea lui este inevitabilă.

Dezvoltarea sistemului mondial socialist va avea loc și de acum înainte prin desprinderea de sistemul capitalist a noi și noi țări.

Totodată este posibil ca într-o serie de țări etapa transformărilor socialiste să fie precedată de transfor-

mări cu caracter democratic, antiimperialist. Dezvoltându-și și concretizându-și teoria transformării revoluției burghezo-democratice în revoluție socialistă, V. I. Lenin arăta că în epoca imperialismului nu pot exista revoluții „pure”, rupte de mișcările democratice, antiimperialiste, la care participă cele mai diferite pături sociale. În aceste condiții, proletariatul, exponentul cel mai consecvent al obiectivelor luptei antiimperialiste a maselor populare, este chemat să conducă mișcările democratice, să unească diferitele clase care participă la ele și să le îndrumeze spre răsturnarea burgheziei și victoria socialismului.

Tocmai pe această cale a avut loc victoria revoluției în Rusia, în China și în alte țări de democrație populară. Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a fost precedată de revoluția burghezo-democratică din februarie 1917. Într-o serie de țări de democrație populară, revoluția a parcurs etapa democratică, antiimperialistă înainte de a intra în etapa socialistă. Este posibil ca aceeași cale să fie parcursă de dezvoltarea revoluției și în alte țări unde domină încă capitalismul.

În perioada postbelică s-au desfășurat puternice mișcări democratice, cum sînt mișcările de eliberare națională și lupta pentru păstrarea suveranității naționale, mișcarea pentru pace și securitatea popoarelor, lupta pentru democrație într-o serie de țări capitaliste. Mișcările democratice ale contemporaneității se remarcă prin caracterul de masă tot mai larg și printr-o organizare tot mai înaltă. Aceste mișcări își îndreaptă acțiunile împotriva imperialismului, împotriva politicii interne și externe reacționare duse de monopolurile imperialiste.

Clasa muncitoare trebuie să fie întotdeauna gata să respingă atacul înarmat al burgheziei, să-și poată apăra, la nevoie cu arma în mână, cuceririle sale revoluționare.

Încă în 1917, după revoluția din februarie din Rusia, V. I. Lenin, bolșevicii au pus problema dezvoltării pașnice, a revoluției ceea ce nu s-a putut realiza din motive independente de dorința proletariatului. În acea perioadă, burghezia domina neîngrădit în lumea întreagă, se simțea puternică, și de aceea posibilitățile trecerii pașnice la socialism erau neînsemnate.

În prezent, lucrurile stau cu totul altfel. Noul raport de forțe dintre capitalism și socialism, care s-a creat după cel de-al doilea război mondial, condițiile mult mai favorabile ale luptei clasei muncitoare împotriva apitalismului au mărit posibilitățile trecerii pașnice, iră război civil, la socialism. Politica reacționară a imperialismului stirnește ura maselor largi ale poporului, le împinge la lupta hotărâtă împotriva monopolurilor. Un număr tot mai mare de oameni din lumea întreagă se conving că numai socialismul le aduce pace, bunăstare materială și adevărată libertate.

În aceste condiții, clasa muncitoare din unele țări, sprijinindu-se pe mișcarea largă a poporului împotriva imperialismului, are mai mult ca oricând înainte posibilitatea de a lua puterea în mâinile sale fără vărsări de sânge, fără război civil. „În condițiile de astăzi — se spune în Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești din țările socialiste din 1957 —, într-o serie de țări capitaliste, clasa muncitoare, în frunte cu detașamentul său de avangardă, are posibilitatea, pe baza frontului muncitoresc și popular și a altor forme posibile de înțelegere și de colaborare politică dintre diferite partide și organizații obștești, să unească majoritatea poporului, să cucerească puterea de

stat fără război civil și să asigure trecerea principalelor mijloace de producție în miinile poporului”¹.

Una dintre căile de înfăptuire pașnică a revoluției socialiste poate fi calea parlamentară. Sprijinindu-se pe majoritatea poporului și luptând cu hotărâre împotriva oportuniștilor, clasa muncitoare dintr-o serie de țări capitaliste va putea cuceri o majoritate trainică în parlament, va putea transforma parlamentul într-un instrument în slujba poporului și, zdrobind împotrivirea forțelor reacționare, să creeze condițiile necesare pentru înfăptuirea pașnică a revoluției socialiste.

Fiind o cale posibilă de trecere la socialism, calea parlamentară nu este cîtuși de puțin reformistă. Ea este calea luptei de clasă intransigente, a *transformărilor radicale, revoluționare*, care duc la crearea societății noi, socialiste.

Totodată, posibilitatea dezvoltării pașnice a revoluției socialiste nu înseamnă pentru proletariat renunțarea — în caz de nevoie — la lupta armată. Burghezia mai domină încă într-o mare parte a lumii, dispune încă de arme pe care le poate folosi și le folosește împotriv clasei muncitoare, a oamenilor muncii. De aceea, clasa muncitoare trebuie să fie vigilentă, trebuie să fie întotdeauna gata să folosească cele mai diferite forme de luptă, printre care lupta armată. În condițiile în care clasele exploatoare recurg la violență împotriva poporului, clasa muncitoare are în vedere posibilitatea trecerii nepașnice la socialism. Însușirea tuturor formelor de luptă, folosirea cu pricepere a aceloră dintre ele care corespund cel mai bine situației istorice concrete din țara respectivă este o condiție indispensabilă a victoriei revoluției socialiste în toate țările.

¹ „Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești din țările socialiste, care a avut loc la Moscova între 14 și 16 noiembrie 1957”, E.S.P.L.P. 1957, pag. 26.

CAPITOLUL AL XVIII-LEA
CONȘTIINȚA SOCIALĂ ȘI ROLUL EI
IN DEZVOLTAREA SOCIETĂȚII

Relațiile materiale, economice, alcătuiesc baza dezvoltării sociale. Dar pentru înțelegerea acestei dezvoltări, numai cunoașterea factorilor economici nu este în nici un caz de ajuns. Pe lângă activitatea de producție, societății îi este proprie și viața spirituală. Oamenii se călăuzesc după anumite idei politice, morale, au teorii științifice, concepții asupra artei etc. Toate aceste idei și concepții au, prin originea și importanța lor, caracter social și fac parte din domeniul *conștiinței sociale*.

Conștiința socială are o mare însemnătate în dezvoltarea istorică a societății. De aceea, pentru a ne forma o idee justă despre societate în ansamblu, trebuie să lămurim ce este conștiința socială, care este originea și rolul ei în viața și în dezvoltarea societății.

1. Conștiința socială — reflectare
a existenței sociale

Esența și originea conștiinței sociale   *Conștiința socială* este totalitatea ideilor, teoriilor, concepțiilor oamenilor care reflectă existența lor socială. Întrucât existența socială este un fenomen variat și complex, conștiința

socială este și ea variată și complexă. Ideile politice și juridice, morala, arta, știința, filozofia, religia sînt diferite *forme* ale conștiinței sociale. Aceste forme au particularități privind apariția și dezvoltarea lor, reflectă laturi diferite ale existenței sociale. Diferite sînt și sarcinile pe care le îndeplinesc.

Idealismul nu este în stare să rezolve just problema rolului ideilor, al conștiinței sociale în viața societății. Idealiștii pretind că ideile sînt factorul care ar determina întregul mers al dezvoltării sociale, ceea ce nu corespunde cîtuși de puțin realității.

Numai materialismul istoric, rezolvînd just problema fundamentală a filozofiei în ce privește societatea, a arătat că *conștiința socială este produsul, reflectarea existenței sociale* a oamenilor, că ea este factorul secund, derivat din relațiile materiale, de producție. Tocmai în existența socială — în activitatea materială, de producție a oamenilor — trebuie căutat izvorul ideilor, teoriilor și concepțiilor lor.

Istoria societății arată în mod convingător că, pe măsura schimbării existenței oamenilor, a relațiilor lor materiale de producție, se schimbă și conștiința lor, dispar vechile idei și apar altele noi, corespunzătoare noilor condiții, noilor necesități sociale.

Astfel, o dată cu victoria socialismului, viața materială a societății s-a schimbat în mod radical: în locul proprietății private-capitaliste a fost instaurată proprietatea socialistă. S-au schimbat în mod corespunzător și ideile oamenilor, concepțiile lor. De pildă, în locul principiului individualismului, care formează piatra de temelie a moralei capitaliste, s-a statornicit principiul colectivismului, care reprezintă baza moralei comuniste.

Analizînd oricare altă formă a conștiinței sociale, vom descoperi neapărat că izvorul ei se află în ultimă instanță în viața materială a societății.

Caracterul de clasă al ideologiei În societatea împărțită în clase, conștiința socială, în toate formele ei de manifestare, are inevitabil *caracter de clasă*. Totalitatea ideilor unei anumite clase, concepțiile ei politice, juridice, morale, artistice și de altă natură alcătuiesc *ideologia ei*.

Cum se explică caracterul de clasă al ideologiei ? De ce fiecare clasă își creează o ideologie proprie ? Aceasta se explică prin faptul că în societatea antagonistă clasele sînt departe de a avea aceeași situație ; în fața lor stau țeluri și sarcini sociale diferite. Cu ajutorul unui anumit sistem de concepții, o clasă exprimă, fundamentează situația ei obiectivă, își apără interesele, caută să realizeze țelurile pe care și le propune, să rezolve sarcinile ce-i stau în față. Astfel, ideologia burgheză apără interesele burgheziei, caută să fundamenteze caracterul etern al proprietății private-capitaliste și al exploatării. Proletariatul, dimpotrivă, este chemat să lichideze capitalismul, să construiască socialismul și comunismul — societatea fără clase și fără exploatare. Pentru a realiza acest scop, el are nevoie de o ideologie calitativ nouă, de ideologia socialistă.

Așadar, în societatea împărțită în clase dușmane nu poate exista o ideologie unică. Acolo există în mod obligator atît ideologia clasei exploatoare, cit și ideologia clasei exploatare, dominantă fiind ideologia clasei care domină pe plan economic și politic. Lupta ideologică inversunată, care, după cum știm, reprezintă una dintre formele luptei de clasă, este un însoțitor permanent al societății împărțite în clase antagoniste.

Întrucît ideologia are întotdeauna caracter de clasă, se naște întrebarea dacă ea exprimă adevărul, dacă nu denaturează realitatea de dragul intereselor de clasă. Revizioniștii consideră că ideologia și adevărul sînt incompatibile, că în ideologie adevărul este sacrificat intereselor unei anumite clase. Marxismul abordează însă problema ideologiei în mod concret-istoric, stabilește în fiecare caz în parte interesele cărei clase — progresiste sau reacționare — le exprimă ea. Cît timp o anumită clasă are un rol progresist în procesul social-istoric, cît timp interesele acestei clase coincid cu dezvoltarea realității obiective, ideologia ei conține adevărul. Dar îndată ce clasa respectivă și-a pierdut rolul progresist și interesele ei au venit în contradicție cu mersul real al dezvoltării, ideologia ei încetează să fie adevărată și începe să denatureze realitatea în folosul intereselor de clasă.

Acesta este cazul ideologiei burgheze. Cîtă vreme burghezia a luptat împotriva feudalismului, ideologia ei reflecta relativ just lumea. Dar a fost de ajuns ca burghezia să vină la putere să-și epuizeze posibilitățile progresiste și să se transforme într-o frînă a dezvoltării sociale, pentru ca ideologia burgheză să-și piardă capacitatea de a reflecta just realitatea. „Locul cercetării dezinteresate — scria Marx — îl luă polemica plătită, locul cercetării științifice obiective îl luă conștiința încărcată și reaua-credință a apologeticii”¹.

Adevărată, științifică pînă la capăt, este ideologia proletară. Interesele de clasă ale proletariatului și mersul obiectiv al istoriei coincid întotdeauna, și, de aceea, adevărul ideologiei proletare se menține în toate etapele ei de dezvoltare.

---

¹ K. Marx : „Capitalul”, vol. I, Editura politică, 1960, ediția a IV-a, pag. 50.

Independența relativă a conștiinței sociale

Am stabilit că existența socială a oamenilor, activitatea lor materială, de producție determină conștiința lor socială. Conștiința socială posedă însă și o *independență relativă*. În ce și cum se manifestă ea ?

Independența relativă a conștiinței sociale constă în faptul că ea poate să rămână în urma dezvoltării existenței sociale sau s-o ia înainte, precum și în faptul că ea are continuitate în dezvoltare. Independența relativă a conștiinței se manifestă, de asemenea, în faptul că ea nu rămâne pasivă față de existență, ci exercită în mod activ influență asupra ei.

Rămânerea în urmă a conștiinței sociale față de existența socială se explică prin aceea că mai întâi se schimbă existența oamenilor și numai după aceea conștiința lor. Această rămânere în urmă este determinată și de faptul că ideile și concepțiile vechi au o mare vitalitate. Lucrul acesta nu este întimplător : clasele stăpînitoare folosesc toate mijloacele de care dispun pentru ca ideologia lor să pătrundă în conștiința tuturor membrilor societății. Întregul arsenal de înrîurire ideologică (presa, cinematograful, radioul, televiziunea etc.) este folosit, de pildă, de burghezia imperialistă contemporană pentru a otrăvi conștiința oamenilor muncii, a-i dezarma din punct de vedere ideologic. De aceea, după victoria noii orînduirii, în conștiința unor oameni mai persistă vreme relativ îndelungată rămășițele vechii ideologii.

Conștiința oamenilor poate însă nu numai să rămână în urma dezvoltării existenței sociale, ci, în anumite condiții, să o ia înainte a acestei dezvoltări. Analizînd legile dezvoltării societății, stabilind tendințele generale ale dezvoltării istorice, oamenii de seamă, învățații, pot prevedea viitorul, adică pot crea teorii care depășesc mult epoca respectivă și arată omenirii căile de dezvoltare

pe multe decenii înainte. Astfel, pe baza analizei realității capitaliste, a studierii contradicțiilor ei interne, Marx a ajuns la concluzia inevitabilității pieirii capitalismului și înlocuirii lui cu o societate nouă, comunistă. Teoria marxistă a comunismului științific este un model remarcabil de previziune a evenimentelor sociale.

Una dintre manifestările importante ale independenței relative a conștiinței sociale este și *continuitatea* în dezvoltarea diferitelor forme ale conștiinței sociale. Cînd își creează ideologia, clasa nouă nu renunță la realizările gîndirii omenesti din trecut, ci le preia, le prelucrează și le pune în slujba sa.

Continuitatea în dezvoltarea ideilor are o uriașă importanță în viața socială. Dacă oamenii ar fi lipsiți de posibilitatea de a se folosi de realizările culturii spirituale a trecutului, ei ar fi nevoiți să înceapă absolut totul de la capăt : să descopere legi care au fost de multă vreme descoperite, să caute soluții pentru crearea unor mașini și mecanisme de care au nevoie, deși acestea sînt și ele de mult cunoscute etc. Continuînd munca titanică depusă de generațiile precedente, oamenii au posibilitatea să dezvolte și să perfecționeze realizările lor, să le ridice pe o treaptă nouă, mai înaltă.

Diferite clase privesc în mod diferit moștenirea ideologică a trecutului. Astfel, clasele reacționare iau din bagajul ideologic al trecutului ideile reacționare și le adaptează la noile condiții istorice, la propriile lor interese. Ideologii imperialismului, de pildă, folosesc în vederea înrobirii spirituale a oamenilor muncii scolastica și misticismul din evul mediu, tot felul de sisteme idealiste și religioase.

Clasele înaintate, revoluționare, iau din moștenirea ideologică a trecutului ceea ce nu și-a pierdut însemnătatea pozitivă și poate sluji dezvoltării progresiste a

omenirii. Păstrătorul cel mai consecvent și mai atent al moștenirii spirituale a trecutului este, după cum știm, proletariatul, a cărui ideologie a preluat și a prelucrat în spirit critic revoluționar tot ce a realizat mai bun gândirea omenească în dezvoltarea ei multiseculară.

2. Rolul activ al ideilor în dezvoltarea socială

Materialismul istoric, arătând că existența socială este factorul prim față de conștiința socială, recunoaște în același timp *rolul activ* al ideilor în dezvoltarea societății. În toate domeniile vieții sociale, oamenii acționează în mod conștient, și de aceea ideile, concepțiile, teoriile lor exercită o puternică influență asupra vieții sociale în ansamblu. Rolul activ al ideilor sociale se manifestă în aceea că ele constituie pentru oameni o călăuză în acțiune, îi unesc și îi îndrumază spre rezolvarea anumitor sarcini.

Trebuie subliniat însă că unele idei joacă un rol pozitiv, ele *contribuind* la dezvoltarea societății, în timp ce altele joacă un rol negativ, *îrbind* această dezvoltare. Rolul ideilor este determinat de caracterul, progresist sau reacționar, al clasei căreia îi aparțin, de măsura în care reflectă necesitățile vieții materiale a societății, de gradul în care răspund intereselor maselor populare.

Însemnătate progresistă în dezvoltarea societății pot avea numai acele idei care exprimă interesele claselor înaintate ale societății, ale maselor populare, acele idei care corespund necesităților dezvoltării producției materiale, contribuie la lichidarea vechii orânduiri sociale și la instaurarea celei noi.

Dar, oricât de noi și de progresiste ar fi ideile, ele singure nu pot lichida orânduirea socială veche și crea pe cea nouă. Pentru ca aceste idei să se transforme într-o forță materială, este necesar ca ele să pună stăpînire pe

mase. Numai masele care și-au însușit ideile înaintate reprezintă forța socială în stare să rezolve problemele sociale devenite actuale.

Dintre toate ideile cunoscute în lume, cele mai progresiste, mai viguroase sînt *ideile comunismului științific*, fundamentate de marxism, ideile cu privire la făurirea noii orînduiri sociale fără exploatare și robie, a celei mai drepte orînduiri de pe pămînt. Măreața forță vitală a acestor idei constă în faptul că ele reflectă legăturile obiective ale dezvoltării sociale, corespund necesităților imperioase ale vieții materiale a societății, intereselor milioanei de oameni ai muncii. De aceea, ideile comunismului științific reprezintă o puternică forță materială, care transformă lumea. Aceste idei au însuflețit clasa muncitoare rusă, care, în alianță cu țărănimea muncitoare sub conducerea partidului comunist, a înfăptuit Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. Ele au slujit poporul sovietic în lupta lui eroică pentru socialism, iar acum îi luminează calea în construcția desfășurată a comunismului. Un număr tot mai mare de oameni simpli de pe glob sînt atrași de aceste idei. Ele îi ajută pe oamenii muncii din țările capitaliste să lupte împotriva forțelor imperialiste reacționare, iar acolo unde capitalismul a fost nimicit, să desfășoare cu succes construcția socialistă.

În ceea ce privește ideile înapoiate, care denaturează realitatea și servesc interesele claselor reacționare, ele frinează dezvoltarea societății. Așa sînt, de pildă, ideile burgheziei reacționare contemporane, cu ajutorul cărora ea încearcă să salveze de la pieirea inevitabilă orînduirea capitalistă, care și-a trăit traiul. Așa sînt ideile religioase, care, căutînd să insuflă credința într-o lume de dincolo de mormînt, îi abat pe oameni de la activitatea practică pentru transformarea lumii, îi condamnă la pasi-

vitare, la așteptarea a celor ce se vor înfăptui după „voia domnului”.

Din toate cele spuse rezultă că ideile sociale au o mare însemnătate în viața omenirii. De aceea, în activitatea practică este important să se pornească nu numai de la rolul determinant al existenței sociale, ci să se țină seama și de rolul activ al ideilor în dezvoltarea societății.

3. Rolul ideologiei socialiste în construirea comunismului

Particularitățile și importanța ideologiei socialiste   *Ideologia socialistă se deosebește în mod radical de toate ideologiile anterioare, atît prin conținutul ei de clasă cît și prin țelurile și sarcinile pe care și le pune în față.* Aceste deosebiri constau, în primul rînd, în faptul că, pentru prima oară în istorie, ea nu slujește claselor exploatare, ci milioanele de oameni ai muncii, maselor populare. În al doilea rînd, ea fundamentează teoretic necesitatea lichidării oricărei exploatare și creării unei societăți fără clase — societatea comunistă. În al treilea rînd, ea este profund științifică, reflectă just realitatea obiectivă și exprimă necesitățile imperioase ale vieții materiale a societății. Ea este incompatibilă cu concepția idealistă și religioasă despre lume, care denaturează realitatea obiectivă. Baza teoretică a ideologiei socialiste este materialismul dialectic și materialismul istoric. Caracterul științific al ideologiei socialiste se îmbină în mod organic cu partinitatea ei, cu slujirea plină de abnegație a clasei muncitoare, a tuturor oamenilor muncii.

Ideologia socialistă fundamentează în mod științific necesitatea lichidării capitalismului, necesitatea înlocuirii vechilor relații de producție, capitaliste — relații de

dominație și subordonare —, prin relații noi, socialiste, de prietenie și întraajutorare. Apărută în practica luptei de clasă a proletariatului împotriva burgheziei, ea slujește proletariatului ca o călăuză în acțiune, îi arată căile și mijloacele de construire a socialismului și comunismului, este o uriașă forță organizatoare și transformatoare.

Ideologia socialistă este în stare să-și îndeplinească mărețul rol transformator pentru că, exprimând cele mai arzătoare dorinți și gânduri ale poporului, ea își găsește răspîndirea în păturile largi ale clasei muncitoare și ale tuturor oamenilor muncii. Punînd stăpînire pe conștiința a milioane de oameni, ea s-a transformat într-o puternică forță materială. Dar răspîndirea ideologiei socialiste în mase nu s-a îmfăptuit în mod spontan, ci este rezultatul uriașei munci ideologice desfășurate de partidul comunist, care unește ideile socialismului cu mișcarea revoluționară a maselor. Partidul apără puritatea teoriei marxist-leniniste în lupta neîmpăcată împotriva ideologiei burgheze și revizionismului, împotriva dogmatismului și bucherismului. El dezvoltă neîncetat această teorie pe baza realizărilor științei și practicii social-istorice. Drept rezultat al activității partidului comunist, ideologia socialistă a devenit în U.R.S.S. ideologia *absolut dominantă*. Pătrunzînd pe conștiința oamenilor sovietici, ea le luminează calea în construcția comunistă.

Sarcinile
muncii ideologice
în perioada construc-
ției desfășurate
a comunismului

Munca ideologică a ocupat întotdeauna un loc însemnat în activitatea Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. O importanță deosebit de mare capătă această activitate în

momentul de față, în perioada construcției desfășurate a comunismului. Îmfăptuirea cu succes a programului construcției comuniste, crearea bazei tehnice-materiale

a comunismului, întărirea continuă a puterii economice a U.R.S.S., realizarea unui belșug de bunuri materiale se află în raport direct cu ridicarea nivelului conștiinței oamenilor muncii. Iată de ce însușirea bazelor marxism-leninismului, însușirea profundă a concepției comuniste despre lume, a politicii partidului devine o necesitate vitală pentru fiecare om sovietic.

Statul sovietic socialist a fost întotdeauna puternic prin conștiința maselor. Astăzi, când comunismul a devenit o problemă a practicii de zi cu zi, când în viața societății sovietice capătă o importanță tot mai mare metodele de convingere, de educare, creșterea conștiinței maselor este deosebit de necesară. Cu cât masele sînt mai conștiente, cu cât ele înțeleg mai limpede sarcinile ce le stau în față, cu atît participă mai activ la viața societății socialiste, cu atît înaintarea ei spre comunism se desfășoară cu mai mult succes. Înfăptuirea grandiosului plan al construcției comuniste cere îmbunătățirea continuă a întregii activități în domeniul educării oamenilor sovietici, al ridicării conștiinței lor comuniste și a spiritului lor activ.

„...A lămuri profund și multilateral ideile marxism-leninismului, a arăta cum se traduc ele cu succes în viață în cursul luptei partidului pentru victoria socialismului și comunismului în țara noastră, a învăța cum să se folosească în activitatea practică și să se dezvolte în mod creator tezaurul teoretic acumulat de partid, a-i ridica pe oamenii muncii la lupta pentru traducerea în viață a politicii partidului, a educa luptători activi și fermi pentru comunism” — acestea sînt principalele sarcini ale activității ideologice în etapa actuală, formulate în ho-

tărirea C.C. al P.C.U.S. „Cu privire la sarcinile propagandei de partid în condițiile actuale”.

Munca ideologică are ca scop formarea omului nou, a omului cu morală comunistă, lichidarea rămășițelor capitalismului din conștiința unor oameni sovietici. O sarcină importantă a muncii ideologice este, de asemenea, lupta neîmpăcată împotriva ideologiei reacționare a burgheziei imperialiste, pentru triumful ideologiei comuniste, ideologia cea mai progresistă, cu adevărat științifică.

Munca ideologică este un puternic factor al luptei pentru comunism, un mijloc dintre cele mai importante de educare comunistă a oamenilor muncii. Dar ea își poate îndeplini această înaltă menire numai dacă este *strîns legată de viață, de practica construcției comuniste*. „Cunoașterea bucherească, ruptă de practică, a tezelor comuniste — a spus N.S. Hrușciiov — nu face doi bani. Trebuie în primul rînd ca educația să fie organic legată de viață, de producție, de activitatea practică a maselor”.

Pentru a educa constructorii conștiinței ai societății comuniste nu este suficient să aduci ideile comunismului la cunoștința maselor. Principalul este ca masele să știe să *traducă în viață aceste idei*, să și le însușească sub forma sarcinilor concrete ale construcției comuniste. Este important ca fiecare muncitor, colhoznic și intelectual, fiecare om sovietic să învețe să muncească în spirit comunist, să ridice productivitatea muncii, să apere bunul poporului, să sprijine și să extindă experiența înaintată, să introducă tehnica nouă. Numai în muncă poți deveni un adevărat comunist, îți poți însuși cu adevărat principiile înalte ale moralei comuniste. De aceea, educarea *atitudinii comuniste față de muncă*, a năzuinței fiecărui om sovietic de a-și aduce contribuția perso-

nală prin muncă la marea cauză a comunismului constituie o sarcină deosebit de importantă a activității ideologice.

O importanță excepțională capătă în zilele noastre lărgirea sferei de acțiune a muncii ideologice, asigurarea influenței ei asupra *fiecărui* muncitor, colhoznic, intelectual, asupra *fiecărui* om sovietic. Se știe că oamenii muncii din Uniunea Sovietică manifestă un interes uriaș față de teoria marxist-leninistă, năzuința fierbinte de a-și însuși cât mai bine această teorie. Sarcina muncii ideologice constă tocmai în a satisface această năzuință.

Una dintre sarcinile importante ale activității ideologice în perioada actuală este educarea comunistă a tinerei generații. Lucrul acesta este firesc: astăzi tineretul construiește comunismul, iar mâine el va trăi și va munci în societatea comunistă. Partidul caută să pregătească tineretul nostru pentru această sarcină de răspundere.

Un rol uriaș în educarea tineretului îl are școala sovietică. Reorganizarea învățămîntului, care se înfăptuiește în prezent, unirea învățămîntului cu munca productivă creează condiții deosebit de favorabile formării concepției marxist-leniniste despre lume, educării unei înalte conștiințe comuniste în rîndurile tineretului studios. Reorganizarea învățămîntului asigură pregătirea de cadre cu tot mai înaltă calificare, cu un nivel ridicat de conștiință, constructori activi ai comunismului.

Am văzut, așadar, care este esența și însemnătatea conștiinței sociale în general în dezvoltarea societății. Să examinăm acum diferitele ei forme. Vom începe cu ideile politice și juridice, al căror rol în viața socială este deosebit de important.

4. Ideile politice și juridice

Politica și economia   *Politica, relațiile politice* sînt în primul rînd relațiile dintre clase, lupta claselor pentru putere, pentru dominația în societate. În afară de aceasta, din sfera politicii fac parte și relațiile dintre state și națiuni. Politica a apărut o dată cu clasele, cu lupta de clasă și cu statul. Politica reprezintă *principala direcție* a activității statului.

Politica, ca expresie a relațiilor dintre clase, este generată de structura economică a societății, de baza ei. Dezvăluind originea politicii, legătura ei indisolubilă cu baza economică a societății, V. I. Lenin a definit politica drept expresia concentrată a economiei, generalizarea și desăvîrșirea ei. Tocmai în politică își găsesc expresia cea mai deplină și multilaterală interesele economice ale claselor.

Dar, generată de economie, politica exercită ea însăși o influență uriașă asupra economiei, asupra întregului mers al dezvoltării sociale. Dezvoltarea economiei pregătește transformarea orînduirii sociale, dar această transformare este rezultatul activității conștiente a poporului, activitate îndrumată tocmai de politică. Ținînd seama de uriașul rol al politicii în viață și în dezvoltarea societății, V. I. Lenin a arătat că politica nu poate să nu aibă prioritate față de economie. Aceasta înseamnă că în rezolvarea sarcinilor economice, în domeniul producției, trebuie pornit de pe pozițiile politice, de clasă. „Fără o atitudine politică justă în această chestiune — a scris Lenin —, clasa dată nu va putea să-și mențină dominația, și prin urmare nu va putea să rezolve nici sarcina sa în domeniul producției”¹.

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 32, E.S.P.L.P. 1956, pag. 68.

Tocmai atitudinea politică, de clasă, în orice chestiune caracterizează activitatea Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, a tuturor partidelor comuniste și muncitorești frățești. În rezolvarea oricăror probleme economice și organizatorice, partidele comuniste pornesc în primul rînd de la interesele clasei muncitoare, ale oamenilor muncii. Interesele fundamentale ale clasei muncitoare, ale întregului popor sovietic au dictat, de pildă, acțiuni atît de importante în domeniul reorganizării socialiste a economiei naționale a U.R.S.S. ca industrializarea țării și colectivizarea agriculturii.

Ideile politice și însemnătatea lor De politică sînt strîns legate ideile, concepțiile politice ale oamenilor. Dacă politica caracterizează relațiile dintre clase, națiuni și state, ideile politice reflectă și fundamentează aceste relații. Din domeniul ideilor politice fac parte concepțiile unei clase despre lupta de clasă și despre revoluție, despre orînduirea socială și de stat, despre relațiile dintre națiuni și state, despre problemele războiului și păcii. Concepțiile acestea sînt traduse în viață în lupta nemijlocită de clasă, în activitatea statelor, partidelor și altor instituții și organizații politice. Ideile politice își găsesc expresie în constituțiile statelor, în programele și declarațiile partidelor și ale altor organizații politice, în lucrări teoretice speciale și în alte documente.

Caracterul ideilor politice depinde de clasa ale cărei interese le exprimă. Clasa exploatatoare caută să-și fundamenteze cu ajutorul ideilor politice situația ei dominantă, să-și întărească baza economică. Aceasta și determină caracterul ideilor ei politice. Cît privește clasa exploatată, ideile ei politice fundamentează necesitatea lichidării orînduirii vechi, perimate și creării unei societăți noi, înaintate. Ideologia politică a celor exploa-

tați este ideologia luptei revoluționare, ideologia distrugerii vechiului și a construirii, făuririi noului.

În prezent, în lume se luptă două ideologii politice opuse — ideologia clasei muncitoare și ideologia burgheziei. Ideologia politică a clasei muncitoare este ideologia internaționalismului proletar, a prieteniei oamenilor muncii din toate țările, a unității și colaborării tuturor forțelor progresiste în lupta comună pentru pace, democrație și socialism. Ea și-a găsit cea mai deplină și multilaterală expresie în teoria marxist-leninistă, în programele partidelor comuniste, în Constituția U.R.S.S. și în Constituțiile celorlalte țări socialiste. Această ideologie fundamentează lupta de clasă a clasei muncitoare și a tuturor oamenilor muncii împotriva burgheziei, necesitatea socialismului și comunismului. Ea slujește clasei muncitoare și partidelor ei drept călăuză în lupta politică — forma supremă a luptei de clasă proletariului.

Politica și ideile politice ale clasei muncitoare sînt cu adevărat științifice. Ele se întemeiază pe cunoașterea legilor dezvoltării sociale, corespund în întregime intereselor maselor populare. Forța și vitalitatea lor sînt confirmate de experiența istorică, de succesele uriașe ale mișcării comuniste mondiale.

Ideilor politice ale clasei muncitoare li se opun ideile politice ale burgheziei imperialiste, al căror țel constă în a consfinți și a menține pentru totdeauna robia salariată capitalistă, în a întări baza economică putredă a capitalismului. Aceste idei încearcă să fundamenteze politica burgheziei de reprimare a clasei muncitoare și a forțelor democratice înăuntrul țării, politica de asuprire națională, de pregătire a unui nou război mondial. Ideile politice ale burgheziei reacționare sînt lipsite de o bază științifică. Ele sînt în contradicție cu legile

obiective ale dezvoltării societății, cu interesele poporului și de aceea sînt condamnate la un eșec total. Tot așa cum s-a prăbușit ideea hitleristă a dominației mondiale, așa cum în fața ochilor noștri se destramă ideologia și politica colonialismului, se vor prăbuși și toate celelalte idei reacționare ale burgheziei imperialiste din zilele noastre.

Dintre toate formele conștiinței sociale, politica și ideile politice sînt cele mai apropiate de baza economică. Prin activitatea statului, a partidelor și a altor organizații politice, ele își exercită influența asupra bazei, asupra întregii dezvoltări sociale. În afară de aceasta, politica și ideile politice influențează în mod activ dezvoltarea tuturor celorlalte forme ale conștiinței sociale — dreptul, morala, arta, religia, filozofia și știința. Ele pătrund în toate aceste forme ale conștiinței sociale, le imprimă o orientare de clasă și le determină să slujească telurilor unei anumite clase.

Rolul politicii și al ideilor politice este deosebit de mare în societatea socialistă. Dominația proprietății sociale și caracterul planificat al economiei în socialism creează posibilități pentru ca Statul sovietic și partidul comunist să conducă în mod conștient întreaga dezvoltare a societății. Politica partidului comunist constituie baza vitală a orînduirii socialiste. P.C.U.S. elaborează politica internă și externă a Statului sovietic, pune în fața poporului anumite sarcini și îi mobilizează pe oamenii muncii la îndeplinirea acestor sarcini, ținînd seama în modul cel mai strict de cerințele legilor obiective ale dezvoltării societății. Telul final al politicii partidului comunist este comunismul, și spre realizarea acestui tel partidul îndrumă activitatea aparatului de stat, a organizațiilor de partid și de masă, precum și activitatea tuturor mijloacelor de înfrîurire ideologică.

Dreptul și ideile juridice   În afara relațiilor politice, în societate există și relații juridice, care sînt reglementate de drept. *Dreptul* este totalitatea normelor și regulilor de conduită *obligatorii* ale oamenilor în societate. Aceste norme sînt exprimate în legile juridice, de aplicarea cărora se ocupă statul cu numeroasele lui instrumente de constringere.

Dreptul a apărut o dată cu clasele și cu statul. Fiind voința clasei dominante ridicată la rangul de lege, el apără interesele ei politice și economice.

Istoria societății împărțite în clase antagoniste cunoaște dreptul sclavagist, feudal și capitalist, fiecare dintre acestea slujindu-i pe exploatați în lupta lor împotriva celor exploatați. Numai dreptul socialist exprimă interesele maselor muncitoare și este un drept cu adevărat popular.

Trebuie să facem deosebire între relațiile juridice ale oamenilor și ideile și concepțiile lor juridice, care caracterizează atitudinea oamenilor față de dreptul societății respective, concepțiile lor despre ceea ce este legal și ilegal, drept și nedrept, obligator și neobligator cu referire la oameni, state și națiuni.

Ideile, concepțiile juridice au caracter de clasă și exprimă interesele unei anumite clase. În societatea împărțită în clase antagoniste domină ideile juridice ale clasei exploatoare. Pentru a-și impune voința altor clase ale societății, clasa dominantă folosește nu numai aparatul de stat, ci și ideile juridice. Cu ajutorul acestor idei ea caută să fundamenteze dreptul pe care l-a instaurat, să camufleze caracterul lui de clasă și să prezinte acest drept ca fiind al întregului popor, ca o manifestare supremă a dreptății și a binelui.

Să luăm, de pildă, societatea burgheză. În această societate există sistemul burghez al dreptului, fundamen-

tat de ideile juridice ale burgheziei. Scopul acestor idei este să demonstreze că în societate nu ar putea exista un drept mai echitabil decît cel burghez, că acest drept ar fi o întru chipare a democrației, că justiția burgheză ar fi imparțială etc. În realitate, însă, dreptul burghez se află în slujba capitaliștilor, apără proprietatea capitalistă, servește la justificarea exploatării, la reprimarea tuturor forțelor progresiste.

O dată cu apariția statului socialist, ia naștere dreptul socialist, primul drept din istoria societății care înlătură inegalitatea de clasă a oamenilor.

Dreptul socialist și ideile juridice care-l fundamentează se deosebesc radical de dreptul și ideile juridice ale societății împărțite în clase antagoniste. Ele exprimă interesele întregului popor, apără și întăresc baza economică a socialismului — proprietatea socialistă —, îi educă pe oameni în spiritul respectării legilor, îndeplinirii conștiințioase a îndatoririlor lor. Orînduirea socialistă este incompatibilă cu arbitrarul, cu desconsiderarea intereselor omului, și de aceea partidul și statul întăresc în permanență legalitatea socialistă, sint intransigente față de orice încercări de încălcare a acesteia.

Întrucît legile juridice ale societății socialiste corespund în întregime intereselor oamenilor muncii, majoritatea absolută a cetățenilor le îndeplinesc în mod conștient și de bunăvoie, și numai față de un număr neînsemnat de cetățeni care tulbură cu rea intenție ordinea publică, care lovesc în proprietatea socială și față de alți infractori, Statul socialist aplică măsuri de constrîngere.

În cursul înaintării spre comunism, rolul statului ca forță care impune respectarea legilor se va micșora, iar funcțiile lui în domeniul apărării ordinii de drept socialiste vor trece treptat în seama organizațiilor obștești.

În aceste condiții, sarcina organizațiilor obștești nu stă atât în descoperirea cazurilor de încălcare a legilor și de pedepsire a celor vinovați, cât în prevenirea acestor cazuri, în munca de educare a oamenilor, astfel încît aceștia să respecte legile și să îndeplinească conștient prevederile lor.

O dată cu victoria comunismului, toți oamenii vor respecta de bunăvoie, din convingere lăuntrică, regulile de conviețuire comunistă. Necesitatea dreptului va dispărea, iar relațiile dintre oameni în societate vor fi reglementate în întregime de normele moralei.

5. Morala

Esența moralei
și locul ei în viața
socială

Morala este totalitatea normelor și a regulilor de conduită a oamenilor în societate care caracterizează

concepțiile lor despre dreptate și nedreptate, bine și rău, cinste și necinste etc. Spre deosebire de normele juridice, normele și regulile morale nu sînt consacrate prin lege, ci se respectă datorită forței opiniei publice, obiceiurilor, deprinderilor și educației. Ele determină atitudinea omului față de societate, față de popoarele din alte țări, față de familie și de ceilalți oameni.

Morala s-a format o dată cu apariția societății omenești. Societatea prezintă întotdeauna anumite cerințe fiecărui membru al ei, cerințe exprimate în normele moralei. Aceste norme nu sînt veșnice. Ele se modifică o dată cu dezvoltarea societății, sub influența schimbării forțelor de producție și a relațiilor de producție. În orînduirea comunei primitive, aceste norme erau unice pentru toți membrii societății. După apariția claselor, ele au început să exprime interesele unei anumite clase. Morala a căpătat caracter de clasă. În societatea împăr-

tită în clase antagoniste există morala exploataților și morala exploataților, dominantă fiind morala clasei stăpînitoare. În sclavagism domină morala proprietarilor de sclavi, în societatea feudală — morala feudalilor, în cea burgheză — morala capitaliștilor. Lor li se opun normele și principiile morale ale sclavilor, țaranilor și proletarilor.

Fiind un element al suprastructurii, morala exercită influență asupra tuturor laturilor vieții societății. Prin atitudinea oamenilor față de muncă și de proprietate, ea influențează asupra economiei. Morala comunistă, de pildă, declarînd proprietatea socialistă ca sfîntă și inviolabilă, apără astfel baza economică a socialismului. Morala are contingentă directă cu politica. Orice act politic al unui stat capătă o apreciere morală — aprobare sau dezaprobare din partea membrilor societății. Firește, sprijinul moral dat unei acțiuni politice de către masele populare este un factor important al succesului ei. Astfel, succesele politicii de pace promovate de Statul sovietic se explică în măsură considerabilă prin sprijinul moral acordat de popoarele din toate țările, de întreaga omenire înaintată.

În epoca noastră se opun două morale : comunistă și burgheză. Care este esența fiecăreia dintre aceste morale, care sînt sarcinile sociale pe care le rezolvă ? Morala burgheză, apărînd interesele burgheziei imperialiste, joacă un rol reacționar. Principala ei menire socială este menținerea dominației politice a burgheziei, păstrarea temeliei economice a capitalismului — proprietatea privată și exploatarea.

Morala burgheză este determinată de dominația proprietății private-capitaliste, care generează goana sălbatică după profit. În goană după profit, capitalistul calcă în picioare toate normele moralei umane, nu-și pasă de

soarta oamenilor din jur, de soarta țării, a întregii societăți. El își pune interesele egoiste mai presus de orice pe lume. Individualismul feroce — iată principiul fundamental al moralei burgheze. „Omul este lup pentru om“, „fiecare pentru sine, Dumnezeu pentru toți“, așa sună regulile morale după care se călăuzește burghezia. Alte reguli nici nu pot exista într-o societate în care domină proprietatea privată, exploatarea omului de către om și unde criteriul suprem al moralei este banul, unde burghezia transformă totul în marfă — pînă și dragostea, onoarea, demnitatea și conștiința omului. „Spiritul individualismului, al egoismului, setea de îmbogățire, dușmănia și concurența — iată esența moralei societății burgheze — a spus N. S. Hrușciiov. — Exploatarea omului de către om, care stă la baza societății burgheze, reprezintă cea mai grosolană încălcare a moralității“.

Morala comunistă.
Căile de educare
a maselor în spiritul
moralei comuniste

Morala cea mai progresistă, cea mai umană din lume este *morala comunistă*. Această morală reflectă interesele clasei muncitoare, făuritorul societății noi, comuniste, interesele tuturor oamenilor muncii. În aceasta constă izvorul forței și vitalității ei.

Morala comunistă ia naștere încă în condițiile societății capitaliste, unde ea exprimă protestul proletariatului împotriva exploatării și inegalității, năzuința lui de a instaura regulile unei conviețuiri umane, întemeiate pe relații de prietenie și spirit tovarășesc, de colaborare și întrajutorare a oamenilor eliberați de robia capitalistă. Dar în societatea capitalistă morala clasei muncitoare nu poate fi dominantă. Dominația ei se instaurează o dată cu lichidarea capitalismului și crearea societății socialiste. Dominația principiilor moralei comuniste în U.R.S.S. este un rezultat al victoriei socialismului, al

uriișei activității organizatorice și educative desfășurate de partidul comunist și Statul sovietic.

Morala comunistă, după cum a arătat V. I. Lenin, este subordonată intereselor luptei de clasă a proletariatului. *Conținutul, țelul ei, este lupta pentru întărirea și desăvârșirea comunismului.* Aceasta înseamnă că din punctul de vedere al moralei comuniste, moral este ceea ce contribuie, ceea ce ajută la înaintarea societății spre comunism.

Principiile înalte ale moralei comuniste decurg din însăși natura orînduirii socialiste, din baza ei economică — proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție. Proprietatea socialistă îi unește pe oameni, le permite să trăiască și să muncească pe baza principiilor prieteniei frățești, ale respectului reciproc și ale colaborării. De aici decurge *colectivismul* — principiul fundamental al moralei comuniste. Principiul colectivismului înseamnă că în comportarea omului lucrul principal trebuie să fie slujirea societății, a colectivului, subordonarea intereselor personale față de cele obștești, față de interesele poporului. Socialismul, a spus N. S. Hrușciiov la Congresul al XXI-lea al P.C.U.S., proclamă o morală care se deosebește fundamental de cea capitalistă — „morală colaborării și colectivismului, a prieteniei și întrajutorării. Aici se pune pe primul plan grija pentru bunăstarea generală a poporului, pentru dezvoltarea multilaterală a personalității în condițiile colectivului, unde omul nu mai este dușmanul semenului său, ci un prieten și un frate“. Este important de subliniat că grija pentru interesele obștești nu vine în contradicție cu interesele individului. În socialism există o îmbinare organică între interesele obștești și cele personale. Țelul producției socialiste este omul și nevoile lui. *Năzuința*

de a fi folositor societății, poporului său — iată principiul impuls al activității omului sovietic.

Izvorul avuției obștești și al bunăstării personale a fiecărui membru al societății socialiste este munca, de aceea munca pentru binele societății este o datorie și o chestiune de onoare a fiecărui om sovietic. *Atitudinea conștiințioasă față de muncă, față de sarcina încredințată, atitudinea plină de grijă față de proprietatea socialistă* sînt cerințe importante ale moralei comuniste, pe care le îndeplinește cu sfințenie majoritatea absolută a cetățenilor sovietici. Oamenii sovietici găsesc adevărata bucurie și fericire în munca pentru binele patriei.

Morala comunistă rezolvă pe baza principiului colectivismului problema datoriei, a conștiinței, a onoarei. Această morală consideră ca om cu simț al răspunderii, al onoarei pe cel care este util societății, care contribuie la progresul ei. Dacă omul a făcut tot ce a putut pentru societate, pentru cauza poporului, el este un om conștient, un om cu înalt simț al răspunderii obștești.

Principii importante ale moralei comuniste sînt *umanismul socialist, patriotismul, internaționalismul proletar*. Umanismul socialist este tipul superior, calitativ nou, de umanism. El îmbină respectul, dragostea față de om, grija pentru bunăstarea și cultura lui cu ura față de dușmani, cu cea mai mare vigilență.

Un act măreț de umanism reprezintă propunerile guvernului sovietic cu privire la dezarmarea generală și totală, cu privire la lichidarea deplină a jugului colonial, făcute de N. S. Hrușciiov în fața Organizației Națiunilor Unite. Ce poate fi mai uman, ce pot dori mai mult toți oamenii de pe glob !

Calitativ nou este și patriotismul în condițiile societății socialiste. Dragostea fierbinte pentru patrie se îmbină cu internaționalismul proletar — atașamentul față de

cauza oamenilor muncii din întreaga lume —, cu respectul față de popoarele din toate celelalte țări — mari sau mici. Patriotismul sovietic este incompatibil cu naționalismul, cu ideologia izolării naționale și a vrăjbei între popoare, a inegalității naționale și a dezbinării oamenilor muncii.

Morala comunistă cere oamenilor să respecte regulile de conviețuire socialistă, să dea dovadă de atenție față de cei în vîrstă, față de familie, de femeie. În socialism, baza morală a familiei este dragostea, egalitatea și ajutorul reciproc dintre bărbat și femeie, prietenia și respectul reciproc dintre părinți și copii.

Principiile moralei comuniste determină și anumite trăsături de caracter ale omului. Devotamentul față de cauza comunismului, față de popor și patrie, hărnicia, curajul și eroismul, voința fermă, dîrzenia și perseverența în realizarea țelurilor, cinstea și corectitudinea, simplitatea și modestia — acestea sînt trăsăturile de caracter pe care le imprimă morala comunistă.

Ca rezultat al succeselor construcției socialiste, al mîriașei munci educative desfășurate de partid, principiile moralei comuniste au intrat temeinic în munca și în viața oamenilor sovietici. Însă în conștiința unora dintre cetățeni se mai mențin rămășițele trecutului. Printre oamenii sovietici există unii care mai manifestă tendințe de proprietar privat, egoiști și birocrați, care pun „eul” lor mai presus de orice pe lume. Se întîlnesc și oameni care lovesc în proprietatea socialistă, încalcă disciplina muncii și ordinea publică.

În țara socialismului victorios nu există nici baze economice și nici politice pentru apariția unor concepții și stări de spirit înapoiate. Atunci cum se explică faptul că acestea se mai manifestă ici și colo ?

În primul rînd, prin aceea că socialismul a crescut nemijlocit din capitalism, care lasă moștenire societății noi tradițiile și deprinderile sale. Dacă mai ținem seama și de faptul că conștiința oamenilor nu se schimbă îndată după schimbările produse în existența socială, ci după trecerea unui anumit timp, din care cauză ea poate rămîne în urmă față de existență, devine clar de ce tradițiile și deprinderile vechiului îi mai apasă destul de multă vreme pe oamenii societății noi.

În al doilea rînd, existența concepțiilor înapoiate se datorește într-o mare măsură influenței ideologiei burgheze reacționare dinafară, care încearcă prin toate mijloacele să-și exercite înrîurirea asupra conștiinței oamenilor sovietici.

În al treilea rînd existența rămășițelor capitalismului în conștiința unor oameni se explică prin unele neajunsuri ale muncii ideologice, ale muncii de educație a tinerii generații, unele lipsuri ale acestei munci în special în familie și în școală. Nu întotdeauna încălcarea legilor sovietice și a principiilor moralei comuniste sînt condamnate de cercurile largi ale opiniei publice, iar fără aceasta nu poate fi dusă o luptă încununată de succes împotriva rămășițelor trecutului.

Oamenii contaminați de rămășițele capitalismului în conștiință aduc prejudicii cauzei construcției comuniste. Ei stînjenesc munca normală și odihna unor oameni sovietici, atentează împotriva proprietății poporului și diferiților cetățeni, introduc discordie în viața de familie etc. Rămășițele trecutului sînt deosebit de viabile și nu pot dispărea de la sine. De aceea lupta împotriva lor reprezintă o sarcină importantă a educației comuniste. Rezolvarea acestei sarcini este o cauză a întregii opinii publice sovietice, a organizațiilor de partid, de Comsomol și sindicale, a fiecărui om sovietic.

Un mijloc hotărîtor pentru înlăturarea rămășițelor trecutului și educarea omului nou este munca constructivă, participarea activă a tuturor membrilor societății la construirea comunismului, ridicarea perseverentă a nivelului ideologic și cultural. Munca de educație comunistă, a spus N. S. Hrușciiov, trebuie să fie strîns legată de rezolvarea sarcinilor construcției comuniste. O puternică școală de educație, cel mai sever dascăl este viața, realitatea noastră sovietică.

Pilde minunate de educare a oamenilor în focul muncii îndirjite și al învățaturii intense ne oferă mișcarea brigăzilor și frunțașilor muncii comuniste. Munca plină de abnegație pentru gloria patriei, conștiința înaltă a datoriei obștești, perseverența în lupta pentru nou în munca și viața de fiecare zi, urmărirea unui scop precis, simțămîntul nobil al colectivismului — acestea sînt înaltele principii morale care-i caracterizează pe participanții la mișcarea amintită. Mișcarea brigăzilor și frunțașilor muncii comuniste îi învață pe oamenii sovietici, și în special tineretul, să trăiască și să muncească în spirit comunist; în aceasta constă marea ei importanță istorică.

6. Religia

Esența religiei și rolul ei reacționar   *Religia este reflectarea denaturată, fantastică a realității. „... Orice religie — a scris F. Engels — nu este altceva decît oglindirea fantastică în mințile oamenilor a forțelor exterioare care domină viața lor de toate zilele, o oglindire în care forțele pămîntești iau forma unor forțe suprapămîntești”*¹.

---

¹ F. Engels: „Anti-Dühring”, E.S.P.L.P. 1955, ediția a III-a, pag. 350.

Ideologiile claselor exploatatoare încearcă să demonstreze că religia ar fi veșnică, că simțămîntul religios îi este propriu omului de la natură. În realitate, însă, religia a apărut numai pe o anumită treaptă de dezvoltare a societății.

Una dintre cele mai importante caracteristici ale religiei este credința în supranatural. Găsindu-se într-o stare de dependență față de forțele naturii care îi dominau, oamenii le-au atribuit însușiri nepămîntești, supranaturale, le-au transformat în zei și duhuri, în diavoli și îngeri etc. Ei socoteau în mod naiv că aceste ființe, dacă nu sînt îmbunătate, le pot pricinui durere și suferință și, dimpotrivă, dacă li se cîștigă bunăvoința, dacă sîntenerate, ele îi pot ajuta. Așa a apărut cultul religios — totalitatea unor practici religioase: rugăciuni, descîntece, aducerea de jertfe etc. O dată cu apariția cultului religios s-au ivit și slujitorii lui — preoții, șamanii, călugării și alții, precum și tot felul de organizații și instituții religioase.

După apariția claselor și a exploatării, omul a început să fie stăpînit și de forțele sociale spontane, în fața cărora el s-a văzut tot atît de neputincios ca și omul primitiv în fața forțelor naturii. Neputința aparentă a exploatatilor în lupta împotriva exploatatorilor, scria V. I. Lenin, generează tot atît de inevitabil credința într-o viață mai bună de apoi, așa cum neputința sălbaticului în lupta împotriva naturii generează credințe în zei, în diavoli, în minuni etc. În religie, oamenii muncii căutau să găsească salvarea de marile nenorociri și chinuri pe care le pricinuieste societatea bazată pe exploatare.

Orice religie este reacționară. Ea este un instrument al asupririi spirituale, al subjugării ideologice a oamenilor muncii, un mijloc de întărire a dominației exploa-

tatorilor. „Religia este opiu pentru popor, această maximă a lui Marx — a scris V. I. Lenin — este piatra unghiulară a întregii concepții marxiste în problema religiei”¹. Fiind un fenomen suprastructural, religia caută în societatea împărțită în clase antagoniste să întărească baza economică care o sprijină, să consolideze orînduirea bazată pe exploatare. Ea predică supunerea necondiționată față de exploatare, supunerea în fața „soartei”, pasivitatea față de rău și violență, paralizînd astfel energia revoluționară a maselor, condamnîndu-le la inactivitate. Cu povești născocite despre împărăția cerească, despre viața fericită de apoi, religia încearcă să abată masele populare de la rezolvarea celor mai arzătoare probleme ale vieții pămîntești, de la lupta revoluționară împotriva exploatării, pentru o orînduire socială dreaptă, cu ade-vărat umană.

În prezent, în țările capitaliste religia slujește imperialismul reacționar în lupta lui împotriva clasei muncitoare, împotriva forțelor progresului și socialismului. „Marxismul consideră întotdeauna toate religiile și bisericile contemporane, toate organizațiile religioase — a arătat V. I. Lenin — ca pe niște organe ale reacțiunii burgheze, care slujesc la apărarea exploatării și la narcotizarea clasei muncitoare”².

Rolul reacționar al religiei se manifestă și în faptul că ea este profund ostilă științei, concepției științifice despre lume. Secole de-a rîndul, biserica a sugrumat fără cruțare știința, a prigonit pe oamenii de știință. Ea interzicea răspîndirea ideilor înaintate, nimicea cărțile gînditorilor progresiști, iar pe aceștia îi arunca în închisori, îi ardea pe ruguri. În focul rugurilor inchiziției bisericesti au murit numeroși oameni înaintați ai timpu-

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 15, E.S.P.L.P. 1957, pag. 392—393.

² Op. cit., pag. 393.

rilor lor, printre care minunați savanți ca Giordano Bruno, Lucilio Vanini și mulți alții.

Cu toate eforturile depuse, biserica nu s-a dovedit în stare să oprească dezvoltarea științei, care era impusă de necesitățile producției materiale. În zilele noastre, nefiind în stare să infirme mărețele realizări științifice, reprezentanții bisericii încearcă „să împace” știința cu religia, „să demonstreze” că realizările științei n-ar contrazice religia, ci s-ar afla în „concordanță” cu ea.

Asemenea încercări sînt absolut infructuoase. Știința și religia nu pot fi împăcate. Știința oferă omului cunoștințe certe despre lume, despre legile dezvoltării ei. Ea îl ajută să pună stăpînire pe forțele naturale și sociale, să organizeze activitatea de producție. În schimb, religia denaturează esența lumii, oferă idei false despre ea, caută să slăbească rațiunea și voința omului, îi răpește credința în triumful științei și progresului.

Rămășițele religioase
și căile înlăturării
lor în condițiile
socialismului

În Uniunea Sovietică biserica este despărțită de stat, iar școala de biserică. Aceasta înseamnă că biserica nu are dreptul să se amestece în treburile statului și să exercite vreo influență asupra organizării și întreținerii instituțiilor de învățămînt. Pe de altă parte, nici statul nu se amestecă în oficierea ritualurilor religioase.

Firește, libertatea de conștiință care există în Uniunea Sovietică nu înseamnă că biserica se află în afara controlului din partea statului. Interesele oamenilor muncii cer să se pună capăt oricăror acțiuni contra-revoluționare, oricăror încercări de a încălca legile statului, din partea oricui ar veni ele. Astfel, îndată după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, mulți reprezentanți ai clerului s-au ridicat împotriva Puterii sovie-

tice și, din această cauză, împotriva lor au fost luate măsurile necesare de constringere.

Partidul comunist n-a considerat niciodată religia ca o chestiune personală a membrilor săi. Noi cerem, scria V. I. Lenin, ca religia să fie o problemă particulară față de stat, dar nu putem admite în nici un caz ca religia să fie o problemă particulară față de propriul nostru partid. Partidul cheamă în permanență pe membrii lui să ducă o luptă intransigentă împotriva oricărei opri-mări spirituale, inclusiv împotriva religiei. El leagă combaterea religiei de sarcinile generale ale luptei de clasă a proletariatului pentru socialism și comunism, iar principala condiție a dispariției religiei o consideră lichidarea bazelor ei de clasă — societatea capitalistă, căreia îi sînt caracteristice exploatarea și oprimarea socială a maselor.

În urma victoriei socialismului și lichidării claselor exploatoare, în Uniunea Sovietică a fost desființată baza pe care se sprijinea biserica, au fost înlăturate rădăcinile sociale ale religiei. Caracterul spontan al dezvoltării capitalismului, care generează teama, nesiguranța oamenilor muncii în ziua de mîine, a cedat locul dirijării conștiente, planificate a societății pe baza unor legi cunoscute. S-a ridicat nivelul cultural al cetățenilor sovietici, a crescut conștiința lor, s-a intensificat activitatea lor. Drept rezultat, majoritatea covârșitoare a oamenilor sovietici s-au îndepărtat de religie și s-au situat ferm pe pozițiile concepției științifice despre lume.

Cu toate acestea, în socialism mai există oameni care nu s-au eliberat încă de prejudecățile religioase. Cauzele existenței acestor prejudecăți sînt aceleași ca și ale altor rămășițe ale trecutului : rămînerea în urmă a conștiinței față de dezvoltarea existenței sociale, influența

ideologiei burgheze, unele lipsuri în munca educativă și de răspîndire a cunoștințelor științifice.

Prejudecățile religioase pricinuiesc daune cauzei construcției comuniste. Credința în Dumnezeu, în viața de dincolo de mormînt îi abate pe unii oameni sovietici de la activitatea susținută, plină de elan în vederea realizării sarcinilor construcției comuniste, îi împiedică pe credincioși să participe activ la viața obștească, le paralizează voința, le răpește perspectiva. Destul rău provoacă sănătății credincioșilor anumite ritualuri religioase — botezul, posturile, cuminecătura, abluțiunea, diferite superstiții etc. Sărbătorile religioase îi împiedică deseori pe colhoznici să efectueze la timp lucrările agricole, ceea ce pricinuieste pagube gospodăriei obștești. Morala religioasă, cu predica ei de a nu se opune răului, estompează la credincioși instinctul de clasă, vigilența. De aceea, Partidul Comunist al Uniunii Sovietice acordă o mare atenție combaterii rămășițelor religioase și privește educația științifică-ateistă ca o parte componentă a educației comuniste.

O manifestare a grijii permanente a partidului pentru dezvoltarea propagandei științifice-ateiste este hotărîrea C.C. al P.C.U.S. din 10 noiembrie 1954 „Cu privire la greșelile în desfășurarea propagandei științifice-ateiste în rîndurile populației”. În hotărîre se subliniază că combaterea prejudecăților religioase, propaganda științifică-ateistă au ca scop răspîndirea cunoștințelor științifice, materialiste în rîndul maselor și eliberarea credincioșilor de sub influența misticismului. În același timp, în hotărîre se arată că combaterea prejudecăților religioase trebuie privită ca o luptă consecventă a concepției științifice, materialiste despre lume împotriva concepției antiștiințifice, religioase despre lume. Partidul cere ca lupta ideologică împotriva religiei să se ducă de

pe pozițiile materialismului dialectic, pe baza realizărilor științelor naturii și ale practicii social-istorice.

Educația ateistă organizată în modul convenit atât în familie cât și în școală, propaganda științifică-ateistă sistematică, ridicarea permanentă a nivelului cultural al maselor, a conștiinței și activității lor în construirea comunismului vor duce la dispariția treptată a rămășițelor religioase.

7. Știința

Esența științei
și rolul ei
în dezvoltarea
societății

Știința este un sistem de cunoștințe ale omului despre natură, societate și gândire. Ea reflectă lumea cu ajutorul noțiunilor, categoriilor și legilor, a căror autenticitate și justete este verificată prin practică.

Știința contemporană reprezintă totalitatea diferitelor științe care studiază anumite domenii ale lumii materiale. În această varietate a științelor trebuie să distingem științele *sociale* — istoria, economia politică, estetica etc. — și științele *naturii* — mecanica, matematica, fizica, chimia, biologia și altele.

Știința a apărut din *practică* și se dezvoltă pe baza ei. Necesitățile producției materiale constituie principalul motor al dezvoltării științei. „Dacă societatea are o necesitate tehnică — a scris F. Engels —, ea împinge știința înainte mai mult decât zece universități”¹. Încă în societatea primitivă, obținându-și mijloacele de trai în lupta cu forțele naturii, omul a căpătat despre ele primele cunoștințe, deocamdată foarte superficiale. Aceste cunoștințe aveau un caracter empiric și nu erau științifice.

¹ K. Marx și F. Engels, Opere alese în două volume, vol. II, E.S.P.L.P. 1955, ediția a II-a, pag. 552.

Știința ca formă aparte a conștiinței sociale a apărut mai târziu, în societatea sclavagistă, când s-a produs separarea muncii intelectuale de munca fizică și a apărut un grup special de oameni — învățații — care se ocupau exclusiv cu cercetări științifice.

O particularitate deosebit de importantă a dezvoltării științei constă în *continuitatea* cunoștințelor științifice. Societatea nouă, generația nouă de oameni nu înălătură realizările științifice ale trecutului, ci le preia, le dezvoltă în conformitate cu noile necesități practice.

Apărută pe baza producției, a practicii, știința slujește necesităților practice ale oamenilor, telurilor lor în domeniul producției și are o mare importanță pentru dezvoltarea societății. Ea îi înarmează pe oameni cu cunoașterea legilor obiective, sporește puterea lor asupra forțelor naturii, arată căile de realizare a unei vieți mai bune, ușurează munca și viața lor de fiecare zi. Știința lărgeste orizontul omului, îl eliberează de superstiții și prejudecăți, contribuie la formarea concepției materialiste despre lume.

Dezvoltându-se în societate, în condițiile unui anumit mod de producție, știința este legată de societate și se află sub influența ei. Științele sociale exprimă interesele unei anumite clase, contribuie la întărirea sau distrugerea unei anumite baze, deși ele nu sînt nemijlocit legate de producție. Științele naturii sînt direct legate de producție și alcătuiesc latura ei teoretică. Dezvoltarea științei depinde într-o măsură considerabilă de orînduirea socială, de relațiile economice care domină în societate. De ele depind orientarea și ritmul dezvoltării științei, precum și folosirea socială a realizărilor științei. Relațiile de producție capitaliste, de pildă, au constituit în perioada instaurării capitalismului un factor puternic de dezvoltare a științei : producția capitalistă în impetuoasă

dezvoltare cerea mereu noi cunoștințe științifice. Dar, o dată cu trecerea la imperialism, aceste relații s-au transformat într-o frină a progresului științific.

Știința este considerată de burghezie un instrument de obținere a unor profituri cit mai ridicate, și de aceea capitaliștii se îngrijesc în special de dezvoltarea acelor ramuri ale științei care le promet câștiguri mai mari. Întrucît în prezent cea mai rentabilă ramură a producției a devenit în lumea capitalistă industria de război, monopolisții se ocupă doar de dezvoltarea acelor științe care lucrează pentru război și pentru producția armei atomice, a mijloacelor chimice, bacteriologice și altor mijloace barbare de ducere a războiului.

Burghezia imperialistă contemporană este interesată să mențină și să răspîndească concepția idealistă și religioasă despre lume, și de aceea ea caută să impună științelor naturii metodologia idealismului și a metafizicii, să subordoneze știința credinței. Ea se străduiește să abată cu orice preț științele naturii și pe naturaliști de pe drumul înaintării lor inevitabile spre materialism și să-i îndrume pe calea falsă a idealismului și religiei. Cînd însă naturaliștii obțin realizări serioase în domenii concrete ale științei, burghezia încearcă prin intermediul scribilor ei plătiți — profesorii de filozofie și savanții reacționari — să denatureze aceste realizări și să le interpreteze în spirit idealist.

Cît privește științele sociale în capitalism, ele se în-deletnicesc pe față cu apologia rînduielilor capitaliste, înfrumusețează fațada dărăpănată a capitalismului și duc atacuri turbate împotriva comunismului și a progresului în lumea întreagă.

Firește, și în societatea burgheză există numeroși oameni de știință care condamnă imperialismul, se situează

pe pozițiile materialismului, păcii și progresului, dar politica în domeniul științei este promovată de clasa guvernantă — burghezia monopolistă reacționară.

**Particularitățile
științei sovietice
și rolul ei în con-
struirea comunismului**

În societatea socialistă știința reprezintă un mijloc important de dezvoltare a producției, de ridicare a bunăstării materiale și a nivelului cultural al oamenilor muncii, de educație comunistă. Știința sovietică este un puternic instrument al păcii și creației, al unui nemaivăzut progres social.

O particularitate deosebit de importantă a științei sovietice constă în profundul ei caracter popular, care se manifestă nu numai în aceea că știința se află în slujba poporului, ci și în faptul că poporul a căpătat un acces larg la știință. Zecile de mii de oameni de știință sovietici au ieșit din rîndurile poporului, căruia îi consacră toate forțele și cunoștințele lor. Alături de oamenii de știință, la progresul științei sovietice contribuie și milioane de inovatori în producție, inventatori și raționalizatori din rîndurile muncitorilor și colhoznicilor.

O expresie pregnantă a caracterului popular al științei sovietice constă în legătura ei indisolubilă cu producția, cu viața și munca milioaneilor de oameni ai muncii. Această legătură se manifestă atît în faptul că în U.R.S.S. cercetările științifice își propun ca scop să slujească producția, cît și în faptul că aceste cercetări se desfășoară direct în producție, în numeroase instituții de cercetări științifice, în birouri de proiectare, laboratoare și alte instituții și secții care există pe lingă uzine și fabrici, în colhozuri și sovhozuri.

Orînduirea socialistă face posibilă desfășurarea cercetărilor științifice după un plan general de stat și coordonarea activității numeroaselor instituții științifice, ceea ce permite concentrarea atenției și eforturilor oamenilor

de știință spre rezolvarea celor mai importante probleme. Concepția materialist-dialectică despre lume, care domină în socialism, apără știința sovietică de influența dăunătoare a idealismului și religiei, înarmează pe oamenii de știință cu unica metodologie științifică de cercetare a proceselor din natură și societate.

Datorită atenției poporului, grijii manifestate de partid și guvern, știința sovietică a înregistrat succese uriașe. Oamenii de știință sovietici și-au însușit secretul obținerii energiei atomice, au lansat sateliți artificiali ai Pământului, au creat primele rachete cosmice și nave cosmice, inaugurând astfel o eră nouă în dezvoltarea științei — era cuceririi cosmosului. Aceste mărețe realizări ar fi fost de neconceput fără nivelul înalt de dezvoltare a unui întreg complex de științe — fizica, electronica, chimia, radiotehnica, matematica etc.

Știința sovietică este un factor important în construcția comunismului. Științelor naturii le aparține rolul hotărâtor în progresul tehnic, în dezvoltarea și perfecționarea tehnicii, a deprinderilor de producție ale oamenilor muncii, în ridicarea nivelului lor cultural și etnic. Științele sociale îi înarmează pe oamenii sovietici cu cunoașterea legilor dezvoltării societății. Ele joacă un rol uriaș în educația comunistă, în însușirea de către oamenii muncii a concepției materialist-dialectice despre lume.

Sarcinile concrete care stau în fața științei sovietice în perioada construcției desfășurate a comunismului au fost formulate de Congresul al XXI-lea al P.C.U.S. Stăpânirea secretului dirijării reacțiilor termionucleare, asigurarea folosirii largi a energiei atomice în energetică și în transporturi, obținerea de noi materiale sintetice și folosirea lor pe scară largă în economia națională, crearea unor noi mijloace tehnice pentru rezolvarea sar-

cinilor legate de automatizarea și mecanizarea complexă a producției cu folosirea celor mai noi realizări ale fizicii, radioelectronicii, tehnicii, de calcul și a semiconductorilor, continuarea cercetărilor spațiului cosmic, dezvoltarea și perfecționarea metodelor de profilaxie și tratament al bolilor, de ocrotire a mamei și copilului etc., acestea sînt cele mai importante sarcini care stau în fața științelor naturii.

Științele sociale sînt chemate să cerceteze în mod temeinic legitățile trecerii de la socialism la comunism, să studieze și să generalizeze experiența construcției economice și culturale, să combată ideologia burgheză, revizionismul și dogmatismul, să contribuie la educația comunistă a oamenilor muncii. Sarcina oamenilor de știință care lucrează în domeniul științelor sociale, și în primul rînd a economiștilor, constă în a generaliza creator și a rezolva cu curaj cele mai importante probleme ridicate de viață, de practica construirii comunismului.

Însuflețiți de ideile comunismului, de grija permanentă a partidului și statului, de sprijinul și atenția poporului, oamenii de știință sovietici rezolvă cu succes sarcinile ce le-au fost încredințate.

8. Arta

**Principalele
particularități ale
artei și locul ei
în viața societății**

Arta este o formă de reflectare a realității în conștiința omului prin imagini artistice. Reflectînd lumea înconjurătoare, arta îi ajută pe oameni s-o cunoască și este un mijloc puternic de educare politică, morală și artistică.

Varietatea fenomenelor și evenimentelor din realitate, precum și deosebirile în mijloacele de reflectare a

acestora în operele de artă au dat naștere diferitelor forme și genuri de artă : literatura, teatrul, muzica, cinematograful, arhitectura, pictura, sculptura.

O particularitate deosebit de importantă a artei constă în aceea că, spre deosebire de știință, ea nu reflectă realitatea în noțiuni, ci într-o *formă concretă, perceptibilă pe calea simțurilor* — în forma imaginilor artistice tipice. Creînd o imagine artistică, dezvăluind trăsăturile comune, esențiale ale realității, omul de artă redă aceste trăsături prin intermediul unor caractere individuale, deseori nerepetabile, prin fenomene concrete din natură și din viața socială. Și cu cât mai pregnant, mai palpabil apar trăsăturile individuale ale imaginii artistice, cu atât imaginea respectivă este mai atrăgătoare, cu atât forța ei de înrîurire este mai mare.

Să luăm, de pildă, chipul cunoscut al lui Grigori Melehov din „Pe Donul liniștit” de M. A. Șolohov. În acest personaj și-au găsit o întruchipare pregnantă trăsăturile proprii căzăcimii mijlocașe de pe Don — contradicțiile ei, oscilațiile între oamenii muncii și bogătași. Oamenii ca Grigori, care șovăiau, își căutau un loc în viață, erau mulți în perioada grea a formării lumii noi, dar pe Grigori n-ai să-l poți confunda cu nimeni altul, atât de individuale, nerepetabile și concrete sînt trăsăturile lui. Iată de ce chipul lui Grigori îl impresionează atât de mult pe cititor, iată de ce scriitorul, împărtășind oamenilor soarta tragică a eroului său, a arătat în mod convingător că numai luînd parte la lupta și munca poporului său, omul poate cuceri adevărata fericire.

Arta a apărut încă în zorile societății omenești. Ea s-a ivit în procesul muncii, al activității practice a oamenilor. La început arta s-a împletit nemijlocit cu activitatea de muncă a oamenilor. Ea a păstrat pînă în zilele noastre, deși într-o formă mai indirectă, legătura cu

activitatea materială, de producție a oamenilor. Artă adevărată a fost întotdeauna un ajutor credincios al oamenilor în muncă și în viață. Ea i-a ajutat pe oameni să lupte împotriva forțelor naturii, producea bucurie, îi însuflețea la fapte de eroism în muncă și pe cîmpul de luptă.

În procesul muncii, la oameni s-au dezvoltat simțămintele și necesitățile estetice, înțelegerea frumosului în realitate și în artă. A găsi frumosul din realitate, a-l generaliza, a-l tipiza, a-l reflecta în imagini artistice și a-l aduce pînă la simțămintele și rațiunea omului, satisfăcînd astfel necesitățile lui estetice și educînd în el simțăminte estetice — aceasta este una dintre particularitățile și sarcinile importante ale artei.

În societatea împărțită în clase, arta are caracter de clasă, partinic. „Artă pură”, „artă pentru artă” nu există și nici nu poate exista. Accesibilitatea, uriașa putere de convingere și forța înrîuririi emoționale a artei fac din ea o armă puternică în lupta de clasă. De aceea, clasele folosesc arta pentru a promova ideile lor politice, morale sau de altă natură.

Artă este o parte a suprastructurii și ea slujește baza pe temelia căreia a apărut. Astfel, artă burgheză contemporană slujește forțelor imperialiste reacționare. Ea încearcă să-i abată pe oamenii muncii de la lupta împotriva exploataților, încearcă să sădească în oameni însușiri amurale, lipsă de respect față de alte popoare și state, aversiune față de forțele păcii și ale progresului. Ea reprezintă un mijloc de proslăvire a rinduielilor capitaliste și de calomniere a comunismului și a mișcării comuniste. Apărînd interesele claselor perimate, această artă se abate de la adevărul vieții, devine formalistă, lipsită de conținut. Firește, printre oamenii de artă burghezi din zilele noastre există unii care oglindesc mai

mult sau mai puțin realist, veridic viața, dar aceștia nu numai că nu se bucură de bunăvoința cercurilor imperia-
liste guvernante, dar sînt prizoniți în fel și chip.

Fiecare clasă creează o artă corespunzătoare intere-
selor ei de clasă și necesităților ei estetice. Dar printre
operele de artă există multe care au supraviețuit clasei
lor, epocii lor. Acestea sînt opere care reflectă pregnant,
veridic și bogat trăsăturile nepieritoare general-umane,
proprii oamenilor din cele mai diferite epoci, precum și
opere care permit să se înțeleagă esența unei anumite
epoci sau a unei anumite clase. Printre aceste opere fi-
gurează cele mai bune sculpturi ale artiștilor din Grecia
antică, picturile din epoca Renașterii, muzica fermecă-
toare a compozitorilor ruși din secolul al XIX-lea, nu-
meroase alte opere de artă care au devenit de mult un
bun al întregii omeniri. De aici decurge încă o particu-
laritate a artei — continuitatea în dezvoltarea ei. Artă
fiecărei epoci noi păstrează tot ce conține înaintat și bun
arta din epocile istorice precedente.

Arta socialistă
și rolul ei în
construirea
comunismului

Pe baza luptei revoluționare a cla-
sei muncitoare, a mișcării ei spre
comunism, a apărut o artă calitativ
nouă — arta socialistă. Preluînd tot

ce a fost mai bun în arta înaintată a trecutului, arta so-
cialistă reprezintă o treaptă nouă, superioară a artei,
corespunzătoare noilor condiții istorice.

Metoda de creație a artei socialiste este *realismul
socialist*, care cere să se reflecte veridic, concret-istoric
principalul conținut al epocii noastre — înaintarea so-
cietății spre comunism. Artă realismului socialist nu stă
pe loc, ci se dezvoltă și se îmbogățește în permanență.

*Veridicitatea și profunzimea reflectării realității, ca-
racterul popular și partinitatea* — acestea sînt princi-

piile fundamentale ale artei realismului socialist. Ea este caracterizată de un profund conținut socialist și îmbracă o formă națională variată și pregnantă.

Arta cu adevărat realistă a fost întotdeauna legată de popor, și-a avut rădăcinile în popor, dar istoria încă nu a cunoscut o legătură atât de organică cu poporul, cu munca și viața lui ca aceea care caracterizează arta socialistă. Definind caracterul popular al artei socialiste, V. I. Lenin a spus : „Arta aparține poporului. Prin rădăcinile ei cele mai adinci, ea trebuie să pătrundă în adîncurile maselor largi ale oamenilor muncii. Ea trebuie să fie pe înțelesul acestor mase și apreciată de ele, să unească simțămintele, gîndirea și voința acestor mase, să le ridice. Ea are menirea să trezească în ele simțu' artistic și să-l dezvolte”¹.

Caracterul popular al artei sovietice se îmbină în mod organic cu partinitatea ei. Arta noastră slujește direct și pe față clasa muncitoare, pe toți oamenii muncii, ea și-a legat pe veci soarta de politica partidului comunist, de concepția marxist-leninistă despre lume.

Revizioniștii atacă principiul marxist-leninist al partinității în artă, se pronunță împotriva conducerii de către partid a artei, pretextînd că aceasta ar îngrădi libertatea de creație a omului de artă, ar înăbuși personalitatea lui creator etc. În realitate, însă, principiul partinității asigură un înalt nivel ideologic și artistic artei socialiste, o îndrumă spre rezolvarea celor mai actuale sarcini sociale și reprezintă o condiție obligatorie a adevăratei libertăți de creație artistică. „...Fiecare dintre noi scrie după cum îi dictează inima, iar inimile noastre aparțin

---

¹ V. I. Lenin , „Despre cultură și artă”, E.S.P.L.P. 1957, pag. 617.

partidului și poporului drag, pe care îl slujim cu arta noastră", așa a exprimat în mod strălucit M. A. Șolohov gândurile și năzuințele reprezentanților artei sovietice, devotamentul lor față de popor și partid.

Partidul comunist acordă o importanță uriașă dezvoltării și perfecționării artei socialiste, ajută pe oamenii de artă sovietici să creeze opere veridice cu un bogat conținut de idei și cu înalte calități artistice. El îi educă în permanență în spiritul devotamentului față de popor, față de cauza comunismului, în spiritul intoleranței față de lipsuri, față de apolitism și lipsa de idei.

O mare importanță pentru dezvoltarea artei sovietice au hotărârile Comitetului Central al partidului în problemele ideologice, mesajele adresate de C.C. al P.C.U.S. către congresele scriitorilor, artiștilor plastici și compozitorilor, cuvântările lui N. S. Hrușciiov ținute în fața reprezentanților artei și literaturii. În aceste documente este prezentat programul de dezvoltare a artei sovietice, este subliniat rolul ei uriaș în construirea comunismului.

Menirea artei sovietice în perioada construcției desfășurate a comunismului constă în a educa înalte calități politice, morale și estetice ale oamenilor sovietici, a contribui la lichidarea rămășițelor trecutului din conștiința lor, a înfățișa profund și veridic munca și lupta eroică a poporului, a dezvălui bogatul univers spiritual al contemporanului nostru, gândurile, simțămintele și năzuințele lui, a biciui fără cruțare tot ceea ce împiedică mersul societății sovietice înainte, a însufleți pe oamenii sovietici la noi fapte de eroism în numele comunismului. Deosebit de important este rolul artei în educația *estică* a oamenilor muncii, care reprezintă o importantă parte componentă a educației comuniste. Arta trebuie să educe la oamenii sovietici înțelegerea frumosului, simțămintele

estetice, să contribuie la trezirea și dezvoltarea aptitudinilor și gusturilor lor artistice.

Principala direcție în dezvoltarea literaturii și artei, spune N. S. Hrușciov, constă astăzi în aceea ca ele să fie „întotdeauna indisolubil legate de viața poporului, să reflecte veridic bogăția și varietatea realității noastre socialiste, să arate convingător și pregnant măreața activitate transformatoare a poporului sovietic, noblețea năzuințelor și țelurilor sale, înaltele lui însușiri morale. Suprema menire socială a literaturii și artei este să mobilizeze poporul la lupta pentru noi succese în construirea comunismului”.

*
*   *
*

Studiind bazele filozofiei marxist-leniniste — materialismul dialectic și materialismul istoric —, am obținut o imagine de ansamblu asupra lumii, a naturii, societății și gândirii. Ne-am convins că în lume totul se schimbă, se dezvoltă, merge neabătut înainte, de la inferior la superior, de la vechi la nou. Am văzut că orinduirea nouă, comunistă, nu este o fantezie sau un vis al oamenilor, ci o necesitate istorică, și că drumul spre comunism trece prin revoluția socialistă și dictatura proletariatului.

Învățătura lui Marx este atotputernică pentru că este justă, scria V. I. Lenin. Marele adevăr al marxismului este confirmat de viață. Victoria deplină și definitivă a socialismului în U.R.S.S., apariția și dezvoltarea sistemului mondial socialist, înaintarea neabătută a omenirii spre luminosul viitor comunist constituie o dovadă convingătoare, incontestabilă a triumfului mărețelor idei ale marxism-leninismului.

Dar lupta încă nu s-a încheiat. Capitalismul mai există și domină în numeroase țări din lume. Interesele lui sînt apărate de ideologia reacționară a burgheziei contemporane. A învinge capitalismul în întrecerea economică pașnică, a-l birui în lupta ideologică, aceasta este sarcina pe care și-o propune socialismul.

În lupta înverșunată care se desfășoară în zilele noastre între ideologia burgheză și cea socialistă, victoria va reveni ideologiei socialiste. De partea ei este adevărul vieții, iar adevărul este invincibil. Acest măreț adevăr îl formează puternicele idealuri ale comunismului, care pun tot mai mult stăpînire pe mințile și inimile tuturor oamenilor cinstiți de pe glob. Zilele lumii capitaliste sînt numărate. În locul capitalismului, care-și trăiește ultimele zile, pășește societatea nouă, cea mai dreaptă din lume — societatea comunistă. Aceasta este legitatea dezvoltării sociale, aceasta este dialectica obiectivă a istoriei.

CUPRINS

	<u>Pag.</u>
Către cititor	3
INTRODUCERE	
<i>Capitolul I. FILOZOFIA CA ȘTIINȚĂ</i>	9
1. Problema fundamentală a filozofiei. Opoziția dintre materialism și idealism	—
2. Noțiunea de metodă. Dialectica și metafizica	14
3. Obiectul filozofiei marxiste	17
4. Arma teoretică a proletariatului	22
<i>Capitolul al II-lea. LUPTA DINTRE MATERIALISM ȘI IDEALISM ÎN FILOZOFIA PREMARXISTĂ</i>	25
1. Lupta dintre materialism și idealism în societatea sclavașistă	—
2. Materialismul metafizic din secolele XVII—XVIII	29
3. Lupta dintre materialism și idealism în filozofia germană din secolele XVIII—XIX	39
4. Realizările filozofiei materialiste ruse din secolul al XIX-lea	45
<i>Capitolul al III-lea. APARIȚIA ȘI DEZVOLTAREA FILOZOFIEI MARXISTE</i>	50
1. Condițiile și premisele apariției filozofiei marxiste	—
2. În ce constă esența revoluției înlăptuite de marxism în filozofie	54
3. Caracterul creator al filozofiei marxist-leniniste	59

PARTEA I

MATERIALISMUL DIALECTIC

<i>Capitolul al IV-lea. MATERIA ȘI FORMELE EI DE EXISTENȚĂ</i>	69
1. Ce este materia	—
2. Mișcarea — forma de existență a materiei	76
3. Spațiul și timpul	84
<i>Capitolul al V-lea. MATERIA ȘI CONȘTIINȚA</i>	91
1. Conștiința — proprietate a materiei superior organizate	—
2. Conștiința — produs al materiei. Originea și dezvoltarea conștiinței	97
<i>Capitolul al VI-lea. DIALECTICA MARXISTĂ — ÎNVĂȚĂTURA DESPRE DEZVOLTARE ȘI DESPRE CONEXIUNEA UNIVERSALĂ</i>	109
1. Dialectica — învățătura despre dezvoltare	—
2. Dialectica — învățătura despre conexiunea universală	114
3. Importanța dialecticii marxiste	120
<i>Capitolul al VII-lea. LEGILE FUNDAMENTALE ALE DIALECTICII MATERIALISTE</i>	122
LEGEA UNITĂȚII ȘI LUPTEI CONTRARIILOR	—
1. Unitatea și lupta contrariilor	124
2. Diversitatea contrariilor	129
3. Contradicțiile societății socialiste și căile rezolvării lor	137
LEGEA TREGERII SCHIMBĂRILOR CANTITATIVE ÎN SCHIMBĂRI CALITATIVE	141
1. Noțiunile de calitate și cantitate	—
2. Trecerea schimbărilor cantitative în schimbări calitative ca lege a dezvoltării	141
3. Diversitatea formelor de trecere de la calitatea veche la cea nouă	150
4. Caracterul schimbărilor calitative în cursul trecerii de la socialism la comunism	154
LEGEA NEGĂRII NEGĂȚIEI	157
1. Negația dialectică și rolul ei în dezvoltare	—
2. Caracterul progresiv al dezvoltării	160

3. Acțiunea legii negării negației în condițiile socialismului	165
Capitolul al VIII-lea. CATEGORIILE DIALECTICII MATERIALISTE	170
1. Originea și trăsăturile generale ale categoriilor dialecticii	171
2. Individual și general	174
3. Conținut și formă	179
4. Esență și fenomen	185
5. Cauză și efect	191
6. Necesitate și împlinire	197
7. Posibilitate și realitate	203
Capitolul al IX-lea. TEORIA MATERIALIST-DIALECTICĂ A CUNOAȘTERII	208
1. Ce este cunoașterea	—
2. Practica — punct de plecare și bază a procesului cunoașterii	210
3. De la intuirea vie la gândirea abstractă	214
4. Învățătura marxistă despre adevăr	221
5. Practica — criteriul adevărului	232

PARTEA a II-a

MATERIALISMUL ISTORIC

Capitolul al X-lea. CE STUDIAZĂ MATERIALISMUL ISTORIC	237
1. Apariția materialismului istoric — o revoluție în concepțiile despre societate	—
2. Obiectul materialismului istoric	241
3. Necesitatea istorică și libertatea omului	244
4. Caracterul antiștiințific al sociologiei burgheze contemporane	247
Capitolul al XI-lea. MODUL DE PRODUCȚIE — BAZA MATERIALĂ A VIETII SOCIETĂȚII	254
1. Rolul mediului geografic și al populației în dezvoltarea societății	—
2. Modul de producție. Forțele de producție și relațiile de producție	258
3. Dialectica forțelor de producție și relațiilor de producție	262
4. Istoria societății ca istorie a dezvoltării și schimbării legice a modurilor de producție	265

<i>Capitolul al XII-lea. MODUL DE PRODUCȚIE SOCIALIST</i>	274
1. Particularitățile formării modului de producție socialist	—
2. Dialectica forțelor de producție și relațiilor de producție în socialism	276
3. Dezvoltarea forțelor de producție și perfecționarea relațiilor de producție în perioada construcției desfășurate a comunismului	284
<i>Capitolul al XIII-lea. BAZA ȘI SUPRASTRUCTURA</i>	289
1. Ce sînt baza și suprastructura.	—
2. Interacțiunea bazei și suprastructurii și particularitățile dezvoltării lor	291
3. Baza și suprastructura societății socialiste.	295
<i>Capitolul al XIV-lea. MASELE POPULARE — FORȚA HOTĂRÎTOARE A DEZVOLTĂRII SOCIALE. ROLUL PERSONALITĂȚII ÎN ISTORIE</i>	299
1. Poporul — adevăratul creator al procesului istoric, forța hotărîtoare a dezvoltării sociale	—
2. Despre rolul personalității în istorie.	307
<i>Capitolul al XV-lea. CLASELE ȘI LUPTA DE CLASĂ.</i>	314
1. Esența și originea claselor.	—
2. Lupta de clasă — motorul dezvoltării societăților bazate pe clase antagoniste	318
3. Lupta de clasă în societatea capitalistă.	321
4. Clasele și lupta de clasă în perioada de trecere de la capitalism la socialism	335
5. Structura de clasă a societății socialiste.	340
6. Căile lichidării deosebirilor de clasă.	342
<i>Capitolul al XVI-lea. STATUL</i>	348
1. Originea și esența statului.	—
2. Statul în societatea bazată pe exploatare	351
3. Dictatura proletariatului	359
4. Statul socialist sovietic — instrument de construire a socialismului și comunismului	372
5. Cu privire la dispariția statului.	381
<i>Capitolul al XVII-lea. REVOLUȚIA SOCIALĂ</i>	385
1. Revoluția socială — lege a dezvoltării societății împărțite în clase antagoniste	—
2. Revoluția socialistă	390

3. Necesitatea obiectivă a coexistenței pașnice între țările socialiste și cele capitaliste	398
4. Victoria inevitabilă a socialismului în toate țările.	401
<i>Capitolul al XVIII-lea. CONȘTIINȚA SOCIALĂ ȘI ROLUL EI</i>	
ÎN DEZVOLTAREA SOCIETĂȚII	410
1. Conștiința socială — reflectare a existenței sociale.	—
2. Rolul activ al ideilor în dezvoltarea socială.	416
3. Rolul ideologiei socialiste în construirea comunismului	418
4. Ideile politice și juridice.	423
5. Morala	429
6. Religia	436
7. Știința	442
8. Artă , ...	447

*Dat la culca 13.05.1961. Bun de tipar 03.06.1961.
Apărit 1961. Tiraaj 60 220 ex. Hirtie tipar de 50 g/m².
510×840/16. Coli editoriale 21,46. Coli de tipar 29.
A. 09908/1961. C. Z. pentru bibliotecă I M-R.*

Intreprinderea Poligrafică Combinatul Poligrafic
Casa Științei, Piața Științei, București, — R.P.R.,
comanda nr. 5.076/10.750.

Lei 7.60
Biblioteca Universității „Lucian Blaga” din Sibiu